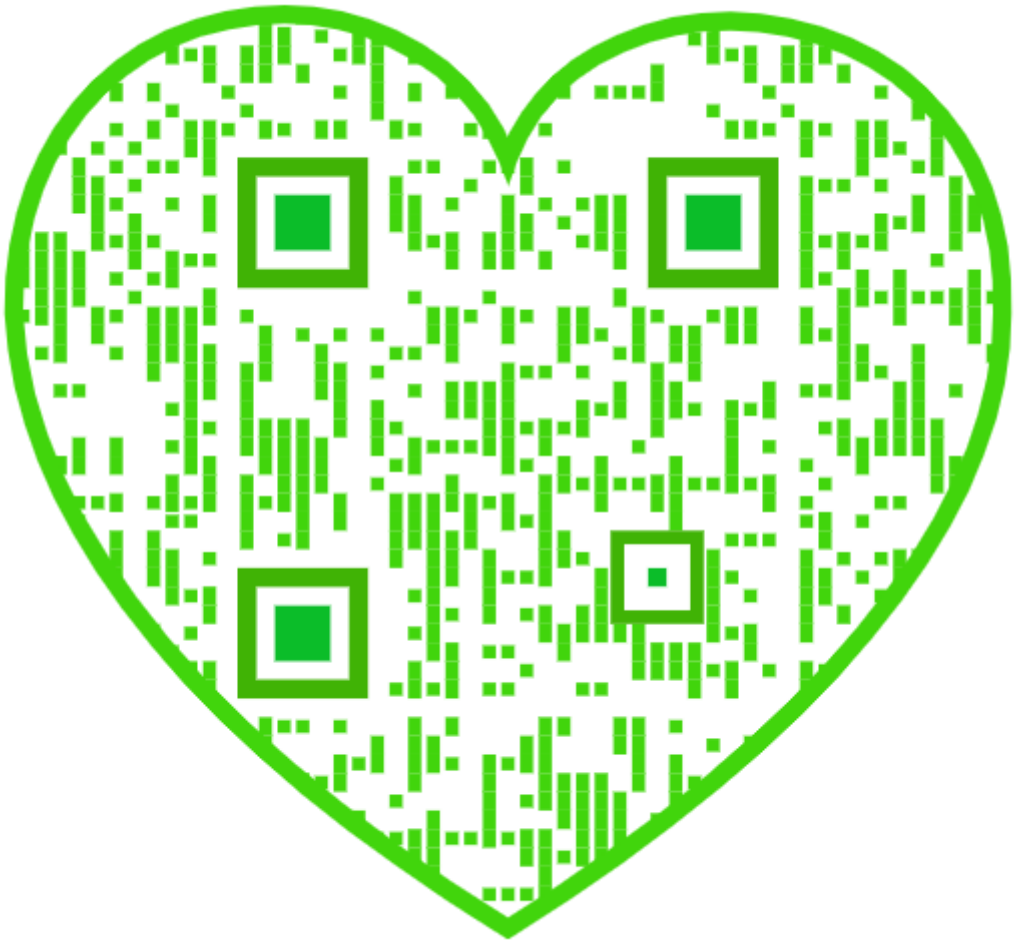

De Katholiek.

NEGENDE DEEL.

NAMEN VAN MEDE-ARBEIDERS

AAN DIT MAANDSCHRIFT.

P. A. VAN ANTWERPEN, R. K. Priester te Utrecht.
M. VAN DEN BOOGAARD, R. K. Priester en Rector te Ravenstein.
TH. J. H. BORRET, S. Theol. Dr. Professor in het Seminarie te Warmond
J. BRINKMAN, ✻ Pastoor te Amsterdam.
C. BROERE, Leeraar in het Seminarie te Velzen.
J. T. VAN BRUSSEL, Pastoor te Delft.
J. J. BURGMEIJER, Pastoor te Warmond.
J. CUYTEN, President en Professor in het Seminarie te Haren.
J. B. EULENBACH, S. Theol. Dr. Pastoor te Monnikendam.
A. D. GODHARDT, R. K. Priester te 's Gravenhage.
E. S. VAN DER HAAGEN, Pastoor te Soeterwoude.
J. JANSEN-KEA, S. Theol. Dr. Leeraar in het Seminarie te Velzen.
J. T. JORNA, Pastoor te Harlingen.
H. KAMP, Pastoor te Dokkum.
C. VAN KINTS, Professor in het Seminarie te Warmond.
G. KOK, Pastoor te Bodegraven.
G. A. OORTMANS, Pastoor te 's Gravenhage.
H. OPDENKAMP, Pastoor te 's Gravenhage.
J. A. PEERBOOM, Professor in het Seminarie te Roermond.
P. VAN DER PLOEG, Leeraar in het Seminarie te Velzen.
A. J. PLUYM, Professor van het Seminarie te Velzen.
J. H. SMITS, Regent in het Seminarie te St. Michiels-Gestel.
G. W. VAN SOMEREN, Pastoor en Deken te Eindhoven.
F. X. SPARMAKERING, Pastoor te Alkmaar.
T. SPIERINGS, vice Regent en Leeraar in het Seminarie te St. Michiels-Gestel.
J. SPITZEN, Pastoor te Haarle.
W. STEENHOFF, S. Theol. Dr. Professor in het Seminarie te Warmond.
N. J. A. STEINS BISSCHOP, Pastoor te Amsterdam.
F. J. VAN VREE, President van het Seminarie te Warmond.
J. G. WENNEKENDONK, Pastoor te Amersfoort.
J. H. WENSING, Professor in het Seminarie te Warmond.

De Redactie.

TE 'S GRAVENHAGE, BIJ GEBR. J. EN H. VAN LANGENHUYSEN. — 1846.

INHOUD VAN HET NEGENDE DEEL.

HOOFD-ARTIKELEN.

bladz.

Terugblik op het jaar 1845 1
Het Hodoeporicon van Wilhelmus Lindanus. 14
De geschiedenis der Kerkhervorming in tafereelen door B. Ter Haar. 65
137, 277, 368
Het Protestantismus en het Oorspronkelijk Christendom 85
De ongehuwde staat. Weleer en nu: verval 158
Het kerkelijk jaar 210
De Hoogleeraar Baltzer over de vereering der overblijfselen en de bedevaart naar Trier. 228
De uitzetting van den Apostolischen vicaris van Nederlandsch Indie. 244
De zaak der Katholieke Kerk in Nederlansch Oost-Indië 310
Gregorius XVI . . . . . , 357

LAGER ONDERWIJS.

Over de vergelijkende examens op de openbare scholen, sedert het jaar 1806 tot 1823 (*vervolg van Dl. VIII blz.* 400) 31
Vergelijkend examen. Regtspraak van den Hoogen Raad 165, 318, 392

VERSCHEIDENHEDEN.

De wekker is weder afgeloopen. 107
Hoe men door Bijbelverspreiding land-eigenaar wordt 114
Het openstaan van den heiligen Stoel 404
Uitvaart voor den Paus. 405
Het Conclaaf 407
De Pauskeuze 411

BOEKAANKONDIGING.

De verhandeling van N. C. Kist, Hoogleeraar te Leiden, over de Pausin Joanna, nagelezen en getoetst door J. H. Wensing, Hoogleeraar in het R. K. Seminarie te Warmond 45, 184
De tweelingzusters of de roeping 61
Seraphina, of de Katholijke godsdienst in Noord-Amerika. . . . »
De Jezuiten voor de vierschaar 64
Geschiedenis der kruistogten, door Joh. Sporschil. 115, 267
Allessandro Manzoni, de zedeleer der Roomsche Kerk. 124
Gebedenboek voor Katholijken door J. M. Hauber 131
De brief der Bestuurderen van het Protestantsch genootschap: unitas de heeren S. Muller, D. H. Wildschut, J. Leembruggen, P. J. Mounier, L. J. A. Santhagens, B. Ter Haar. D. D. Buchler, beoordeeld door eenige Amsterdammers 133
Christelijke leer in voorbeelden door Dr. Ferdinand Herbst . . . 198
Hemelsch Palmhof van W. Nakatenus. 202
Revue Catholique. 206
Verklaring tot afwering van lasteringen tegen de Kerk. 208
Het goddelijk kind Jesus . . . . . »
Overwegingen der zeven woorden van J. C. aan het kruis. . . . »
Histoire politique, religieuse et litteraire de la compagnie de Jesus. 330
Bernard Overbergs bijbelsche geschiedenis (ten gebruike van kerk en school) verkort, en met aanmerkingen op hooger gezag, verrijkt. 340

Acta Sanctorum Octobris 417
Overweging bij het H. Sacrament des Altaars. 419

Oproeping 276

LETTERLOVER.

Het kort gevecht voor Turin. 343

BIJDRAGEN.

Tot een eere-geschenk aan zijne Hoogw. Msgr Grooff . . . 344, 420

EINDE VAN DEN INHOUD VAN HET NEGENDE DEEL.

TERUGBLIK

OP

HET JAAR 1845.

JANUARIJ 1846.

Men loopt tegenwoordig gevaar van, althans in veler oog singulier te willen schijnen, wanneer men, te midden der allen aangrijpende *vooruitgangs*-koorts, zich genegen toont om eenige oogenblikken stil te staan en op den afgelegden weg een' vlugtigen blik terug te werpen. 't Is als of de nieuw-aangewende bewegingskracht, die onze ligchamen met schier denkbeeldige snelheid voortzweept, ook op de gemoederen terugwerkt; immers, «*voorwaarts, voorwaarts!*» is de vereenigingskreet, die van alle kanten wordt aangeheven, niet alleen op het gebied der stof, maar ook op dat des geestes. Al wie zich onder de heilbelovende baniere des vooruitgangs niet wil scharen, is ontegensprekelijk een domper, die zijne eeuw niet begrijpt: zulk soort van lieden vindt men slechts bij de pariah's der hedendaagsche beschaving, de in alles verachterde ultramontanen. In ernst: zich te bekreunen om hetgeen gisteren geschiedde, is 't geen voldingend bewijs van kleingeestige bekrompenheid? Wat

kan het reeds gebeurde ons leeren over 't geen nog gebeuren moet? Dwaasheid is het zich te vleijen, dat er in het verledene nog iets goeds ter navolging voor het aankomend geslacht is te vinden. Liever dus op den gezigteinder het oog gevestigd, en den dag van morgen te gemoet gesneld: in de *toekomst*, vrienden, ligt het heil der wereld nog verborgen. Voorwaarts, voorwaarts! op de renbaan der ontwikkeling achteruit te zien of stil te staan, is «een moord gepleegd aan het vooruitgangs-instinct van den vrijen eeuwgeest» (wij citeren hier woordelijk); — hoort gij niet, hoe bij onze Duitsche naburen het tooverwoord *Fortschritt* overal *Leben und Begeisterung* wekt? En wat al wonderen rigt de vooruitgangs-theorie, praktisch toegepast, in *Frankrijk* niet uit, waar zelfs de taal haren invloed heeft moeten gevoelen, en tegenwoordig elk een, die niet onder de *traînards* wil behooren, zich ten spijte der *Akademie*, het regt toekent om naar lust en welgevallen te *progresseren?*....

En in *Nederland?* Wie zou durven beweren dat onze achtingswaardige landgenooten, wien men wel eens ten onregte — 't waren ligtzinnige Franschen, die zulks deden — te veel lymphatische bezadigdheid en gemakzucht verweet, aan de algemeene beweging weigeren deel te nemen? 't Is waar, met de spoorwegen zijn wij achterna gekomen en progresseren we nog niet sterk; 't kan niet geloochend worden, dat wij het mechanisch brood niet hebben uitgevonden, en dat de gaz-verlichting nog weinig op de grachten onzer binnensteden flikkert; 't is ontegenzeggelijk..... maar we vergissen ons; dit alles is enkel ontwikkeling van materiële krachten, waardoor een volk nooit redelijk-groot zal worden; die soort van vooruitgang willen wij gaarne afstaan voor eene veel verhevener, die des geestes. O! wat is het troostend te mogen denken, dat

het volk van *Nederland* in dit opzigt voor geen ander in *Europa* moet onderdoen! Al mogt ook al eenig pessimist — want die zijn er hier te lande ook — de bemerking maken, dat ook ten onzent alle oude zuurdeesem nog niet is uitgeworpen; dat er bij de *welgezinden* der natie, en vooral bij de *per excellentiam* «aanzienlijken» (zoo als ze zeker Godgeleerde in eene officiele aanspraak noemde) nog menig vooroordeel heerscht, hetgeen in onze verlichte en verlichtende eeuw niet te huis behoort; dat «de verbroedering des geestes» — anderen noemen ze «leerstellige onverschilligheid» — nog steeds te wenschen overlaat..... dit, en nog veel meer, dat wij liever niet zullen opnoemen, vormt slechts de schaduwzijde van het hartverkwikkend tafereel, dat de met reuzenschreden intellectuele ontwikkeling in het lieve vaderland oplevert. Ja, 't is niet te ontkennen, al is het oord onzer geboorte, zoo als *Nova-Zembla's* Dichter zong,

verscholen in moerassen,
Uit wier en dras geweld,

en daardoor weinig geschikt om horizons-waarnemingen te doen; die hinderpalen der natuur kunnen de alle nevelen doordringende scherpzigtigheid van menig Nederlandsch genie, dat in stilte en ernst de teekenen des tijds waarneemt, niet beletten, een' arends blik in de verborgenheden der toekomst te werpen. Wat? zoudt ge zeggen dat men in *Neerland* niet naar vooruitgang streeft? Is hij dan niet den vooruitgang bevorderend, die steeds heviger en heviger gevoerde strijd tegen al wat middeleeuwschen achteruitgang zou kunnen begunstigen? Welken anderen naam, dan levensvolle, in bloei en krachten toenemende ontwikkeling, zult ge geven aan dat volhardend pogen van den zijner onafhankelijkheid bewusten geest, om het knel-

lend harnas van verouderde instellingen af te schudden, en de volslagene emancipatie der vrije rede zoo veel mogelijk te verhaasten? Wij bekennen rondborstig niet te begrijpen, wàt liefde tot vooruitgang kan heeten, indien ge die niet terugvindt in de onvermoeide pogingen van zoo vele verdienstelijke mannen, om eene Kerk te bestrijden, die ons, kreeg zij ooit andermaal de opperheerschappij in handen, onfeilbaar wederom eenige eeuwen achteruit zou drijven. Ja; 't moge zijn hoe 't wil, een ontegensprekelijk feit blijft het, dat *Neerland* progresseert, althans op het gebied der godsdienst, — want van dat der politiek en der wetenschap willen wij liefst niet gewagen — Ja; *Neerland* snelt zijne gouden eeuw te gemoet; het licht, in welks glans onze zonen, en misschien ook *wij*, zullen wandelen, gloort reeds aan den gezigteinder! Dat licht zal onzen vaderlandschen bodem beschijnen ten spijte van eenige honderdduizenden obscurantisten van professie, die men, volgens den wijzen en echt-evangelischen raad van zeker Staatsman, reeds lang naar *Limburg* en *Noord-Braband* had moeten doen verhuizen, Heloten als ze zijn, onwaardig om met ware Nederlanders, wien onvermengd Protestantsch bloed door de aderen vloeit, dezelfde lucht in te ademen. Nog eens, vooruitgang is er; en de Jesuiten, hoewel zij ons van alle zijden belageren, zullen niet bij magte zijn om dien te stuiten. Of hebben wij dan geen' waarborg, geene geruststellende verzekering tegen de woelingen der ultramontaansche factie, in de vereenigde krachten van al die edelen, welke zich aan de spits hebben gesteld van het keurleger, dat de belangen der *vaderlandsche* Kerk tegen de aanmatigingen eener vijandige Hierarchie moet handhaven? Welke helden! Zij eerst begrijpen de behoeften onzer eeuw! Hun onvergelijkelijk genie heeft hun doen inzien, dat de tijden

voorbij zijn, waarin men nog met Dordsche formulieren of kerkelijke regtzinnigheid op de gemoederen kon werken; het is hun zonneklaar, dat het louter dwaasheid is om den Roomschen Paus, als ware hij de Antichrist, te bevechten, en zelf onder het juk van een *papieren* paus het hoofd te bukken. Neen; al het verouderde moet worden uitgeworpen; eene nieuwe Kerk moet er opgebouwd worden, *de Kerk der toekomst*, het toevlugtsoord van alle verhevene geesten, het vereenigings-punt van allen, wien een verlicht, veredelend, verbroederend Christendom nog ter harte gaat. Reeds worden de plannen van den nieuwen tempel ontworpen. Van uit alle streken des lands komen bekwame bouwmeesters opdagen, wier scheppend vernuft het nog op te trekken wereldwonder moet tot stand brengen. *Amsterdam*, *Utrecht*, *Leiden*, *Groningen* hebben reeds hun contingent geleverd. Wat laat zich niet van de vereeniging zoo veler keurtalenten verwachten? Mij dunkt, ik zie het trotsche gebouw reeds voltooid..... 't Is de lang verbeide *Kerk der toekomst*, vrienden!.... Welk een woud van zuilen, alle van verschillenden vorm en kleur, phantastischer nog dan die, welke LAMARTINE's gevallen Muze door gevallen engelen liet oprigten; — en dat opschrift in gulden letteren op den prachtigen voorgevel: eene herinnering, vermoed ik, van hetgeen PAULUS te *Athene* las: ΑΓΝΩΣΤΩ ΘΕΩ, *Aan den onbekenden God!* ('k gis, het werd er op gegrift om niemands overtuiging te kwetsen: immers de architecten zijn het niet eens of de Heer des tempels, JESUS van *Nazareth*, dien de Ultramontanen nog aanbidden, *al* of *niet* God zij). — En welke hechte grondvesten! 't gelijken wel brokstukken van onlangs gesloopte tempels; mij dunkt, ik herken de overblijfselen van MICHEL ANGELO's meesterstuk, het aërisch *Pantheon*,

met de in gouden mozaïek gevatte godspraak: TU ES PETRUS, ET SUPER HANC PETRAM AEDIFICABO ECCLESIAM MEAM, ET PORTAE INFERI NON PRAEVALEBUNT ADVERSUS EAM (1).... Daar ligt ze nu in stof die weleer hemeltergende koepel; ingestort is ze en verbrijzeld gelijk de dwingelandij, die haar in haren overmoed oprigtte; en op hare bouwvallen opgetrokken, verheft zich nu de tempel onzer verwachting, het heiligdom der *ontwikkeling* en des *vooruitgangs*..... «Treedt binnen, broeders», hoor ik roepen, «treedt binnen, er is plaats voor allen in dit vereenigings-oord der vrije geesten; treedt binnen zonder schroom, 't zij ge regtzinnig of liberaal moogt heeten; hier heeft alle strijd over het *wezen* en de *hoofdzaak*, over den *dierbaren hoofdinhoud* der Evangelische geloofsleer opgehouden; hier is de tempel des vredes, waar zich *ja* en *neen*, *voor en tegen*, *rationalisme* en *supernaturalisme*, *Piëtisten* en *Lichtvrienden* broederlijk omarmen in de alles-ineensmeltende harmonie der vrije wetenschap!....

't Zijn droombeelden eener verhitte phantasie, die gij schetst, zal ons misschien hier menig lezer toevoegen. Wij zijn er verre af zulks te ontkennen; maar kan men ook loochenen, dat diezelfde hersenschimmen als wezenlijkheden, als vermoedelijke en op handen zijnde gebeurtenissen, als de hoop der toekomende geslachten, als de schoonste vrucht des Christendoms worden aangeprezen door mannen, van wien wij regt hebben, niet alleen diep inzigt, grondige kennis en wetenschap, maar ook hoogen ernst te verwachten. En toch, 't is bedroevend zulks te moeten bekennen: dien weg zijn velen, ook ten onzent, vooral in het afgeloopen

(1) Gij zijt PETRUS, en op deze rots zal ik mijne Kerk bouwen, en de poorten der helle zullen haar niet overweldigen.» MATTH. XVI.

jaar, ingeslagen. 't Was als of de zich meer en meer openbarende kracht der Katholieke eenheid, de kampvechters van het Protestantisme in vertwijfeling had gebragt. Der *woelingen*, *spanningen* en *schokken* bewust, die hun eigen Kerkgenootschap voortdurend teisteren, en in die ongebreidelde regeringsloosheid der geesten, in dat wanhopig paroxisme der verwarring geen redmiddel ontwarende, was het hun eene vertroosting, om tegen de gehate mededingster, als hadden zij de toekomst in hunne handen, te propheteren. Ten aanschouwe van die eeuwenoude, door goddelijke verordening bestaande en alles overlevende Hierarchie, die door millioenen getrouwe zonen nog wordt gehoorzaamd, en wier bevelen, nu misschien meer dan ooit, in alle werelddeelen tallooze hoofden doen buigen; op dat ontzagwekkend tooneel, begonnen zich de min edele togten van het hart te roeren, en eene menigte stemmen, hier luide schreeuwend, ginds krampachtig fluisterend, hieven den onheilspellenden kreet aan: «Wee u, *Babylon*, morgen zult gij vallen!» —

Maar wij willen ons met die ongeluks-prophetiën, waarover zich in allen gevalle de Katholieken weinig bekreunen, niet langer ophouden. Het is ons genoeg de rigting te hebben aangewezen, welke de polemiek tegen onze Kerk in de laatste tijden, ook in ons vaderland, heeft aangenomen. Die rigting zelve is misschien een der veelvuldige *teekenen des tijds*. Het bewustzijn van eigene zwakheid, en de vrees voor de onvermijdelijke gevolgen van inwendige verdeeldheid, doen in onze dagen sommige Protestanten hunne toevlugt nemen tot middelen, van welke zij zich, bij ernstig nadenken, weinig heilzame gevolgen moeten kunnen beloven. De heerschappij der «stoffelijke kracht» en de inbeeldige invloed van eenige holle magtspreuken zijn de

vermolmde reddingsplank, waaraan zij zich, wanneer de storm heviger loeit, wanhopend vastklampen. Wat meer is: zij vleijen zich, hierdoor niet alleen voor eigen veiligheid en behoud te zorgen, maar zelfs een krachtig wapen te vinden tegen den gemeenzamen vijand. 't Zijn illusiën, die men verontschuldigen en vergeven kan, maar waardoor de Katholieke Kerk — al veronderstelle men ook eenigen invloed, dien wij niet loochenen, op bijzondere personen — zeker haar maatschappelijk bestaan en hare voortdurende werking niet ziet bedreigd. Neen; rigt vrij vereenigingen en genootschappen op, ze mogen GUSTAF-ADOLFS-*Verein, Maatschappij van Weldadigheid* of *Unitas* (1) heeten; zonder die middelen en in spijt van die middelen, zal de Katholieke Kerk de verhevene roeping, die haar door haren goddelijken Stichter werd opgedragen, zegevierend vervullen. Wanneer alles verandert en voorbijgaat zal zij blijven; want zij heeft de beloften der eeuwigheid (MATTH. XVI), en nog dikwerf zullen wij haar vol leven en kracht de uitvaart zien bijwonen, van diezelfde ongeluks-propheten, die haar ongeroepen haren ondergang hadden voorspeld.

Gaan wij nu van het gebied der phantasie tot dat der werkelijkheid over, dan behooren wij nog in onzen vlugtigen «terugblik» op de voornaamste godsdienstige gebeurtenissen des afgeloopen jaars, op twee merkwaardige verschijnselen, onze aandacht te vestigen. Wij kunnen het met weinige woorden doen. Het geldt hier namelijk twee

(1) Zie over het onlangs te *Amsterdam* opgerigte Protestantsche Genootschap *Unitas*, de lezenswaardige Brochure: «*De Brief der Bestuurderen van het Protestantsche Genootschap* «Unitas», de H. H. S. MULLER, D. D. WILDSCHUT, J. LEEMBRUGGEN, P. J. J. MOUNIER, I. J. A. SANTHAGENS, B. TERHAAR, D. D. BUCHLER. *Beoordeeld door eenige Amsterdammers.*» Amsterd. H. A. Zweers. 1846.

bewegingen van tegenstrijdigen aard, oorsprong, doel en gevolgen: de eene kenmerkt zich door toenadering en vereeniging, de andere door verwijdering en scheuring ten aanzien der Katholieke Kerk.

De eerste dier bewegingen heeft *Engeland* tot tooneel. — Iedereen kent, met meer of minder juistheid, de geschiedenis van de zich aldaar, sedert de laatste tien jaren ontwikkelende, zoowel theoretische als practische, toenadering tot de Katholieke leer en instellingen, welke talrijke aanhangers telt onder dat gedeelte der Anglikaansche Godgeleerden — om niet van de leeken te spreken — die men gewoon is, naar een' hunner voornaamste aanvoerders, den beroemden Oxfordsche Hoogleeraar PUSEY, *Puseijisten* te noemen. Menigvuldige overgangen tot het Katholicisme, waarvan onlangs die van den begaafden schrijver en Hoogleeraar HENRY NEWMAN vooral de publieke aandacht trok, hebben ontegensprekelijk getoond tot welk resultaat de met ernst, geweten en consequentie doorgevoerde beginselen der Puseijisten noodzakelijk moesten leiden: tot den terugkeer in den schoot der Katholieke eenheid. Het zou dwaasheid wezen, zich tegenwoordig den invloed te willen ontveinzen, dien deze beweging op de lotgevallen der gevestigde of gouvernements-Kerk onvermijdelijk zal uitoefenen. Grove onkunde of blinde hartstogt alleen kunnen nog de hooge belangrijkheid ontkennen, van een verschijnsel, hetwelk in *Engeland* zelf als zóó zorgwekkend voor de gevestigde *High-church* wordt aangemerkt, dat onlangs ('t geen nooit nog was gebeurd) de Episcopale geestelijken zich met de Dissenters, die zij vroeger verketterden, hebben vereenigd, om het dreigend gevaar af te weren. Wij willen echter de gebeurtenissen niet vooruitloopen, om zelf niet de houding aan te nemen van over de toe-

komst te willen beslissen, terwijl wij dit in anderen laken. Wij bepalen ons hier slechts bij de rol van geschiedschrijvers, en wij beamen volkomen het gezegde van zeker Leidsche Hoogleeraar, die veel over den *toestand der Roomsche Kerk* gepropheteerd en nog onlangs ons een Katholicisme beloofd heeft zonder Paus, Coelibaat, of Biechtstoel: «*de Muze der Geschiedenis is geene prophetes*». Daarom willen wij, door eene al te groote vreugde over het in *Engeland* plaats hebbende, de gevoeligheid van andersdenkenden niet kwetsen, of ons zelven misschien eene teleurstelling voorbereiden; — ééne bemerking slechts bevelen wij te overweging aan allen aan, die van de gebeurtenissen onzer dagen eene ernstige, van hartstogt of vooroordeel vrije, studie maken. Men gelieve namelijk te betrachten, onder *welke* mannen in *Engeland* zich die toenadering tot het Katholicisme heeft geopenbaard, welke bij velen reeds met een' volkomen overgang is bekroond geworden. Wanneer men de lijst dier steeds in getal aangroeijende neophyten nagaat, dan moet elk, die zien *wil*, de overtuiging verkrijgen, dat het hier iets anders geldt, dan een «strijd van dooden met dooden», zoo als onlangs het voornaamste orgaan van het Fransch Protestantisme *le Semeur*, dat hier te lande eene menigte napraters — vergeef mij de al te gemeenzame uitdrukking — vindt, de Katholieke beweging in *Engeland* noemde. Ja, — wij zeggen het, met de hoop van door alle eerlijke en edele harten begrepen te worden — het persoonlijk karakter van diegenen, welke men dagelijks in *Engeland* de Katholieke eenheid, ten prijs van zoo vele opofferingen, ziet omhelzen, levert het ontegensprekelijk bewijs op, dat die overgangen de vrucht zijn van een ernstig onderzoek en de vervulling van den gebiedenden pligt, om de er-

kende waarheid met moed en volharding, koste het wat het koste, te belijden. Men herinnere zich alleen de namen van *eenige* leden der Universiteiten van *Oxford* of *Cambridge*, die, slechts kort geleden, tot het Katholicisme zijn overgegaan: SCOTT-MURRAY, CHARLES SEAGER, FRANCIS KNOX, en vooral NEWMAN, WARD, OAKELEY en FABER. Welke mannen! Al de roem van uitstekende en algemeen erkende talenten vereenigt zich hier, bij de te regt verkregene verdiensten van stipte pligtsbetrachting en onbevlekte deugd. Onder al die nieuwe zonen der Katholieke Kerk, is er niet één, op wiens anteccdenten eenige vlek kleve; allen waren in bezit van de achting en de liefde hunner geloofsgenooten; allen deelden òf in de algemeene bewondering, òf in den eerbied en de achting, die aan wetenschap en deugd in den, meer beperkten, huisselijken kring te beurt valt. Onzes inziens moet dit kenmerkende karakter, waardoor zich de Katholieke beweging in *Engeland* zoo voordeelig onderscheidt, eenen diepen indruk maken op allen, die gaarne de bedoelingen en drijfveren der menschelijke handelingen aan de zedelijkheid der handelenden toetsen.

Deze laatste bemerking geeft ons, zonder gedwongen overgang, de gelegenheid, om ten slotte nog met een woord van de zoogenaamd Duitsch-Katholieke scheuring te gewagen. De vergelijking, die wij hier zouden kunnen maken tusschen de vrienden van PUSEY en NEWMAN en de aanhangers van CZERSKI en RONGE, laten wij liefst aan het onpartijdig oordeel van onze lezers over. Daadzaken spreken hier al te luid, om eenig betoog noodzakelijk te maken. Wij gevoelen zelfs een onverzettelijken afkeer om een zoodanig parallelisme door te voeren, waarvan de veronderstelde mogelijkheid alleen, voor onze broeders in *Engeland*

grievend zou kunnen wezen. Maar eene andere bedenking ligt ons op het hart, die wij niet mogen verzwijgen. — Op wat wijze is die *Duitsche* beweging, welke zoo zeer in bedoelingen, in uitwerking en gevolgen, bij de *Engelsche* afsteekt, hier te lande beoordeeld geworden? Wij gewagen niet eens van die onhandige apologeten der Schneidermuhler, Laurahutter of Leipziger apostaten, die — 't is moeijelijk te gelooven, in goeden ernst — ons het Katholicisme van RONGE, PRYBIL, KEBLER of BLUM als het eenige ware hebben aangeprezen : zulke paradoxen dragen hunne eigene refutatie met zich. Maar meer opmerking verdient de algemeene en luidruchtige sympathie, waarmede terstond de Duitsche beweging door al de organen van het Protestantisme in *Nederland* werd begroet. Het was een vloed van pamphletten van allerlei aard, die nog niet is opgedroogd; het was een algemeene optogt van al wat eene pen kon voeren; — van de ellendigste blaauwboekjescompilateurs af tot aan de eerbiedwaardige getabbaarde Professoren toe — om voor het Leipziger Evangelie ook ten onzent aanhangers te winnen. Moeijelijk was het wel niet, zich omtrent de ware bedoelingen te vergissen, — men gaf, zoo als gewoonlijk, liefde tot de waarheid, heiligen ijver zelfs ter hervorming der Roomsche Kerk voor — waarmede dit alles geschiedde. Immers die pamphlettenkoorts was eene heerlijke zaak voor den minderen boekhandel, die *plus-minus* 100 p. c. aan die vliegende blaadjes verdiende; ook hier en daar vond er zelfs een *Visch op den drooge*, zoo als *de Gids* zeker soort van hoogst-respectabele personaadjen noemt, die anders wel niet gedacht zou hebben om ooit auteur te worden, er een middel in, om spoediger uit eene onaangename positie te geraken (1). Dit

(1) Zie de merkwaardige brochure (één vel groote gespatieerde

een en ander waren zeker dikwijls beweegredenen, die vele kleine menschen tot groote lofredenaars van RONGE maakten. Maar behalve al die bijoorzaken — 't is droevig dat men zulks moet zeggen — was er eene hoofdoorzaak: stelselmatige haat tegen de Katholieke Kerk. Die hartstogtelijke haat vond zelfs toegang in het gemoed van anders kalme en achtenswaardige mannen, en deed hun dingen zeggen, waarover zij nu reeds beginnen te blozen.

Overigens heeft men onzes inziens — 't laat zich bij sommigen wel gissen, uit welke inzigten — de belangrijkheid van het Rongiaansche schisma al te zeer vergroot. Er is niet veel scherpzigtigheid toe noodig om aan dit, bij den eersten opslag zoo ongunstig, verschijnsel op het gebied der godsdienst, zelfs eene goede zijde te vinden. Immers de met onreine dampen bezwangerde lucht, wordt door onweersvlagen gezuiverd; het is der tarwe nuttig, dat het kaf worde uitgeworpen; en wie zal ontkennen, dat in de alwijze beschikkingen Gods, het kwaad zelfs niet tot loutering, tot bevordering van het goede kan dienen? De eenige afvallen, zoo wel onder geestelijken als onder leeken, die het

---

druk), van D^r^. J. COOLHAAS VAN DER WOUDE, die van oordeel is, dat het Rongianisme «welligt de heiligste en heerlijkste zaak is, die de negentiende eeuw oplevert.» De man heeft gelijk: *quand on se résout à mentir, il faut mentir fort.* Dr. A. DES AMORIE VAN DER HOEVEN Jr. heeft onder meer andere RONGE'S-apologiën ook deze lettervrucht van den Eerw. COOLHAAS in *de Gids* (9e Jaarg. n°. 11, bl. 853) gerecenseerd. Zoo als wij van den talentvollen Aristarch verwachten konden, heeft hij er zich behendig uit gered met aan zijne kritiek tot *motto* te geven: *Il faut juger les écrits d'après leur date.* Ds. COOLHAAS schreef zijn werkje, zegt zijn Eerws. Recensent, «toen wij nog «zeer onvolledig met den aard en den gang van het Duitsch-Katholi«cisme bekend waren»; daardoor «laat zich de hooggestemde toon zijner bladzijden verklaren.» *Capito?* Ds. COOLHAAS schreef over de Rongianen toen hij ze nog niet goed kende; *daarom* bewonderde hij de Duitsche scheuring met zoo veel geestdrift. *Quelle belle âme que ce monsieur* COOLHAAS!

Duitsche schisma heeft veroorzaakt, kan men vergelijken bij de heilzame uitwerking, te weeg gebragt door een' voorbijgaanden en weinig hevigen storm, die het lover van een' eeuwenouden eik schuddende, eenige sinds lang verdorde takken afbreekt, die zijne groene kroon ontsierden. De koning des wouds verliest niets van zijne kracht of schoonheid, na ontdaan te zijn van dat gestorven en vermolmd hout, hetgeen misschien dienen moet om den grond te bemesten, waarin zich zijne uitgestrekte wortelen ontwikkelen.

HET HODOEPORICON

VAN

WILHELMUS LINDANUS.

Onder de velen van de zestiende eeuw, op wie de Katholieke Kerk van *Nederland* billijk kan roemen, bekleedt WILHELMUS LINDANUS, buiten tegenspraak, den eersten rang. Hij is, zegt MORERI (1), een der beste schrijvers van die eeuw, en zijne werken onderscheiden zich, naar het bevoegd oordeel van DU PIN (2), evenzeer door zuiverheid en duidelijkheid van stijl, als door rijp oordeel en grondige kennis. Tevens was LINDANUS, in de uitgestrekste beteekenis, ijverig verdediger van de Katholieke Kerk. Terwijl hij in tallooze geschriften, waaronder de *Panoplia Evangelica* het voornaamste is, de waarheid van het oude geloof tegen de verkondigers van de nieuwe leeringen handhaafde, kampte hij, met ijzeren wil, tegen hare huisselijke vijanden — geestelijke onwetenheid, verregaand zedenbederf, verval van kerkelijke tucht.

(1) *Grand Dictionnaire.* (2) *Nouv. Biblioth.* tom. 17.

Zoodanig is de man, met wiens werkje aan het hoofd van dit opstel genoemd, wij de lezers van ons tijdschrift wenschen bekend te maken. Het *Hodœporicon* is een kort, maar niet onbelangrijk verhaal van eene reize naar *Rome* en *Spanje*, en ook daarom de bekendmaking niet onwaardig, wijl geen onzer bibliographen, zoo veel wij immers weten, het uitdrukkelijk vermeldt (1). Het wordt gevonden vóór de *Paraphrasis Septem Ps. Poenit.* en de *Eusebius* — na 's mans dood uitgegeven door HAVENSIUS; *Coloniae, typis Bern.* GUALTHERI. 1610.

Alvorens echter tot het werkje zelf over te gaan, meenen wij min bekende lezers geene ondienst te zullen doen met eene korte levensschets van den beroemden schrijver.

WILHELMUS LINDANUS (VAN DE LINDE) (2), zoon van DAMARUS (gezegd VAN DE LINDE, naar zijne Heerlijkheid van dien naam), werd geboren te *Dordrecht* in het jaar 1525. Zijne ouders, behoorende tot de aanzienlijkste ingezetenen, onderscheidden zich door gehechtheid aan het Katholieke geloof en christelijken levenswandel. Zijne zuster SOPHIA nam den sluijer aan in het klooster gezegd van S. AGNES te dier stede, voor wie hij later een werkje schreef: *de Sapientia coelesti* (over de hemelsche wijsheid).

Twaalf jaren oud, werd WILHELMUS naar *Hoogstraten* ter schole gezonden. Na met roem de *humaniora* te zijn doorgegaan, begaf hij zich naar *Leuven* ter beoefening van de hoogere wetenschappen, en hoorde er de theologische lessen der met roem bekende Professoren JACOBUS LATOMUS en RUARDUS TAPPERUS. Middelerwijl verzuimde LINDANUS de

(1) Ook wij kenden het niet; een geacht geleerde had de goedheid er ons opmerkzaam op te maken. Zijn Ed. hebbe daarvoor onzen openlijken dank.

(2) AUBERTUS MIRAEUS, *Elogia Belgica; Historia episcopatuum.* tom. 2. ELIES DU PIN, tom. 17. KNIPPENBERG *Histor. eccl. Ducatus Gelriae.*

studie van de gewijde talen niet, en begaf zich na het einde van den theologischen cursus naar *Parijs*, om zijne kennis van de Hebreeuwsche en Grieksche talen te volmaken. Te *Leuven* weêrgekeerd in het jaar 1552, werd hij er bevorderd tot Licentiaat in de godgeleerdheid.

Op eene wetenschappelijke reis, die hij vervolgens naar de voornaamste universiteiten van *Frankrijk* en *Duitschland* maakte, bevond zich LINDANUS te *Dillingen*, waar, door de ijverige bemoeijingen van den Kardinaal-Bisschop van *Augsburg*, kort te voren eene hoogeschool was opgerigt, toen de Hoogleeraar in de H. Schriftuur, PETRUS DE SOTO, door koning PHILIPS II naar Engeland afgeroepen werd (1). Op dringend aanzoek des Kardinaals nam LINDANUS den openstaanden leerstoel aan en hield er onder grooten bijval zijne voorlezingen over de H. Schrift. Na drie jaren (1556) keerde hij echter naar *Leuven* terug, en nam er den graad van Doktor in de heilige wetenschap.

Omtrent dezen tijd was de onkerkelijke leer uit *Duitschland* ook tot *Vriesland* doorgedrongen, niet weinig bevorderd door het schandelijkst pligtverzuim en ergerlijk gedrag van velen der geestelijkheid. Koning PHILIPS, wiens ijver voor de handhaving van de oude godsdienst te veel miskend is, hield zich niet tevreden met het vernieuwen van de plakkaten zijns doorluchtigen vaders, om de nieuwigheden te keeren, maar riep ook de hulp in van GEORGIUS VAN EGMONDT, Bisschop van *Utrecht*, tot wiens geestelijk regtsgebied *Vriesland* destijds behoorde, ten einde door herstel van de vervallen kerkelijke tucht en zeden-hervor-

(1) Later was DE SOTO Theoloog des Pausen bij de kerkvergadering van *Trente*, waar hij den 20 April 1563, kort vóór het einde des concilies, overleed. Zijn dood werd er algemeen betreurd. Hij was er, zegt PALLAVICINO, een der beroemdste godgeleerden, een man van groote geleerdheid en strenge deugd. *Hist. conc. Trid.* L. XX.

ming der geestelijkheid vooral, de Katholieke Kerk aldaar in den ouden luister te herstellen. VAN EGMONDT, zelf er op bedacht «om den akker des Heeren van onkruid te zuiveren,» riep LINDANUS, als den geschikten man, uit *Leuven*, en stelde hem aan als zijnen «deken, officiaal of vikaris» over *Vriesland* (1). 's Mans komst was den Vriezen weinig aangenaam, maar de ijver, dien de vikaris aan den dag legde in het uitroeijen van misbruiken, herstellen van kerkelijke tucht en straffen van ongeregeldheden, deed hunne weinige genegenheid aldra tot afkeer en haat overgaan. De Staten klaagden over hem als een waan- en eerzuchtig mensch, spraken van inbreuken op hunne regten en vrijheden, en wilden hem als een vreemdeling teruggeroepen hebben. In het jaar 1559 werd LINDANUS tot deken van het Haagsch kapittel benoemd en lid van den koninklijken raad.

Middelerwijl werd de wensch van koning PHILIPS en aller ijverige Katholieken, omtrent de nieuwe bisdommen in de *Nederlanden* vervuld (2), waardoor, waren zij vroeger opgerigt, de nieuwigheid ligt beter was geweerd, dan nu de strengste plakkaten vermogten. Voor dat van *Roermond* viel het oog op LINDANUS, die als zoodanig in het jaar 1562, door den Kardinaal-Aartsbisschop van *Mechelen*, DE GRANVELLE, te *Brussel* gewijd werd. Het nieuwe bisdom vond echter, te *Roermond* even als elders, zoo veel tegenspraak, dat de Bisschop eerst na zeven jaren en niet dan op dringend schrijven van den Hertog VAN ALBA, bezit kon nemen van zijnen zetel. In dien tusschentijd was LINDANUS Inquisiteur te *'s Hage*.

---

(1) Zie de bisschoppelijke volmagt in de *Hist. episcop.* tom. 4.
(2) Door Paus PAULUS IV, bij bulle van IV idus Maji 1559.

Maar LINDANUS mogt niet lang in het rustig bezit van zijn bisdom blijven. In 1572 werd *Roermond* door de troepen van den Prins VAN ORANJE ingenomen, en daar de geestelijkheid vooral aan de mishandeling der woeste bende was blootgesteld (1), zag zich de Bisschop gedwongen de wijk te nemen; keerde er echter aanstonds weder, toen de Graaf DE BARLEMONT de door 's Prinsen volk verlaten stad bezette.

Niettemin was er voor LINDANUS geene veiligheid in zijn bisdom bij het voortduren des oorlogs. *Roermond* werd andermaal belegerd; het nabijgelegen *Venlo* zag de beeldstormerij bij herhaling binnen hare muren woeden; van eene andere zijde dreigde het gevaar van de om wanbetaling oproerig geworden Spaansche benden. De Bisschop besloot daarom nogmaals te wijken, en in het algemeen belang der Nederlandsche kerk eene reis te maken naar *Rome* en *Spanje*. Dien ten gevolge vertrok LINDANUS in het jaar 1578. Bij zijne wederkomst, het volgend jaar, was 's mans eerste werk een priester-seminarie te *Leuven*, gelijk in zijne bisschoppelijke stad, op te rigten, waartoe de voor het welzijn der Kerk bezorgde PHILIPS eene som van 3000 dukaten te zijner beschikking stelde.

Ten tweeden male bevond zich LINDANUS te *Rome* in 1584. Over zijne bemoeijingen aldaar voor het welzijn der Kerk, kan men de *Historia Episc.* op *Dordrecht* raadplegen.

In 1576 was de Bisschop van *Gend*, CORNELIS JANSENIUS (niet te verwarren met den Bisschop van *Yperen* van gelijken naam, naar wien de Jansenisten genoemd worden),

(1) Er werden niet minder dan 23 priesters onmenschelijk vermoord; vele anderen, zwaar gewond en grovelijk mishandeld, ontkwamen den dood niet dan tegen aanzienlijk losgeld. HAVENSIUS bij KNIPPENBERG *Hist. eccles. Ducatus Gelriae.*

tot beter leven geroepen. De lang van herder beroofde stad, waar de kerken driemaal geplunderd werden en onder het geweldig bestuur van IMBYZE en diens aanhang, «die zich, zegt BILDERDIJK, tegen de Roomschgezinden «geene openbare moorden ontzag,» het Katholicismus schier vervallen was, had behoefte aan eenen man als LINDANUS, in staat om de vervolgde godsdienst uit haren druk op te beuren. Derwaarts geroepen, nam hij bezit van het nieuwe bisdom in Julij 1588. Dan slechts vijf maanden mogt hij de kerk van *Gend* besturen. LINDANUS stierf den 2 November 1588, in den ouderdom van 63 jaren.

Het behoort niet tot ons bestek van 's mans litterarischen arbeid te gewagen, waaromtrent men overigens bij VALERIUS ANDREAS SWEERTIUS, DU PIN en anderen het noodige kan vinden, en gaan dus onmiddellijk over tot het werkje, op hetwelk wij in dit opstel de aandacht onzer lezers roepen.

Het *Hodœporicon* bevat het verhaal van de boven besproken eerste reize des schrijvers in 1578, bij wijze van opdragt van zijnen *Fasciculus poenitentiae*, *Paraphrasis Ps. poenitent.* en *Eusebius*, op die reis ontworpen en gedeeltelijk geschreven, aan den Kardinaal ALEXANDER FRUMENTI, Apostolisch Nuntius bij het hof van *Portugal*.

Na eene ongunstige schildering van een groot gedeelte der geestelijkheid, na groote klagten over hun zedeloos, onkerkelijk, immers wereldsch leven, waardoor hij meent, dat der kerke in zijne dagen de zware wonden zijn toegebragt, komt de schrijver tot zijne reize.

Den *Rijn* op langs den *Neckar*, *Donau* en *Inn*, en vervolgens door de *Alpen*, kwam onze reiziger behouden te *Trente*. Hier werd hij hartelijk ontvangen door den Kardinaal-Bisschop CHRISTOPHORUS MADRUCCI, gelijk zijn oom en onmiddellijke voorzaat van denzelfden naam, uit PALAVI-

CINI's geschiedenis van de jongste algemeene kerkvergadering, bekend. Onze schrijver noemt hem: «Prudentissimus «vir.....non minus rara rerum sacrarum doctrina, quam «eloquentia egregia et pietate insigni excultus (een man «van diep doorzigt..... evenzeer onderscheiden door niet «gewone kennis van de gewijde wetenschappen als door «uitmuntende welsprekenheid en hooge godsvrucht).» — Het gulle onthaal des vriendelijken gastheers, die LINDANUS schier dwong het verblijf te verlengen, en diens leerrijk onderhoud, hield hem zes dagen te *Trente*, waarna hij de reis naar *Rome* voortzette.

Te *Bologna*, «de moeder der wetenschappen en voedster «der Leuvensche en andere akademien (matrem studiorum «atque Academiae Lovaniensis et aliarum aliquot matri«cem),» wachtte onzen reiziger een even vriendelijk en vereerend onthaal. Bisschop te dier stede was de Kardinaal GABRIEL PALEOTTI, de boezemvriend des H. CAROLUS BORROMEUS, met wien hij een groot deel had in het bevorderen van de Trentsche kerkvergadering, vooral wat de reformatie betrof, bekend ook door menige geschriften, en wien LINDANUS niet aarzelt de heiligheid eens apostels toe te kennen. «Naauw had zijne doorl. Hoogw., verhaalt de schrij«ver, van de aankomst eens Nederlandschen Bisschops ge«hoord, of hij liet mij aanstonds zijn paleis ten verblijve «aanbieden. Ik ging des anderen daags tegen etensuur, en «hoezeer met mijnen naam als met de mijner zorgen toe«vertrouwde kerk onbekend, liet hij bij mijne komst allen «gaan, kwam mij te gemoet en ontving mij met veel hartelijk«heid. Na de eerste pligtpleging en het wisselen van eenige «woorden over den treurigen toestand der Nederlanden, «vroeg mij de Kardinaal: en gij, van waar komt gij? welke «kerk bestuurt gij? Toen hij den naam van *Roermond*

«hoorde, daar riep hij uit: gij zijt dan mijn hooggeschatte «LINDANUS! Wat geluk voor mij u, dien ik niet kende, ten «gast te ontvangen! Een engel uit den hemel zou mij niet «meer welkom zijn! Grooter gunst kon mij CHRISTUS niet «verleenen, dan dat ik u mag zien en spreken, dat «zoo lang het voorwerp geweest is mijner vurigste wen«schen. — Wij gingen daarop aan tafel; en na den maal«tijd, naar de voorschriften der kerkvergadering van *Trente* «aangerigt, noodigde de gastheer mij naar zijn studeer«vertrek. Daar gekomen, vroeg hij mij of ik de vele boe«ken kende, die hij op zijne schrijftafel had doen stapelen. «Hoe? zeide ik, ik heb die nooit gezien. Zij zijn toch alle «de uwen, hernam hij. — Maar hoe de mijnen, daar ik ze «nooit gezien heb? — Ja wel de uwen, zeide hij toen; allen «door uwe hand geschreven!»

Zulk een naam had onze schrijver zich ook in den vreemde verworven. LINDANUS moest den Kardinaal eene lijst van zijne uitgegeven of nog uit te geven werken mededeelen, want niet een mogt er aan zijne verzameling ontbreken.

Na drie dagen van alleraangenaamst verblijf nam onze reiziger afscheid van zijnen nieuwen bekende, en ging over het Appenijnsch gebergte naar de hoofdstad der Christen-wereld.

Te *Rome* koos LINDANUS zijne woning in de nabijheid van het Vaticaan, ten einde beter het gebruik te hebben van de pauselijke boekerij, waar hem de toegang ten allen tijde open stond. Ook hier werd de Bisschop met beleefdheden overladen. In het bijzonder gedenkt hij de hartelijke vriendschap van de Kardinalen STANISLAUS HOSIUS en WILHELMUS SYRLETUS, gedurende al den tijd, dien hij in de pauselijke hoofdstad doorbragt.

STANISLAUS HOSIUS, in 1561 tot Kardinaal verheven, nam als pauselijk Legaat ijverig deel aan de handelingen van de Trentsche kerkvergadering in hare laatste zittingen. Hij was een man, schrijft PALAVICINI, die niet slechts in zijn vaderland *Polen*, maar door geheel *Duitschland* en in *Rome* de algemeene achting genoot. In hem trouwens was heilige levenswandel met omvattende kennis vereenigd: twee eigenschappen, die op eerbied en achting aanspraak geven. Ook als schrijver is hij gunstig bekend; de ketters, zegt DU PIN, vreesden hem als hunnen geduchtsten bestrijder. — Even groot, even roemvol bekend is de godvruchtige SYRLET, bibliothecaris van het Vaticaan — de eene Pheniks onzer eeuw, zegt LINDANUS, om zijne bekendheid zoowel met de Grieksche als Latijnsche schrijvers. PIUS IV nam hem in het H. Collegie op, na wiens dood hij, door de bemoeijingen van den grooten CAROLUS BORROMEUS, tot de pauselijke waardigheid stond verheven te worden. Beide wedijverden, wie den Nederlandschen Bisschop de meeste beleefdheden zou bewijzen. Dagelijks en elk uur stond hem hunne woning open en was hem eene plaats gereed aan hunnen disch, terwijl 's Bisschops gezelschap mede van het noodige rijkelijk werd voorzien. Maar weinig was dit voor LINDANUS, vergeleken bij het leerrijk onderhoud, dat hij, vaak uren achtereer, bijzonder met den beroemden Bibliothecaris, nu eens over Godgeleerdheid, dan weder over den toestand der Kerk, een ander maal over de noodzakelijkheid eener gezuiverde uitgave van de oude, vooral Grieksche kerkvaders, had. En wat de godgeleerde en letterminnaar boven alles op prijs stelde, waren de schriften des H. GREGORIUS, den Wonderdoener, bijzonder zijn Encomium (Panegyricus) van zijnen leermeester ORIGENES, gelijk zijn περι του εὐαγγελισμου (sic), die hem SYRLET vereerde.

Met dezelfde onderscheiding werd LINDANUS bij Zijne Heiligheid GREGORIUS XIII ontvangen (1). Hij moest aan 's Pausen regterzijde plaats nemen; hun onderhoud duurde meer dan eens twee uren en langer. Met apostolischen ijver sprak de Bisschop den H. Vader over de aangelegenheden der Kerk, die hem eenig ter harte gingen; over de kanonieke middelen ter handhaving van de godsdienst in *Duitschland;* over een, ter verdediging van het geloof, op te rigten collegie van uit alle oorden te beroepen mannen, die zich door wetenschap of taalkennis een' naam hebben verworven, onder welke eenigen zich uitsluitend zouden bezig houden met de gezuiverde en uit de bronnen herstelde uitgave van de Grieksche kerkvaders, door de ketters veelal met opzet vervalscht; over het houden van provinciale Synoden in *Italië*, overeenkomstig de voorschriften van de kerkvergadering van *Trente;* over de verbetering, naar de regels derzelfde Synode, van leven, tucht en zeden der kerkelijken, vooral van het Roomsche hof.»

Zoo veel vrijmoedigheid verbaasde zelfs eenen HOSIUS; — maar edel was het antwoord des godvruchtigen mans: «Ik «zoek te *Rome* niets voor mij zelven; ik weet alleen CHRISTUS «te dienen. Ik heb Zijner Heiligheid gezegd, wat ik naar

(1) De *Histosia Episc.* verhaalt uit eene onuitgegevene levensbeschrijving, dat LINDANUS bij den Paus ingeleid werd door den Kardinaal MONTALTO, later SIXTUS V; dat deze 's bisschops voornemen, om den H. Vader over de noodzakelijk te maken verbeteringen in de Kerk te spreken, had toegejuicht; dat hij eindelijk den Kardinaal, die eene uitgave van de werken des H. Kerkvaders AMBROSIUS bezorgde, een nooit gedrukt werkje toezegde en later deed geworden, wat de bisschop vermoedde de catechismus deszelfden heiligen te zijn. Gezegde catechismus, dien AMBROSIUS op het einde zijns levens voor de kortelings bekeerde Koningin der *Marcoduren* schreef, is echter verloren. Welk werkje LINDANUS aan MONTALTO, die het in het 5e deel van AMBROSIUS werken met 's Bisschops aanteekeningen opnam, mededeelde, hebben wij uit gebrek aan die uitgave niet kunnen nagaan.

«mijne bisschoppelijke pligt en als voor Gods oordeel,
«vermeende niet te mogen zwijgen; en opdat er aan mijne
«wenschen niets zou ontbreken, heb ik alles op het papier
«gesteld en het Zijner Heiligheid ten nieuwjaarsgeschenk
«aangeboden.» — De H. Vader overigens, luisterde aandachtig naar 's Bisschops klagten en voorslagen; nam diens opstel met dankbetuiging aan; trachtte 's mans misschien te warmen ijver te matigen, en gaf hem, na als voor, de ondubbelzinnigste blijken van zijne achting en genegenheid.

«Op den feestdag van den H. STEPHANUS,» verhaalt de schrijver, «naar gebruik ter kapelle gekomen, nam ik plaats onder
«de Bisschoppen naar de rangorde van de wijding. Zijne
«Heiligheid sprak eenige oogenblikken zeer vereerend over
«mij met den Kardinaal ANTONIUS CARAFFA, wiens hartelijke
«genegenheid jegens mij ik niet genoeg kan prijzen,....
«die als diacon fungeerde, en zond mij zijnen ceremonie-
«meester, die mij namens Zijne Heiligheid gelastte hem
«te volgen. Ik, onbekend met de gebruiken der pauselijke
«kapel, aarzel de vóór mij zittende Bisschoppen voorbij te
«gaan, en verzoek dat dit tot na de goddelijke dienst uit-
«steld worde. Het mag echter niet baten, ik moet volgen.
«Niet weinig verlegen sta ik dan op, en ga de lange reeks
«van Bisschoppen voorbij, terwijl nu deze dan gene mij
«vriendelijk toeknikt, en geluk wenscht met de nieuwe waar-
«digheid. Na de Bisschoppen volgden de gezanten der chris-
«telijke Koningen, Vorsten en Prinsen, die ter linkerzijde
«van het hoog-altaar hunne plaats hebben. Ook deze voorbij,
«aan de andere zijde gekomen, maakte mijn geleider eene
«diepe buiging voor Zijne Heiligheid, die zijnen zetel had
«tusschen de Kardinalen regts en de Patriarchen en de,
«eershalve ook als kerkelijke raad zoo genoemde, assistenten
«links, en wees mij eene plaats onder deze laatsten, niet

«verre van het altaar. Onder algemeene toejuiching zette ik «mij neder, diep getroffen door de hooge eer, die het Opper-«hoofd der Kerk slechts zijnen meest geliefden en jegens de «Kerk meest verdienstelijken broeders pleegt te bewijzen.»

Gewis, het doet wel en blijft niet zonder belangstelling den beroemden Dordrechtenaar, den Nederlandschen Bisschop dus geacht, gezocht, geëerd te zien door alles, wat *Rome* geleerd, heilig en groot bezit; en het tuigt even roemvol voor den armen reiziger, als voor de hooge vrienden, die de ware verdiensten weten te erkennen!

LINDANUS roemt evenzeer de mildheid des Pausen; telken maande ontving hij geldelijke ondersteuning; Zijne H. bood hem nog reisgeld aan niet alleen, maar stelde hem ook eene groote somme ter hand, om die onder zijne landgenooten-dekanen, kanunniken, priesters en studenten, gelijk hij, ballingen in *Rome*, uit te deelen. Daarenboven beval de H. Vader onzen Bisschop aan de zorgen van zijnen gezant in *Portugal*, ALEXANDER FRUMENTI, met wien hij de reis naar *Spanje* zoude maken, en gelastte den Apostolischen Nuntius te *Madrid*, PHILIPPUS SEGA, den reiziger in zijne woning op te nemen, bij den Koning binnen te leiden, en zijne belangen als die van Zijne Heiligheid zelven te behartigen.

In het voorjaar van 1579 verliet de Bisschop de oude wereldstad en kwam te *Genua*, om van daar naar *Marseille* over te steken, en vervolgens over land naar *Madrid* te gaan. Uit *Genua* schreef LINDANUS zijne *Epistola Commonitoria* (1) aan eenen bloedverwant te *'s Hage*, die tot de nieuwe leer was overgegaan, wat de vrome Bisschop te meer betreurde, omdat hij hem ten doop geheven had;

(1) In zijne *Armamentarium Calvinisticum*.

en daar hij, bij gebrek van scheepsgelegenheid, zijn verblijf aldaar eenige dagen moest verlengen, maakte hij van de gelegenheid gebruik om den grooten CAROLUS BORROMEUS in het aartsbisschoppelijk *Milaan* te bezoeken. Daar gekomen, zond de doorluchtige Kardinaal zijnen Vicarius met een deel zijner geestelijkheid, allen in kerkelijk gewaad en met brandende fakkels, om den Bisschop-reiziger te verwelkomen en ten zijnent te noodigen. Wat de schrijver er bijzonder roemt, was de meer dan broederlijke genegenheid zijns gastheers, die ondanks den aanhoudenden regen en ofschoon doornat, hem tot 's avonds laat, bij het bezoeken van merkwaardigheden en kerken vooral, bleef vergezellen; dan de echt christelijke levenswandel van *Milaan's* Aartsbisschop; de met het gansche gezin, alleen uit kerkelijken bestaande, gehouden maaltijd, even eenvoudig als de geheele woning, waar men noch behangsel, noch tapijten, noch matten vond en geene sieraden dan eenige stichtelijke boeken aan den naakten wand; het avondgebed eindelijk in het gemeen gehouden, gelijk hij het ook te *Bologne* bij den Kardinaal PALEOTTI had aangetroffen. In de Basiliek van den H. AMBROSIUS bewonderde hij de gouden met gothisch opschrift gesierde altaar-tafel en het door den grooten Kerkvader gebruikte casuifel, waarvan de Kardinaal hem eenige reliquien gunstig mededeelde; in de kerk van de H. FAUSTINA de vele heiligenoverblijfselen, waaronder die des H. NAZARIUS. «Toen de «Kardinaal mij deze met aandacht zag beschouwen, zeide «hij mij, dat ik iets van het heilig gebeente zoude nemen. «Ik echter, zondaar als ik ben, waagde het naauwelijks «het eerwaardig overschot aan te raken, en nam daarom «slechts een weinig van des heiligen assche,.... hoe wei«nig ik echter van deze heilige overblijfselen mogt bezit-

«ten, was ik toen over dezen dierbaren schat meer ver-«heugd, dan misschien iemand zal denken.»

De schrijver wijst vervolgens op den H. PAULINUS van *Nola*, die zich gelukkig roemde een gedeelte van de overblijfselen deszelfden heiligen uit de handen van AMBROSIUS te ontvangen; «maar ik, hoe zal ik in woorden uitdruk-«ken en mijne vreugde en mijn vertrouwen op de godde-«lijke bescherming, om de voorbede des heiligen wiens «overblijfsel ik bezit? Trouwens,» laat hij er op volgen, «mij is dat weinige en naar maat en gewigt schijn-«baar onbeduidende, meer waard dan alle schatten van «CROESUS.»

Slechts een paar dagen hield onze reiziger zich in *Milaan* op; met vele geestelijke zaken, ook met AMBROSIUS werkje *de Officiis* begiftigd, nam hij afscheid van den hem dierbaar geworden Kardinaal, en kwam na eene lastige en gevaarlijke reize, gedurende welke de pauselijke gezant ALEXANDER FRUMENTI hem de meest mogelijke liefde bewees, behouden in de hoofdstad van *Spanje*.

Over zijne ontvangst te *Madrid* weet de schrijver slechts te roemen. De Apostolische Nuntius SEGA ontving hem in zijne woning naar de bevelen des Pausen, en betoonde hem al de hulpvaardigheid, die hij slechts kon verlangen. De Koning, van 's Bisschops komst verwittigd, bepaalde aanstonds den dag om hem ten gehoore toe te laten, ontving hem zeer vriendelijk, en beloofde hem van zijne zaken kennis te nemen en te gelegener tijd zijn besluit mede te deelen. Daarenboven deed de vorst het lusthof van St. PHILIPS voor den Nederlandschen gast in gereedheid brengen. LINDANUS vond er voor zich en zijn gezelschap meer dan hij verlangde. Alles was er nieuw gemeubileerd; linnen en tafelgoed was er van Hollandsch weefsel, en voor zijne

tafel ontving hij meer dan noodig was. Nog prijst de schrijver de vriendelijke houding des Konings, toen deze bij het afscheidsgehoor zich langen tijd en zeer gemakkelijk, tot aller verbazing, in het latijn met hem onderhield, en met de beste verwachting naar het vaderland liet wederkeeren.

Onder zijne nieuwe kennissen in *Spanje*, telt de schrijver in de eerste plaats COSMAS PAULINUS FONTES, koninklijk Hoogleeraar in de Grieksche letterkunde — welke roemrijk bekende geleerde zich destijds met de vertaling van PHOTIUS Bibliotheek onledig hield; LAURENTIUS A VILLA VINCENTIO, koninklijk prediker, door meer dan een werk gunstig bekend; PINELLI, Commissaris van de orde des H. AUGUSTINUS, van wien *le Grand Dictionaire* van MORERI tuigt, dat hij uitmuntte in de kennis van munten, in geschiedenis, mathematische wetenschappen, fraaije letteren en taalkennis; en eindelijk ook den doorkundigen Hoogleeraar VILLAPANDI. — Veel omgang had LINDANUS met den geleerden LEO-CASTRI, die hem ten geschenke gaf zijne verdediging van de oude kerkelijke Schrift-vertaling (1) «tegen de nieuwe bijbelvertalers van de Joodsche school, die gij, zegt de schrijver, beter bijbelverwarders zoudt noemen.» Nog schreef onze schrijver in het belang der wetenschap aan den Aartsbisschop van *Tarragone*, ANTONIUS AUGUSTINI, om dezen over te halen de onder hem berustende verzamelingen van Grieksche concilien (hij wist door Pater LAURENTIUS SURIUS, dat de Aartsbisschop er drie bezat) door den druk gemeen te maken. De Aartsbisschop antwoordde LINDANUS niet slechts beleefd, maar noodigde hem

(1) Apologeticus pro lectione apostolica; pro vulgata HIERONYMI; pro translatione 70 virorum proque omni ecclesiastica lectione contra earum obtrectatores. L. V.

nog ten zijnent. «Noodzaken u de ketters,» schreef hij, «nog langer in den vreemde te blijven, kom dan bij mij «rust nemen in de gemeenschappelijke studiën. Al het «mijne zal het uwe zijn, gelijk het onder christelijke vrien- «den behoort.» Maar de Bisschop verlangde te zeer naar zijne kudde, dan dat hij de hartelijke uitnoodiging van den onbekenden vriend zou hebben aangenomen. Alvorens te vertrekken, wilde de reiziger toch de kerk van *Toledo* zien, waartoe de Aartsbisschop dier stad, die zich te *Madrid* bevond, hem in de beste gelegenheid stelde. Daar ontmoette LINDANUS onder velen, een' ongenoemden man van veel kennis, dien Koning PHILIPS de bezorging van de uitgave van alle te vinden geschriften des H. ISIDORUS had opgedragen. Dezelfde geleerde had ook de levens van de Aartsbisschoppen van *Toledo* geschreven, waarvan hij dat van den Kardinaal XIMENES, die zich door deugd (en geleerdheid) bij alle volken een' onsterfelijken naam heeft verworven, onzen bisschop ten geschenke bood; nog vereerde hij hem een oud exemplaar der H. Schrift op perkament. «Waarmede hij mij,» zegt de schrijver, «grooter «dienst bewees, dan dat hij mij al het goud aan den *Taag* «te vinden had geschonken.» Even verheugd was LINDANUS over eenige gouden munten van dezelfde hand, waaronder eene van Keizer OTTO en eene andere van RIKAREDUS, die het Arianismus afzwoer en met zijne volken het Katholiek geloof omhelsde.

Van *Toledo* begon LINDANUS de terugreis naar het vaderland, waar hij, na eene afwezigheid van zeven maanden, in het midden zijner kudde, behouden wederkeerde.

Hier eindigt onze taak; wij veroorlooven ons echter ten slotte eene enkele aanmerking.

Waren er omme de 16^{e} eeuw priesters, en velen zelfs,

die, gelijk LINDANUS in zijnen strengen ijver misschien wel wat overdreven klaagde, door hunne verachting van de kerkelijke tucht, zedeloos gedrag en laakbare onwetenheid hunnen verheven stand onteerden, en in de oogen van het gemeen, het oproer tegen de Kerk wettigden; daartegenover wijst ons dit eene blad uit LINDANUS leven, op eene geheele rij van mannen, uitmuntend door christelijken, ja heiligen levenswandel, enthusiastische vereerders van de wetenschap, die der kerke trouw bleven, en aan hare verdediging naar binnen en naar buiten hunnen tijd en hunne krachten wijdden. PALEOTTI en BORROMEUS en HOSIUS en SYRLET en CARAFFA in *Italië*. FONTES en PINELLI en VILLAPANDI en AUGUSTINI in *Spanje;* in de *Nederlanden* de eene LINDANUS. En hoe velen waren er bij dezen op te tellen! Wij denken slechts aan het vaderland, en in onze pen komen namen als ALBERT PIGHIUS, FRANS SOMNIUS, CORNELIS JANSENIUS, JUSTUS LIPSIUS, HERIBERT ROSWEYDE! Zij waren Katholieken, ijverige Katholieken, ultra-Katholieken, gelijk men ze in onze dagen zou noemen. LIPSIUS schreef de wonderen, en verhaalde van den lof van O. L. V. van *Halle;* en toch welke diepgaande geleerdheid en omvattende kennis bezat de man, wiens gemis *Leidens* hoogeschool betreurde! De Kerk is dus wel geene vijandin van de wetenschap, gelijk men haar meermalen verweten heeft; de priester zoekt als zoodanig de domheid niet te bevorderen, noch het volk te blinddoeken, gelijk hij meermalen gelasterd wordt. De zedeloosheid van vele leden was niet de kanker van bedorven vochten der Roomsche Kerk, zoo als men veel geroepen en nageroepen heeft om de hervorming, gelijk het heet, als noodzakelijk, als het werk van Gods hand uit te bazuinen. Mannen als de zoo even genoemde roepen wij als de onwraakbare ge-

tuigen *à décharge* in het proces. Hervorming ja was noodig, maar gelijk het schoonmaken van een hecht en voortreffelijk gebouw met slijk beworpen, dat men niet afbreekt om het te zuiveren. Hervorming was noodig, maar zij moest, zij kon, zij zoude van de Kerk zelve komen, gelijk de zon door de ingeschapen kracht de dikke wolken scheurt, die haren weldadigen invloed belemmeren.— Maar LUTHER, maar ZWINGLI, maar CALVYN, maar BEZA waren geen PALEOTTI, of BORROMEUS, of HOSIUS, of LINDANUS.

LAGER ONDERWIJS.

OVER DE

VERGELIJKENDE EXAMENS

OP DE

OPENBARE SCHOLEN,

SEDERT HET JAAR 1806 TOT 1823.

(*Vervolg van Dl. VIII, blz.* 413)

Wij zagen alzoo het *Vergelijkend Examen* voor de *openbare* scholen in vroegere tijden niet in gebruik, door de Wet van 1806 niet voorgeschreven, voor vele scholen door de *Huishoudelijke Reglementen* in de jaren 1806 en 1807 bepaald, doch niet algemeen ingevoerd, door VAN DEN ENDE, onder de Fransche Regering, in de maand Augustus 1812, meer dringend bevolen, doch door de tijdsomstandigheden uitgesteld en achterwege gelaten.

Na de gelukkige afwerping van het Fransche juk in 1813, zagen wij spoedig, en wij zullen het met genoegen erkennen, het onderwijs herleven; maar met den geest der nieuwe regering moest hetzelve ook eijnsbaar blijven aan die mannen, welke het roer van den Staat in handen hielden, en nog veel meer aan hunne ondergeschikte ambtenaren, naauw aan het Protestantendom verbonden.

De heer H. VAN STRALEN bood dan ook, in den aanvang der maand Maart des jaars 1814, zijn reeds bekend *Rapport* den Souvereinen Vorst aan, en stelde daarbij voor, de *Vergelijkende Examens* in stand te houden; reeds den 20 Maart deszelfden jaars vaardigde de Souvereine Vorst een Besluit uit, welk de heer ROOZENBOOM zich gelukkig acht eene WET te kunnen noemen, omdat de Souvereine Vorst *alleenheerschend* was.

In dit *Besluit* lezen wij, art. 2. «Ter vervulling der «openvallende plaatsen van Schoolonderwijzers, zullen, «*op den hiertoe gebruikelijken voet*, de opgeroepene wet«tige Sollicitanten aan een vergelijkend examen worden «onderworpen.»

Overigens werd door art. 1 besloten: «de Wet van «den 3 April 1806 zal, bij voortduring, beschouwd wor«den als de grondslag der Nederlandsche school-inrigtin«gen, en zullen alle daarop rustende algemeene en bijzon«dere school-verordeningen worden gehandhaafd.»

En desniettegenstaande vinden wij ook deze bepaling in art. 2: «Na ontvangst van het verslag der vergelijkende «Examens zal onze Commissaris-Generaal van Binnenland«sche Zaken de authorisatie tot de aanstelling of toelating «verleenen en de vereischte akte uitreiken» (1).

---

(1) Zie HEMKES, *Handboek*. bl. 222.

Een ieder zal ligtelijk beseffen, dat door deze bepaling het ijzeren juk der Fransche regering, bij ons zoo in afschuw, nog werd verzwaard; immers volgens het getuigenis van den heer VAN STRALEN, deed de Grootmeester der Universiteit niets anders, dan de vereischte akten uitreiken aan den verdienstelijksten en geschikst bevonden onderwijzer; — door het Besluit van 1814, werd aan den Commissaris-Generaal, als Grootmeester van het Monopolie, het regt toegekend, om zelf de bekomen verslagen der vergelijkende Examens te beoordeelen; want aan hem was gereserveerd de authorisatie tot benoeming te verleenen en mitsdien ook te weigeren, en naar goedvinden, de akte uit te reiken, zoodat de geregtigden niets meer dan machines bleven. En tot ware bespotting werd de wet van 1806 verkondigd: *de grondslag der Nederlandsche school-inrigtingen.*

Wij zullen ons niet verdiepen in de bemerking, dat van nu af het geheele onderwijs eene Protestantsche rigting erlangde, waartoe voornamelijk medewerkte, dat het beheer van het schoolwezen, bij uitsluiting, in handen van het Protestantisme werd overgeleverd (1).

(1) Om slechts een enkel staaltje daarvan aan te halen, zullen wij uit het *Overzigt van den Staat van het Lager Onderwijs in Vriesland door den schoolopziener* H. W. A. VISSER, in de *Bijdragen* 1815, n°. 2, bl. 109, geplaatst, het volgende overnemen: «Het *Godsdienstig «Onderwijs*, zoo gelijk het op de Lagere Scholen behoort geoefend «te worden, vindt algemeener plaats. Wel is waar, dat, in enkele «scholen, in den aanvang van dit jaar, door waanzinnige gevoe«lens omtrent de denkwijze van onzen hoogst geëerbiedigden Souve«rein, dit onderwijs eene geheel vreemde strekking had aangenomen; «doch dit was slechts eene kortstondige afwijking. In het bijzonder «geloove ik hier te moeten melden, hoe het *lezen* van den Bijbel... «bijkans algemeen is geworden.» De schoolopziener TH. VAN SWINDEREN schreef ook in zijne *Circulaire* aan de schoolonderwijzers in zijn district, in de provincie *Groningen*: «Het heeft mij sedert lan«gen tijd zeer gehinderd, dat het *gebruik* van *den Bijbel* in vele

In het jaar 1815 werd Jonkheer O. REPELAER VAN DRIEL benoemd tot *Commissaris-Generaal voor het onderwijs* (1), blijvende A. VAN DEN ENDE Hoofd-Inspecteur van het Middelbaar en Lager Onderwijs (2); en deze Commissaris vaardigde den 6 Januarij 1817, een *Besluit en Aankondiging* uit, waarbij Z. Exc. herinnert: 1°. dat de vervulling van geenerhande lagere school zal kunnen geschieden zonder authorisatie van het Departement van Onderwijs, en zulks *Overeenkomstig het tweede artikel van het Besluit* Zijner Majesteit van 20 Maart 1814. — 2°. Dat voortaan deze authorisatie niet zal worden verleend, ten zij de aankondiging der vacature en de oproeping van sollicitanten behoorlijk geschied zij, waarna de dag van het vergelijkend Examen zal geregeld worden (3).

Bij Besluit van 19 Maart 1818, verving, van den 1 April af, Mr. A. R. FALCK den jonkheer O. REPELAER VAN DRIEL, in hoedanigheid van *Commissaris-Generaal voor het Onderwijs* (4), en spoedig zagen wij eenen Minister benoemen

---

«uwer scholen zoo geheel verwaarloosd wordt, en dat men hier, «hij de Schoolhervorming, zoo van het eene uiterste tot het andere «is overgeslagen. Ik ben te zeer bekend met, en te zeer overtuigd van «uw aller belangstelling in Godsdienst en Christendom, dan dat ik «het noodig zoude oordeelen, hierover een woord meer te spreken» enz. enz. (Zie *Bijdragen*, 1815, St. IX, blz. 570, en St. XII, blz. 776; 1816 St, VIII, bl. 489. Men zie ook *Bijdragen* 1820, St. IX, bl. 783 een hevel tot Bijbellezen door den schoolopziener H. A. CALLENFELS, te Oostburg, in het 1e school-district, provincie *Zeeland*, van wege den Hoofd-Inspecteur voor het Middelbaar en Lager Onderwijs uitgevaardigd).

(1) Zie *Bijdragen* 1815, St. XI, bl. 677.

(2) Zie *Bijdragen* 1819, St. I, bl. 96 en volg. St.

(3) Zie *Bijdragen* 1817, St. I, bl. 31; II, bl. 151 en volg. St. herhaald. HEMKES, *Handboek* bl. 252; abusivelijk echter is aldaar 1816 in plaats van 1817 gedrukt.

(4) Zie *Bijdragen* 1818 St. IV, bl 346.

voor het Publiek Onderwijs; welke Minister den 28 Februarij 1819, een Besluit ongeteekend uitvaardigde, ten minste wij vinden niet dan den naam van den *Commissaris* J. SCHREUDER, onder dit *Extract uit het Register der Handelingen en Resolutien van den Minister voor het Publiek onderwijs* (1). Deze Minister vond goed en verstond, op voordragt van den Hoofd-Inspecteur (A. VAN DEN ENDE), «dat voortaan bij elke invallende school-vacature, strikt «moet in acht genomen worden het opmaken en inzenden «der aankondiging wegens dezelve.... uiterlijk binnen vier «weken na het openvallen der school... alsmede dat het Pro«ces-verbaal van het Vergelijkend Examen, hetwelk, staande «de bijeenkomst tot hetzelve, zal behooren te worden op«gemaakt en geteekend door al de daartoe geregtigden, «en binnen den tijd van veertien dagen na dit afgeloopen «Examen, door den District-schoolopziener bij de respec«tieve heeren Gouverneurs zal moeten worden inge«zonden.»

Thans zou men vermeenen, dat na het Besluit van 20 Maart 1814 en al de opvolgende ministeriële aanschrijvingen, de zaak der vergelijkende examens voor de openbare scholen en het punt der benoeming waren beslist. O neen! Het bleek, dat tot den jare 1821 dit Besluit niet in werking was gebragt, want: 1°. getuigt immers Z. M. de Koning zelf, den 2 November 1823, dat blijkens Rapport van den Minister voor het Publiek Onderwijs van den 18 Augustus 1821, n°. 601, de Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland de meening geopperd hadden, dat aan de «Plaatselijke Besturen en aan de andere Collegiën of Per«sonen, van ouds tot het toelaten of beroepen van school-

(1) Zie *Bijdragen* 1219, st. IV, bl. 285. HEMKES, *Handboek* bl. 286.

«onderwijzers bevoegd, ook onder de tegenwoordige wet-«geving het benoemen derzelve geheel en alleen zoude «zijn overgelaten, zoodra de examens, op de, bij de Wet «en de Reglementen voorgeschreven, wijze, afgeloopen «zijn» (1).

En juist in verband met deze geopperde meening, 2°. ontmoeten wij eene Dispositie der Heeren Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland van 27 November 1821, n°. 8, welke de Gemeente-besturen ten platten lande magtigde, om voortaan, bij gelegenheid der Vergelijkende Examens ter vervulling van vacerende Schoolonderwijzers-plaatsen, ter zake van de deswege te maken kosten, in rekening te brengen eene somma van *f* 20, bij de vervulling van scholen van den laagsten rang; eene somma van *f* 30 bij de vervulling van die van den middelsten en eene somma van *f* 40, bij de vervulling van die van den hoogsten rang (2). Zoo als de tekst medebrengt, wordt alhier van geene steden gesproken; deze hadden evenwel dezelfde kosten en dezelfde behoeften; maar neen, deze bleven zeker vrijheid behouden, naar den inhoud harer Reglementen, welke trouwens voor verandering vatbaar waren.

Opmerking verdient het, dat Z. M. de Koning, die de meening der Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland, uit het Rapport van Hoogstdeszelfs Minister, had leeren kennen deze meening gedurende twee jaren ongestoord liet bestaan en alzoo door stilzwijgen bekrachtigde. Eerst bij Besluit van 2 November 1823, n°. 161, liet Z. M. het volgende bekend maken.

---

(1) Zie het Koninkl. Besl. van 2 Nov. 1823, Bijdragen 1823, st. XII, bl. 1077. HEMKES, *Handboek*, bl. 320.

(2) Zie *Bijdragen* 1822, st. II, bl. 98.

«Herzien ons Besluit van den 20 Maart 1814 (*Staatsblad* «n°. 39) en bijzonder deszelfs 2e artikel.»

«Den Raad van State gehoord en verstaan,

«Ten overvloede en tot wegneming van allen twijfel te «verklaren, dat, in alle Provincien, alwaar de Wet van «3 April 1806, en de daarop gegronde verordeningen «nopens het Lager Schoolwezen in werking zijn, de toe- «lating of aanstelling van onderwijzers, zoo lange deswege «geene andere verordeningen zullen worden daargesteld, «bij voortduring behooren te geschieden uit kracht der «authorisatie, daartoe telkens door het Departement van «het Publiek Onderwijs te verleenen, na ontvangst van «het verslag van het Examen der Sollicitanten.»

Intusschen had Z. M., door Hoogstdeszelfs Besluit van 25 September 1815, de kracht van het Besluit van 20 Maart 1814 niet weinig ontzenuwd, door te bepalen, dat in die plaatsen, in die Heerlijkheden namelijk, waar Z. M. regt had onderwijzers te beroepen, Hoogstd. zich voorbehield, anders, dan dit Besluit medebragt, te disponeren; zich expresselijk reserverende, om wanneer Z. M. Kandidaten bekend mogten zijn, of uit hoofde hunner bekwaamheden zulks mogten verdienen, hierin zoodanige veranderingen en exceptiën te maken, als Hij zoude oordeelen raadzaam te zijn (1); en bij Koninklijk Besluit van 13 Maart 1821 toonde Z. M., door het Besluit van den Souvereinen Vorst van 20 Maart 1814, niet gebonden te zijn, evenmin als aan de Wet van het jaar 1806, en in strijd met artikel 5 dier wet (2) bepaalde Z. M.:

---

(1) Zie *Bijdragen* 1815, St. XI, bl. 716. HEMKES, *Handboek*, bl. 240. Vgl. ook het — *Besluit* over de Heerlijke Regten.

(2) «Behalve de bevoegdheid van de Departementale en het Landschaps-bestuur, om in den zijne het toevoorzigt over het schoolwezen

« Dat de Commissiën van Onderwijs, voortaan en wel aan te vangen met derzelver eerstvolgende voorjaars-vergadering, zullen worden gepresideerd door de Gouverneurs der Provinciën, tot welke zij respectivelijk behooren, in diervoege, dat alle hare volgende vergaderingen, zoo gewone als buitengewone, door de Gouverneurs zullen worden bestuurd, onder den titel van President. »

Wanneer wij nu het Hoofd van den Staat, die beter dan elk ander den zin en de kracht van zijn *Besluit* van 29 Maart 1814 kende, zoodanige bepalingen openlijk zien vaststellen, welke gedachten zullen wij alsdan bevoegd zijn over de verbindende kracht van dat Besluit, de steunpilaar van het vergelijkend Examen en van de beroeping en aanstelling der onderwijzers voor ALLE openbare scholen, door den Commissaris-Generaal of Minister van Onderwijs, te vormen? En waar zal alsdan de wettigheid van al die opvolgende Besluiten verblijven? Ieder oordeele. De Koning zelf zegt door zijne daden: « het Besluit van 20 Maart 1814 is geene wet. Ik ben bevoegd hetzelve te veranderen: omdat ik het beschouw als een Besluit, want tegen eene WET zoude ik niet bevoegd zijn te handelen. » — En dan kunnen wij de redenering voortzetten en zeggen: Is uw Besluit van 20 Maart 1814 een bloot *Besluit*, dan blijft de WET van 1806, welke nimmer afgeschaft, maar steeds gehandhaafd

---

aan te bevelen aan eene bijzondere Commissie uit hunne vergadering, benoemen zij ieder één lid uit hun midden: welk lid meer bijzonder daarmede zal belast zijn en in eene meer onmiddelijke betrekking zal staan tot de respective Commissiën van Onderwijs en Schoolopzieners, te dien effecte, dat deze zich bij zoodanig Lid, in allen gevallen, het Schoolwezen betreffende, ter eerster instantie zullen behooren te vervoegen. In het Departement *Holland* zullen uit het Bestuur twee of drie zoodanige Leden benoemd worden, namelijk één voor elke der Commissiën van Onderwijs, aldaar gevestigd. »

is, de WET van den Staat, maar ook in alle hare kracht; dan vervallen alle bepalingen, *in strijd met die Wet*, en alzoo uwe *Vergelijkende Examens* en uw regt van *beroeping, aanstelling en admissie.*

Ja, zetten wij deze redenering over het Besluit van den Souvereinen Vorst, van den 20 Maart **1814**, door. Hieromtrent, dunkt ons, komt het volgende in aanmerking.

1°. Had de Souvereine Vorst wel de magt, om bij de vernieuwde verklaring, dat de Wet van 1806, (*die nooit afgeschaft was geweest*), WET bleef, er veranderingen in te brengen?

2°. Zoo ja, heeft dan hetgeen de Souvereine Vorst in de plaats van het veranderde stelt, kracht van WET, of slechts van BESLUIT?

Hieromtrent zou men de volgende vragen kunnen opperen:

a) indien de Souvereine Vorst, later Constitutioneel Koning geworden en geene wetgevende magt meer bezittende, in deze tweede periode de door hem vroeger verordende veranderingen wijzigt en herwijzigt; indien het blijkt, dat de eerste verandering slechts hier en daar in gebruik is geraakt, terwijl men zich algemeen, (ook de Provinciale en andere authoriteiten) aan de voorschriften der oorspronkelijke Wet hield, als of ten deze geene wettelijke verandering had plaats gehad; indien men dat alles jaren lang aldus ziet voortduren, is men dan niet geregtigd om de gemaakte verandering te beschouwen als van den Souvereinen Vorst voortgekomen, niet handelende als *Wetgever*, maar als bloote *Bestuurder?*

b) Of moet men in den Souvereinen Vorst de *wetgevende* van de *uitvoerende* magt niet onderscheiden?

c) Is misschien de gansche verbindend-verklaring der

Wet van 1806 maar een veranderlijk *Besluit* geweest?

Neemt men *c* aan, dan mag de verbindende kracht der Wet van 1806 niet in dit *Besluit* gezocht worden, maar alleen in haar voortdurend bestaan. En is omgekeerd, de WET 1806 altoos WET geweest, dan kan het *Besluit* niet als eene *wetgevende* akte aangemerkt worden.

Stemt men *b* toe, dan moet men aannemen, dat in het bedoelde *Besluit* niets van de *wetgevende*, maar alles van de *uitvoerende* magt (vergelijkende examens en authorisatie) is uitgegaan; of wel, dat Z. M. WILLEM I en de onderscheidene autoriteiten alom, zelfs de school-authoriteiten, de Wet (*l'Arrêté-Loi* van Maart 1814) keer op keer geschonden hebben, en bijna algemeen hebben laten schenden.

3°. Maar nu de *wettelijke* kracht van het gansche *Besluit* verondersteld, wat volgt er dan uit voor de vergelijkende examens en de authorisatie?

Het *Besluit a*) schrijft de vergelijkende examens voor, doch *op den gebruikelijken voet*; *b*) voert de authorisatie in, te geven na het ontvangen van het verslag der vergelijkende examens.

Hier is nu te onderzoeken:

a) wat was die gebruikelijke voet?

b) indien dat gebruik zich niet tot alle scholen uitstrekt, is er dan tot aanstellingen in scholen, van dat *gebruik* ontslagen, wel eene authorisatie noodig?

a) De bepaling *op den tot hiertoe gebruikelijken voet*, is blijkbaar eene beperking van het voorschrift. Was nu *de gebruikelijke voet* niet diegene, welke de Provinciale en plaatselijke Reglementen hadden voorschreven? — Ja, en daarom liet men zoo menigwerf na, de meergemelde authorisatie te vragen (1).

(1) Teregt, naar ons inzien, heeft dan ook, den 28 November II.

b) De Authorisatie is blijkbaar correlatief van het verslag der examens; dus geen verslag, geene authorisatie; geene verpligting tot geven van verslag, geene verpligting tot vragen van authorisatie.

Ten slotte; wij zien, dat de Souvereine Vorst in het N°. 1 *Staatsblad* 1814, waarbij, krachtens *Besluit* van 18 December 1813, de daarstelling van een *Staatsblad* werd voorgeschreven, zelf onderscheid maakt tusschen WETTEN en BESLUITEN, door de woorden in art. 2 bevat: «In het *Staatsblad* zullen alleenlijk geplaatst worden alle «*Wetten*, proclamatiën, publicatiën en voorts zoodanige «*Besluiten* van den Souvereinen Vorst, als waarvan de pu«bliekmaking noodig of nuttig wordt geoordeeld.»

En wanneer wij nu van eene andere zijde, dienzelfden Souvereinen Vorst in zijne PROCLAMATIE van 2 December 1813, houdende aanneming van de Souvereiniteit dezer landen, zien verklaren: «Ik aanvaarde wat Nederland mij aanbiedt, «MAAR IK AANVAARDE HET OOK ALLEEN ONDER WAARBORGING «EENER WIJZE CONSTITUTIE (2);» wanneer wij in zijn BESLUIT van 21 December 1813, daarstellende eene Commissie tot ontwerping der Grondwet lezen: «willende voldoen AAN «DE OP ONS RUSTENDE VERPLIGTING *om aan het* Nederland«sche volk eene Constitutie te verschaffen,» wanneer wij Hem, in de Vergadering der Aanzienlijken, te Amsterdam

---

de Ed. Achtb. heer kantonregter der stad *Utrecht*, bij een belangrijk vonnis, overeenkomstig met het pleidooi van den advokaat Mr. C. L. SCHULLER, en de conclusie van den Ambtenaar, waarnemende het openbaar ministerie, gewezen, beslist: dat de daad van den onderwijzer der derde diakonie-school aldaar, die *zonder benoeming, ten gevolge van een vergelijkend examen, te hebben bekomen*, lager onderwijs gaf aan meer dan drie honderd kinderen, *geene overtreding* daarstelt, zoo dat hij van alle regtsvervolging te dezer zake is ontslagen geworden. (*Arnhemsche Courant*, 2 Augustvs 1845.)

(2) *Staats-Courant* 1813, n°. 2.

den 30 Maart 1814 bijeengekomen, hooren getuigen, dat Hij «de Souvereiniteit aanvaard had, onder uit-«drukkelijke voorwaarde, dat de vrijheid der personen, «de zekerheid der eigendommen, alle burgerlijke voor-«regten, in een woord, die een waarlijk vrij volk kenmer-«ken, BIJ EENE DOELMATIGE GRONDWET, zouden gewaarborgd «worden (1)», en *Hem* dit uitdrukkelijk en herhaaldelijk bij het Congres van *Weenen* zien mededeelen en er op aan dringen, dan kunnen wij het er voor houden, dat bijna alle, zoo niet alle, genomen BESLUITEN, vóór den 30 Maart 1814, geene *wetgevende bepalingen*, maar slechts *tijdelijke maatregelen* waren, door Hem, niet als *wetgever*, maar als voorloopige *bestuurder*, in afwachting van Grondwettelijke bepalingen, uitgevaardigd (2).

Te meer, opzigtens het Onderwijs, doordien de Grondwet van 1814 den Souvereinen Vorst, in art. 140 en 141, alleen de ZORGE over het openbaar onderwijs en

---

(1) Zie het *Rapport door de Commissie tot herziening der Grondwet*, 13 Julij 1815, uitgebragt bladz. 1; 's Gravenhage 1815.

(2) Het is zeer opmerkingswaardig en dit systema niet weinig bevestigend, dat de Souvereine Vorst, niettegenstaande Hij zelf onderscheid tusschen WETTEN, *Proclomatiën*, *Publicatiën* en BESLUITEN, (en deze nog het laagste gesteld) gemaakt had, vóór den 30 Maart 1814, geene zijner Akten WET heeft bestempeld, integendeel, in het *Staatsblad* n°. 3 en 4 van het jaar 1814, boven twee Zijner Uitvaardigingen, beide van 4 Januarij 1814, het woord WET geplaatst zijnde, ofschoon aan het slot van het eerste dezer stukken gelezen wordt: «*Het tegenwoordig Besluit zal, op de gewone wijze worden gepubli-«ceerd en geïnsereerd in het Staatsblad*» en in Art. 14 van het andere de uitdrukking voorkomt: «*in deze* PUBLICATIE *vermeld*,» werd sedert dit woord WET niet meer gebezigd, en men ontmoet geene andere uitdrukking dan het woord BESLUIT; eerst NA den 30 Maart ontmoeten wij het woord WET. Is zulks niet op den uitdrukkelijken last van den Souvereinen Vorst geschied, die vol van het gevoel zijner verpligting, om alles naar *grondwettelijke* voorschriften te regelen, vermoedelijk bezwaar vond, vóór de daarstelling eener *Grondwet*, eenige akte als WET uit te vaardigen? — De heer ROOZENBOOM heeft al deze gezigtspunten niet gezien.

over de opvoeding der arm-kinderen heeft toegekend, terwijl, blijkens art. 86, *Wetten* over het Onderwijs verondersteld werden: want de Staten der Provincien werden met de uitvoering der WETTEN en bevelen omtrent de bevordering van het openbaar onderwijs belast.

Ook de Souvereine Vorst noemt zijn Besluit van 20 Maart 1814 over het Onderwijs niet WET, maar eenvoudig *Besluit*; en hij zegt slechts in de inleiding van dat Besluit, «willende een zoo aangelegen onderwijs, hoe eer hoe «liever, HERSTELLEN *op dien voet*, welke alomme als «de nuttigste en doelmatigste erkend, en door de onder«vinding zelve als zoodanig aangeprezen is.»

Uit deze woorden kan het tevens blijken, even als uit art. 1, waarbij «de WET van den 3 April 1806, bij «voortduring, beschouwd zal worden als de grondslag «der Nederlandsche schoolinrigtingen,» dat hij geene nieuwe WET heeft trachten daar te stellen. Het BESLUIT van 20 Maart 1814 kan alzoo onder de bloote BESLUITEN en geenszins onder de WETTEN gerangschikt worden, en men zoude ter verdediging van de latere gedragingen diens Vorst nopens dit Besluit, aan hen, die dit *Besluit* in *Wet* willen veranderen, kunnen toevoegen: *ne soyez pas plus Royaliste* — ja *Roi* — *que le Roi lui-même.*

Ja, zijt niet wijzer dan die Vorst, welke in zijne Publicatie van 2 Maart 1814, (dus 28 dagen vóór de aanneming der GRONDWET en 18 dagen vóór zijn *Besluit* nopens het Onderwijs,) wegens de wijze, op welke deze reeds ontworpen *Grondwet* zoude worden beoordeeld, bij de inleiding, zegde. «Door uw vertrouwen, door uwe «liefde, tot de Souvereiniteit dezer landen geroepen, «verklaarden Wij reeds aanvankelijk, dezelve alleenlijk «te willen aannemen, onder waarborging eener wijze Con-

«stitutie,» en in deze zelfde *Publicatie* deze woorden bezigde: «Dat volk moest de meest mogelijke verzekering hebben, «dat daarin deszelfs dierbaarste belangen zijn in het oog «gehouden; dat.... *de opvoeding der jeugd*, de uitbreiding «van wetenschappelijke kennis, door de regering worden «*ter harte genomen*, DOCH VAN ALLE KNELLENDE BANDEN, «*die den geest onderdrukken, den moed verdooven, losge-* «*maakt* (1).

(1) Zie *Staats-Courant* 1814, N°. 53.

BOEKAANKONDIGING.

De verhandeling van N. C. Kist, hoogleeraar te Leiden, over de pausin Joanna, nagelezen en getoetst door *J. H. Wensing*, Hoogleeraar in het R. K. Seminarie te Warmond. — *Motto*: Ici l'opinion que vous prétendez faire revivre, est sifflée partout. *Sarrav.* Ep. 274 ad Cl. Salmas. — Tweede en laatste gedeelte. 's Gravenhage, J. W. ten Hagen 1845. bll. 79—582 gr. 8°.

(*Vervolg van* dl. viii, *bladz.* 422.)

Het woord van Stephanus *de Borbone* «zoo als in kronijken gezegd *wordt*» gebruikt de Hoogleeraar Kist als een stok om eenen sprong te doen tot Godfried *van Viterbo*, Ottho *van Freisingen*, ja tot alle bekende en onbekende kronijken der 12de en 11de eeuw. Om dat woord van st. moeten nu alle berigten over de Pausin, in exemplaren van kronijken dier eeuw gevonden, onwedersprekelijk gezag hebben. Hetgeen we boven reeds aanteekenden, is genoegzaam om te doen zien, dat st. den Hoogleeraar van geene wezenlijke dienst kan zijn. Wensing toont dit nog nader in zijn 7de Hoofdstuk, waar hij opzettelijk over Godfried *van Viterbo* handelt. Eerst bewijst hij, dat de stok van K. niet ver genoeg reikt om er mede tot Godfried te springen; vervolgens, dat Godfried's «los daar heen geworpen woord», gelijk K. het uitdrukt, niet voor echt kan aangenomen worden. De gronden voor deze bewering zijn hoofdzakelijk deze. Bartholomeus *de Lucca* (over wien boven) verklaart, dat hij nergens dan bij Martinus *Polonus* de Pausin vermeld gevonden had. Men moet dus aannemen, dat die Schrijver of geene der Schrijvers door K. aangehaald gelezen had, of dat hij zonder eenige reden gelogen heeft, of dat de bedoelde vermelding in onderscheidene dier Schrijvers, met name die hij gelezen had, ten zijnen tijde, niet gevonden werd: het eerste en tweede zal wel voor geen kundig man waar-

schijnlijk wezen; dus blijft het derde alleen over. Levert nu ook het werk zelf van GODFR. grond op tot verwerping van dat «los daar heen geworpen woord»? o ja. In zijn *Pantheon* namelijk (het bedoelde werk) komen twee lijsten der Pausen en Keizers voor (*Part.* XX): in de eerste lijst, vol onnaauwkeurigheden, leest men thans deze woorden: «de Pausin wordt niet medegerekend»; in de andere lijst, wier inrigting veel meer toeleg op naauwkeurigheid verraadt, vindt men geenerlei melding van de Pausin, ja de tijdrekening aldaar opgegeven sluit haar buiten. Hadde nu de heer K. bewezen, dat de vermelding uit deze laatste lijst weggeschrapt is, dan ware hij iets gevorderd; maar dat bewijs is ZHooggel. schuldig gebleven. Dit moet ons niet verwonderen; eene poging om dat bewijs te leveren zoude ZHgel. tot meer nasporingen genoodzaakt hebben dan waartoe hij zich in deze zaak verledigen wilde. Jammer echter voor hem zelven, dat hij hier niet eene kleine moeite zich getroost heeft, namelijk het Leidsche HS. van GODFRIED's *Pantheon* te raadplegen; dan zoude ZHgel., gelijk W. zelf, gezien hebben, dat in dit HS., uit de 13de eeuw afkomstig, de aan G. toegedichte woorden, ja die gansche lijst, niet gevonden worden. Een nieuw en groot bewijs voor de beweerde inschuiving dier woorden en der lijst zelve. Overigens zijn deze lijsten, zoo als zij nu bestaan, om de verregaande slordigheden en onwaarheden waarvan ze krielen, zonder alle gezag; het is ongeloofelijk, dat zij in dezen staat uit de handen van G. zijn voortgekomen. Dan hoe kon toch de heer K. dat «los daar heen geworpen woord» als getuigenis van G. inroepen? Heeft G. zijn werk niet aan de goedkeuring van Paus Urbanus III onderworpen? En heeft K. niet beweerd, dat de Hierarchie «een stelsel van bedrog en leugen» ingevoerd had, om de vermelding der Pausin uit alle boeken te doen verdwijnen? Een van beide; of dat woord, aan G. toegeschreven, was in zijn werk oorspronkelijk niet te lezen, of er was bij de Hierarchie geen zoodanig stelsel aanwezig. Waarlijk, de heer K. levert de bewijzen tegen zich zelven.

Hoofdstuk VIII bewijst, dat het aan OTTHO *van Freisingen* toegeschreven woord over de Pausin waarschijnlijk onecht is, en in geen geval bewijs voor het bestaan der Pausin kan zijn. OTTHO stierf in 1158, dat is, drie eeuwen nadat de Pausin geleefd zou hebben; getuige voor haar werkelijk bestaan kan hij dus niet zijn. Maar een schakel dan in de Kistiaansche keten? Ook niet, want die keten zelf heeft, buiten de verbeelding van den heer K., geene werkelijkheid. Doch, bestonde ook zulk een keten, dan zou o. er evenwel geen schakel van uitmaken. Men oordeele. In het *Chronicon* zelf van o. komt geen enkel woord over eene Pausin voor, maar achter het 7de boek, waarmede zijne eigenlijke geschiedenis geëindigd is, volgt eene lijst der Koningen, Keizers en Pausen, en daarin vindt men, achter JOANNES VII, dit ééne woord: «foemina» — *eene vrouw*. Doch men herinnere zich, dat JOANNES VII in 705 Paus werd, en de Pausin, zoo zij geleefd heeft, in 855 den Roomschen Stoel moet beklommen hebben. Die vergissing van anderhalve eeuw is wat grof in een schrijver, die getuigt, dat hij de meest gezaghebbende schrijvers geraadpleegd heeft; of bij welk schrijver van gezag kan OTTHO gelezen hebben, dat JOANNES VII eene vrouw was? Ziet men nu OTTHO's lijst in, op het tijdstip, dat men aan de Pausin gewoon is aan te wijzen, dan vindt men dat bij hem op LEO IV onmiddelijk volgt BENEDICTUS III. Geene plaats alzoo is er voor de Pausin; en als men nu o. gelooven mag, dat hij steeds de geachtste schrijvers gevolgd heeft, dan mag men ook aannemen, dat geen geacht schrijver, vóór o., tusschen LEO en BENEDICTUS eene Pausin gekend heeft. Wat volgt hier uit? — Dat JOANNES VII eene Pausin zou geweest zijn, *kan* o. niet gelezen hebben; dat er na JOANNES VII eene Pausin zou geweest zijn, heeft hij niet gelezen; indien ze er echter geweest was, zou hij het zeer zeker gelezen hebben; dus er is vóór o. geene Pausin geweest. Wat moet men nu van dat «foemina» bij o. oordeelen? kan eene goede kritiek het wel als echt erkennen? Daarbij komt nog, dat de lijst, zoo als zij

in de uitgaven voorkomt, blijkbaar door eene latere hand *bij*gewerkt is; dat er HSS., en wel oude zijn, waarin dat woord niet gevonden wordt; dat vroegere bestrijders van het bestaan der Pausin zich op o. als een getuige tegen haar bestaan beroepen; hoe kan men dus dat dwaas geplaatste woord voor een woord van o. aanzien? — De heer W. had nog uit andere gronden kunnen toonen, hoe er geene waarschijnlijkheid voor is, dat o. dat woord geschreven heeft, b. v. uit zijn zwijgen op die plaats zijner kronijk, waar hij zulk een ongehoord feit, als eene vrouw op den zetel van Rome, had moeten vermelden; uit de plaatsing van dat woord in eene lijst, die als een overzigt van zijn geschiedwerk bevat, zonder dat in het werk zelf het feit, waar dat woord op doelt, vermeld wordt, enz. Dan Reft. moet bekennen, dat zoo iets niet noodig was; het vlotgrasspiertje, waaraan K. zich meende vast te houden, bleek reeds in den wal niet vast te zitten. De S. toont nog met eenige woorden, dat, ware ook dat *foemina* inderdaad van o., er toch geen bewijs voor het bestaan der Pausin uit zou te trekken zijn.

En nu zijn wij genaderd tot het 9de Hoofdstuk, waarin wijdloopig gehandeld wordt over SIGEBERT *van Gemblours*. Deze stierf 5 October 1112, en werkte tot in het laatst van zijne dagen aan zijn *Chronicon*. In de *editio princeps* (eerste druk) van dit *Chronicon* (*Parisiis* 1513) leest men op het jaar 854 de volgende woorden. «Fama est hunc JOANNEM (*Anglicum*, wiens vermelding voorafgaat) feminam fuisse, et uni soli familiari cognitam, qui eam complexus est, et gravis facta peperit, Papa existens. Quare eam inter Pontifices non numerant *quidam*. Ideo nomini numerum non facit.» Dat is (naar de vertolking van den heer W.) «Het gerucht gaat, dat deze JOANNES eene vrouw en daarvoor slechts aan eenen enkelen vertrouweling (onderhoorigen huisgenoot) bekend was, en dat zij, tijdens haar Paussehap, bij dezen zwanger werd en baarde; om welke reden *eenigen* haar niet onder de Pausen medetellen. Daarom voegt zij haren naam geen nummer toe.» De heer W. behandelt, in

het eerste art. van dit Hoofdstuk, deze plaats als ware zij echt, en toont, dat de heer K. omtrent haren zin en bewijskracht deerlijk mistast. K. belieft te zeggen, dat SIGEBERT, JOANNES *Anglicus* in de rij der Pausen opneemt; de waarheid is dat s. haar uitsluit: bij hem is BENEDICTUS de 102de, LEO de 101ste Paus. — Maar dat *quidam* (eenigen), slechts, haar niet medetellen, schijnt toch aan te duiden, dat, volgens s., *anderen*, misschien velen, haar wel medetellen? Het zij eens zoo; doch daaruit volgt niet, dat s. haar medetelt; ten anderen is het onwaar, dat de Pausin door iemand der vroegere kronijkschrijvers medegeteld wordt; ten derde staat tegen de gevolgtrekking als rekende s. haar tot het getal der Pausen, zijn uitdrukkelijk woord «zij (de Pausin) voegt haren naam geen nummer toe.» Dan hier heeft de heer K. een klein kunstje om dit laatste krachteloos te maken; dat kunstje bestaat in te *gissen*. Wat dan? dat men niet *facit*, maar *faciunt* moet lezen, als wanneer de zin zijn zoude: die *eenigen* zetten geen nummer bij JOANNA's naam. Het zij al eens wederom zoo, men leze *faciunt;* maar waar zijn dan de *anderen* die haar een nummer geven? Indien s. zoo geschreven had, dan gave hij eene onwaarheid te verstaan, 't geen men zoo maar niet zeggen mag, neen, maar 't geen men bewijzen moet. Doch zegt K., men zou ook kunnen lezen *facio*, als wanneer de zin is: omdat eenigen haar niet mederekenen, voeg *ik* geen nummer bij haren naam. En dit zij ook al weer eens zoo; doch altijd blijft hier de moeijelijkheid, dat die *anderen*, die haar wel zouden mederekenen, niet bestaan hebben. Maar dit ook al eens daargelaten, kon s. inderdaad zoo geredeneerd hebben, als dat *facio* het doet voorkomen? Ware het niet dwaas van hem geweest, JOANNA niet mede te tellen, *omdat* slechts *eenigen* haar overslaan, terwijl hij overtuigd was, dat ze medegeteld moest worden, en zag dat anderen haar medetelden? of was s. zulk een vlcijer van de Pausen? dat waarlijk niet. Men dringe dus, door eene gissing, aan s. zoo maar geene handelwijze op, die eene dwaasheid tot grond zou hebben. —

Dan, zoo vraagt hier Ref^{t}., waar was het geheugen van den heer K., toen hij die correctie *facio* voorsloeg? Had ZHooggel. dan niet gezegd, dat s. de Pausin *medetelde?* en nu wil hij den man zelven doen getuigen, dat hij ze *niet* medetelt? *Gissen* is gevaarlijk, het is iedermans werk niet. Wilde Ref^{t}. gissen, dan zou hij voorslaan te lezen, *quidem* voor *quidam;* daardoor zou die onwaarheid, als telden *anderen* de Pausin mede, uit den veronderstelden tekst van s. verdwijnen; maar de verandering van subject in het werkwoord *facere*, daar ter plaatse, doet den S. ongelijk aan. Ref^{t}. gelooft intusschen, dat het *quidam* van de hand desgenen is, die deze plaats het eerst geschreven heeft; namelijk, hij denkt, dat de vermelde regels eene inlassching van GALFRIDUS, over wien straks, of liever nog eene kantteekening van een later schrijver zijn, en dat ze door een nog later afschrijver, misschien door den eersten uitgever, in den tekst zijn gevoegd. Dan heeft de kantteekenaar gezegd zooveel als: «Hier moest de Pausin, daar het gerucht af spreekt, vermeld worden; maar SIGEBERT behoort onder degenen, die haar niet mederekenen.» In lateren tijd, toen er misschien gevonden werden die, de fabel voor waar of waarschijnlijk aanziende, JOANNA mederekenden, kon iemand zeggen *quidam*, en hij had aanleiding om zulke aanteekening te maken bij een schrijver, die tot deze *quidam* behoorde. Ref^{t}. kan ook niet nalaten er opmerkzaam op te maken, hoe de heer K. met de schrijvers durft omspringen: zonder eenige andere aanleiding dan het passen in zijne kraam, slaat hij verandering in den tekst voor en welke? verandering, die op geen grond steunt dan op zijnen wensch. Hopeloos is de zaak, wier hooggeleerde verdedigers tot zulke middelen hunne toevlugt moeten nemen. (1)

(1) Toen dit opstel reeds voor de pers gereed lag, geviel het, dat Ref^{t}. de aanteekening van ONUPHR. PANV. op het verhaal van de Pausin bij PLATINA, las, en daar zag hij (wat ook W. niet opgemerkt heeft) eene geheel andere lezing van de inlassching bij SIGEBERT, welke de gissing van Ref^{t}. tot verbetering van den tekst — *quidem* voor *quidam* te le-

In art. 2 van dit Hoofdst. toont W., dat de boven opgegevene plaats in het *chronicon* van s. onecht is. K. mag alzoo het *fama est* (het gerucht wil), een reeds zoo zwakke steun als het gevonden wordt in een Schrijver, die 250 jaren na de gewaande gebeurtenis leefde, niet eens behouden; de kritiek duldt geene speelpopjes. K. houdt de plaats voor echt, beroept zich op de *editio princeps*, en zet de *codices*, die deze plaats niet bevatten, met een hoogen toon van verzekering ter zijde. Doch W. is geen man, die zich door groote woorden laat bang maken; bij hem moeten bewijzen aangevoerd worden, en de heer K. schiet daar maar al te veel in te kort. Laten we zien. Zijn beroep op de *editio princeps* is vlak tegen hem; haar titel luidt; «SIGEBERTI Gemblacensis coenobitae Chronicon ab anno 381 ad ann. 1113, *cum insertionibus* ex historia Galfridi et additionibus Roberti abbatis montis, centum et tres sequentes annos complectentibus.» De cursijf gedrukte woorden zeggen het uitdrukkelijk, dat wij hier niet de *zuivere* kronijk van s. ontvangen, maar die kronijk *met de tusschenvoegsels van* GALFRIDUS. Heeft nu K. bewezen, of ook maar gepoogd te bewijzen, dat de plaats *fama est* etc. geen tusschenvoegsel uit GALFRIDUS is? Neen. Heeft hij dan regt om ze op

---

zen — niet weinig versterkt. Het schijnt Ref^t. niet nutteloos de geheele hierop betrekkelijke plaats van ONUPHR. af te schrijven.

«Eam fabulam in nullo, qui ante ipsum (Martinum) scripserit, inveni, praeterquam in uno Sigeberti chronico; in quo inter Leonem et Benedictum scriptum est, Joannes Papa Anglicus. Fama est hunc Joannem feminam fuisse, et uni soli tantum familiari cognitam, qui eam complexus est, et gravis facta peperit Papa existens, *quare eam quidem inter Pontifices non numerant, ideo nomini numerum non facit*, ita ibi. Ceterum hanc rem ex insectionibus (insertionibus?) Galfridi Monachi, qui post Martinum vixit, aut Roberti, qui Sigebertum supplevit, esse, testimonio est, quod in antiquis veris, et germanis Sigeberti exemplaribus non extat.» ONUPHRIUS schreef bijna vijftig jaren na het verschijnen der *editio princeps* van SIGEBERTS kronijk. Ref^t. heeft die *editio* ter vergelijking niet bij de hand; maar staat er werkelijk *quidam*, zoo als K. getuigt, dan moet ONUPHRIUS een HS. gelezen hebben, dat verschilt van het HS. waarnaar de *editio princeps* gemaakt is. In dit geval staat de lezing der eerste editie achter bij het HS. van ONUPHR., omdat dezes lezing blijkbaar met de waarheid beter te rijmen is.

rekening van SIGEBERT te stellen? Neen. Moet men dat dan maar zoo door laten gaan? Neen; en nog eens neen, omdat K. die *codices*, welke die woorden niet hebben, zonder eenigen schijn van reden bij te brengen, verminkt noemt, en die voorgewende verminking zelfs tot een punt van beschuldiging tegen de Katholieken maakt. «Wil de verzamelaar van een archief (zoo spreekt W.), welks «strekking is, de geschiedenis alleen uit echte bronnen te putten»; wil de schrijver «eener *proeve* van historische kritiek», gelijk de Hoogl. K. goedvindt zijne verhandeling te noemen, zijne overtuiging aangaande het berigt in questie, op de genoemde eerste uitgave vestigen; hij vare er wel mede. Wil hij daaarenboven wagen die echtheid met het beroep op eene uitgave, welke het bewijs der inlassching op het voorhoofd draagt, in het openbaar te komen verdedigen; wie zal het hem beletten? Maar is het hem geoorloofd zijne tegenstanders, die aan betere *Codices* (HIRSCH: *de vita et scriptis Sigeberti Gemblacensis.* pag. 16.) de voorkeur boven die onkritische uitgave geven, in plaats van hun met reden te woord te staan, met grofheden af te wijzen? Wat geeft hem het regt, om, zonder verder bewijs, de anders luidende HSS. verminkt te noemen, en daarbij, op eene waarlijk tergende wijze, de waarheidsliefde en goede trouw der Roomsche Hierarchie en Katholieke geleerden aan te randen?.... Voor de regtbank der publieke opinie, welke in Nederland nog regtschapen is, zij onze beschuldiger gedagvaard». (bl. 209).

De lezer, die mede van die regtbank der publieke opinie lid is, wete dan, dat er in de abdij van *Gemblours*, waar SIGEBERT geleefd en geschreven heeft, een handschrift zijner kronijk bewaard werd, waarin de boven vermelde woorden *fama est* enz. niet gevonden worden, waarin geenerlei melding van de Pausin wordt gemaakt; dat de overlevering, in genoemde abdij, dit handschrift als het eigenhandige van s. voorstelde, en dat de geleerden het algemeen, zoo niet voor het eigenhandige geschrift van s., dan toch voor een afschrift daarvan

erkenden ; dat MIRAEUS ditzelfde HS. in zijne uitgave van SIGEBERTS *Chronicon* (Antw. 1608) geheel deed afdrukken. En nu durft K., als ware dat alles een droom, in 1845, schrijven, «dat men in de abdij van Gemblours zelve, waar SI«GEBERT leefde en schreef, de onechtheid van het berigt, «*nimmer uit het oorspronkelijke dáár voorhanden Handschrift*, «maar steeds uit andere, zoo men zeide, authentieke afschrif«ten, heeft getracht te betoogen.» Heeft MIRAEUS dan niet *dat* HS. van *Gemblours* doen drukken, dat zoo beroemd geworden is, en hier door K. als het oorspronkelijke wordt aangeduid? Waarom daar niet op gelet, alvorens zoo hatelijk te beschuldigen? De lezer zal hier bij zich zelven vragen : Is K. dan in 't geheel niet op de hoogte van zijn onderwerp? Of wil hij het publiek zand in de oogen werpen? Maar de heer W. behoedt den heer K. voor de laatste verdenking, door aan te wijzen, dat de Leidsche Hoogleeraar zich waarschijnlijk heeft laten misleiden door het naamloos geschrift: *Ueber die Wahrscheinlichkeit der Existenz der Päbstin Joanna* (Regensb. 1809). De grond, waarop W. denkt, dat K. de gedachte der aangehaalde regels uit dit werkje geput heeft, wordt versterkt door de bijzonderheid, dat K. bij deze aangelegenheid BAYLE citeert, maar, even als genoemd werkje, *zonder naauwkeurige aanwijzing der bedoelde plaats*. Ref^t. moet echter opmerken, dat K. de geborgde gedachte, door een stouten trek, van veronderstelling tot stelling gemaakt heeft: dat blijft alzoo voor rekening van ZHooggel. alleen. Maar had K. BAYLE nageslagen, hij zou gezien hebben, dat deze in eenen geheel anderen zin spreekt, dan die voor welken hij aangehaald wordt. W. trekt hier het gevolg, en te regt, «dat men zich op het «*zorgvuldig en naauwkeurig onderzoek* des Hoogleeraars, als «ook op zijne beschuldigingen, niet onvoorwaardelijk verlaten «kan.» (bl. 217).

Na aldus eene nieuwe, grove mistasting van K. aangewezen te hebben, gaat W. over tot het onderzoek naar de kritische

waarde des handschrifts van *Gemblours*. Het blijkt, dat de huisselijke overlevering der abdij dit HS. als herkomstig van SIGEBERT zelven steeds erkend heeft; dat talrijke geleerden, na gehouden onderzoek, het daarvoor aangenomen hebben, en onder deze onze landgenoot A. KLUIT; dat het genoemde HS. in 1836 in het bezit was van Dr. BAUDE, te *Gemblours*, zoo als REIFFENBERG getuigt *(Introduction à la collect. des chroniques inédits etc.)*; dat het zich thans in de Bourgondische bibliotheek bevindt; dat Dr. BETHMAN, die zeer onlangs eene nieuwe uitgave van SIGEBERTS *Chronicon* bezorgd heeft, dat HS. heeft geraadpleegd, en deszelfs schrift heeft vergeleken met een handschrift (*codex Lipsiensis*) der *Acta Abbatum Gemblacensium*, hetwelk met de eigen hand van SIGEBERT geschreven is, en dat hij daarbij ontdekt heeft, dat de *codex* van *Gemblours* dezelfde schrijfhand oplevert, tot het jaar 972, zoo dat er nu over het eigenhandige van dit HS. niet langer getwist kan worden; dat alzoo iedere bewering van verminking, door het weglaten van de vermelding der Pausin, eene valsche bewering is, als hebbende SIGEBERT zelf van haar geene melding gemaakt.

Dat moet nu voorzeker genoeg zijn om iedereen te overtuigen. Het is waar, dat K. de ontdekking van BETHMAN niet kennen kon, wijl ze eerst later openbaar gemaakt is; maar ZHgel. had toch al het overige en veel meer nog dat door W. uiteengezet wordt, kunnen kennen, en moest voorzeker, alvorens de Religieusen van *Gemblours* te beschuldigen, naar dat beroemde handschrift onderzocht hebben; de heer REIFFENBERG had hem den weg tot dat onderzoek aangewezen. K. heeft echter verkozen te beschuldigen, zonder te onderzoeken. Dat blijve nu ook voor rekening van ZHgel. alleen. — Ref^{t}. stapt hiermede af van SIGEBERT, en verzendt de lezers van *de Katholiek* naar het doorwrochte werk van den heer W. Zij zullen zich daar al meer overtuigen, en van de onechtheid des berigts over de Pausin aan s. toegeschreven, en van de onverant-

woordelijke oppervlakkigheid des zoogenaamden onderzoeks van K. (1); zij zullen met W., niet zonder verbazing, vragen: «hoeveel moet toch de Hoogleeraar of volstrekt niet geweten, of over het hoofd gezien hebben....?» (bl. 237.)

Tot Hoofst. X overgaande, waar gehandeld wordt over MARIANUS SCOTUS (1083), ontmoeten wij in de regelen, die inleiden tot aanmerkingen, door W. aan eene inleidende aanmerking van K. overgesteld, de verzekering, dat de «proeve van historische kritiek,» bij haar opklimmen in de eeuwen, niet toeneemt in kracht van bewijsvoering. «Grondig redeneren, zegt W., is eigenlijk niet haar *fort*.» Ten aanzien van hetgene wij tot nu toe vernamen, moeten we dit gezegde bevestigen; zien we of het ook waar is van hetgeen nog volgt.

K. hecht groot gewigt aan een berigt over de Pausin, voorkomende in een *chronicon*, onder den naam van MARIANUS SCOTUS uitgegeven (Bazel 1559, en in latere herdrukken). Dat berigt luidt. «Paus LEO stierf op den eersten Augustus. Hem volgde op JOANNA, eene vrouw, gedurende 2 jaren, 5 maanden, 4 dagen.» KIST hecht aan deze weinige woorden veel gewigt, 1°. omdat ze (volgens hem) in hunne eenvoudigheid het zegel der waarheid dragen, en een geest verraden, die den Roomschen Stoel niet vijandig is; 2°. omdat ze van MARIANUS zijn, die als een waarheidlievend, geleerd en in velerlei betrekking geleefd hebbend schrijver bekend staat, zoodat men moet aannemen, dat hij getrouw uit goede bronnen geput heeft.

Het antwoord, door W. hierop gegeven, laat zich aldus zamenvatten. Hetgeen wij onder 1°. uit K. opgegeven hebben

---

(1) Nog een klein staaltje daarvan. De heer K. noemt het HS. der abdij van *Corvie* het eenige, dat in de Leidsche bibliotheek aanwezig is. «De Duitscher HIRSCH, zegt W., is beter onderrigt; hij weet, dat er te *Leiden* nog een tweede is, en wel een van JUSTUS LIPSIUS..... Ik heb het ingezien, en er vóórin de aanteekening gevonden: *Usus est hoc codice Aub. Miraeus in editione Sigeberti et Anselmi Gemblacensium.*» Men zie «*Supplem. Catal.... Biblioth. Lugd. Batavœ*, ab anno 1716 usq. ad a. 1741. pag. 531. Col. 2.»

kan niet tot bewijs voor de objectieve waarheid van het berigt, maar alleen voor de overeenstemming van de uitdrukking met de inwendige overtuiging des Schrijvers dienen ; maar het is nu wel degelijk om de objectieve waarheid des berigts te doen, en deze moet men hier van de subjectieve overtuiging des schrijvers zorgvuldig onderscheiden, omdat MARIANUS, die eerst 200 jaren na den tijd der zoogenaamde Pausin geleefd heeft, geen getuigenis van haar bestaan kan afleggen uit eigen wetenschap, maar slechts verhalen kan hetgeen hij van elders vernomen heeft. Bij al zijne waarheidsliefde geldt daarom zijn berigt niets meer dan de bronnen waaruit hij geput heeft.

Wat aangaat hetgeen onder 2°. is opgegeven, zoo wil W. de waarheidsliefde van M. aan K. gaarne present doen, ofschoon de opmerking van K. dat M. de omstandigheden van het pausschap van JOANNA uit eerbied voor den H. Stoel zou hebben weggelaten, wel eene kleine verdenking van ontrouwe geschiedschrijving op M. zou werpen. Het zij echter aan K. geschonken dat M. dat berigt niet verzonnen heeft; maar het zij hem in kwade rekening gebragt, dat hij het laat voorkomen, als of de bestrijders der Pausin, genoodzaakt om de echtheid van het berigt te erkennen, deszelfs bewijskracht alleen daardoor trachten te ontgaan, dat ze M. beschuldigen van het *verzonnen* te hebben. Want vele bestrijders der Pausin hebben niet M. van moedwillige leugen beschuldigd, maar geloochend, dat gedacht berigt uit goede bronnen gevloeid is, en geloochend, dat het van M. zelven herkomt. Deze beide punten zien we straks nader; nu volgen we eerst W., sprekende over den persoon van M. Wat dezes geleerdheid betreft, daarop mag K., op grond van de Kronijk, die den naam van M. draagt, waarlijk niet roemen, dewijl ze niet weinig tegenspraken bevat (bl. 251); en wat zijne velerlei betrekkingen, bepaaldelijk met *Italië* aangaat, MARIANUS heeft op zijn 24ste jaar de wereld verlaten; is in zijn 28ste jaar uit *Schotland* of *Ierland*, zijn vaderland, naar *Duitschland* overgestoken en te *Keulen* monik geworden; heeft zich

op zijn 30ste jaar streng laten opsluiten eerst te *Fulda*, en daarna te *Mentz*, en is onder dat strenge slot, in algeheele afzondering van de wereld, tot aan zijnen dood gebleven (bl. 244). Van waar heeft K. dan de nieuwe mare, vraagt Ref^t. dat M. in zoo velerlei betrekkingen zou geweest zijn? En W. geeft tot antwoord wederom eene aanhaling uit het reeds genoemde Duitsche geschrift: *Ueber die Wahrscheinlichkeit* enz. Bij nader inzien blijkt, dat de Duitsche schrijver de levensgeschiedenis van M. niet naauwkeurig opgeeft, en dat K. den Duitscher niet eens naauwkeurig wedergeeft. Als slotsom van het gezegde, hebben we nu dit, dat de persoon van M. geenen grooten waarborg oplevert voor de *objectieve* waarheid van het vermelde berigt. Wat is er nu van de bronnen, waaruit dit berigt kan getrokken zijn?

K. belieft het, daarover aldus te spreken: «Bij het geheel ontbreken van eenigen grond voor het tegendeel, mogen wij veilig aannemen, dat de... schrijver, van de gebeurtenissen van zijn leeftijd.... zal hebben gebruik gemaakt, om.... dit berigt uit goede bronnen te putten. Doch het is daarenboven verre van bewezen te zijn, dat MARIANUS de eerste is, bij wien de Pausin vermeld wordt.» Die redenering komt hier op neer: 1°. het is nog niet bewezen, dat geen geloofwaardig schrijver vóór M. van de Pausin melding heeft gemaakt; 2°. alle grond om te denken, dat M. geene goede bronnen gevolgd heeft, ontbreekt; dus mag men veilig aannemen, dat hij goede bronnen gevolgd heeft. Wat antwoordt W. hierop? Op het eerste: die stelt moet bewijzen: MARIANUS (in de valsche veronderstelling, dat het bedoelde berigt van hem is) verhaalt een op zich zelve zeer ongelooflijke zaak; hij verhaalt die 200 jaren nadat ze zou hebben plaats gehad; zijn berigt mag op zijn woord alleen niet voor zeker doorgaan; op hem dus en op zijne vrienden rust de verpligting om te bewijzen, dat hij uit geloofwaardige schrijvers geput heeft. En nu keeren wij het argument van K. tegen K.: het is niet bewezen dat eenig schrijver,

vóór M., melding van de Pausin gemaakt heeft; dus mag zijn berigt, dat geen anderen .waarborg heeft dan zijn woord, niet voor zeker doorgaan. Maar we kunnen meer zeggen: vóór M. heerscht een diep stilzwijgen over de Pausin, zóó diep als vóór de schepping, over den mensch; noch schrijvers, noch bouwmeesters, noch beeldhouwers, noch schilders, noch iets van alles wat dient om de geheugenis van gebeurde zaken tot de nakomelingschap over te brengen, vermeldt haar; geen der vrienden van de Pausin, SALMASIUS zelf niet (1), heeft eenig hoegenaamd getuigenis, ouder dan MARIANUS, voor den dag kunnen brengen, en nogtans, indien er eene Pausin geweest was, moesten noodwendig zoodanige getuigenissen bestaan; derhalve, zeggen wij, bestaat er een sterke grond om te denken, dat M. geene goede bronnen gevolgd heeft. En hiermede is dan reeds een antwoord op het tweede argument van K. gegeven. Maar dat argument verdwijnt, bij nader onderzoek, zoo volkomen, dat men er verbaasd over moet staan, hoe K. het heeft durven aanvoeren. Het berigt namelijk, aan M. toegeschreven, doet zijne bron kennen, wel niet zoo als het voorkomt in de gedrukte uitgave, maar zoo als het zich bevindt in het handschrift, waarnaar die uitgave gemaakt is; want in het handschrift leest men, dat LEO's opvolger, *ut asseritur* — naar verzekerd wordt — eene vrouw was; doch de ontrouwe HEROLD, van wien de eerste uitgave (Bazel 1559) afstamt, heeft de woorden *ut asseritur* weggelaten. Dat had K. kunnen en moeten weten; en des al niettemin schrijft ZHgel., zonder het te weten; althans hij vermeldt het niet. Dit blijft nu wederom voor rekening van K. alleen. Maar wat de zaak zelve aangaat, indien de berigtgever eenen geloofwaardigen naam als waarborg voor zijn ongelooflijk berigt had kunnen noemen, zou hij dan niet geschreven hebben *ut asserit* b. v. *Anastasius* — zooals (b. v. Anastasius) verzekert? Nu echter wijst hij voor bron

(1) Dit doelt op het *Liber Pontificalis*, waarvan hierna.

het gerucht aan! Dat ze wel varen, die de geschiedenis op geruchten bouwen, maar dat ze ons kunne berigten niet voor zekere waarheid veilen!

Dan, ten laatste, het berigt, aan M. toegeschreven, is niet van dezen monik; het is eene valsche inlassching van lateren tijd. Kan W. dit bewijzen? zoo klaar als de dag; en wij moeten er al wederom over verbaasd staan, hoe K. heeft durven schrijven, «dat de bedenkingen tegen de echtheid van het berigt zoo gezocht en zwak zijn, dat men algemeen van dit punt van verdediging heeft afgezien.» Volgen we W.

De bewering van K. is tweeledig: 1° de bedenkingen tegen de echtheid zijn gezocht en zwak; 2° zóó gezocht en zwak, dat men er algemeen van afgezien heeft. Het tweede is feitelijke onwaarheid, blijkens de geschriften van NATALIS ALEXANDER, GRAVESON, FRANCISCUS PAGI, VON KERZ, LE BRET, HIRSCH, VENEMA EN VELE ANDEREN. W. wijst de betrekkelijke plaatsen der genoemde Schrijvers aan. Dat zal nu wel genoeg zijn om den maatstaf der verzekering van K. te geven, als ook van 's mans belezenheid in de literatuur zijns onderwerps.

Wat het eerste aangaat, de bedenkingen tegen de echtheid bewijzen ten volle de onechtheid. Ref^t. noodigt zijne lezers uit om de optelling en waardering der HSS., waarin het berigt ontbreekt, bij W. zelven na te lezen; kortheidshalve vermeldt hij hier slechts, dat de laatste nasporingen der Duitsche geleerden, met name van WAITZ, geen twijfel meer overlaten. Het is ontegensprekelijk gebleken, dat het *Chronicon*, op naam van MARIANUS *Scotus* uitgegeven, ten onregte aan hem wordt toegeschreven; dat het HS., waarnaar die uitgave gemaakt is, niet het *Chronicon* van M. is, maar eene verzameling bevat, gemaakt door een monik van *Disenberg* bij *Mentz*; dat de vorm der letter enz. aan dezen *codex* de veertiende, misschien vijftiende eeuw aanwijst, als tijd van zijne vervaardiging; dat het in dit handschrift gelezen wordend berigt over de Pausin niet eens tot het oorspronkelijk werk van dien monik behoort, daar het

blijkbaar met eene andere hand en met anderen inkt dan het HS. zelf geschreven, en, bij gevolg, eene latere inlassching is. Daarentegen heeft WAITZ het echte *Chronicon* van MARIANUS uitgegeven (*Monumenta Germ. Hist. T.* (VIII) *Script.* V.), naar het Paltsisch-Vaticaansch HS., dat, op parkement geschreven, dagteekent van de 11de eeuw, en of door M. zelven, of onder zijn oog geschreven is. Hierin, nu, zoekt men te vergeefs naar eenig berigt over de Pausin.

Om billijk te zijn, moet Ref^t., na W., opmerken, dat K. het laatste werk van WAITZ, zoo even aangehaald, niet heeft kunnen kennen, en alzoo ook niet de ontdekking van WAITZ, dáár beschreven, namelijk dat het werk onder den naam van MARIANUS gaande, niet van dezen is, en dat het Paltsisch-Vaticaansch HS. zijn eigenlijk werk bevat; maar al het overige kon, moest K. gekend hebben (1). Waarom *ignoreert* ZHgel. het dan? Waarom schrijft hij over zaken, daar hij zoo weinig in thuis is? Of is er der wetenschap, is er den roem van Nederland niets aan gelegen, dat een Hoogleeraar aan de eerste Universiteit van ons Vaderland, in eene «proeve van historische kritiek», zoo veel achterlijkheid aan den dag legt? — Wij gaan over tot het 11de Hoofdstuk.

Dit handelt over RADULPHUS *Flaviacensis* (van *Flaix*, in het bisdom van Beauvais). De heer K. heeft van dezen naam weinig werk gemaakt; wij willen niet gissen naar de reden waarom. W. toont aan, wat ook de heer K. gemakkelijk had kunnen weten, dat er omtrent dezen monik eene dubbele dwaling bestaan heeft, vooreerst ten aanzien van zijnen leeftijd, en ten tweede betrekkelijk zijne schriften. Men heeft hem namelijk gehouden voor den Schrijver van het *Polychronicon*, hetwelk inderdaad afkomstig is van RADULPHUS *van Hygeden*, overleden in 1363, en men heeft een tijd lang in de meening verkeerd, dat hij in de 10de eeuw zou geleefd hebben, ter-

(1) Het komt reeds voor in de vroeger uitgegeven *Archiv für ält. deutsche Gesch.* en elders, zoo als W. aanwijst.

wijl BLONDEL en LABBE, uit een onwraakbaren getuige, ALBERICUS, bewezen hebben, dat hij tot de 12de eeuw behoort. Overigens heeft geen sterveling ooit de woorden, of zelfs het werk van den monik van *Flaix* kunnen opgeven, waar het berigt over de Pausin in uitgesproken wordt. Profr. K. spreekt van eene *onuitgegevene kronijk:* dan waar is die te vinden? Wie heeft ze gezien? Het is niet goed van den Hoogleeraar, dat hij zulke wetenswaardige bijzonderheden voor zich houdt; wat meer is, nu W. gezegd heeft en het in de *Katholiek* herhaald is, dat men zich op het «zorgvuldig en naauwkeurig onderzoek» des Hoogleeraars niet onvoorwaardelijk verlaten kan, is ZHgel. het aan zich zelven en aan zijne taak verschuldigd, die «onuitgegevene kronijk» bepaaldelijk aan te wijzen. Refr. wacht die aanwijzing in een volgend deel van het *Archief;* middelerwijl volhardt hij in de overtuiging, dat RAD. *Flav*: geen woord over de Pausin geschreven heeft.

(*Het vervolg in een volgend Nummer.*)

---

1. DE TWEELINGZUSTERS, *of de Roeping.*
2. SERAPHINA, of de Catholijke godsdienst in Noord-Amerika. Beiden: het Fransch vrij gevolgd. — Bibliotheek tot nuttig en gezellig onderhoud voor Catholijken. Eerste jaargang. Rotterdam, F. J. Braam, 1845.

De heer BRAAM wenscht door de uitgave dezer *Bibliotheek* den Katholieken van *Nederland* eene gezellige en onderhoudende lectuur te verschaffen. Dit loffelijke doel is ons eene genoegzame reden, om de aandacht onzer lezers op deze onderneming te vestigen. Elke poging, om door het bezorgen van goede boeken de lectuur van werken, die even verderfelijk voor het verstand als voor de zeden zijn, tegen te gaan, is

in ons oog, prijzenswaardig en aan te moedigen. Gaarne geven wij daarom een kort verslag van de twee eerste nummers der *Bibliotheek*, ten einde hare strekking en ook eenigermate hare waarde te doen kennen.

N°. 1. «*De Tweelingzusters, of de Roeping*» is eene apologie van de godsdienstige opvoedings-gestichten voor het vrouwen-geslacht. Deze apologie is gekleed in een onderhoudend verhaal, waarvan de inhoud deze is:

In de familie BELLECOMBE waren de tweeling-dochters SERAPHINA en ROSA beide door hare ouders tot het huwelijk bestemd. De noodige toebereidselen tot de voltrekking van het huwelijk waren reeds gemaakt, toen SERAPHINA, na het houden eener geestelijke afzondering, verklaarde van het huwelijk af te zien, en het religieuse leven te willen omhelzen. Hevig waren de tegenkantingen van hare familie tegen haar besluit; niets werd gespaard om haar terug te brengen van haar voornemen; maar 't was te vergeefs. Zij volhardde, en zag ook eindelijk haar verlangen met den gewenschten uitslag bekroond.

In dit verhaal biedt zich telkens de gelegenheid als van zelve aan, om de gewone bedenkingen tegen de opvoeding in het klooster voor te stellen, waaraan zich, zoo als te denken is, de oplossing dier tegenbedenkingen aansluit.

Het karakter van SERAPHINA is vrij goed geteekend. Zij is godvruchtig, standvastig en vrijmoedig, maar bescheiden tevens. Dat van jufvr. MONGLAR bevalt ons minder. Zij is al te geleerd, en philosopheert wat al te sterk voor een jong meisje. 't Kan zijn, dat de fransche *demoiselles* nog al philosophisch talent bezitten en het mogen doen gelden in de conversatie; wij twijfelen of dit ten onzent eveneens gesteld is. Ook hadden wij de bedenkingen tegen de opvoeding in het klooster liever uit den mond van ieder ander, dan uit dien van SERAPHINA's vader vernomen. Hij toch had vroeger zijne dochters in dergelijke gestichten laten opvoeden, en daarover, zoo het schijnt, had hij zich niet te beklagen.

Eene taalfout hebben wij bladz. 51 opgemerkt: «terwijl deze «maagden *hun* leven.» Zoo ook is niet goed te keuren het gebruik of liever het misbruik, dat mejufvrouw MONGLAR maakt van Gen. II, 18. Deze tekst, gelijk zoo vaak menige andere, wordt door haar tegen de oorspronkelijke en letterlijke beteekenis toegepast. Men oordeele: «*Het is niet goed, dat de «mensch (de man) alleen zij*, heeft de Schepper gezegd. Voor «een *onbeschaafd* man is eene *onbeschaafde* vrouw eene hulpe, «die hem gelijk is; maar een *beschaafd* man moet eene vrouw «hebben, die door hare *opvoeding* met hem *in rang gelijk «staat.*» En kort daarna wederom: «Een onwetend man zou «met eene geleerde vrouw zeer slecht gepaard zijn, ieder man «moet *eene hulpe hebben, die hem gelijk is;* deze woorden «zijn duidelijk.» Het is *duidelijk*, dat Gen. II: 18 hier verkeerd is toegepast. Het oorspronkelijke — *Hebraica veritas* zou de H. HIERONYMUS zeggen — wijst alleen op het onderscheid der beide geslachten, en op het doel van dat onderscheid.

N°. 2. SERAPHINA, is een vervolg van de «*Tweelingzusters.*» De levens-geschiedenis van SERAPHINA wordt onder anderen hier voortgezet. Het verhaal is evenwel van geheel anderen aard dan het voorgaande. In plaats van tafereelen uit den huisselijken kring of uit het klooster-leven, vinden wij hier den toestand geteekend van de Katholieke godsdienst in *Noord-Amerika*, tegenover- en in strijd met de tallooze afdeelingen en onderafdeelingen van het Amerikaansche Protestantisme. Het verhaal daarvan is belangrijk en boeijend, hetgeen voor een goed gedeelte is toe te schrijven aan eene vrij groote verscheidenheid van karakters en van tafereelen, waarmede het anders betrekkelijk korte verhaal is doorweven. Als proeve hiervan zouden wij onder anderen de reis van *Frankrijk* naar *Amerika* kunnen aanhalen, die zeker met genoegen zal worden gelezen. Veel belangstelling wekt ook het verhaal van den dood der godvruchtige en ijverige AUGUSTA, en niet minder de lotgevallen van MARY. SERAPHINA's uiteinde is treurig, maar

toch schoon en zelfs wenschelijk in het oog der godsdienst. — Het werkje kan veel bijdragen tot de kennis van den toestand der Katholieke Kerk in *Noord-Amerika*. Ook levert het eene proeve hoe zij de vrijheid, zelfs in het land van vrijheid bij uitnemendheid, niet ongestoord kan genieten.

Druk, papier en uitvoering zijn zeer goed.

De JEZUITEN voor de Vierschaar. Naar het Fransch. Nijmegen, bij C. Verwaijen. 1845.

Het was een goede inval van den auteur of liever compilateur dezer kleine maar lezenswaardige brochure, om de Jesuiten, die tegenwoordig zoo verschillend worden beoordeeld, voor eene regtbank te doen verschijnen, van wier vonnis men zich niet gevoegelijk in appel op eene hoogere kan beroepen. De leden der vierschaar, welker uitspraak den Jesuiten zeer gunstig is, zijn onder anderen BACO, HUIG DE GROOT, LEIBNITZ, MONTESQUIEU, D'ALEMBERT, J. VON MULLER, SCHLOSSER, RANKE, MACAULEY, BALMES enz. De getuigenissen van zulke mannen zal op elken onpartijdigen lezer, gelijk billijk is, diepen indruk maken.

De vertaling kon met meer zorg bewerkt zijn. Ook hebben wij eenige gallicismen opgemerkt; b. v. blz. 92, de heer GRESSET *verliet de kleeding* der Jezuiten, hetgeen zeker al te letterlijk het Fransche *quitter l'habit* teruggeeft. In zijne *Voorrede* noemt de Vertaler het genootschap der Jesuiten *de beste orde der H. Kerk, die onder alle de meeste deugdzame, de meeste geleerde leden telde en nog telt*. Wij gelooven dat de Jesuiten zelve deze lofspraak al te uitbundig zullen vinden, en met ons zullen instemmen dat *dergelijke* vergelijkingen der door de Kerk goedgekeurde geestelijke orden liefst vermeden moeten worden.

DE GESCHIEDENIS DER KERKHERVORMING IN TAFEREELEN.

DOOR

B. TER HAAR.

THEOL. DOCTOR EN PREDIKANT TE AMSTERDAM.

Wij hebben daar een werk genoemd, hetwelk onze belangstelling wel bijzonder opwekt, door den naam dien het draagt van een' gunstig bekend staanden schrijver, door het gewigt der zaken, die daarin verhaald en beoordeeld worden, en door dat het bovendien met goud is bekroond van het Haagsche Genootschap tot verdediging van de Christelijke godsdienst.

Het wordt van eene inleiding voorafgegaan, waarin de heer TER HAAR het doel vermeldt van zijnen arbeid, hij de hervorming als «het werk van God» tracht aan te bevelen en te verheffen, hij daarom ook in eene beschouwing treedt van de godsdienst en hare geschiedenis, en, door het hooger begrip der gebeurtenissen uit te leggen, over zijne tafereelen, als over zoovele schilderijen, het hemellicht wil doen vallen, waarin zij moeten gezien worden.

Daar begint hij dan met te spreken van eene *Ideale gemeente van* CHRISTUS, in welke, ofschoon zij onder de meest verschillende volken verspreid is, alle verschei-

denheid van namen en vormen wegvalt, en zich in eene hoogere eenheid oplost. Wat dat wel voor eene eenheid wezen mag, daar alle tegenstrijdigheden in vereenigd zijn, weet hij natuurlijk niet te zeggen. Om ons echter dat naamloos gekrijsch eenigermate voor te stellen, wijst hij op eene onmiddelijk voorafgaande vergelijking, welke hare schoonheid juist daaraan te danken heeft, dat zij volstrekt niet het minste op de Ideale «gemeente» gelijkt. 't Is «een heilige eerwaardige tempel, die op de rots der «eeuwen staat gevestigd, die al hooger en hooger van «zijnen grondslag opgerezen met zijne kruin in den hemel «reikt, die zijne hoeken uitslaat naar de verste grenzen «der aarde, en in welks binnenste heiligdom één stem-«mige lofliederen, Gode en zijnen Zoon ter eere, onaf-«gebroken weergalmen.»

Het groote gebrek der Ideale gemeente: dat zij, één en niet één zijnde, in één tempel en toch in verschillende tempels bestaat, maakt, dat wij onze lezers verzoeken moeten, aanstonds de medegedeelde vergelijking weer uit het hoofd te zetten en geheel te vergeten. Want «de drie «hoofdafdeelingen der Christenheid» doen den heer TER HAAR op nieuw «aan drie in stijl en bouwtrant verschil-«lende tempels denken» welke wij hier niet kunnen nederzetten, indien wij den tempel der Ideale gemeente, welke zich over de geheele wereld uitstrekt, niet eerst hebben uit den weg geruimd.

«De *Roomsch Katholieke Kerk* staat voor onze oogen «daar als een oud reusachtig kerkgevaarte, overladen met «het beeld- en lofwerk, dat de smaak der middeleeuwen «daaraan heeft toegevoegd, met zijne *colossale* torenspitsen «en hoog opgetrokkeu muren, die, schoon zij hier en daar «de spleten en scheuren vertoonen, door de stormen en

«schokken van vorige eeuwen ontstaan, nog altijd hecht «en sterk mogen heeten. — De *Protestantsche* vertoont «zich als een deftig maar nederiger gebouw, van die ver- «sierselen ontdaan, in een aantal (!) grootere en kleinere «vertrekken afgedeeld, die nogtans allen op denzelfden «grondslag rusten (!?) en door dezelfde kroonlijst verbon- «den zijn» (!?) —

Wij willen om de schimmen der verbeelding niet vechten, maar achten het van gewigt hier aan te merken, dat de waarheid zich beter laat vergelijken dan de dwaling.

Laat ons het derde gebouw niet vergeten, daar de heer TER HAAR wel iets meer van had kunnen maken: «in nevel- «achtige verte ontdekt ons oog nog een derde gebouw, «in stijl en vorm van de twee vorige onderscheiden, de «*Grieksche kerk.* En toch de drie onderscheidene gebouwen «dragen in hunne gevelspits denzelfden hooggeëerbiedigden «naam van CHRISTUS....»

Uit deze vergelijkingen zal men reeds eenigzins kunnen opmaken, hoe het met de godsdienstige gevoelens en met het geheele werk van den heer TER HAAR gesteld zij. Om er aanstonds een nader oordeel over uit te spreken, en tevens te doen zien, hoe wij hem, ondanks de menigvuldigheid zijner verhalen, zullen kunnen wederleggen, willen ook wij ons eens van eenige vergelijkingen bedienen.

Het ter verheerlijking der hervorming opgemaakt werk, waarin zoo vele voor ons hatelijke personen voorkomen, dit zelf doet ons, op onze beurt, aan een zeker gebouw denken; en wel aan dat uitgestrekt feestpaleis, waarin de vorsten der Philistijnen hunne zegepraal over *Israël* vierden; waar zij, onder gezang en gejuich, den blind gemaakten SAMSON in ketenen rondleidden, en een dolzinnig spel dreven met dien grooten, maar ongelukkigen wreker van Gods volk.

Zoo inderdaad schijnt ons het werk van den heer TER HAAR, waarin slechts onbepaalde en elkander tegensprekende begrippen over de godsdienst heerschen, een gebouw toegeheiligd aan den philistijnschen DAGON, van welken men niet kan zeggen of hij visch of vleesch zij; (1) zoo zien wij er de hoofden der hervorming op troonen en onder triumfbogen gezeten, of langs weelderige feestgalerijen, met panken en trompetten, hunne overwinning vieren op het *Israël* der kerke behaald; en helaas! zoo wordt er de christelijke waarheid, die zij van 't licht, waardoor zij haren weg moest vinden, beroofd hebben, nog altijd in onregt gevangen gehouden, met uitgestoken oogen rondgevoerd, en genomen tot een voorwerp van spel, van spot en verguizing. — Maar welk was het eind van het feest, en tegelijk van dat hoogmoedige paleis? SAMSON, de vernederde SAMSON liet zich de zuilen wijzen waarop het rustte; in zijn vreesselijke armen, sidderend van kracht en leven, trok hij ze weg, en daar kraakte, daar stortte het gansche gebouw in puinen over den grond! *Israël*, hij zelf was gewroken! en een veel grooter getal van vijanden deed hij hier bij omkomen, dan bij de verschillende heldenfeiten te voren door hem verrigt. — Zóó ook, zóó moet het hier gaan, en zóó, wij hebben dat vertrouwen, zóó zal het hier gaan. Wij zullen al de waarheden niet bewijzen, die er geloochend, al de redeneringen niet wederleggen, die er gehouden, al de feiten niet staven, die er óf ontkend óf verdraaid óf verzwegen worden; wat hebben wij met LUTHER, met MELANCHTON, met CALVYN, ZWINGEL, BUCER en al de voorvechters der hervorming te maken? Genoeg is het, zoo de grond, waar hier alles op rust, wordt weggenomen. Als dat gebeurt,

(1) DAGON (visch) wordt afgebeeld als half visch, en komt onder den naam van OANNES, geheel als visch voor.

vervallen met denzelfden slag de verwijderste gevolgen, behoeven wij over de hervormers en hun aanhang niet te spreken, en zullen zij, onder den torenbouw van hun' hoogmoed verpletterd, ook hier den roemloozen dood vinden, dien zij verdienen. — Spreken wij te stout? Wedijveren wij zelven in hoogmoed? Gewis niet. Een katholiek verwint niet door zijne wetenschap, maar door zijn geloof; en — wij hebben dit reeds te kennen gegeven — wij zijn slechts het slavenkind, dat naar het bijbelverhaal, aan SAMSON de zuilen wees, dewijl wij niet meer doen dan eene waarheid getuigen, die voor de gansche wereld zigtbaar is. Zij zelve is de sterke van *Israël*, zij, die, naar de taal der oudvaders, dan verwint als zij verslagen wordt, en in de voor haar ongelukkige geschiedenis der hervorming nog de zegepraal heeft behaald.

Waar dan staan de zuilen van het gebouw? waar bevinden zich de grondslagen, daar hier alles op rust, en! daar wij de kracht der waarheid op hebben aan te wenden? Zoo ergens, dan moeten zij in de «Inleiding» gevonden worden, waar de heer TER HAAR zich uitdrukkelijk ten taak heeft gesteld de hervorming uit te leggen, te regtvaardigen, en te doen erkennen voor eene gebeurtenis uit het levensbeginsel des Christendoms geboren. Dáár neemt hij voor te zeggen, wat men eigenlijk onder hervorming te verstaan hebbe; dáár legt hij er zich op toe de zijnen te overtuigen dat zij was «eene behoefte der menschheid, uitgesproken «door de verschillende stemmen der geschiedenis;» dáár haar willende voorstellen als «het werk der eeuwen,» is hij aan het graven in den grond, ten einde zijn gevelspits te doen opstijgen door de wolken, en haar te kunnen verheerlijken «als het werk van God!»

Het blijkt, dat wij, voor ons doel, ons bij deze inleiding

kunnen bepalen. Indien wij hierna over LUTHER, CALVYN of andere hervormers zullen spreken, zal dit grondiger kunnen geschieden door *uitleggen* en *verklaren* dan door *wederleggen*, en dus beter door ons met den heer TER HAAR niet verder te moeijen.

Van drie zijden hebben wij de «Inleiding» te onderzoeken, drie vragen er over te doen, die wel verre van willekeurig door ons gesteld te worden, elkander hier zoo noodzakelijk veronderstellen, dat indien er slechts op ééne dezer, geen, of een ongenoegzaam antwoord gevonden wordt, het werk van den heer TER HAAR, hoe hoog het sta opgetimmerd, moet nederslaan tegen den grond.

I. Wij moeten er een duidelijk uitgesproken begrip van het Christendom in vinden. Als de hervorming «het werk van God» is, moet dat beteekenen het werk van CHRISTUS. Want het Christendom is geene godsregering of algemeene voorzienigheid, maar eene *persoonlijke* maatschappij met God: de regering van CHRISTUS.

II. Wij moeten er een duidelijk en waar begrip der hervorming in vinden. Hoe toch zal iemand de hervorming regtvaardigen en heilig spreken, als hij ons niet zegt waarin zij bestaat, en ons dit niet naar waarheid zegt?

III. Wij moeten die hervorming als het werk van CHRISTUS niet slechts begrijpen, maar door feiten bewezen vinden, en dus door feiten, die zoo algemeen, zoo gewigtig en menigvuldig zijn als de waarheid, waar het om te doen is. Geene waarheid zonder feit: bijgevolg geene waarheid zonder evenredig feit.

I.

Wil men nu eens zien dat wij slechts de eenvoudige slaaf zijn, en de Christelijke waarheid hier het eigenlijke

werk doet? Wij zeggen: dat de heer TER HAAR ons in den grootsten twijfel laat over hetgeen wat het Christendom zij, en hij bij gevolg niet bewijst wat hij bewijzen moest.

Dat men, waar het om de godsdienst te doen is, niet genoegzaam kan oordeelen, noch tot de gevorderde uitkomst geraken, zoo men geene vaste beginselen over de godsdienst tot grond neemt, is reeds bij den eersten oppervlakkigen blik, zoo klaar en duidelijk, dat het ons wel van niemand zal betwist worden. Moesten wij ook dit nog ophelderen, dan zouden wij, om verveling te voorkomen, waarschijnlijk wel het best doen, met er een socratisch gesprek van te maken, en den wijzen Griek b. v. te laten vragen: Zeg mij eens CRITO: zou men om te oordeelen over de voortreffelijkheid van een stuk gronds, niet moeten weten van den landbouw? om over de doelmatigheid van een werktuig te beslissen, niet ervaren moeten zijn in de mechaniek? of als het op de beoordeeling der wetten aankwam, niet de wetenschap moeten bezitten, die men staatkunde noemt; en zoo in alle dingen waarover men oordeelen wil? — Zeer zeker. — Hoe zoudt gij 't dan vinden, indien iemand ons eens wilde bewijzen, dat eene zaak allerheiligst is, na ons over 't geen, waardoor zij heilig moet zijn, ik meen de heiligheid zelve, in den grootsten twijfel te hebben gelaten? — Zeer belagchelijk. — Maar is het niet goddeloos, terwijl het de heiligheid geldt, zich belagchelijk aan te stellen? — Ongetwijfeld. — Willen wij de ongerijmdheid, die elders belagchelijk is, hier dan niet liever goddeloos heeten? — 't Is wonder waar wat gij zegt, o SOCRATES.

Doch met welke klaarheid de rede ons voorschrijft, iedere zaak naar haren eigen en genoegzamen grond te beoordeelen, zij kan, ook dan wanneer zij er een Platonisch

ideaal als spiegel achter zet, nog geen licht genoeg doen uitstralen over de innigheid van 't verband, dat er tusschen eene godsdienstige waarheid en hare gronden bestaat. Zij bereikt noch de kracht, noch de eenheid van het beginsel dat hier werkt, en voert noodzakelijk in dwaling, wanneer zij hier met hare ondergeschikte plaats niet te vreden is. Dien overeenkomstig brengt zij slecht redelijke wetenschap voort, geen bovennatuurlijke waarheid of zekerheid, geen geloof. Zoo veel te minder behoeven wij er op aan te dringen, daar de heer TER HAAR zelf genoegzaam te kennen geeft, van wat hoog godsdienstig beginsel hij verpligt is uit te gaan, als hij zegt: «Ik heb «mij (bij het schrijven van de geschiedenis der hervorming) «ten doel gesteld mijne *Protestantsche landgenooten te ster-«ken in hun allerheiligst geloof.*» Deze woorden van zelve reeds zoo nadrukkelijk, staan bovendien *cursijf*, gelijk wij ze hier mededeelen. Zou dan de heer TER HAAR, nu het er op aan komt de hervorming te regtvaardigen, en voor haar, als *een vernieuwde opwekking van het levensbeginsel des Christendoms*, onzen eerbied af te dwingen, niet van het allerheiligste moeten uitgaan als grond van zijn betoog? Hij, die de Katholieke Kerk van Pelagianisme beschuldigt, van werkheiligheid, en wat dies meer zij, zal toch wel weten, dat men van het heiligste moet uitgaan om tot het heiligste te komen.

Nu dan verzoeken wij bijzondere oplettendheid; want wij gaan bij den heer TER HAAR naar het beginsel zoeken, waardoor het geloof van zijne Protestantsche landgenooten — dat zijn wel geloovigen van de verschillendste soort — *allerheiligst* moet zijn.

In het begin zijner Inleiding spreekt hij van zeker standpunt, «waar alle verscheidenheid van namen en vormen

«wegvalt, en in eene hoogere eenheid zich oplost; voor «zoo verre al hare belijders éénen Heer en Stichter erken- «nen, in denzelfden naam zijn gedoopt, *Geloof*, *Liefde* en «*Hope* als de altijd geldende hoofddeugden des christen- «doms aannemen, en denzelfden strijd hebben te voeren «tegen wereld en zonde, om eens denzelfden hemel bin- «nen te gaan,»

Wij noemen deze poging, om een algemeenheid voor eene hoogere eenheid te doen doorgaan, een ergerlijk spel met de waarheid. Vooreerst is eene algemeenheid geene werkelijkheid, geene *realiteit*, en zij neemt daarom ook de verscheidenheid *niet* weg; integendeel zij veronderstelt dezelve; een *genus* zonder *individualiteiten* is niet denkbaar.

Ten andere lost eene algemeenheid de werkelijk bestaande *tegenstrijdigheid* der geloofsbelijdenissen en der daaruitvolgende handelingen niet op. Een misdaad en een goede daad kan men beide onder de algemeenheid van *daad* of van *handeling* opvatten: zijn zij daarom één? en is er een standpunt waar zulk een verschil niet geldt?

Ten derde is het een *absoluut* onderscheid: de godsdienst als enkel natuurlijk en CHRISTUS slechts voor een eindig wezen te houden, gelijk sommige Protestanten, of Hem tevens te aanbidden als God, en eene bovennatuurlijke godsdienst aan te nemen; want tusschen God en geen God is geen midden, en eindig en oneindig niet in eene algemeenheid zaam te vatten. *Deus non est in genere.*

Wij zijn hier zoo kort, dewijl wij vreezen, dat wij, met hier langer bij te verwijlen, onze bedaardheid zouden verliezen. Als SGANARELLE zijne zotte questie voorstelt, en met de grootste deftigheid er bijvoegt: «Sommigen zeggen van «ja! en sommigen zeggen van neen! Ik — zeg van ja! en «van neen!» dan zeker lagchen wij, en danken den Fran-

schen MENANDER. Maar u danken wij niet, mijnheer TER HAAR. De zaak is ernstig! De zaak is heilig! Met woorden, die zoo tegen het gezond verstand aandruischen, wordt een *allerheiligst geloof* niet bewezen.

Mogelijk vinden wij iets, als de Apologeet der hervorming gaat bewijzen, dat zij een «*vernieuwde opwekking is «van het ware levensbeginsel van het van zijnen oorsprong ver-«basterde Christendom*,» en hij de noodzakelijkheid schijnt te gevoelen, het eigenlijke wezen des Christendoms tot grond te nemen zijner bewijsvoering. Hooren wij!

«De christelijke godsdienst, gelijk zij in hare oorspron-«kelijke zuiverheid als Dochter des Hemels op de aarde «was afgedaald, had de bestemming het groote opvoedings-«middel ter volmaking van ons geslacht te zijn, en de «zedelijke wedergeboorte des menschdoms te bewerken; «elken mensch in het bijzonder naar Gods deugdenbeeld «te hervormen en te vernieuwen, en geheel de menschheid «te veredelen en nader tot God te brengen. Daartoe diende «de blijde boodschap van Gods genade in CHRISTUS; daartoe «verscheen de gezegende des Vaders, de laatste, de hoogste «openbaring Gods aan den mensch, op de aarde; daartoe «leerde, leefde en stierf Hij. Het geloof in Hem moest het «beginsel worden, dat met levenwekkende kracht op het «menschelijk gemoed zou werken, en het hart van dankbare «liefde tot God en den Verlosser, van zucht om Hem na «te volgen, van zucht naar steeds toenemende heiligheid «zou doordringen. En geheel in overeenstemming met dit «doel staat ook het doel der hervorming.»

Er is geen Ariaan, of geen Sociniaan, die deze geloofsbelijdenis niet zou kunnen onderschrijven. Zij die op eene tegenovergestelde wijze de Godheid van CHRISTUS loochenen, en door de waarheid van den mensch te ontkennen,

tot pantheïsme overhellen, kunnen er insgelijks mede te vreden zijn. Voegt men hier nog bij, dat deze twee tegenovergestelde rigtingen in het Protestantisme ieder weder hare onderdeelen hebben, dan begint het meer en meer naar de menigte van kamers of vertrekken te gelijken, die, men weet niet regt hoe, alle dezelfde kroonlijst hebben. Zij, die CHRISTUS waarlijk God, en één zelfstandig wezen met den Vader gelooven, zullen er het minst mede voldaan zijn. Zij ontkennen niet, dat 's menschen verzedelijking doel is van de godsdienst, maar zien daarin niet het eenigste, niet dat doel, dat bij ordelijke opvatting, als het laatste gedacht wordt, en den aard der zaken voornamelijk kenmerkt. In dien zin zegt Aristoteles: *het doel is de natuur*. Daar het nu hier om den eigenlijken aard des Christendoms te doen is, en uit het doel deszelfs eigenlijke natuur meest moet blijken; zoo volgt dat de Christelijke godsdienst zou moeten gedacht worden als van enkel zedelijken aard, en als hebbende den mensch, en niet Gods eer, tot laatste einde. Daarmede zijn de leerstukken van de erfzonde, van CHRISTUS Godheid en offerdood niet bestaanbaar. Ook vinden wij aangaande deze drie punten bij den heer TER HAAR zeer verdachte uitdrukkingen. Zoo zegt hij van de Katholieke Kerk: «wel koesterde men de gestrengste begrippen omtrent de *Erfzonde*....» Zijn dan deze begrippen, ofschoon zoo streng niet als de oud Protestantsche, in zijne oogen nog te gestreng? Over de Katholieke eerdienst laat hij zich met den uitroep hooren: «Ach! geheel het beginsel der «eeredienst was omgekeerd en veranderd. De mensch moest «niet met God, maar God met den mensch verzoend wor«den.» Wanneer wij dit laatste weder omkeeren, zullen wij dus het geheele beginsel der eeredienst gesteld hebben, gelijk de heer TER HAAR het begeert, en dan luidt het:

de mensch moet met God, en niet God met den mensch verzoend worden. Hoe! de kruisdood, die toch de volkomenste eer, en de volmaakste dienst was, en waarmede wij ons, om God te dienen, vereenigen moeten, was dan niet eene voldoening van Gods regtvaardigheid, niet *een offer* om den *vergramden Vader te verzoenen*?

De Godheid van CHRISTUS eindelijk, het geheim, dat van het geheim der H. Drievuldigheid onafscheidelijk is, schijnt almede niet erkend te worden. Wij lezen: «*De Roomsch-*«*Katholieke* Kerk heeft het leerstuk van *Vader, Zoon* en «*Heilige Geest*, ten alle tijde als hoofdleer des Christen-«doms beschouwd, en ook datgene, wat op de algemeene «*Conciliën* aangaande den persoon des Verlossers, en de «vereeniging zijner goddelijke en menschelijke natuur, «was vastgesteld, ongeschonden bewaard; maar het ang-«stig vasthouden aan den letter dier bepalingen gold voor «regtzinnigheid, en kerkelijke regtzinnigheid voor het «ware Christendom.» 't Is opmerkelijk, dat niet wordt gezegd: *de Vader, de Zoon* en *de H. Geest*, maar met weglating van het lidwoord, hier het teeken der bepaalde personen, slechts: *Vader, Zoon* en *H. Geest*. Dat verder de heer TER HAAR het woord *goddelijke* natuur gebruikt beslist hier niet. Men weet, dat ook de Rationalisten, die de Godheid van CHRISTUS niet erkennen, zich van deze uitdrukking blijven bedienen. Hetzelfde geldt van de woorden: *Gods Zoon*, die insgelijks bij den heer TER HAAR voorkomen. GFRÖRER zegt dienaangaande met waarheid: «Van «SCHLEIERMACHER af, is het gebruik onder ons ontstaan, «oude kerkelijke uitdrukkingen te bezigen op eene wijze, «dat daardoor een nieuwe zin onder dezelve geschoven «wordt. Het doel dergenen, die zich van deze kunstgreep «bedienen, loopt dikwijls daarop uit, dat zij onwetenden,

«door schijn van regtgeloovigheid, willen bedriegen.» (1) Hierop geeft hij zelf eene verklaring dezer uitdrukking, en komt met opregtheid voor zijn ongeloof openlijk uit. Niet allen hebben dien moed. — Maar het opmerkelijkst is hetgeen van den heer TER HAAR gezegd wordt over de bepalingen der *Conciliën*, waarin, gelijk bekend is, de dwalingen der Sabellianen, Euthichianen, Arianen, Nestorianen, en nog menige anderen veroordeeld werden, die allen de H. Drievuldigheid of de Godheid en menschheid van CHRISTUS betroffen. Aan deze bepalingen zou zich dan de Kerk, in haar geloof aan de H. Drievuldigheid en de Godheid en menschheid van CHRISTUS, te angstig en te letterlijk hebben vastgehouden. Wat moet dit beteekenen? Neemt de heer TER HAAR het voor de genoemde dwalingen op? Zooveel moet er toch uit volgen, dat hij, gelijk thans de meeste Protestantsche Godgeleerden, noch Sabelliaansche noch Ariaansche gevoelens, hoe tegen overgesteld deze zijn mogen, van zijn Christendom uitsluit.

Wij zouden nog andere plaatsen uit zijn werk kunnen aanvoeren, doch die niet meer licht geven; en de slotsom is deze: dat wij zijne denkwijze nergens duidelijk vinden uitgedrukt, en niet kunnen te weten komen in welke kamer hij zit van het Protestantsche gebouw.

Wij erkennen gaarne, dat hij, om alle Protestanten in het «*allerheiligste geloof*» zaam te vatten, zoo onbepaald mogelijk spreken moet. Hoe anders die menigte van tegen elkander indruischende, telkens veranderende stellingen te vereenigen, dan in eene algemeenheid, waaraan ieder naar zijn welbehagen de nadere verklaring geven kan? Intusschen wordt ook hierdoor de tegenstrijdigheid niet weggenomen.

---

(1) GFRÖRER *Dasz Heiligthum und die Wahrheit* S. 3.

Waarlijk, indien het Protestantisme, dat eer op een ongestadige en verduisterende wolkendrift, of op eene woelende, en met het homeriaansche epitheton van «onvruchtbaar» te bestempelen zee gelijkt, nogtans met alle geweld als een gebouw moet worden voorgesteld, dan weten wij eene betere gelijkenis dan die ons van den heer TER HAAR gegeven wordt. Het is dat ontzettend groote marmeren doolhof van het boos *Egijpte*, en hetwelk ten teeken van eenheid door twaalf, dat is, naar het zinnebeeldig getal der menigvuldigheid regerende, vorsten gebouwd werd. — 't Is of vader HERODOTUS geweten heeft, dat wij eene vergelijking hadden te maken; vooral als men er bijvoegt, dat, naar zijn verhaal, PSAMMETICHUS met zijnen metalen krijgshelm de eerdienst verrigtte en het oppergezag verkreeg.

Juist op deze onbepaaldheid, op dezen twijfel, waarin de heer TER HAAR ons blijven laat, dringen wij aan. Te vergeefs zoekt hij een steunpunt voor zijn gebouw, te vergeefs wil hij door *veralgemeening* eenen grond vinden, waarvan hij kan afgaan, en eene maat waarnaar hij kan oordeelen. Doch dit is onmogelijk; CHRISTUS is God of slechts een eindig schepsel; hier tusschen moet volstrekt gekozen worden: de rede, die met de openbaring niet kan strijden, laat hier geen midden toe, en derhalve ook geene algemeenheid, die beide zamenvat. Immers van het oneindige tot het eindige, en wederkeerig, komt men slechts door eenen sprong; het onderscheid is absoluut; het oneindige en het eindige dus niet te zaam als algemeenheid te denken, of men zou hiervan voortgaande in de grootste ongerijmdheid vervallen. En gelijk er geen midden is tusschen eindig en oneindig, tusschen God en geen God; en CHRISTUS één wezen is met den VADER of een schepsel, — zoo is er

geen midden tusschen natuurlijke en bovennatuurlijke godsdienst: dat is, tusschen eene orde, waarin God *zelf* zich met de eindige natuur vereenigt — en eene orde waarin dit niet gebeurt, en zich dus alles bij eindige nabootsing en natuur bepaalt. Want welk een wezen men zich ook, buiten God, denken moge, altijd blijft dat eindig, altijd geschapen, altijd natuur; nimmer is het *de Zoon*, nimmer *de heilige Geest*.

Wat dan kan al het spreken van den heer TER HAAR voor kracht of beteekenis hebben? Wat zegt hij ons van CHRISTUS, met wien wij alles, zonder wien wij niets kunnen? Van CHRISTUS, die ons verklaart wie God en wie de mensch is; van den MIDDELAAR die, gelijk Hij de levende betrekking is tusschen God en de menschen, zoo de menschen met elkander om God in betrekking stelt, en een groot systeem van *bemiddeling* vestigt, onderhoudt en volmaakt? Wij ontvangen hierop geen antwoord; want hetgeen er gezegd wordt laat ons in onzekerheid tnsschen hemel en aarde, tusschen eindig en oneindig, God en geen God; en zoo vinden wij juist daar, waar het steunpunt van alles moest gevonden worden, eenen bodemloozen afgrond van twijfel, waar alles in verzwolgen wordt!

Wanneer wij er eenige oogenblikken over nadenken, en ons daarbij herinneren, wat als doel wordt opgegeven van dit met het goud der eere bekroonde werk, worden wij van het treurigst gevoel overmeesterd. De ongerijmdheid van dit zoogenaamd betoog heeft, het is waar, ons van tijd tot tijd eenen glimlach afgeperst en in luim gebragt, maar dit is hier het heerschend en langst achterblijvend gevoel niet. Immers ook wij, ja ook wij hebben een doel; en dat doel is JESUS CHRISTUS en zijne eeuwige bruid, zijne Kerk, vrijgekocht door zijn bloed! Daarvoor

werken wij dag aan dag, daarvoor leven, daarvoor zijn wij; en wij verzaken, zooveel onze menschelijke zwakheid gedoogt, alle andere bedoelingen, die tot dit opperst doel niet geleiden. En helaas! hier — waar Hij niet gehuldigd wordt voor 't geen Hij is, waar Hem de eer wordt onthouden, die Hem van eeuwigheid toekomt, waar niet Hij heerscht, maar de nacht, de schrikkelijkste onzekerheid, de dood van den geest, hier, hoe mijn God is 't mogelijk! hooren wij zeggen: *Ik heb mij tot doel gesteld mijne landgenooten in hun allerheiligst geloof te sterken!* Mijnheer TER HAAR, hoe hebt gij deze woorden in den mond durven nemen!

Maar welaan! daar wij niet weten wat gij gelooft of niet gelooft, en gij 't welligt zelf niet weet, zoo vragen wij u in naam der rede: of de godsdienstige waarheden, indien zij inderdaad bestaan en waarachtige waarheden zijn, geenen zamenhang, geene eenheid, geene orde hebben onder elkander? Zoo niet — zwijg ons dan over godsdienst, en *vermoord*, op het bekend bevel van den eersten der hervormers, *uwe rede als een dier;* zoo ja — hoe dan kunt gij eene enkele waarheid bewijzen, indien gij over de eerste van alle waarheden niets wilt vaststellen? Hoe zult gij ooit of immer de heiligheid van iets hoegenaamd aantoonen, indien gij ons over Hem, door wien en naar wiens voorbeeld alleen iets heilig kan zijn, in de grootste onzekerheid laat blijven? Wij eischten van u geene bewijzen van 't geen CHRISTUS en het Christendom is, maar wij eischten daarover, en zulks met het volste regt, klare, duidelijk uitgesproken begrippen. Indien gij vlak weg CHRISTUS Godheid en de H. Drievuldigheid hadt geloochend, zoudt gij, van de zijde waar wij U aanvallen, zeker te overwinnen, maar niet zonder de minste verdediging zijn; dewijl gij in allen geval van een door u aangenomen beginsel zoudt zijn uit-

gegaan. Thans, nu Gij U niet gewaardigd hebt te zeggen, wat Gij van de eerste waarheid gelooft en niet gelooft, is al uw spreken ijdel, zijn al uwe bevestigingen zonder kracht, en wat Gij ook verder zeggen of verhalen moogt, het gaat alles in denzelfden gapenden afgrond van twijfel verloren. Want neen, er is geene grootere twijfeling mogelijk dan die, welker beide termen, tusschen welke zij noodzakelijk kiezen moet, en echter niet kiezen kan, bestaan: de een in oneindig God, de ander in eindig schepsel; en terwijl Gij ons in dezen hoogst mogelijken twijfel laat over het innigste wezen des Christendoms, over den grond, waarop daar alles gebouwd, over de maat, naar welke daar alles gemeten, het doel, waarheen daar alles gerigt moet worden — meent Gij te kunnen toonen, dat de Katholieke Kerk eene verbastering, de hervorming eene ontwikkeling, eene herstelling, eene zuivering is van datzelfde Christendom; en gaat gij, o grootheid en nietigheid! deszelfs eeuwen beoordeelen, en den reuzenstap zetten door de geschiedenis der wereld!

Ziet Gij dan ten minste niet, dat reeds hierdoor uwe loftuitingen op de hervorming hare waarde, en uwe beschuldigingen tegen de Katholieke Kerk hare kracht en zelfs hare beteekenis verliezen? Uw werk met kerkelijke goedkeuring voorzien, waaraan door een geleerd genootschap de prijs is toegewezen, en hetwelk door de trompetten van zekere faam al te luide is uitgeroepen, het zegt ons maar al te duidelijk, waarvoor wij eene hervorming te houden hebben, die zulke vruchten voortbrengt. Immers het gezuiverd Christendom, dat gij voorstaat, is naar uwe belijdenis te oordeelen, van het Islamisme niet eens te onderscheiden. Ook dit is, wat gij de Katholieke Kerk zegt te zijn, een mengsel van Christendom, jodendom en heiden-

dom; CHRISTUS wordt er hooger geëerd dan door sommige dergenen, wier geloof gij *allerheilgst* noemt, en de zeden der Mahomedanen zijn veel beter dan degene, die gij der Katholieke kerk verwijt, welke gij toch onder de Christelijke kerken rekent. Gij hadt dus, op 't voorbeeld van den hooggeschatten KIST, die het Islamisme als een zusterkerk van de Katholieke en de Grieksche beschouwt, (1) wel een goed woord aan de Turken kunnen rigten, om hen in hun allerheiligst geloof te sterken. Ook uwe beschrijving van gebouwen had er zeer veel bij gewonnen; daar Gij er eene moskee bij hadt kunnen voegen in den echt arabischen stijl, en Ge uwen gezigteinder, die nu wat flaauw eindigt met «nevelachtige verte», nog had kunnen vervrolijken door de luchtige minarets van *Constantinopel*.

En waar zijn uwe beschuldigingen tegen de katholieke kerk gebleven?

Gij spreekt van zedeloosheid, en mogelijk, omdat gij de godsdienst in zedelijkheid doet bestaan, zijt gij er zóó sterk op uit de Katholieke Kerk in dit opzigt te beschuldigen, dat Gij u om den zin en de waarheid der feiten weinig bekommert: — maar is er iets zedeloozer dan de twijfel waarvan gij uitgaat? Wat komt het er op aan én te weten wat waar én te doen wat goed is, indien men, op de eerste en beslissendste vraag hierover, in zulk eene onverschilligheid kan blijven. Gij spreekt van de onwetendheid der middeneeuwsche monniken: — Hun *Trivium* en *Quatrivium* en wat zij verder leerden had zeker den omvang niet van de *programma's* onzer akademische lessen; maar die monniken kenden ten minste de eerste van alle waarheden, en dientengevolge de eerste van alle pligten met zekerheid.

(1) In het Archief.

In dat opzigt zijt Gij ver bij hen ten achter. Gij spreekt van *Pelagianisme*, en na de zedeloosheid, is dit uwe grootste grief tegen de Katholieke kerk: — maar wat in 's hemels naam mag dat woord in uwen mond beteekenen? Zoudt gij dan ook in wetenschap voor die middeneeuwsche monniken moeten onderdoen, en niet eens hebben begrepen, dat wie *Ariaansch* of *Sociniaansch* over CHRISTUS denkt, gelijk zoo vele Protestanten, *en gelijk gij hun vrij laat te doen*, noodwendig aangaande den mensch het Pelagianisme moet volgen? Gij spreekt van aanbidding der heiligen; en, zoo 't waar is dat dit gebeurde, verfoeijen wij, als Gij, degenen, die aan het *eindige* eene eer gegeven hebben, welke slechts aan het *oneindige* toekomt: — maar daar sommige uwer Protestantsche landgenooten CHRISTUS als God aanbidden, terwijl anderen Hem daarvoor niet erkennen, en Gij nogtans hun geloof, zonder eenig onderscheid te maken, allerheiligst noemt, ja de vraag of CHRISTUS God zij onbeantwoord meent te mogen laten, zoo begrijpen wij volstrekt niets meer van dit uw verwijt. Gij spreekt van de Mis, als ware daarin het geheele beginsel der eerdienst omgekeerd, dewijl die, volgens u, ook niet bestaan kan in verzoening van God met den mensch: — maar die Protestanten, die nog aan eenen offerdood gelooven, beschouwen, gelijk de Katholieken, het Christendom en de eerdienst door CHRISTUS volbragt, als eene verzoening van God; ja gaan daarin zoo ver, dat zij de zonden *slechts door Hem bedekt gelooven*, en het weinig goede dat de mensch verrigt, als een bloot gevolg van 't geloof beschouwen, zonder eenige verdienste. Gij zelf spreekt soms in dezen laatsten zin Alsdan wordt de mensch niet waarlijk goed, niet waarlijk zedelijk en met God verzoend; en ook van deze zijde is weder uw verwijt niet meer te begrijpen. — Gij spreekt van het tijde-

lijk gezag, dat de Pausen in de middeneeuwen uitoefenden: — maar als de godsdienst slechts zedelijkheid is, hetgeen zoo duidelijk uwe stelling blijkt te zijn, dan is Staat en Kerk niet meer te onderscheiden. Of is de Staat geen zedelijk ligchaam? is gebieden geene zedelijke daad? Is regtspreken, is strijden, is sterven voor 't vaderland geene zedelijke daad? Zoo leiden uwe gevoelens tot de grootste slavernij van de godsdienst onder het staatsgezag, en uwe beschuldiging heeft geen zin. Gij spreekt van *werkheiligheid*, van *mechanische uiterlijkheid* in de Katholieke Kerk: — wie mag ons zeggen wat Gij door werkheiligheid verstaat? Gij, die 't vrij laat de genade als eene hersenschim te verwerpen, en wiens geloofsbelijdenis de grootste Socinianen en Pelagianen als de hunne kunnen onderschrijven! Even onverklaarbaar is het wat mechanisme bij u zeggen wil. Beteekent dat uiterlijke vorm zonder inwendige waarde? — Maar daar, naar uw zeggen, de Katholieke, de Grieksche en de ontelbare Protestantsche Kerken slechts namen en vormen zijn zonder waarde, en die, van uw verheven standpunt gezien, zich *oplossen* in eene hoogere eenheid, zoo voert Gij zelf eene menigte van uiterlijke mechanismen in, en vernedert Gij het gansche Christendom zelfs beneden eene machine; dewijl eene machine nog hare verklaring heeft in den menschelijken geest, en al uwe vormen integendeel hun oorsprong en hunnen ondergang vinden in eene zoo groote onbegrijpelijkheid, dat Gij zelf genoodzaakt zijt uit te gaan van eenen geestdoodenden twijfel.

Zoo verliezen uwe beschuldigen en redeneringen, te gelijk met den lof der hervorming, alle kracht en zelfs zin en beteekenis. Zoo heerscht de onzekerheid van uw beginsel door uw gansch betoog; zoo gaat de tegenstrijdigheid, die er andere baart, als scheur op scheur, door uw gansch

gebouw; zoo ja, blijft het zonder zuilen om het te schragen; en daar stort het dan reddeloos in een! daar duiken de torens van den Protestantschen hoogmoed, slaan de truimfboogen uit elkander, valt het zoo fabelachtig versiersel, het verguldsel en al het lijst- krul- en loverwerk in het slijk! De hervormers zien wij niet meer; slechts de kapsels en kroonen, waarmede Gij ze versierd hadt stuiven over den grond. — De SAMSON der Christelijke waarheid heeft zich gewroken, en wij knielen voor zijn kruis!

(Wordt vervolgd.)

HET PROTESTANTISMUS

EN HET

OORSPRONKELIJK CHRISTENDOM.

(Vervolg en slot van Deel VIII, bladz. 317.)

Zoo weinig mogen de Protestanten aanspraak op het bewaren van de heilige ceremoniën des oorspronkelijken christendoms maken, dat zij veel eer eene der schoonste en zinrijkste dier ceremoniën op eene onverantwoordelijke wijze afgeschaft hebben, en deze is het gebruik van het heilig *kruisteeken*, hetwelk tot eene verdere vergelijking tusschen het Protestantismus en oorspronkelijk christendom aanleiding geeft. Ik stem toe, dat er in den bijbel van het heilige kruisteecken niet gesproken wordt, maar oude kerkelijke Schrijvers, zoo als TERTULLIANUS (1), voeren dat

(1) *De corona mil.* c. 4.

gebruik als eene Apostolische overlevering aan, en het reeds algemeen aanwenden van hetzelve in de tweede eeuw, spreekt voor de waarheid van die bewering. In dien tijd toch teekende de christen zoowel zich zelven als de hem omringende voorwerpen dikwijls met het heilig kruis. Wanneer TERTULLIANUS zijne vrouw ontraadt, om na zijnen dood een' heiden te huwen, zegt hij onder anderen: «Zulken zal het niet ontgaan, wanneer gij uw bed of ligchaam met het kruis teekent.» (1) Uitvoeriger spreekt hij van dat onderwerp in zijn boek *de corona militis:* «Ad omnem progressum atque promotum, ad omnem aditum et exitum, ad vestitum et calceatum, ad lavacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quaecumque nos conversatio exercet, frontem crucis signaculo terimus (2).» Dus bij elke schrede, bij in- en uitgaan, bij het kleeden en schoeijen, bij het in het bad en aan tafel gaan, wanneer men licht ontstak, zich te bed begaf, ging zitten, overal teekende men zich met het kruis.

Ongeveer een menschenleven later dan TERTULLIANUS, uitte de H. CYPRIANUS over het kruisteeken de volgende krachtige woorden: «Quod in hoc signo crucis salus sit omnibus, qui in frontibus notentur (3).» En óp eene andere plaats zegt dezelfde kerkvader: Koning OZIAS is met een uitwas aan het voorhoofd gestraft, juist aan dat deel des ligchaams «ubi signantur, qui Dominum promerentur (4).» Doch niet alleen het voorhoofd, maar ook de oogen, de mond en de borst werden met het kruis geteekend, gelijk EPHREM de Syriër in eene rede op den Goe-

(1) Latebisne tu, cum lectulum, cum corpusculum tuum signas. *Ad uxor.* lib. II. c. 5.

(2) *De corona.* c. 3.

(3) *Testimoniorum*, l. II. c. 22.

(4) CYPRIAN. *de unit.* p, 200 seq.

den Vrijdag zegt (1). Hij geeft ons tevens te kennen, dat ook aan de deuren der christen-woningen het kruis geplaatst was, en CYRILLUS van *Jerusalem* verhaalt, dat men niets aanving, zonder zich vooraf met het kruisteeken daartoe voor te bereiden en uit geenen beker gedronken zoude hebben, dan na dien alvorens door dat teeken geheiligd te hebben (2). Ook alle soorten van huisraad als lampen, drinkschalen, gereedschap der werklieden, zelfs kleedingstukken en boeken werden met het heilig kruis geteekend. CONSTANTIJN de Groote, liet, volgens het verhaal van EUSEBIUS, op de wegen, in plaats van Hermeszuilen, kruisen oprigten (3).

Sedert vinden wij bij alle christenen van alle oorden en tijden een veelvuldig gebruikmaken van dat heilige teeken. Het is opgerigt als de vaan des nieuwen Verbonds in de kerken en op het veld; het is de wegwijzer langs het pad ten hemel; het is in onze woonsteden het herinneringsteeken aan den Verlosser; het is op den kerkhof de banier der hope ter verrijzenis, en wij zelven teekenen ons herhaaldelijk met het kruis, om ons daardoor het groote werk der verlossing, den zegen, die van het kruis afvloeide, en den geheelen inhoud des christendoms te herinneren.

Gewisselijk zullen billijk denkende en vrome Protestanten het bejammeren, dat de Hervormers, in de hitte hunner bestrijding, ook dit zinrijk teeken buiten gebruik gesteld en daardoor de hunnen van zooveel vrome aansporing en zoo menig heilig gevoelen, welke met het aanschouwen en gebruiken van het kruisteeken verbonden is, beroofd hebben. Zij zullen het bejammeren, dat LUTHER het kussen van het kruis, «afgodische vereering» genoemd heeft,

(1) *Opp. graec.* T. II. ed. *Rom.* p. 247 seq.
(2) CYRILL. *Catech.* IV. § 14 et XIII. § 36.
(3) BINTERIM, *Denkw.* Bd. IV. Thl. I. S. 511 u. S. 531.

«omdat het zonder bevel van CHRISTUS geschiedt,» (1) en de vereering van het kruisteeken voor eene uitvinding van *Satan* uitgaf, die ons hier een groot «gebrul» gemaakt heeft (2). Dat de Calvinisten zich echter hierin nog verder dan de Lutherschen van het oorspronkelijk-christelijk gebruik verwijderd hebben, is bekend.

Gaan wij nu tot een ander punt over, en laat ons zien, met hoeveel geluid en geraas het Protestantismus beweert, daardoor de oorspronkelijke Kerk hersteld te hebben, dat het *de vereering der Heiligen en reliquiën* verwerpt. Wij konden daartegen aanvoeren, dat de vereering der Heiligen en de hoogachting hunner reliquiën reeds in het begrip der zich allerwege verbreidende Kerk, zoo ook in het natuurlijk gevoel van eerbied voor zedelijke grootheid en in het zielkundig feit der waardering van alles, wat eenmaal beminde personen toebehoorde, den grondslag harer regtvaardiging heeft; konden daarop verwijzen, dat reeds in het O. en N. T. verbindingspunten voor de vereering der Heiligen gevonden worden en zoo voorts; (3) maar ons eigenlijk inzigt is slechts, het toenmalige gebruik der oorspronkelijk-christelijke Kerk tot verdere vergelijking aan te geven. Hierover ontmoeten wij vooreerst de zeer oude berigten der marteling van den H. IGNATIUS van *Antiochië*, welke door de getuigen zelven in het jaar 107 opgesteld zijn. Zij verhalen ons, dat wilde dieren het ligchaam van den heiligen martelaar, met uitzondering der zwaarste beenderen, verslonden hebben, en dat dit overschot naar *Antiochië* gebragt, in linnen gewikkeld en als een onschatbaar kleinood aan de kerk geschon-

(1) WALCH'sche Ausg. Thl. XI. S. 2989. (2) A. a. O. S. 3155.
(3) CHRYSOST. *Opp.* ed. B. B. T. II. p. 592 seq.

ken is. In het 7e hoofdstuk vermelden zij naauwkeurig den sterfdag van den H. IGNATIUS, opdat de Antiochiërs op dien dag ter Godsvereering (tot viering van de γενέθλια) bijeenkomen en met den edelen martelaar en strijder van CHRISTUS in geestelijke gemeenschap konden treden. Dat nu jaarlijks te *Antiochië* op den sterfdag des H. IGNATIUS een kerkelijk feest te zijner eere gehouden werd, weten wij door CHRYSOSTOMUS, wiens feestrede op dezen dag tot ons gekomen is.

Het tweede voorbeeld, dat reeds in de vroegste tijden der Kerk de Heiligen en hunne overblijfselen (reliquiën) vereerd werden, leveren ons de berigten der marteling van den H. POLYCARPUS. De echtheid van dezelve is ook boven allen twijfel verheven, en van de Kerk te *Smirna* dadelijk na den dood van dezen haren bisschop (160—170) uitgegaan, waarom derzelver getuigenis zeker en van hoog gewigt is. Volgens deze berigten nu (c. 18) hebben de geloovigen van *Smirna* de beenderen en assche van hunnen heiligen bisschop als eenen, de edelste paarlen overtreffenden, schat verzameld en op eene voegzame plaats gebragt, om voortaan op den sterfdag van den H. bloedgetuige het γενέθλιον derzelve feestelijk te houden. — Ja de vereering der heiligen was in den christelijken voortijd niet alleen bekend, maar zelfs werden haar door de heidenen valschheden aangetijgd, zoo als haar thans nog door de Protestanten worden aangewreven. De heidenen toch wilden volgens c. 17 aan de geloovigen van *Smirna* het ligchaam van POLYCARPUS niet afstaan, opdat zij hem niet gelijk den gekruiste aanbidden zouden.

Van POLYCARPUS wenden wij ons tot den bekenden romeinschen priester CAJUS omstreeks het einde van de tweede eeuw, die reeds van *trofeën* gewaagt, welke den Apostelen

PETRUS en PAULUS ter eere waren opgerigt (1).

Omstreeks dien tijd sprak ook TERTULLIANUS van een feestelijk herdenken van de *natalitia martyrum* (2), en ongeveer vijftig jaren later schreef CYPRIANUS, dat men het lijden en de sterfdagen der martelaars door jaarlijksche herinneringsfeesten vierde (3). Van dergelijke feestelijkheden spreekt hij ook in zijnen 37^en^ brief.

Deze bewijsstukken zijn voor ons voldoende, om de handelwijs der oorspronkelijke Kerk aan te toonen; verdere getuigenissen van latere kerkvaders zijn bij BELLARMINUS en LÜFT (4) te vinden.

Spreekt de christelijke oudheid zoo duidelijk, dan is het niet te verwonderen, dat LUTHER in dit punt lang geaarzeld en lang naar de eene en andere zijde overgeheld heeft, tot dat eindelijk de geest van tegenstand de overhand kreeg en hij in de Smalkaldische artikelen bijv. de aanroeping der Heiligen als een antichristelijk misbruik verklaarde (5), en in eene preek zeide: «dat een stuk van PETRUS of PAULUS niet beter was, dan een stuk van een dief of eene galg (6).» De leerlingen zijn echter hunnen meester niet geheel getrouw gebleven. Immers zijn de *Tischreden* van LUTHER ook geene reliquiën, welke zijne huisgenooten en vrienden voor vrome zielen tot navolgende vereering verzameld hebben? Dat zij niet, gelijk de legenden van eenige reliquiën getuigen, goeden geur afgeven, stemmen wij gaarne toe en vinden het ook zeer begrijpelijk.

---

(1) EUSEB. *Hist. Eccl.* l. II. c. 25. (2) TERTULL. *de corona*, c. 3.
(3) Ep. 34. p. 47.
(4) BELLARM. *Disp. de SS. beatif.* L. I c. 13 en *de reliq. SS.* Lib. II. c. 3. — LÜFT, *Liturgik*, Thl. I. S. 272 ff.
(5) *Artic. Smalc.* P. II Art. II. in fine.
(6) WALCH'sche Ausg. Thl. XII. S. 1504.

Maar ook nog op eene andere wijs hebben de Protestanten reliquiën verzameld, zoo wel in lateren als vroegeren tijd. Reeds vroeg heeft men van het huisraad, vooral der huwelijksbedstede van LUTHER, splinters afgesneden en als middelen tegen tandpijn en andere kwalen gebezigd, zoo als ons de piëtist ARNOLD klagend verhaalt (1). Hij zegt ons, dat men den leerstoel van LUTHER met goud overtogen en denzelven allerlei vereering en bijgeloovigheid (*superstition*) bewezen heeft (2). Meer zulke lutherse reliquiën-vereeringen vermeldt BUCHMANN in zijne verdienstelijke *Volks-Symboliek* (3), en het verdient alle opmerking dat eerst korteling, nadat een stormwind de LUTHERSbeuk bij *Altenstein* en *Steinbach*, in *Saksen-Meiningen*, omwierp, de predikant van *Steinbach* «aan alle vereerders van den heiligen man» openlijk stukjes tot aandenken aanbood, mits zij zich met vrachtvrije brieven bij hem aanmeldden. Den Heer BUCHMANN zijn echter eenige andere belangrijke gevallen van Protestantsche reliquiën-vereering ontglipt, welke wij vermelden zullen. Men ging in de vorige eeuw hierin zoo ver, dat men aan eenige afbeeldsels van LUTHER wonderteekenen wilde bespeurd hebben. Zoo zoude bijv. een afbeeldsel van LUTHER, te *Ober-Rosla* bij *Weimar*, tot drie malen sterk gezweet hebben, juist toen de predikant over den slechten toestand der scholen en kerken sprak; een ander afbeeldsel van LUTHER zou te *Artern*, in het graafschap *Mansfeld*, onbeschadigd gebleven zijn, terwijl de deur, waartegen het hing, geheel verbrandde (4).

(1) ARNOLD. *Kirchen-und Ketzer historie*. Thl. II. Buch XVI. Kap. 5. § 22. (2) A. a. O. Kap. 15. §. 7

(3) Van dit voortreffelijk werk bezitten wij eene vertaling. Zie *de Katholiek* Dl. VI. bl. 253 en Dl. VII. bl. 126.

(4) *Reformations almanach für* LUTHERS *Verehrer, auf das evang. Jubeljahr*. 1817. Herausgegeb. v. FRIED. KAYSER. *Erfurt*. p. LXXVI.

Niet zoo scherp maar des te menigvuldiger en algemeener, vertoonde zich de manie voor LUTHERS reliquiën bij gelegenheid der viering van het Hervormingsfeest in 1817. Zelfs de *Reformations almanach*, waaraan bijdragen geleverd werden door notabelen als de WETTE, BRETSCHNEIDER, JOH. VOIGT, SCHUDEROFF en andere, bevatte een artikel met het opschrift *Reliquiën von* LUTHER en leverde kunstige afbeeldingen van een vrij groot aantal dezer waarlijk eenigzins zeldzame reliquiën. Vele andere zoo als lepels van LUTHER zijn in andere boeken in plaat vertoond en, even als van de Diana van *Efeze*, heeft men van LUTHERS trouwring zilveren namaaksels vervaardigd.

Zoo heeft dan het Protestantismus niet alle reliquiën, maar alleen die der Heiligen verworpen; het heeft een vroom gebruik, wat men in de oorspronkelijke Kerk ook had, afgewezen en een ander in de plaats gesteld, waarvan de oude Kerk geen gelijke heeft.

Niet zoo zeer tot de godsdienstige, maar wel tot de vrome gebruiken van het oorspronkelijk christendom, welke door de Protestanten verworpen zijn, behooren ook de *vastendagen*. Van den beginne af heeft de christelijke geest niet slechts, een door matigheid zich onderscheidend gebruik van spijs en drank bewerkt, maar ook de geloovigen aangedreven, om hooger doel en tot bewaring der heerschappij van den geest over het vleesch, van tijd tot tijd geheel of gedeeltelijk zich het voedsel te onthouden. Het was niet eene van de Joden overgenomen gewoonte; integendeel verklaarden de eerste christenen het oude Joodsche vasten opgeheven en door een waar vasten vervangen, dat reeds de profeet ELIAS beschreven heeft (1).

(1) BARNABAS c. 2 et 3. — HERMAS, Lib. III. *Simil.* V. c. 1. — JUSTIN. *Dial. c. Tryph.* n. 15. et 40. — CLEM. *Alex., Strom,* VI. 12.

Een voorbeeld van vasten behoefden de geloovigen niet ver te zoeken. Zij vonden het reeds in hunnen Heer en Meester (Matth. 4. 2); bovendien geschiedt er in de H. Schrift dikwerf loffelijke melding van het vasten, en bidden en vasten komt daar meermalen met elkander verbonden voor (Matth. 6, 17. 17, 21). Onder vasten en bidden legden de oversten der Kerk van *Antiochiën* PAULUS en BARNABAS de handen op, om hen tot hunne zending onder de Heidenen voor te bereiden (Hand. 13, 3); dat hij in vasten zijn leven gesleten heeft, verhaalt ons PAULUS (II Cor. 11, 27); tot aanhoudend vasten vermaant de H. POLYCARPUS, de leerling van den H. JOANNES (1), en in den *Pastor* van HERMAS (2) ontmoeten wij het gebruik van vasten bij de eerste Christenen. Voor de eerste maal ontmoeten wij dáár voor het vasten den naam *Statio*, als ware het om ons duidelijk aan te wijzen, wat de ouden met het vasten bedoeld hebben. Even als de *Stationes*, wachtposten der krijgslieden, tot bescherming en zekerheid, zoo moest het vasten tot zedelijke bescherming en beveiliging dienen.

Volgens de getuigenis van den H. JUSTINUS werd aan de doopleerlingen vóór hun doopsel vasten voorgeschreven, en de geloovigen vastten mede (3). Hiermede overeenkomstig verhaalt TERTULLIANUS van de doopelingen, dat zij door menigvuldig bidden, *vasten*, knielen en waken zich tot het ontvangen van het H. Doopsel voorbereid hadden (4).

Ofschoon de oude christenen gewoon waren *dikwerf* te vasten, zoo waren er toch zekere tijden bepaald, waarin zij met bijzonderen ijver en vlijt die vrome oefening volbrag-

(1) Epist. ad. Philipp. c. 7.
(2) Lib. III. *Simil.* 5.
(3) JUSTIN. *Apol.* I. n. 61.
(4) TERTULL., *de baptismo* c. 20. Dit werk schreef hij, alvorens hij tot het Montanismus verviel.

ten. Dat dit bijv. bij het doopen plaats had, hebben wij zoo even gezien. Bovendien was het niet te verwonderen, dat zij de lijdensdagen des Heeren met vasten overbragten, en zoo zijn gewisselijk de laatste dagen der goede week de eerste *bepaalde* vastendagen geweest. Dit zien wij in TERTULLIANUS, die als Montanist daarover ontevreden was, dat de Katholieke Kerk zoo weinige vastendagen voorschreef. Als van de Katholieke Kerk (of, zoo als hij zegt, de *Psychici*) geboden vastendagen, vermeldt hij die dagen, *in quibus ablatus est sponsus*, dus de lijdensdagen van CHRISTUS (1).

Wanneer de veertigdaagsche vaste is ingevoerd, is onzeker. Volgens eene moeijelijke plaats van IRENAEUS, welke ons door EUSEBIUS (H. E. v. 24) bewaard is, was in zijnen tijd, d. i. omstreeks het einde van de tweede eeuw, de veertigdaagsche vaste nog niet voorgeschreven (*fixirt*) en met deze opgave, voor zooveel de opvatting dier plaats van IRENAEUS betreft, komt hetgene wij zoo even uit TERTULLIANUS aanvoerden, volkomen overeen. Beiden toch spreken wel van vasten op de lijdensdagen, doch niet van een veertigdaagsch vasten. Intusschen ontmoeten wij dat toch reeds bij ORIGENES. (2)

Overoud is het gebruik, om op de woensdagen en vrijdagen te vasten. Reeds CLEMENS van *Alexandrië* spreekt daarvan en meent in zijne zinspelende zegswijze, dat het vasten op Woensdag *(die Mercurii)* voorgeschreven is, opdat de geloovigen zich voor gierigheid wachten zouden, en op Vrijdag *(die Veneris)* om de bestrijding der wellust aan te duiden. (3) TERTULLIANUS noemt de Woensdagen en

(1) TERTULL. *de jejun.* c. 2 et 3.

(2) *Hom. X. in Levit.*: «Habemus quadragesimae dies jejuniis consecratos.» Van dit werk bestaat thans slechts de Latijnsche overzetting.

(3) CLEM. *Alex. Strom.* VII. p. 877.

Vrijdagen reeds *stationes* (1) Later werd er in het Westen ook op de Zaturdagen gevast. Dat de Bisschoppen bij open lijke rampen vastendagen voorschreven, weten wij uit TERTULLIANUS, die *onderscheid* maakt tusschen het *geboden* en *vrijwillig* vasten (2).

Dat het vasten niet bloot in ligchamelijke onthouding bestaat, vermeldt ons zeer schoon de *Pastor* van HERMAS (3), maar dit toont ons ook HIERONYMUS de kerkvader, welke volgens LUTHER de meeste waarde in het uitwendige van het vasten stelde. Deze schrijft: « Wat baat het, dat men het ligchaam door onthouding afmat, wanneer het hart door hoovaardigheid zwelt? Welken lof verdienen wij door de vermagering van het vasten, wanneer wij door nijd verbleekt zijn? Welke deugd is het, geenen wijn te drinken, wanneer wij dronken zijn van toorn en haat (4)? »

Hoezeer HIERONYMUS zoo schoon over het vasten spreekt, zegt toch LUTHER van hem: «Ik ken geenen onder de Leeraars, wien ik zoo vijandig ben als HIERONYMUS, want hij schrijft niet anders, dan van *vasten*, spijzen, maagdelijkheid (5).» Daardoor toont LUTHER, hoe zeer hij tegen het vasten was, wat ook uit meerdere plaatsen blijkt. Wanneer men met vasten voor zonde boeten en zich met God verzoenen wil, dan is dat, zegt hij: «in aller duivels

(1) TERTULL. *de jejun.* c. 14.

(2) *De jenun.* c. 2 et 13.

(3) «Nihil in vita tua nequiter facias; sed mente pura servi Deo, custodiens mandata ejus, et in praecepta ejus ingrediaris, neque admiseris desiderium nocens in animo tuo. — Haec si feceris, jejunium magnum consummabis acceptumque Domino.» Lib. III. *Simil* 5. c. 1. *En:* «Illo die, quo jejunabis, nihil omnino gustabis, nisi panem et aquam; et computata quantitate cibi, quem ceteris diebus comesturus eras, sumptum diei illius, quem facturus eras, repones, et dabis viduae, pupillo aut inopi.» Lib. III. *Simil.* 5. c. 3.

(4) *Epist.* 14 *ad Celantiam* p. 818.

(5) *Tischreden*, WALCH'sche Ausg. Bd. XXII. S. 2070.

naam vasten en CHRISTUS in het aangezigt slaan en met voeten treden» en hij wil liever toestaan, «dat men zich vol en dol zuipe, dan *zoo* te vasten (1). Daarentegen zoude hij toelaten, ja gaarne daartoe bijdragen,» dat de keizers en vorsten bevalen, dat men een of twee dagen ter week geen vleesch mogt gebruiken of verkoopen, als eene goede nuttige verordening voor het land, opdat men niet te gelijk alles opvrete en alzoo ten laatste dure tijd ontsta (2).»

De «man der vrijheid» gaf hier der politie eenen raad, welken zij wel nooit van eenige andere zijde gehoord had, gelijk zij dan ook, voor zoo veel wij weten, nergens beproefde, door soortgelijke bevoorregte, van staatswege verordende en staatshuishoudkundige vastendagen het welzijn der beminde onderdanen te bewerken.

In eenige tegenspraak met deze aanbeveling van vasten, om *geldelijke* orde handhavende redenen, staan andere gezegden van LUTHER, welke over het vasten om gezondheid bevorderende redenen den staf breken. De philantroop is namelijk zeer bezorgd, dat het vasten der gezondheid des ligchaams schaden zal; daarom zegt hij: «Door vasten wordt de vleeschelijke lust niet genezen (3), maar veeleer de geest verzwakt (4)», en daarom noemt hij «het paapsche vasten eenen wezenlijken *moordkuil*», wijl reeds vele jongelieden daardoor hunne natuurlijke krachten bedorven hadden (5).

Inzonderheid is hij op het onthouden van vleeschspijzen

(1) LUTHERS Werke, WALCH'sche Ausg. Bd. VII. S. 764.

(2) Thl. VII. S. 765. Thl. XXII. S. 1501.

(3) Het voorschrift tot eene geheel andere genezing van de vleeschelijke lusten geeft LUTHER in zijne *Tischreden* met deze woorden: «Dieser Tentation von bösen Lüsten ist noch wohl zu rathen, wenn nur Jungfrauen und Weiber vorhanden sind.» WALCH'sche Ausg. Thl. XXII. S. 1774.

(4) Thl. IX. S. 927. (5) Thl. XXII. S. 1501.

gebeten, en zegt daarom, «de leer van het spijzen-verbieden is duivelsch en onchristelijk», «eene gruwelijke menschenleer», «een geloof bedervend onding, dwaling, valschheid, huichelarij (1).»

Naast het opzigt van gezondheid is er eindelijk ook nog eene *zedelijke (ethische)* oorzaak, waarom LUTHER tegen het vasten ijvert. Hij betuigt namelijk in zijne *Tischreden*, bij ondervinding te weten, dat hij zoo veel te meer van begeerte «brandde,» zoo als hij zegt, naar mate hij zich meer kastijdde en verstierf *(zumacerirte)* (2).» Tot versterking van deze beschouwing, dat de lusten door het vasten heviger werden, verhaalt hij eene waarlijk armzalige historie, welke wij onze lezers niet onthouden willen. «Een bisschop had eene zuster in een klooster, welke door den geest van treurigheid en booze droomen en bekoringen hevig beangstigd werd en niet getroost wilde worden. Nu vervoegde zij zich bij haren broeder en beklaagde zich daarover bij hem. De broeder liet een kostbaar avondmaal aanregten en noodigde zijne zuster daarop, en raadde haar om goed te eten en te drinken. Dit deed de non. Den volgenden morgen vroeg haar de bisschop, hoe zij geslapen had, of zij ook dien nacht droomen en bekoringen had gehad? Neen, zeide zij, ik heb zeer goed geslapen en geene aanvechting gehad. Toen zeide de bisschop: Lieve zuster, keer terug en *doe uw ligchaam met eten en drinken te goed ten spijt van den duivel, dan zult gij van booze droomen en aanvechting wel vrij worden* (3).» — Ik herinner mij niet, bij eenen Kerkvader iets dergelijks gelezen te hebben.

Ten laatste zullen wij nog het punt van *ongehuwden* en

(1) Thl. XIX. S. 721. (2) Thl. XXII. S. 1684.
(3) Thl. XXII. 1252.

gehuwden staat beschouwen, om ook daarin vergelijking tusschen LUTHER en de Kerkvaders te maken.

Reeds in het nieuwe Testament wordt de maagdelijke staat voor beide geslachten hoog geroemd. De Heer zelf (Matth. 9, 12) gewaagt met lof van hen, die zich van het huwelijk om den hemel onthielden, en de Apostel PAULUS geeft den maagdelijken boven den gehuwden staat zigtbaar de voorkeur, wijl dezelve geschikter maakt, zich den Heere en diens zaken onverdeeld te wijden. (1 Cor. 7, 1, 8, 34, 38.) Zijne aanbeveling van den ongehuwden staat volgden velen der eerste geloovigen. Zoo schrijft de H. JUSTINUS omstreeks het jaar 138: «Onder de christenen zijn velen van beider geslacht uit alle standen op den leeftijd van 60—70 jaren, die van hunne jeugd den maagdelijken staat beleefd hebben, zonder van hen te spreken, die van toomelooze ontucht tot betere gedachten gekomen zijn (1).»

Omstreeks dertig jaren later liet zich ATHANAGORAS dus hooren: Bij ons kan men velen, zoo wel mannen als vrouwen vinden, die ongehuwd blijven, in de hoop, daardoor naauwer met God verbonden te worden (2).

Hoe in de derde eeuw datzelfde onderhouden werd, vermeldt MINUCIUS FELIX aldus: «Wij zijn kuisch in onze gesprekken en onbevlekt in ons ligchaam. Zeer velen onder ons bezitten eene voortdurende reinheid in hun ongeschonden ligchaam, schoon zij zich daarop niet beroemen (3).»

Bewijzen voor de hoogachting van den maagdelijken staat in de volgende eeuwen, zijn even zoo overbodig als de bemerking, dat men nimmer de ligchamelijke kuischheid

---

(1) JUSTIN. *Apolog.* I. n. 15. (2) ATHENAG. *Legatio*, n. 33.
(3) MINUC. FEL. *Octavius*. 31, 6.

alleen, maar ook die des geestes verlangde, zoo als bijv. PROSPER (Epigr : 86.) zegt : «Een huichelaar kan ook reinheid des ligchaams, maar alleen een christen kan de reinheid des geestes hebben.»

In scherpen strijd met de christelijke oudheid beweert nu LUTHER, dat de maagdelijke staat voor den mensch iets onmogelijks is.... — Wij willen de hier uit LUTHER door HEFELE aangehaalde plaatsen niet vertalen. De eerbied voor het schaamte-gevoel van onze lezers maakt het ons tot een heiligen pligt de schandelijke en ontuchtige taal des hervormers, hoewel hij zich niet schaamde die zelfs in eene preek te voeren, achter te houden. — Gevolgelijk meent dan ook LUTHER, dat het beloven van kuischheid «een gruwelijke gruwel is (1).» (2) Daarom heeft LUTHER het zich, even als de Ebioniten, tot zijne spreuk gekozen : «Vroeg opstaan en trouwen, zal niemand berouwen (3),» en den wensch geuit, dat de ongehuwden «slangen en basilisken worden (4).»

Daarom is hij ook met die Kerkvaders zeer ontevreden, die den maagdelijken staat geroemd hebben. Zoo zegt hij van HIERONYMUS : «HIERONYMUS schrijft veel over de bekoring des vleesches. Ach, het is eene geringe zaak (5).» (Ook hier mogen wij hetgeen volgt niet vertalen.)

Dat LUTHER bij zulke gevoelens den ongehuwden staat der geestelijken in hooge mate moest verwerpen, ligt voor de hand, en in de daad kon hij geene woorden en don-

---

(1) WALCH'sche Ausg. Thl. XXII. S. 1804.

(2) *Jenaer* deutsche Ausg. Bd. II. S. 151 a.

(3) De Ebioniten verlangden, dat men zoo vroeg mogelijk trouwen zoude. Zie *Epist.* CLEMENTIS *ad* JACOBUM bij COTELER. *Patr. Apost.* T. I. p. 613. n. 7. LUTHERS gezegde vindt men in de WALCH'sche Ausg. Thl. III. S. 848. Thl. X. S. 736. 737.

(4) Thl. XXII. S. 1777. (5) A. a. O. S. 1713.

kere kleuren genoeg vinden, om zijn ongenoegen daarover uit te drukken. Met grooten nadruk spreekt hij van «de goddelooze tirannie des Coelibaats, (1), van het morsige Coelibaat, waaruit vele ongehoorde dingen ontsproten zijn (2),» van de schandelijke en schadelijke bijgeloovigheid des Coelibaats (3)» en zoo al meer. De Protestanten drukken daarop, dat LUTHER het huwen der geestelijken weder ingevoerd en alzoo het gebruikelijke der oude Kerk hersteld zoude hebben. Het is waar, in den eersten tijd was er geen gebod van het Coelibaat voor de priesters, maar de gansche oude geschiedenis kent geen enkel geval, dat een reeds in de heilige orden opgenomen persoon, na het ontvangen der H. Wijdingen, nog in het huwelijk getreden is; veeleer werd het overal, zoo als nog heden in de Grieksche Kerk, erkend, dat een reeds gehuwde persoon priester konde worden zonder in zijne nieuwe betrekking den omgang met zijne vrouw te moeten afbreken. Wat alzoo dagelijks bij de protestanten plaats heeft, om eerst na het aanvaarden van het geestelijk ambt in den echt te treden, was in het oorspronkelijk christendom volkomen onbekend, en evenmin is in dien ouden tijd de vruchtbaarheid der predikants-familiën tot spreekwoord geworden. Niet het minste werd het voor geoorloofd geacht, ja het zoude als lijnregt in strijd met het bijbelsch gebod (1 *Tim.*, III 2) (4) en als een teeken van onwaardige vleeschgezindheid beschouwd geworden zijn, wanneer een geestelijke na den dood zijner vrouw, eene tweede, ja soms eene derde en vierde had willen nemen, zoo als zulks in het

(1) Thl. XXII. S. 1802 f. (2) Thl. XXII. S. 1804.
(3) Thl. XXII. S. 1807.
(4) Dit gebod trachtte LUTHER in een afzonderlijk geschrift (Thl. XIX. S. 2176 ff.) te ontwijken.

Protestantismus dikwerf en zonder eenige wettelijke beperking geschiedt. LUTHER vraagt, daar SALOMON meer dan honderd, ja duizend vrouwen te gelijk had en toch zulke voortreffelijke boeken geschreven heeft, waarom dan ook de geestelijken niet meer vrouwen, althans na elkander, konden hebben (1). Hoe bondig zulke redenering is, behoeft geen nader betoog. Vooral echter zal wel de geest der oude Kerk den raad en troost tegenspreken, welken LUTHER den geestelijken gaf, die in *concubinaat* leefden: «Heeft iemand eene *concubine* bij zich en beloven zij elkander trouw en houden zij zich in geweten voor echte lieden, dan is het voor God een waar huwelijk, en ofschoon het wel verergerend is, zal zulke ergernis niet schaden (2).»

Dit brengt ons tot eene verdere bemerking. Hoe hoog LUTHER eenerzijds het huwelijk stelde, dat hij hetzelve den waren geestelijken, ja «den allerheiligsten en geestelijksten staat» noemde (3) en boven den maagdelijken stelde (4), zoo vernederde hij dat anderzijds wederom, dat hij hetzelve slechts een wereldlijk en burgerlijk karakter toeschreef. «Het huwelijk, zegt hij, gaat der Kerke niets aan, is buiten dezelve, eene tijdelijke, wereldlijke zaak, daarom betreft het de overheid (5)» en: «Huwelijkszaken raken het geweten niet, maar behooren bij de wereldlijke overheid te huis (6)» en: «Hoe thans bij ons in huwelijkszaken en met de echtscheiding te handelen is, heb ik gezegd, dat men het den regtsgeleerden moet overlaten

(1) Thl. XXII S. 1715.
(2) Thl. XXII. S. 1763.
(3) Thl. XII. S. 2523. 2542. Thl. XIII. S. 370. 371. Thl. I. S. 2486 f. Thl. VIII. S. 1085. f.
(4) Thl. XI. S. 714 f. Thl. XXII. S. 1709.
(5) Thl. XXII. S. 1749. (6) Thl. XXII. S. 1721.

en onder het wereldlijke beheer stellen, daar het huwelijk bloot een wereldlijk uiterlijk ding is (1).» Ja, in de preek over het huwelijksleven zegt LUTHER: «Weet, dat de echt een wereldlijk ligchamelijk ding is, gelijk eene andere wereldlijke handtering. Gelijk ik nu met een Heiden, Jood, Turk, Ketter eten, drinken, slapen, gaan, rijden, koopen, spreken en handelen mag, zoo mag ik ook met zulken in het huwelijk treden en blijven, en stoort u niet aan der dwazen wetten, welke zulks verbieden (2).»

Door zulke gezegden heeft LUTHER het huwelijk even zoo zeer vernederd, als meermalen den maagdelijken staat, en heeft daaraan het heilig en godsdienstig karakter ontnomen, dat hetzelve van den aanvang der Kerk tot op heden toegekend werd. Een natuurlijk gevolg hiervan was, dat LUTHER, al weder in strijd met de oorspronkelijke Kerk, de echtscheiding en het weder huwen der gescheidenen zonder veel zwarigheid toeliet.

Ik weet, het wordt betwist, of het Nieuwe Testament niet, ten minste in het geval van echtbreuk, eene scheiding met hertrouwen veroorlooft, maar ik wil in deze uitlegkundige vraag niet treden. Overigens geven zelfs Protestanten toe, dat de Katholieke opvatting de ware is en CHRISTUS in geen geval het hertrouwen (na scheiding gedurende het leven van beide echtgenooten) toegestaan heeft. (3) Dat de oude Kerk de woorden van CHRISTUS dus opgenomen heeft, zien wij uit den *Pastor* van HERMAS. «Wanneer een man, zegt hij, eene overspelige vrouw heeft, die geene boete plegen wil, zal hij haar laten gaan en hij alleen blijven. Laat hij zijne vrouw gaan en neemt

(1) Thl. VII. S. 668.
(2) *Jenaer* Deutsche Ausg. Thl. II. S. 153 a.
(3) Zie OLSHAUSEN, *Biblischer Commentar*. Bd. I. S. 211.

hij eene andere, dan is hij ook een overspeler.» En iets lager: «Wil de (overspelige of tot de afgodendienst terugkeerende) vrouw geene boete doen, leef dan niet meer met haar, anders neemt gij deel in hare zonde. Daarom is het geboden, dat gij niet hertrouwt; en dit geldt zoowel voor den man, als voor de vrouw.» (1)

Hetzelfde ontmoeten wij bij JUSTINUS en TERTULLIANUS. De eerste zegt vlak af: Wie eene gescheidene vrouw trouwt, is een overspeler; (2) TERTULLIANUS roept als Motanist den regtgeloovigen tegen, dat zij na den dood van een echtgenoot het hertrouwen toelaten. (3) Hoe zoude hij in zijne gestrengheid geijverd hebben, wanneer de Kerk zelfs tijdens het leven van den eenen echtgenoot den anderen een nieuw huwelijk toegestaan had? Ook in het vierde Boek tegen MARCION laat hij zich uit, (c. 34) dat CHRISTUS in geval van echtbreuk wel de scheiding, maar niet het hertrouwen veroorloofd heeft.

Dat eenige bisschoppen der eerste tijden gescheidenen weder lieten trouwen, is waar, maar reeds ORIGENES verklaart dit voor een misbruik en eene overtreding van het goddelijke gebod (4), en CYPRIANUS zegt uitdrukkelijk: *Uxorem a viro non recedere, aut si recesserit, innuptam manere* (5). (De vrouw moet haren man niet verlaten, of zoo zij hem verlaten heeft, ongehuwd blijven). Ook de *Canones Apostolici* (can. 40) bevelen hem buiten de Kerk te sluiten, die zijne vrouw weggezonden heeft (6).

Zoo blijft dan geen twijfel over, dat in de oorspron-

---

(1) *Pastor* HERMAE, Lib. II. *Mandat.* 4. c. 1.
(2) JUSTIN. Apol. I. n. 15. (3) *De Monogamia* c. 9.
(4) *Tract.* 7 in MATTH. n. 3. Opp. ed BB. T. III. p. 647.
(5) *Testim.* Lib. III. c. 90.
(6) Uitvoerigljk handelen over dit punt MOY, *Geschichte des Eherechts* en BELLARMINUS, *Disp. de* matrim. Sacr. c. 16 seq.

kelijke Kerk het hertrouwen van gescheidenen ongeoorloofd was. Dit gebruik nu keurde LUTHER af. Daar hij namelijk het huwelijk niet voor een Sacrament maar voor een uitwendig ding en eene handtering aanzag, zoo als eten, drinken en dergelijke, zoo viel ook de inwendige grond der onverbreekbaarheid weg. Ja, bij zijne zienswijze over de onmogelijkheid, om de vleeschelijke lusten te overwinnen, moest hij gevolgelijk het hertrouwen van gescheidenen *eischen*, wijl toch de aandrift des geslachts bevredigd moest worden. Vol medelijden jegens de wenschen des vleesches ging hij hierin zoover, als het maar mogelijk scheen. Eerst werd alleen echtbreuk en verlaten van den echtgenoot, doch geene ziekte, welke het gebruik des huwelijks onmogelijk maakte, door LUTHER als reden tot scheiding erkend (1). Maar weldra werd hij ook daarin milder, en wilde voor het geval, dat de zieke vrouw daar mede tevreden was, voor den man het huwen met eene andere vrouw geoorloofd hebben (2). Ook voor haar, die over onvermogen van den echtgenoot klagen, had LUTHER veel grooter medelijden, dan het kerkelijk regt. «Wanneer eene tot het huwelijk geschikte vrouw, zegt hij, een tot het huwelijk ongeschikten man krijgt, en geen anderen openlijk nemen kan en ook niet gaarne in strijd met hare eer wil handelen, wijl de Paus hier vele getuigen en zaken zonder reden vordert, moet zij aldus tot haren man zeggen: Zie lieve man, gij kunt jegens mij niet als man handelen, en hebt mij..... bedrogen, daarbij in gevaar voor mijne eer en mijner ziele zaligheid gebragt, en is er

(1) WALCH'sche Augs. Thl. VII. S. 672. f. Thl. XXII. S. 1732. S. 1743 en S. 1746.

(2) Thl. XXII. S. 1756. In het jaar 1522, in de preek over het huwelijksleven, veroorloofde hij in dit geval het hertrouwen nog niet. *Jenaer* Ausg. Thl. II. S. 156 b.

voor God geen huwelijk tusschen ons beiden. Vergun mij, dat ik met uwen broeder of naasten vriend een heimelijk huwelijk hebbe, en gij den naam hebt, opdat uw goed niet aan vreemde erfgenamen kome, en laat u nu vrijwillig door mij bedriegen, zoo als gij mij tegen mijnen wil bedrogen hebt. Ik heb verder gezegd, dat de man verpligt is, zulks in te willigen en haar den huwelijkspligt en kinderen te verschaffen. Wil hij dat niet doen, dan moet zij heimelijk van hem wegloopen naar een ander land en zelve vrijen.» (1)

Zulken raad gaf LUTHER openlijk van den kansel, en sprak de taal eener van de vestiging der Kerk af onbekende toegeeflijkheid. Ja, hij gaat daarin nog verder.... — Wij houden wederom de vertaling der hier volgende zinsnede terug. Men zie de door HEFELE aangehaalde plaats. (2) —

Dat LUTHER's toegeeflijkheid in huwelijkszaken tegen over *vorsten* zelfs nog verder ging, willen wij hier niet nader aanraken en ons met de bemerking vergenoegen, dat zijne leerlingen, in nog meer gevallen dan hun meester, tot op den huidigen dag, de scheiding met hertrouwen veroorloven, en dat iedere wettelijke poging tot het verminderen der echtscheidingen, zoo als de jongste ondervinding in *Pruissen* aantoont, op zeer groote hinderpalen stoot. (3)

Het tegenwoordige gebruik van echtscheidingen bij de Protestanten is dan zigtbaar in strijd met het gebruikelijke in de oorspronkelijke christelijke Kerk, en dit is, zoo als wij zien, zoo weinig een zeldzaam verschijnsel, dat er een veel grooter getal van punten had kunnen aangevoerd wor-

---

(1) *Predigt vom ehelichen Leben. Jenaer* Ausg. Thl. II. S. 151.

(2) A. a. O. S. 156. a.

(3) Ook het houden van bijzitten vindt zijne verontschuldiging in de *Tischreden*. WALCH'sche Ausg. Thl. XXII. S. 1726.

den, waarin de afwijking des Protestantismus van het oorspronkelijk christendom voor ieder zigtbaar is. Mogen zij daarom jaarlijks *den dag der oprigting* van hun gezelschap feestelijk vieren, wij voor ons weten voor onze Kerk geenen anderen oprigtingsdag, dan de geboorte van CHRISTUS op aarde; (1) want met het καὶ ὁ λογος σὰρξ ἐγένετο (En het Woord is vleesch geworden) werd de heilige Kerk gegrondvest, welke in onmiddellijke, regtmatige opvolging harer Herders, zonder eene door menschen gemaakte dwarssnede, tot ons gekomen is en door geenen storm overwonnen, voortduren zal tot aan het einde der tijden.

(1) Zie HURTER, *Geburt und Wiedergeburt.* Bd. 2. S. 242.

VERSCHEIDENHEDEN.

DE *WEKKER* IS WEDER AFGELOOPEN.

Is het waarheid, dat elk door werktuigelijke kracht gedreven zamenstel slechts die eentoonige werking heeft, welke de werktuigkundige aan hetzelve geven wilde of geven konde, en dat alleen een ruimere wil of eene kundigere hand deszelfs werkkring uitbreiden of verbeteren kan, dan is het niet te verwonderen, dat ook de wekker zijne verouderde, zijne harde, zijne wanluidende klanken gestadig herhaalt. De wekker is trouwens voorbedachtelijk ingerigt, om door zijn ooren-verscheurend geraas, door zijn knallend en vervelend gerammel, door zijn geweldig rikketikketik, de zoetste rust te verstoren, het langmoedigste geduld te vern oeijen en het minst prikkelbare gemoed tot knorrigheid te vervoeren, terwijl ieder minnaar van rust om het zeerst wenscht en verlangt, dat toch maar spoedig dat wilde gedruisch ophouden moge.

Intusschen heeft de wekker deze goede zijde, dat wie door zijn toedoen is gewekt, *waakt*, en dat deze zich ten dagelijkschen arbeid spoedt — zoo namelijk het domme werktuig op geschikten tijd afloopt.

Doch hoe innig onvergenoegd is niet elk, als dat blinde mekaniek, op een ongelegen uur afrakelende, het huisgezin ontijdig en doelloos heeft gestoord en daardoor niet dan de grootste wanorde heeft doen ontstaan.

Ja, de *Wekker* is weder afgeloopen (1). Hij rammelt gestadig door en onder elkander: *Katholiek en consorten; fijn gesponnen drogredenen* en *onbescheiden en zoutelooze aanvallen; Jesuit-*

(1) N°. 47, 1845, bl. 2, kol. 2, regel 1 en volg. Wij moeten zekeren menschen den vinger juist op de plaats zetten, want anders kunnen zij niets vinden. Geen beter doove, geen beter blinde dan die niet hooren, die niet zien wil

waardige aanmerkingen, *listig bedachte vonden*, en *onnoozel* en *lasteraar; verminkingen* en *persifflages; om den tuin leiden* en *in uwe eenvoudigheid*; en dan weder: *zonder doel*, *niet waar?*; verder: *het is Jezuitismus hier*, *het Jezuitismus daar*, *het Jezuitismus overal*, *het Jezuitismus van alle zijden*, *dat ons als een monster steeds voor de oogen zweeft* (il a un Jésuite sur le nez); *hoedt u voor de kuiperijen en intrigues der Jezuiten* en *dwaasheid; helsche bedoelingen*, *gewetenloozen*, *bitterste haat* en (*welke doodzonde*); ten slotte: *het is de taak te wekken:* WAAKT, WAAKT, WAAKT.

En waarom al dat gerammel? Omdat, roept hij (bij tusschenpozing schreeuwende: WAAKT, WAAKT, WAAKT, even als de *koekoeksklok*: *koekoek*, *koekoek*, *koekoek*), de *Katholiek* in het nummer voor September zich over het godsdienstig onderwijs weder heeft durven laten hooren (*hoe verschrikt is hij! En hoe vermetel de Katholiek!*); omdat de *Katholiek eenige onbescheidene en zoutelooze* aanvallen, vooral op het Nederlandsche Onderwijzers-Genootschap heeft gedaan (?); — omdat *de Katholiek bijna uitsluitend* eenige artikels uit den *Wekker* gewaagd heeft te citeren (*de lezer getuige*); — omdat evenwel de *Katholiek de eer* eener wederlegging niet verdient; — omdat de *Katholiek de schoolmannen laakt*, *dat zij nu en dan een enkel woordje medespreken over de belangen van het onderwijs, en die der onderwijzers;..... dat zij opmerkzaam maken op de teekenen des tijds;..... er op aandringen*, *dat men de jeugd tot denkende* (*welk eene doodzonde*) *verstandige en boven alles godsdienstige menschen opleide* (*hoe waar!!!*); omdat de *Katholiek het hun misduidt*, dat het onderwijs en wat daarop betrekking heeft, hun na aan het hart ligt (*Hoe langer hoe waarachtiger!*); — omdat de *Katholiek* ergens verwezen heeft *ook* naar N°. 23, 1845, van den *Wekker*, waar die *Wekker* niet ziet, wat aldaar te zien is; waar de *Wekker* niet heeft kunnen bemerken, (*in zijn eigen schrift*), dat naar N°. 13 van 1844 en andere ter zake dienende Nummers verwezen wordt, en DAARDOOR het

vroeger geuite op nieuw wordt bekrachtigd en *als het ware* HERHAALD; — omdat de *Wekker* de N°. 46 en 48, door *de Katholiek* aangegeven, vruchteloos, *in de maand September* 1845, onder zijne verzameling van 1845 heeft kunnen vinden, en om die eenvoudige reden, dat het het N°. 46 voor het jaar 1845 eerst den 14 November en N°. 48 den 28 November 1845 is uitgekomen. De *Wekker* heeft niet kunnen begrijpen, dat *de Katholiek*, in een OVERZIGT van November 1844 tot September 1845, het Nummer 46 en 48 van 1844, uitgegeven den 15 en 29 November 1844, heeft willen bedoelen (*groot bewijs* van goede trouw!); neen, gelukkiger was het *de Katholiek* van *valsch citeren* te betigten (*voorbeeld van goede trouw! De redacteurs J. en B. toonbeeld voor onderwijzers!*) — Ziedaar het geratel of het *tikketikketik* des *Wekkers* (*zonder eenige redenering hoegenaamd*).

En wat dunkt u, lezer, is die wekker ter gepaster ure afgeloopen, of is het een nuttelooze rustverstoring, te midden van den stikdonkeren nacht? Och! wijt het geenszins aan het mekaniek: een dommelend hoofd en eene weifelende hand heeft den wekker verkeerd gezet; of in een knorrige luim, heeft de huismoeder, kriebelig over de blootlegging harer bedoelingen en harer plannen, dit op hare huisgenooten willen wreken.

Maar wat? des wekkers koord is nog niet afgeloopen; hij trilt nog na: «*de Katholiek* — niet uit zich zelven, zoo als ik heb doen voorkomen, — maar beamende de woorden van een ander, heeft overgeschreven deze woorden: «Gaarne zagen «wij... dat men ieder gave wat hem toekomt: Vrijheid; vrij«heid aan de Roomschen om Roomsche, vrijheid aan de Pro«testantschen om Protestantsche, vrijheid aan het Nut van 't «algemeen om algemeen Christelijke *Bijzondere* scholen te «hebben; de meest mogelijke vrijheid voor *bijzonder* onder«wijs, met handhaving van eene strikte neutraliteit op de van «staatswege bestaande openbare scholen.» — «De laatste wensch «te uiten is dwaasheid,» roept de *Wekker*, «de strikste neutra-

«liteit wordt op de openbare scholen gehandhaafd, zonder «eenige gezindheid aanstoot te geven; en wij tarten den *Ka-«tholiek* en *consorten* uit, om de overtreding der wet open-«baar te maken.

Wilde *de Katholiek*, door dat roekeloos uitdagen getart, in bijzonderheden treden, dan zoude *de Katholiek* scholen kunnen opnoemen, waartegen hooggeplaatste Katholieken officiële klagten hebben ingediend; dan zoude hij scholen kunnen aanwijzen, waar b. v. het bestaan van slechts twee sacramenten *nog* geleeraard wordt, waar openlijk van de *gezegende hervorming* NOG ONLANGS is voorgelezen, waar onderwijzers zeer geheimgehouden en geschreven voorlezingen over de Bijbelsche geschiedenis houden, enz.; eene kleine proeve heeft hij reeds in zijn nummer van November ll. geleverd; maar hij wil voor alsnog personen sparen, en deze niet als *overtreders der wet* openlijk bekend maken. De wekkers J. en B. verdienden evenwel aan alle Katholieke ouders bekend gemaakt te worden. Zij die, bij het stooten van het lood des wekkers tegen den grond nog uitroepen durven: «wij zullen op den ingeslagen «weg (*hoe edell hoe grootsch!*) rustig voortgaan, MET BESCHEI-«DENHEID (*deze hebben wij leeren kennen*), maar ook met ge-«paste waardigheid (*hoe eerbiedigen zij zich zelven!!!*) en stand-«vastigheid (*zonder schamen noch blozen*) onze stemmen doen «hooren, trots *Katholiek* en consorten.»

Den 12 Decemher ll. is de wekker op zijn periodieken dag andermaal afgeloopen, ditmaal, als ware hij van versche olie voorzien. Hooren wij deze kiesche en ..... woorden (1): «mogten wij beseffen, dat, terwijl de listige factie, die onder «den dekmantel van ijveren voor hunne godsdienst, alles aan-«wendt, om hunne helsche magt zoo mogelijk over het we-«rëldrond uit te breiden, daartoe steeds eene uitmuntende «taktiek volgt, eene taktiek, die in den strijd door de groot-

(1) N°. 50, kolom 1.

«ste veldheeren steeds is gebezigd, — die van aanval name-«lijk, wel wetende, dat dit juist de regte weg is om telkens «al is het dan maar eenige duimen gronds te veroveren. De «aangevallene is verpligt zich te verdedigen ; wordt daarbij «afgemat, telt daardoor eindelijk niet meer, hetgeen in zijn «oog een kleinigheid is, en wordt per slot daarbij het kind van «de rekening. — Neen, zoo moet het niet langer blijven ; wij «moeten niet langer aangevallenen zijn, maar aanvallers worden.»

Wat dunkt U lezer van *deze* taal. Ziet gij niet ginds dat molen-gevecht? of denkt gij aan de fabel van den wolf met het schaap? of gevoelt gij, bij die schrikwekkende oorlogs-verklaring, uwen moed in 't hart rijzen en het bloed forscher uwe aderen doorstroomen? en bezweert gij niet uw goddelijk-natuur- burgerlijk- en grondwettig regt te handhaven en het geschonden te wreken?

Ook den 26 Decemb. ll. liep de wekker even geregeld weder af en noodwendig op denzelfden toon (1): Alles *moet aan de kerk onderworpen zijn; — de beschuldigingen zijn slechts voorwendsels om het volk te verblinden, en de regering te misleiden, met oog-merk, om te zekerder het doel te bereiken... de bedoelingen van hen, die nog een ander wereldsch gezag* eerbiedigen, (*valsch, logen, en laster*), *dan dat der hooge regering des lands... tot het vormen van menschelijke machines, die men gebruiken en vormen kan tot elk oogmerk. (O domheid,* of *kwaadaardige belastering!)*

Daarentegen verklaren die *weldenkenden* (al de anderen zijn gewis *misdadigers*, *gewetenlooze bedriegers*, en God weet wat hun hart nog meer van hen zegt): «In eene christelijke, wel-«geordende Staat behooren alle onderdanen in hunne regten, «en vrijheden gehandhaafd en beschermd te worden. Verkeerde «beginselen in de harten der jeugd gestrooid, leveren de «rampzaligste vruchten in volgende jaren; alle leerstellig en «kerkelijk onderrigt behoort alleen het werk der godsdienst-

(1) N°. 52, 1845, kolom 1 en volg.

«leeraren te zijn.» En desniettegenstaande willen zij zich als godsdienstleeraren voor allen opdringen, strooijen vele hunner verkeerde beginselen in de harten der Katholieke jeugd, door hare godsdienst, zoo als zij in den *Wekker* openlijk doen, te beschimpen, te belagen, te belasteren, en willen in dat alles aller regten en vrijheden gehandhaafd zien.

Daarom ook weidt de *Wekker* in zijn n°. van 13 Februarij 1846 uit, over *de gevoelige nepen*, die *de Roomsch-Catholijke kerk*, *inzonderheid in Duitschland krijgt* (waarom van *Engeland* gezwegen?), over *de krachtige taal van* RONGE; over de *verguizing*, *versmading*, welke de Katholieke Kerk van hare vroegere ledematen ondervindt, van de *verontwaardiging*, die tegen haar is ontstaan; daarom groeit hij in deze gebeurtenis, waarvan *de oorzaak*, volgens hem, *ligt in den vooruitgang van den menschelijken geest*, *in het streven naar kennis en beschaving*, *welk streven door geene banbliksems in deszelfs vaart is te stuiten*; (Wij dachten ook zoo; dat juist de verbetering van de meerderheid het geschreeuw der achterblijvende minderheid had doen ontstaan; dat de zuivering van den oogst het koren had behouden en het kaf had doen wegwaaijen); daarom hindert het hem, dat *noch de brief van* RONGE, *noch de menigvuldige brochures van den dag*, *noch de tallooze berigten uit Duitschland*, *aangaande den verbazenden (!!!) voortgang van het Duitsch Catholicisme?) alhier eenigen den minsten weerklank gevonden hebben in de harten der R. C.* (Zou des *Wekkers* mekaniek ook voor een *kafmolen* kunnen of *willen* dienen?)

Maar gij lezer, zult vragen, hoe staat dit toch alles in verband met het onderwijs? — Luister.

In Duitschland wordt het eerst het licht op den kandelaar geplaatst, en evenwel *is aldaar het onderwijs afgescheiden naar ieder erkende gezindheid....; in Nederland heeft men nergens, met uitzondering van enkele weeshuizen in de groote steden, afzonderlijke Scholen voor de verschillende gezindheden....; aan*

het hoofd van die gemengde Scholen staan meerendeels Protestantsche onderwijzers....; DUS: *is het leugen en laster, dat wij ooit iemand, willens of wetens, minachting voor zijn bijzonder kerkgenootschap hebben ingeboezemd.* (Doorslaand bewijs van de juistheid der *logica* onzer Hoofdonderwijzers!!! — En de spotternijen over het Amsterdamsch *Mirakel*, over de overblijfselen van het H. *Kruis*, over de geconsacreerde *Hostie*, over de *beelden*, over de *heilige dagen*, over het *misdienen*, en het belasteren der Katholieken Kerkhoofden en der K. Geestelijkheid, en het openlijk beschimpen der Katholieke leer enz. enz. enz. is GEENE *minachting inboezemen?* Maar ach! die menschen zien *alleen* en *altijd* juist.)

Intusschen tot volledige bevestiging van ons artikel voor de maand September ll., sluit de *Wekker* zijne declamatiën, gissingen en berispingen, ja zelfs zijne gezigtspunten in N°. 52 1845, hoe dan ook ontwikkeld —

a. dat het onderwijs eene inrigting van den Staat moet zijn;

b. dat hetzelve christelijk en verstandig behoort te zijn, en

c. dat de gevolgen verschrikkelijk zullen zijn, wanneer de Wet op het onderwijs wordt opgeheven, —

met deze woorden: «Op zich zelf maakt de onderwijzers-«stand reeds een belangrijk ligchaam uit, dat veel invloed kan «uitoefenen, wanneer alle onderwijzers zich broederlijk ver-«eenigen. Heeren Schoolopzieners, leden der Provinciale Com-«missiën van onderwijs! Geachte ambtgenooten! en gij allen, «die belang stelt in het waarachtig volksgeluk, in ware verlich-«ting en beschaving, — vereenigen wij ons meer en meer, «laat ons de handen in een slaan, en met één hart en ééne «ziel werkzaam zijn, tot handhaving van het wezenlijk geluk «der maatschappij, tot uitbreiding van het rijk van *waarheid* «en deugd en tot bevordering van het *waarachtig* Christen-«dom.» — Genoeg van den *Wekker*.

Wij voor ons, wij zullen bij onze Katholieke lezers verschooning vinden voor het overnemen der hatelijke gezegden

tegen hen en tegen hunne godsdienst; maar het is dienstig, dat zij hunne vijanden leeren kennen, en deze mogen bespeuren, dat wij niet beducht zijn, hunne lastertaal aan iederen Katholiek mede te deelen, omdat *de Katholiek* te zeer overtuigd is, dat al die aantijgingen bloote laster zijn.

HOE MEN DOOR BIJBELVERSPREIDING LAND-EIGENAAR WORDT.

In eene der zittingen (21 Julij 1845) van het Engelsch Parlement, heeft een lid van het *Lager-Huis*, de heer ROLBUCK, de aandacht der Kamer gevestigd op de noodlottige gebeurtenissen, door den opstand der inboorlingen op *Nieuw-Zeeland* veroorzaakt. Te dier gelegenheid heeft hij eenige bijzonderheden ter kennis van het publiek gebragt, waaruit blijkt, dat de Protestantsche zendelingen aldaar, niet alleen voor de verspreiding van eenige onverstaanbaar-vertaalde Bijbels, maar ook te gelijker tijd voor hunne eigene belangen zorg dragen. Die goede lieden hebben meest allen een huishouden; en eene jaarlijksche bezoldiging van *f* 5000 of *f* 8000 is zoo weinig, wanneer men comfortabel op zulken grooten afstand van het vaderland wil leven! Daarenboven gevoelen die godzalige kinderen des lichts de verpligting, die op hen rust, om niet minder goed hunne zaken te behartigen dan de kinderen der duisternis. Het is om die, en misschien nog om andere redenen, dat een der Nieuw-Zeelandsche zendelingen zich een klein perceeltje land van ongeveer 9,000 morgen heeft weten aan te schaffen, en een ander zijner Collega's zich met 10,000 morgen heeft vergenoegd, welker bezit tot hiertoe zich twee Opperhoofden des eilands hadden betwist. De vrome zendeling heeft aan die oneenigheid een einde gemaakt op de manier van den Leeuw der fabel. *Sic vos non vobis.*

BOEKAANKONDIGING.

GESCHIEDENIS DER KRUISTOGTEN, door *Joh. Sporschil.* Uit het Hoogduitsch. 2 Deelen. Met platen en eene kaart. Amsterdam, M. H. Binger. 1845. Blz. 358 en 346 in 8°.

Het grootsche ontwerp van het hier aangekondigde boekwerk, is de aandacht der huidige geschiedkunde allezins waardig. Het beslaat, in de levensbeschrijving der middeleeuwsche menschheid, een tijdperk, krachtig in geloof, bewonderenswaardig door heldenmoed, rijk aan ridderfeiten, doormengd met allerlei afwisselingen van lotgevallen. Bijna tweehonderd jaren houdt Europa den eenmaal ontstoken gloed in haar binnenste warm. Duizenden van hare zonen gaan ten onder; duizenden schats gaan verloren; vele edelen verarmen, en zij blijft met steeds jeugdigen moed, de wapenkreet herhalen. Wat wonder, dat de Muse der Poëzij met welgevallen, zoowel de legers en togten en gevechten der kruisvaarders beschouwde, als de eenzaam zwervende ridders bespiedde en hunne daden opgekleurd, aan de achtergeblevene landgenooten, kwam verhalen? Wat wonder, dat een zamenloop van zoo veel treffends, het vernuft zelfs van een *Torquato Tasso* kon aanblazen? Ook gevoelde de geschiedschrijving zich genoopt deze heldentogten te vereeuwigen. Reeds terstond gaf zij eenigen deelgenooten dier ondernemingen de pen in de hand. Zij worden in den loop van het aangekondigde werk dikwijls aangehaald. JACOB BONGARS heeft er vele van verzameld in zijn werk: *Gesta Dei per Francos.* Hannov. 1611. 2 TT. *in fol.* De kruistogten werden in de algemeene geschiedenissen steeds rijkelijk bedacht; het kon echter niet missen, of ondernemingen van dien aard moesten ook afzonderlijk beschreven worden.

Onder hen, die dit beproefden, is vooral de werkzame MAIMBOURG, een fransch schrijver der 17de eeuw, te noemen. Zijn werk is echter slechts middelmatig. Aan onze eeuw scheen het voorbehouden, de geschiedkunde met eene naauwkeurige kennis van die reeks en menigte van gebeurtenissen te verrijken. Reeds in haren aanvang hadden zich daartoe twee geschiedvorschers, een duitscher en een franschman, neêrgezet. WILKEN bood het eerst eenige vruchten zijner studiën der geleerde wereld aan: Het eerste deel zijner *Geschichte der Kreuzzüge nach morgenländischen und abendländischen Berichte*, verscheen te *Leipzig* in 1807. Reeds zegt ons de medegedeelde titel zijns werks, hoe uitgebreid 's mans nasporingen moeten geweest zijn; van de moeijelijkheid des arbeids en de zorgvuldigheid der bewerking, zullen wij ons een denkbeeld kunnen vormen, wanneer wij bedenken, dat zijn 7de en laatste deel eerst in 1832 het licht zag. Was MICHAUD met het eerste deel zijner *Histoire des Croisades* een jaar later gereed dan WILKEN met het zijne, het werk des franschmans was eenige jaren vroeger voltooid. Ook duurde zijn arbeid op de geschiedenis van het eenmaal gekozen onderwerp, langer, en waren zijne studiën — immers, daarvoor mag men het houden — uitgebreider. Hij schijnt haar als de taak zijns levens te hebben genomen, en de hardnekkigheid, waarmede hij die volvoerde, bragt hem tot schier ongeloofelijke opofferingen, van tijd en geld en rust; zij maakte hem zelven tot een' kruisvaarder, ja, zoo men wil, tot den ridder dier geschiedschrijving. Niet alleen dat hij, wederom in een ander werk, *Bibliothèque des Croisades*, 4 vol. alle berigtgevers over het voorwerp zijner verhalen, kritisch en wijsgeerig ontleedde (REINAUD bezorgde hem de vertaling der arabische schrijvers); maar altijd voortgaande met zijn werk, door de vruchten van nieuwe studiën, te verbeteren, gevoelde hij zich ten laatste, door zijn geweten als geschiedschrijver, onwederstaanbaar gedreven, al de plaatsen, waar de legers der kruisvaarders gedwaald, geleden, gestreden en overwonnen

hadden, vooral in *Klein-Azië* en het verdere Oosten, met zijnen vriend en medehelper POUJOULAT te gaan bezigtigen, en zóó de historische kennissen dier voorvallen op te helderen, eerst voor zich zelven, dan voor de lezers zijner verbeterde uitgaven. Hij vertrok op zijne letterkundige bedevaart van 2000 mijlen, in het jaar 1830. MICHAUD telde destijds reeds 63 jaren! — Ref^{t}. achtte het niet doelloos, dit voorop te plaatsen. Hij zag in dezen geschiedschrijver der kruistogten eene eerste uitlegging der zaak zelve: het vermogen der geestdrift.

Waar zulke arbeid van zulke mannen voorlicht, daar is de taak voor latere schrijvers veel gemakkelijker geworden. Hiermede zij echter niet gezegd, dat SPORSCHIL hen uitschreef. Ref^{t}. meent uit 's mans werk, voor zoo verre hij den tijd vond het te lezen, dat is: ten aanzien van het eerste deel, te mogen besluiten, dat de schrijver de historische bronnen zelve vlijtig en niet oppervlakkig gelezen heeft. S. verschilt in eenige bijzonderheden dan eens van WILKEN, dan wederom van MICHAUD: 't mag voor een bewijs zijner zelfstandige studie genomen worden. Evenzeer zullen wederom niet alle lezers het in alles met S. eens zijn. Het is hier de plaats niet over zulke enkele plaatsen uit te weiden: genoeg, dat de hier voorkomende verhalen uit de bronnen geput, met oordeel voorgedragen, en de hier en daar noodige gissingen niet willekeurig zijn.

Maar zou, naar den arbeid van WILKEN en MICHAUD en ook van onzen VAN KAMPEN, het nieuwe werk van SPORSCHIL niet overbodig zijn? Ref^{t}. is van gevoelen, dat zijne nieuwe beschrijving haar nut heeft. Eene stof als de onderwerpelijke, is niet zoo spoedig uitgeput; en de wetenschap kent geen stilstand. De geleerde kan dan deze opvatting en teruggave der bronnen met de vorige vergelijken; terwijl diegenen, welke zich met de daden en lotgevallen der kruisvaarders nog bekend moeten maken, in dit werk eene doeltreffende leiding daartoe zullen vinden: het is korter van bestek en daarom gemakke-

lijker voor het geheugen en toch breedvoerig genoeg, om den lezer eene duidelijke voorstelling dier gebeurtenissen te geven. Het was daarom eene goede gedachte des vertalers, dit werk in eene gangbare Hollandsche taal over te brengen; hij biedt ook aan ons lezend publiek de gelegenheid aan, naast het oordeel van den heer VAN KAMPEN over deze merkwaardige gebeurtenissen, hare bevorderaars en helden, dat van SPORSCHIL te plaatsen. De vertaler bewijst ook, in bijgevoegde aanteekeningen, dat hij meer gedaan heeft dan bloot overzetten. Hij heeft ook van zijnen kant, althans eenige bronnen geraadpleegd, en het oorspronkelijke verhaal des schrijvers hier en daar met aardrijkskundige aanmerkingen toegelicht. Dit geeft ons eenen waarborg, dat hij zijnen schrijver begrepen zal hebben: gaarne wenschte Ref^{t}. de getrouwheid der vertaling uitdrukkelijk te kunnen bevestigen; maar het is hem nog niet gelukt, het oorspronkelijke onder de oogen te krijgen. Op eenige enkele aanteekeningen des vertalers, zal Ref^{t}. zich eenige aanmerkingen veroorloven.

Er was daar zoo even, in het voorbijgaan, sprake over de beoordeeling der kruistogten, hunner bevorderaars en helden. Naar dat men zich op een verschillend standpunt plaatste, liepen de uitsprakeu der beoordeelaars uit elkander. Anders b. v. is hieromtrent de zienswijze van de Encyclopedisten der vorige eeuw, dan wij dit in de *Encyclopedie du 19e siècle* van *Abbé* RECEVEUR en in de *Encyclopedie Théologique* van *Abbé* MIGNE te verwachten hebben.

De standaard der Christenen en de halve maan, waren uit den aard hunner verschillende karakters en inzigten, onverzoenlijke vijanden. Eene lange en bloedige worsteling had de verbittering van beide zijden steeds gescherpt. Beide steunden op onverzaagde volkeren, vol geestdrift en strijdlust; beide meenden de waarschijnlijkheid der overwinning voor zich te hebben. De Saracenen hadden echter in het zuidelijke van Europa, door de schuld der kortzigtige staatkunde van de christe-

lijke vorsten, eerst voorbijgaande, daarna blijvende, voordeelen behaald en waren daarvan nog in het volle bezit. Thans kwamen uit *Klein-Azië* de Turken opdagen; reeds was *Constantinopel* bedreigd, en waarschuwden de bij Paus en Keizer om hulp smeekende gezanten des griekschen Keizers ALEXIUS, voor het gevaar, waaraan geheel *Europa* zou bloot staan, indien deszelfs voormuur tegen den vijand des christelijken naams, indien de oude keizerstad van CONSTANTIJN gevallen ware. Het tijdstip was beslissend. De vraag was, zal het Evangelie blijven heerschen; of zal het door den Coran verdrongen worden? Wat moesten hier de Christenen doen? De Muselmannen in Europa afwachten, met al den bloedigen naslcep hunner wreedheid, of als één man opstaan, om *Asië* binnen te rukken en den vijand, in zijn eigen land, dáár waar hij zich onoverwinnelijk waande, aanvallen? Het laatste is gebeurd door de kruistogten. De tijdgenooten keurden dit grootsch besluit, in verrukking, goed. Bijna twee eeuwen hield de geestdrift zich staande. De natijd heeft de vruchten dier ondernemingen gesmaakt en ze dankbaar toegejuicht. Maar er ontstond eene omwenteling in de begrippen, en de kruistogten werden veroordeeld als ondernemingen van onregtvaardigheid en onmenschelijkheid. De echo dezer uitspraak wordt echter allengs flaauwer. In onze eeuw vestigde zich al meer de overtuiging, dat deze oorlogen, wel verre van als daden van barbaarschheid en vermetelheid te moeten beschouwd worden, veeleer een meesterstuk van staatkunde waren, hetwelk èn de onafhankelijkheid van Europa verzekerde, èn den christelijken volken een beslist overwigt op de Muzelmannen veroverde. De krijgsmansgeest wakkerde bij de Europesche natiën aan; de onderling betoonde hulp haalde den band van broederlijke eenheid naauwer toe; de menschelijke geest ontwikkelde zich in verscheidene opzigten; er kwam verbetering in het leenwezen; de zeevaart nam eene groote vlugt; de koophandel en nijverheid leefden op; zelfs de wetenschappen ontvingen haar aandeel: aldus ontving de geheele maatschappij

eenen magtigen aanstoot op de baan der beschaving. Hiermede wordt niet bedoeld, dat de aanleggers dier oorlogs-ondernemingen en de uitrukkende krijgers, den geheelen omvang van dat werk en van de gevolgen vooraf hadden afgemeten; maar er was eene belangrijke vraag, eene levensvraag op te lossen; en de aangenomene en gevolgde beslissing kenmerkte zich door hare uitwerkselen als zeer voordeelig, en er is veel grond om te beweren, dat zij de voordeeligst mogelijke was. Hoe minder dit alles vooruit beredeneerd of zelfs maar gegist was, zoo overtuigender vertoont zich hier de Voorzienigheid van een albestierend God. Gelijk in zoo vele mindere wereldgebeurtenissen, zoo was het ook hier: de mensch handelt, maar God geeft de uitkomst zijner alwijze beschikking.

Met de vraag, waaruit ontstond destijds die krachtige en langdurige geestdrift voor de kruistogten? komen wij aan onzen schrijver. De kruistogten waren oorlogen van godsdienstigen aard, met het inzigt, het H. Graf des Verlossers, de boven alle vereerde bedevaartsplaats, uit de handen der ongeloovigen te verlossen: teregt worden zij gewapende bedevaarten genoemd. Zij « ontstonden, zegt S., geheel uit het eigenlijke grondkarakter der middeneeuwen, en moesten daaruit noodzakelijk ontstaan » (bl. 1). Tot dat karakter behoorde kracht, zoo van gevoel als van wil. «Zoo vast was (bij deze volken) het vertrouwen op het onbegrensde vermogen van hunnen wil, dat op de gedachte ook de daad volgde, zonder dat men zich .... om al datgene bekommerde, wat men in onzen meer voorzigtig berekenenden tijd zoo zorgvuldig in overweging pleegt te nemen. » Onze schrijver zegt dit eigenlijk in betrekking tot de kruistogten; maar hij wil het als de toepassing van het middeleeuwsch karakter op die ondernemingen beschouwd hebben: « Want, zoo gaat hij voort, «dáárin onderscheidt zich hoofdzakelijk het toenmalige van het tegenwoordige menschengeslacht, dat het eerstgenoemde levendig gevoelde, waar het laatstgenoemde naauwelijks begint te begrijpen; dat het eerstgenoemde handelde, waarin het laatstgenoemde

het gevoel eerst begint te ontwaken; dat het eerstgenoemde ondernam en volvoerde — maar ook, helaas! al te dikwerf zijne ondernemingen geheel zag mislukken — terwijl het laatstgenoemde zich nog eerst door allerlei maatregelen en beschikkingen tot de daad voorbereidt. » Zulk karakter is voorzeker bekwaam tot uitersten, tot goede en tot kwade, beide. Ofschoon menschen van die geaardheid, zeer ligt en dikwerf, door den indruk van het oogenblik worden weggesleept, zoo hadden zij toch de godsdienst, met al de kracht van hun binnenste omhelsd : dikwijls overtrad hun bruischende hartstogt de heiligste wetten en voornemens; maar inwendig bleven zij steeds de godsdienst beminnen en vereeren ; weldra sidderde dan ook wederom het hart voor het bestraffende geweten , en groot , ja , geweldig was hunne boetpleging. — In het voorbijgaan , merke men hier een' der gronden op van het strenge, vaak harde hunner strafvorderingen , vooral dàn , wanneer zij datgene , wat hun het heiligste en dierbaarste was , de regten van God en Zijner Kerk wreekten.

Met regt mogt dan onze schrijver zeggen: «Onder de scherpe en dus meest uitkomende karaktertrekken der middeneeuwen, behoort wel inzonderheid een bijna dweepend godsdienstig geloof , dat geenszins , als bij ons , een koel daarvoor-houden , maar een gloeijend leven van het hart was, en niet een ongaarne geopend vak van den geest, maar de gansche ziel ververvulde; ja, het was de ziel der menschheid zelve. Het leidde den enkelen mensch en bragt de massa's in beweging. Het was de gemeenschappelijke band der westersche volken , in hetzelve vereenigde zich alles en loste alles zich op; het Roomsche rijk der Duitsche natie was een heilig rijk , en hoog boven aller hoofden stond de Kerk op de onwrikbare rots, waartegen dood en verderf vruchteloos hunne krachten verspilden. Die Kerk was het zigtbare hemelrijk op aarde, dat zijnen lichtgloor over alle landen uitstortte; welks dienende engelen, welks op- en afstijgende magten meer gevoeld dan door het verstand

erkend, meer aangebeden dan alleen pligtmatig vereerd werden.» — Dit laatste is gewis bij overdrijving zoo uitgedrukt. Dat men destijds de regten der Hierarchie niet bloot *voelde*, maar ook met het *verstand erkende*, bewijst de literatuur dier eeuwen; en wat er van dat *aanbidden* te houden is, zegt ons de geschiedenis juist van die dagen, waarin de allereerste kruistogt ontstond. De Paus kon niet eens in zijne hoofdstad verblijven; er had eene kerkscheuring plaats en de tegenpaus had *Rome* in bezit, en werd er, ofschoon zijne onwettigheid niet te bemantelen was, door de keizerlijke magt ondersteund. En had ook niet, nog kort geleden, zelfs de vroomste held der kruistogten, GODFRIED DE BOUILLON, in dienst van HENDRIK IV, het zwaard getrokken tegen den stedehouder van CHRISTUS? Maar de schrijver doelde hier welligt op de groote gehoorzaamheid, welke de middeneeuwen over het algemeen aan de Hierarchie bewezen, en op den invloed op de burgerlijke wetgeving enz., welken zij haar toestonden. Maar wat was er zonder dit van *Europa* geworden? «Waarschijnlijk eene prooi der despoten, zegt HERDER, een tooneel van eeuwige tweedragt, of zelfs eene Mongoolsche wildernis.» 't Was ook inderdaad geheel iets anders dan blinde aanbidding, hetwelk die volken de Hierarchie der Kerk zoo hoog deed vereeren. Altijd zal het levendige geloof zich uit het zigtbare tot het onzigtbare verheffen; overal en in alles ontwaart het God en diens voorzienigheid. Daar nu een zoodanig geloof in die tijden een zoo scherp «uitkomende karaktertrek» der volken en dus algemeen was; daar dit geloof bij hen «geen koel daarvoor-houden was, maar een gloeijend leven van het hart,» zoo zullen wij begrijpen, hoe men toen, èn in de bijzondere lotgevallen der enkele menschen, èn in het huisselijke leven, èn vooral in het openbare leven overal den invloed erkende der beschikkende Almagt. In eene zoo digte nabijheid van het goddelijk Opperwezen, van welks albestuur men iedere vreugde, ieder leed ontving, kon het godsdienstige hart dier volken niet koud blij-

ven; dat alzoo hunne verhalen van gebeurtenissen, als straffen of belooningen des hemels geschetst, vooral dàn, wanneer de gewaarwordingen nog versch waren, de kracht en den gloed van hun gevoel uitdrukten, kan en zal ook geen' letterkundige bevreemden. Maar zou men dan uit zulke uitdrukkingen, waarin de tusschenkomst van de hand Gods zoo sterk wordt voorgesteld en verzekerd als zij er zich van overtuigd gevoelden, tot de begrippen van hun verstand, tot hunne eigenlijke theorie over de verhouding Gods tot de gebeurtenissen hier beneden, mogen besluiten; zou men hen wegens zulke uitdrukkingen verdenken mogen, dat zij in hunne lotgevallen juist eene onmiddellijke inwerking der goddelijke Almagt erkenden? Zij waren Katholiek en geloofden met de Katholieke Kerk dat God, die de harten der koningen in zijne handen heeft, zich, tot het uitvoeren zijner inzigten met den mensch, gewoonlijk van middel-oorzaken (*causae secundae*) bedient. Maar is het van den anderen kant wel te bewonderen, dat zij een' diepen eerbied betuigden voor de magt, welke God aan menschen heeft gegeven; dat zij uit dien hoofde ontzag hadden voor de leden der Hierachie, welke de organen zijn, met wie zij onwrikbaar geloofden, dat de Kerk, onder den bijstand des H. Geestes, hun de openbaring, dat is den wil van God bekend maakte? Is het te verwonderen, dat zij den wil van dien God, onder wiens Voorzienigheid, onder wiens bestraffenden of zegenenden invloed zij erkenden, ja gevoelden te leven, in alles, vooral ook in het staatkundige, wenschten te volgen, en daarom de gezalfden des Heeren, als godsgezanten, in hunne verzamelingen eene plaats inruimden en hen over hunne openbare feiten en voornemens deden oordeelen? Ziedaar de reden, hoe op de pauselijke roepstem te *Clermont*, de duizenden, dàár tegenwoordig, als uit eenen mond uitriepen: «God wil het», en hoe het besluit, het welk op dat oogenblik is genomen, door de gestadige aanmoedigingen der pausen en andere leden der Hierarchie bijna twee eeuwen heeft kunnen duren.

Die Pausen zijn deswege, door eenige schrijvers, hard beoordeeld, gelaakt, ja, van booze bedoelingen beschuldigd. De woorden door HURTER, in het eerste deel van zijne *Geschichte Papst Innoncenz des Dritten* (Buch. I. n. n. 230, 256) neêrgeschreven, in eenen tijd, toen hij nog niet dacht ooit tot de Katholieke Kerk over te gaan, mogen hier ter beantwoording volstrekken: *Unhistorischer (hiefür werd manche stelle aus Innoncenz Briefen, in diesem Werke das Zeugnis liefern) kann man über die kreuzzüge schwerlich urtheilen, als* WILKE, *in seiner Geschichte des Tempelherren-Ordens, Leipz.* 1827: «*die Hierarchie hat durch die Kreuzzüge bewiesen, dasz der Gedanke an Menschenwerth, das Streben nach Menschenglück ihr fremd war. Die Kreuzzüge charakterisiren nicht nur den Geist des Mittelalters (dies gewisz!), sie geben auch einen Beleg zu den Länder-Macht — und Ehrzuchtigen Bestreben einer mit Menschenleben spielenden Priesterherrschaft*» *u. s. w. — Nichts spricht so aller Geschichte und aller Psychologie Hohn, als die Behauptung dasz alle diese Bemühungen (der Päpste) aus niedrigen, wo nicht gar slechten Absichten hervorgegangen seijen. Eine so lange Reihe von Männern, welche absichtlich mit den heiligsten ueberzeugungen ein so anhaltendes Spiel getrieben hätten, deren keiner je während eines so langen Zeitraums aus der Rolle gefallen wäre, könnte man mit recht das gröszte Wunder in der Geschichte des Menschengeslechts nennen.*

(*Wordt vervolgd.*)

ALLESSANDRO MANZONI, de zedeleer der Roomsche Kerk. — Unum gestit interdum ne ignorata damnetur. Tertull. Apol. c. I. — Naar het Italiaansch. Utrecht, H. H. van Romondt. 1844.

De Protestanten van al de duizend secten zijn gewoon de zedeleer der Katholieke Kerk te beschuldigen en te veroordee-

len, als leidde zij tot bederf, tot afval van CHRISTUS, tot heerschappij van den booze. Wie zich, onder hen, al zoo hard niet uitdrukken, zij zeggen niettemin, dat die zedeleer het evangeliesch spoor verlaten heeft, bijna uitsluitend op uiterlijke werken van legaliteit aandringt, en een groot gebrek aan echten zin voor deugd verraadt; of dat zij zich in een duister mysticisme verwart. Ter naauwernood kunnen GERSON en THOMAS *à Kempis*, uit den vroegeren, DE SALES en FÉNELON, uit den lateren tijd, eene gunstiger beoordeeling voor zich verwerven. (Vergel. PAREAU, *Initia institutionis Christianae moralis. Introit.* § VI).

Het is hier de plaats niet om te onderzoeken en in het breede na te wijzen, van waar die beschuldiging ontstaan zij; noch, op wat gronden men haar volhoude; noch, wat over die beschuldiging en hare voorgewende gronden gedacht moet worden. Het zoude echter der moeite waard zijn, dat dit onderwerp eens op breede schaal behandeld wierd: eene goede behandeling zou ontwijfelbaar, behalve hare nuttigheid voor de zedeleer en dezer literarische historie, een krachtigen invloed oefenen op de beoordeeling der Katholieke Kerk, als goddelijke instelling tot zedelijke volmaking des menschdoms. De tijd is voor zoodanig werk ook uitnemend geschikt: immers, de twisten over de speculatieve leerstukken zijn uit den smaak; buiten de Katholieke Kerk is de dwaling algemeen, dat het weinig afdoet, wat men gelooft van de christelijke leerstukken, maar dat het er alleen op aankomt, of men naar de zedeleer van het christendom leeft. Daarom weergalmt, zonder ophouden en overal, het woord, *christelijke zedeleer;* en men bedenkt niet dat de zedeleer *leer* is, en dat de leer in leerstukken of leerstellingen vervat is, en dat bijgevolg de zedeleer niet minder leerstellig is dan dat gedeelte der christelijke godgeleerdheid, dat men *dogmatiek* of geloofsleer, bij uitnemendheid, noemt; al verder bedenkt men niet, dat de praktische leerstellingen uitvloeisels zijn van de speculatieve, dat de zedeleer een groot

corollarium is van de zoogenaamde geloofsleer, dat de zedeleer slechts toont hoe het *dogma* (de leerstelling) *pragma* (daad) wordt, en dat daarom de zedeleer de geloofsleer vooronderstelt, en bij het falen van deze onderstelling, haren eenigen hechten grondslag mist. *Alle magt komt van God*, zegt het christendom: dat is nu voorzeker eene leerstelling (*dogma*): maar het christendom trekt er het gevolg uit: *weest onderworpen aan alle menschelijke magt:* zie daar eene *stelling* der zede*leer*, maar eene verbindende stelling en daarom eene *wet*. Die wet nu lokt de *daad* des menschen, het gehoorzamen, uit; en zoo wordt het dogma tot pragma, de stelling tot daad, de waarheid tot leven. Dat alles, echter, schijnt men, buiten de Katholieke Kerk, vergeten te hebben: voor het dogma is men onverschillig geworden; maar des te meer roept men over de zedeleer. Indien men dan nu eens toonde, dat de zedeleer, in de Katholieke Kerk alleen, zuiver en zeker gebleven is, even ver verwijderd van verslapping en overdrijving als van twijfel en wisseling; dan zou een tijd, die van de zede*leer* zoo veel werk maakt, daardoor genoopt worden, om, zoo al niet Katholiek te worden, zich toch naar de K. Kerk toe te wenden en haar met eerbied te bejegenen.

Terwijl wij ons, voor als nog, in zoodanig werk niet mogen verheugen, hebben wij evenwel het genoegen een boek aan te kondigen, dat als eene kleine bijdrage daartoe mag beschouwd worden. De heer SISMONDI schreef eene *Geschiedenis der Italiaansche Gemeenebesten*, en trachtte in zijn 127ste hoofdstuk te bewijzen, dat de bedorvenheid van Italië, gedeeltelijk, uit de zedeleer der K. Kerk voortkwam. De beroemde MANZONI trad op, om deze bewering te logenstraffen en de voor haar aangevoerde bewijzen te wederleggen. Wij hebben hier dus een boek, dat niet de gansche zedeleer der K. Kerk verdedigt, dat niet eens al de voornaamste tegenwerpingen wederlegt; maar dat slechts die bijzondere punten opheldert en vaststelt, welke SISMONDI had aangevallen. Die punten zijn echter talrijk en ge-

wigtig, b. v. *De eenheid van geloof* (1e H.); *De besluiten der Kerk — de beslissingen der Kerkvaders — de Casuisten* (4e H.); *Het verband tusschen de zedeleer der Kerk en de natuurlijke beginselen van Deugd en van Regtvaardigheid* (5e H.); *de Godsdiensthaat* (7e H.); *De Leer der Boetvaardigheid* (8e H); *Het uitstellen der Bekeering* (7e H); *De Aflaten* (11e H.); enz.

Hetgeen MANZONI, in zijn boek, gedaan heeft, is doorgaans goed gedaan: de beschuldiging is telkens teruggewezen, de aanval volkomen afgeslagen. Maar niet zelden komt bij den lezer de gedachte op: hoe jammer, dat de S., door den vorm van wederlegging, teruggehouden wordt van verder te gaan! Het is waar, hij heeft de de opgenomen taak afgewerkt, maar mogt hij zich wat meerder tot taak gesteld hebben! — Nog een ander nadeel, niet voor het doel van den S.. maar voor de weetlust van den lezer, is in die vorm gelegen; dat men namelijk brokstukken, geen geheel, verkrijgt. De verschillende punten zijn tot geen hoofdpunt gebragt, en kunnen ook, zonder aanvulling, daartoe niet gebragt worden. Hoe waar intusschen deze aanmerkingen zijn, zij verminderen in geenen deele de betrekkelijke waarde van het werk, welks grenzen door het doel zelf waren afgebakend. En toch heeft de S., waarvoor wij hem dank schuldig zijn, ons, zonder hinder voor zijn doel, hier en daar iets meer weten te geven dan zijne taak hem scheen op te leggen.

Dat het werk in een voortreffelijken stijl geschreven is, blijkt zelfs uit de vertaling, ofschoon deze wel wat te wenschen overlaat. Maar wij willen den Vertaler, die ons deze keurige vrucht uit den vreemde voorzet, niet hard vallen over de schaal waarin hij ze aanbiedt, al mist deze, in een of ander opzigt, de evenredigheid met hetgeen ze bevat. Wij mogen echter niet zwijgen, dat we enkele malen op onnaauwkeurigheden gestoten hebben, die hinderlijk zijn.

Na den verdienden lof aan het werk te hebben toegezwaaid, moeten wij ook de regten der kritiek doen gelden; alhoewel

we bekennen moeten, dat we zeer weinig lust tot die kritiek gevoelen. De man die schreef, het behandelde onderwerp en de wijze der behandeling, gebieden de kritiek hier zeer behoedzaam te zijn. Gelukkig, dat er ter naauwernood iets gevonden wordt, dat eigenlijke afkeuring verdient. Niettemin zullen wij een paar onzer aanmerkingen mededeelen. Vooreerst dan moeten wij het woord *oneindige* (reg. 17, bl. 271) verwerpen. De goddelijke natuur alleen heeft *oneindige* volmaaktheden, niet de menschelijke natuur, zelfs niet in JESUS CHRISTUS. Men kenne toch aan de menschelijke natuur, ook in den Godmensch, slechts ééne, in den strengen zin des woords, oneindige volmaaktheid toe, en aanstonds is die natuur zelve oneindig volmaakt, en bijgevolg goddelijke natuur. — Wij kunnen ook niet geheel tevreden zijn met hetgeen aan het slot van het 4e Hoofdst. over de *Casuïsten* gezegd wordt. De S. laat sommigen hunner al te onbepaald aan hunne vijanden ten prooi. Niet onder de *Casuïsten* vindt men *bij voorkeur* zedeleeraars, «die tot de school der heidensche wijsgeeren waren overgegaan»; de zoodanigen treft men, naar evenredigheid, veel meer onder die zedeleerschrijvers, die hoog opgeven van hunne methode, en zich om deze ver boven de *Casuïsten* geplaatst achten, b. v. onder de Duitschers, die na KANT geschreven hebben. — Ook moet men niet zeggen, dat het beginsel der waarschijnlijkheid, als in tegenstelling met geopenbaard beginsel, *een geheel philosofiesch beginsel is*. Of is de voorzigtigheid, naar de christelijke openbaring, geene deugd? En kan men, in onzekere gevallen, als er moet en zal beslist worden, op een anderen grond dan dien der waarschijnlijkheid beslissen? En is dan de geregelde gang van het gezond verstand buiten-christelijk? Ik weet, dat men in zulke gevallen de hoofdvraag onbeslist laten, en den regel voor zijn gedrag uit een van elders ontleend beginsel afleiden kan; ik weet dat dit gebeuren *moet*, en door nagenoeg allen gedaan wordt; maar dan is het ook duidelijk, dat men den bedoelden *Casuïsten* niet te laste moet leggen, als besloten zij

uit een buiten christelijk beginsel. Geen hunner redeneerde aldus: er is *misschien* geene wet; dus is er *zeker* geene verpligting; evenmin was de redenering hunner bestrijders aldus: er is *misschien* eene wet; dus is er *zeker* eene verpligting. Indien er zijn, die zoo geredeneerd hebben, men rekene ze vrij tot die *nieten*, die in iedere school gevonden, maar aan geene toegerekend worden. Doch de mannen, die men aan beide zijden noemen mag, zagen, in die onzekerheid der wet, óm, naar een hooger beginsel, dat niet het geval beslissen, den twijfel wegnemen, maar een regel van gedrag voor het geval van onzekerheid geven moest. Zij zochten naar een zoogenaamd *principium reflexum*. Wij verdedigen of bestrijden hier geen gevoelen, geene partij; maar wij plaatsen de vraag op haar eigen terrein. Hadde men ze daar immer gelaten, zoo zou hoogstwaarschijnlijk de twist niet hartstogtelijk geworden zijn, en wij waren voor de overdrijving aan beide zijden bevrijd gebleven. Wij voegen er bij: de vraag, op haar eigen terrein beschouwd, verandert zoo zeer van gedaante, dat men verbaasd staat over den onzin — nu eerst regt als zoodanig erkend — die velen ter harer gelegenheid voor den dag gebragt hebben. Dat MANZONI de vraag op dat terrein niet beschouwd heeft, laat zich zeer gemakkelijk uitleggen; immers hij zelf getuigt, dat hij *niet één enkelen Casuïst gelezen heeft* (bl. 69). Het was voor zijn doel ook niet noodig; want de enkele opmerking, *dat de Kerk voor de gevoelens van bijzondere mensehen niet instaat* (bl. 69), is afdoende, om de Kerk, op dit punt, te verdedigen. — Wij kunnen deze gelegenheid niet laten voorbijgaan, zonder op te merken, dat velen over *Casuïsten* spreken, er oordeel over vellen, hen brandmerken, terwijl het den kenner dadelijk in het oog springt, dat die beschuldigers en regters in het geval van MANZONI verkeeren, namelijk dat zij geen enkelen *Casuïst* gelezen hebben. Maar zij zijn niet zoo opregt als MANZONI; zij verzwijgen, dat zij vonnis vellen zonder de processtukken gezien te hebben. Daar worden er gevonden,

die op de *Casuïsten* smalen, en die blijkbaar zelfs geen juist, geen volledig denkbeeld hebben van *casuïstiek*; was het anders mogelijk, dat zij de *casuïstiek* onbepaald verachten zouden? Er is toch geene praktische zedeleer denkbaar zonder *casuïstiek*; of wat is de *casuïstiek* anders dan de leer der toepassing van de beginselen op de gevallen *(casus)*? Dáár begint namelijk de *casuïstiek*, waar de wetenschap overgaat tot kunst. Deze kunst heeft voorzeker hare theorie, en wij zijn den casuïsten dank verschuldigd, dat zij tot die theorie zoo aanmerkelijke bijdragen geleverd heeft. Zulke *casuïstiek* is niet bij uitsluiting aan de zedeleer eigen; iedere wetenschap, bestemd om praktiesch toegepast te worden, heeft de hare, of moet ze althans hebben. Waarom? Omdat de eindelooze verscheidenheid van gevallen eene eindelooze verscheidenheid van toepassing vordert: en juist die verscheidenheid maakt het berekenen en afmeten, bij het toepassen, noodzakelijk; en juist zij eischt dus eene leer over de toepassing op de gevallen = *casuïstiek*. Wat doet de advokaat die pleit? de regter die regt spreekt? Hij past de wet toe op het geval; hij is *casuïst*.

Doch genoeg hiervan voor deze gelegenheid. Wij eindigen onze aankondiging met nog eene verdienste van het boek op te halen. Het is een strijdschrift, zoo als wij genoegzaam hebben doen zien; maar de strijd wordt edel gevoerd. Geene enkele bitterheid, geen enkele harde uitdrukking komt uit des schrijvers pen. Van het begin tot het einde ademt het boek, bij warme liefde voor de waarheid en voor de eer der Kerk, de warmste liefde voor den bestredene, de oplettendste beleefdheid jegens hem. Wij durven het den ernstigen Protestanten, die inderdaad in de kennis van de zedeleer der Katholieke Kerk belang stellen, volmondig aanbevelen.

GEBEDENBOEK VOOR KATHOLIJKEN door *J. M. Hauber*. De acht(t)iende Hoogduitsche uitgave gevolgd door *H. J. Holterman*. R. K. P. Tweede vermeerderde uitgave. Te Arnhem bij J. G. Meijer. 1846. bladz. III, 594.

Zoo de beste aanbeveling voor een gebedenboek is de graagte, waarmede het voortdurend wordt gezocht, dan behoeven wij ter aanbeveling van dat van HAUBER geen woord te zeggen. Immers de hier aangekondigde vertaling is, luidens het titelblad, op de *achttiende* oorspronkelijke uitgave bewerkt. En dat van die vertaling thans een herdruk noodzakelijk werd geacht, bewijst, dat ook hier te lande HAUBERS gebedenboek is gewild. Maar een vlugtige blik op den inhoud en zijne gehalte zal daarenboven de algemeene goedkeuring, welke aan dit voortreffelijk gebedenboek is te beurt gevallen, bevestigen.

De gansche inhoud is, benevens het «Voorwoord,» in negen afdeelingen gesplitst. De eerste bevat: «dagelijksche oefeningen;» de tweede: «Zondagsche oefeningen;» de derde: «biecht- en communie-oefeningen;» de vierde: «godvruchtige oefeningen op de voornaamste feestdagen des Heeren en in de Vaste;» de vijfde: «godvruchtige oefeningen op de feestdagen van de allerheiligste Maagd en Moeder Gods Maria en van andere Heiligen;» de zesde: «gebeden voor verschillende personen en voor onderscheidene omstandigheden des levens;» de zevende: «godvruchtige oefeningen voor lijdenden en bekoorden;» de achtste: «godvruchtige oefeningen ter voorbereiding tot den dood, alsook voor zieken, stervenden en voor hunne vrienden en troosters;» de negende: «oefeningen en gebeden voor de overledenen en overdenkingen over den dood.»

Er is hier alzoo voorraad van gebeden en oefeningen voor alle behoeften van het godsdienstige leven, welke rigting dit ook moge nemen of genomen hebben. Geen staat, geen toestand, geene omstandigheid, waarin het gebed of kracht, of

troost, of leniging kan schenken is voorbij gezien. De Katholiek behoeft slechts HAUBERS gebedenboek ter hand te nemen, en hij zal een voor zijnen toestand passend gebed, dikwijls meerdere gebeden, kunnen vinden.

Vraagt men nu naar de gehalte van den aangeboden voorraad, ook daarvan kunnen wij niet dan met lof melding maken. Zij is kernachtig en tevens zeer geschikt om de teederste gevoelens van godsvrucht op te wekken en te vermeerderen. En toch is zij vrij van die gezochte sentimentaliteit, welke misschien eenige oogenblikkelijke aandoening bij sommigen kan te weeg brengen, maar welke nimmer soliede godsvrucht geeft, noch de bestaande voedt. Wij zouden hier gaarne, ter staving van ons oordeel, eenige proeven, vooral uit de *biecht- en communie-oefeningen*, mededeelen, ware het bestek van de plaats, ons voor deze aankondiging in *de Katholiek* ingeruimd, niet te beperkt. Wij moeten onze lezers naar het werk zelf verwijzen. Moge het in veler handen komen! Moge het voortdurend honderdvoudige vruchten onder Nederlands Katholieken dragen!

Wij hebben hier en daar nog eene drukfout aangetroffen. Op bladz. 13 staat *slecht* voor *slechts; vergunt* voor *vergun;* bladz. 415 *man na Gods hart* voor *man naar Gods hart.* Ook wenschen wij, dat, in eene volgende uitgave, het woord *betrachting* in de beteekenis van *overweging* niet meer gevonden worde.

Druk, papier, platen en uitvoering zijn zeer net.

De Brief der Bestuurderen van het protestantsch Genootschap: Unitas, de heeren *S. Muller*, *D. H. Wildschut*, *J. Leembruggen*, *P. J. J. Mounier*, *L. J. A. Santhagens*, *B. Ter Haar*, *D. D. Buchler*, beoordeeld door eenige Amsterdammers. — Amsterdam, H. A. Zweers. 1846.

De brief, die in dit brochuurtje beoordeeld wordt, heeft een allerpijnlijksten indruk gemaakt op alle Katholieken, aan welke hij bekend is geworden. Geen wonder: de inhoud verraadt eene gemoedsstemming en eene wijze van beschouwing der zaken, die de Katholieken moeten overtuigen, dat zij als vijanden, als eene in het land woelende, maar tot het land niet behoorende factie, worden aangezien — en *gevreesd?* dien schijn geeft men het, maar de daad is, dat ze worden gehaat. Wat bedoelt nu de Brief? Leden te winnen voor dat Genootschap, welks Bestuurders aldus omtrent de Katholicken gezind zijn; en geld te verzamelen tot stijving van de pogingen des Genootschaps. En welke is de strekking dier pogingen? «te be«houden (zoo spreken die heeren) hetgeen wij bezitten, dier«bare belangen en voorregten te handhaven en te verdedigen;» want het is hunne overtuiging, «dat meer dan ooit de tijd is «gekomen, om.... ook stoffelijke kracht tot bevordering van «hooger en geestelijk welzijn, tot handhaving van het Protes«tantisme aan te wenden.» De *Amsterdammers* merken hierop teregt aan. «De middelen, waardoor eene zaak zich uitbreidt, «zijn van denzelfden aard als waardoor zij behouden wordt; «het geloof, dat zich uitbreidt door prediking, wordt ook door «prediking behouden; en als.... een uitgebreid genootschap «zich voordoet, zich in verschillende afdeelingen constitueert, «en alle Protestanten zonder onderscheid oproept, om door «verleening van geldelijke ondersteuning aan bijzondere per«sonen en huisgezinnen, het Protestantsch geloof te behouden,

«dan ligt het ook in den aard van datzelfde genootschap, door «geldelijke ondersteuning het Protestantsch geloof uit te breiden; «en wel zoo veel te meer, als het meer drift en hartstogt in «zijne oproeping laat blijken.» (bl. 16). — en bl. 25 — «Wij «klagen (dus) de Heeren bestuurders openlijk aan.... Zij heb«ben getracht den strijd» (den redenstrijd over het geloof) «over te brengen op het tijdelijk gebied, door er de belangen «in te mengen van het burgerlijke leven, door op de tijdelijke «middelen van de grootere helft der natie beroep te doen, en «deze, ongetwijfeld zeer aanzienlijke, krachten, met de magt «van een uitgebreid genootschap, te willen aanwenden op de «afhankelijke, behoeftige, meer bewegelijke klasse der maat«schappij. En in welk oogenblik....? Als een groote nood de «behoeftige klassse bedreigt — een nood, die, gelijk in som«mige steden gebleken is, reeds alleen zooveel onrust zoude «kunnen baren — op zulk een oogenblik... roepen de Be«stuurderen den Protestanten toe: uwe godsdienst, waar gij «alles voor moet veil hebben, uwe godsdienst is in gevaar! «wijzen zij, als op de oorzaak dezer grootste van alle ram«pen, op de Roomsch-Katholieken, welke zij tevens voor«stellen als eene snoode buiten de wet staande partij, en «heffen dan een vaan in de hoogte, waar op geschreven staat: «stoffelijke kracht!»

Nog eens dan: geen wonder, dat de Katholieken door den roep van *Unitas* zich pijnlijk gegriefd voelen. Beledigende miskenning, verachtende smaad, dreigende afgunst, haat, zwartmaken, ten mikpunt aanwijzen, dat alles hebben zij in dien Brief gezien, en dat zijn zoo vele pijlen, waarmede zij in het gemoed gewond zijn. Moesten wij, zoo denken ze, moesten we, om eenmaal nog zóó iets te ondergaan, te wapen snellen toen het Vaderland in gevaar was! dat Vaderland, dat men ons niet eens meer toe wil kennen, waaraan men ons vreemd noemt! Moesten we daarom in 1830, zelfs tegen geloofsbroeders, maar die toen hun pligt vergeten hadden, het zwaard

aangorden, met en nevens onze Protestantsche landgenooten strijden, ons bloed vergieten, om nu diezelfde strijdmakkers tegen ons te hooren ophitsen! wel is waar, nog niet om met het zwaard te slaan, maar toch om *stoffelijke krachten* tegen ons te vereenigen! En leven wij dan niet rustig, onze schattingen betalende, de persoonlijke lasten naar evenredigheid torschende, en niettemin zeldzaam tot eer- of winstgevende betrekkingen in den Staat toegelaten? Hebben wij, door het onderwijs-monopolie in onze zedelijke belangen zoo zeer benadeeld, er ooit aan gedacht om ons, op het gebied der *stoffelijke krachten*, tot bestrijding van dat monopolie te vereenigen? Hebben wij ons ooit tot staatspartij gevormd? Hebben wij ons, in de godsdienstwisten, ooit van andere middelen bediend dan die geschikt waren om eene overtuiging te bewerken of te bevestigen? En hebben wij het dan nu verdiend om onze burgertrouw en vaderlandsliefde miskend te zien? om de andere helft onzer landgenooten te hooren oproepen tot vereeniging en aanwending van *stoffelijke krachten* tegen ons? immers tegen ons voorgewend vijandelijk voortrukken? Dat is dan die zoogenaamde verdaaagzaamheid, waarop men zich beroept; dat is die heldere verlichting, waarop men zich verheft; dat is dat onbepaald vertrouwen op de kracht der protestantsche waarheid, daar men zoo hoog van opgeeft! Maar welke toekomst gaan wij te gemoet? Zullen wij, Katholieken, bedreigd met een strijd van *stoffelijke krachten* tegen ons geloof, zullen wij niets doen om, zoo het noodig wordt, aan stoffelijke krachten door stoffelijke krachten weerstand te kunnen bieden? Zullen wij niet, ook aan onze zijde, een genootschop oprigten, b. v. onder den naam van NOODWEER? Het moge bedenkelijk schijnen dit te doen, omdat de reeds bestaande spanning er door zoude vermeerderd worden; maar is het niet even bedenkelijk het na te laten, daar aan de andere zijde de *stoffelijke krachten* verzameld en georganiseerd worden? Is het misschien, in het belang van het ge-

meenschappelijk vaderland zelf, niet beter, dat wij ons laten zien en zoo welligt de verdere ontwikkeling van het ondernomene voorkomen, dan dat wij schuilen en daardoor den overmoed welligt voedsel geven? Het kan toch zijn, dat de onvoorzigtigen de gevaarvolle strekking hunner onderneming niet beseffen, maar dat zij dit besef zouden bekomen door eene demonstratie van onzen kant: en dan lieten ze welligt, ter liefde van het vaderland, die verzameling van *stoffelijke krachten* achterwege.

Deze en dergelijke gedachten houden den geest der Katholieken, die den meergenoemden Brief kennen, bezig; en nog is het bij hen tot geen besluit gekomen. De Voorzienigheid behoede Nederland!

Wat nu de *Beoordeeling der Amsterdammers*, ter welker gelegenheid wij het bovenstaande schreven, betreft, zij verdient gelezen en overwogen te worden, zoo door Protestanten als Katholieken. Haar inhoud is kernachtig; de voorstelling bezadigd, maar krachtig tevens.

VERGELIJKENDE EXAMENS.

Plaatsgebrek doet ons tot het volgend N°. verschuiven een artikel, handelende over het vonnis van den Hoogen Raad, dato 16 December 1845, betrekkelijk dit onderwerp.

DE GESCHIEDENIS DER KERKHERVORMING IN TAFEREELEN.

DOOR

B. TER HAAR.

THEOL. DOCTOR EN PREDIKANT TE AMSTERDAM.

(*Vervolg van blz.* 65.)

II.

Wat is de hervorming? Ook deze tweede vraag, die den eigelijken aard van het Protestantisme betreft, moeten wij in het betoog van den heer TER HAAR beantwoord vinden. Zoo hij ons daarover weder in den grootsten twijfel laat, of begrippen wil opdringen, die geene begrippen zijn, dan spreekt het vanzelf, dat wij eene tweede reden hebben om zijn geschrift als ijdel en nietswaardig te verwerpen. Hoe toch zal hij het Protestantisme kunnen heiligspreken en de hervorming ons doen kennen als het «werk van God,» indien hij ons noch te hooren, noch te begrijpen geeft, wat de hervorming is, of waarin zij bestaat?

Wij vangen dit onderzoek aan met een billijk en gegrond vooroordeel, dat wij het gevorderd antwoord niet zullen vinden. Immers de vraag: wat is de hervorming? wordt bevooroordeeld in het antwoord op de reeds onderzochte: wat is het Christendom? en zoo het soms mogelijk is juist over het Christendom te denken en verkeerd over de her-

vorming, het is niet mogelijk valsche of geheel onzekere denkbeelden te hebben van het Christendom, en toch van 't geen de hervorming is een waar en bepaald begrip te verkrijgen. En hoe nu zijn wij gevaren? Wat zijn wij over 't Christenden, bij den heer TER HAAR, te weten gekomen? — Niets; want hij liet ons in den grootsten twijfel. Wat zullen wij dus bij hem over de hervorming moeten vinden? — Dezelfde onbepaaldheid, en voor zoo ver hij daarop voortredeneert, ongerijmdheid. Wij kunnen des te veiliger aldus besluiten, als de beide vragen meer in elkander loopen, en er voor hem meer noodzakelijkheid bestond ons over den waren aard van het Christendom in te lichten. Het komt hier niet aan op dit of dat feit, op dit of dat afgeleid leerstuk: twee geheele en van elkander geheel verschillende godsdienst-stelsels, Katholicisme en Protestantisme moeten beoordeeld worden. Het geldt de grootste gebeurtenis, die er ooit in het Christendom heeft plaats gehad, en welker wezenlijke gevolgen zoo wijd uit een loopen, dat de Protestanten dikwerf meer van elkander verschillen, dan sommigen hunner van de Katholieke Kerk. Tot hoe hoog moest de heer TER HAAR dan niet opklimmen om zoo mogelijk, boven dat even groot als menigvuldig verschil, ons een bepaald punt van eenheid aan te wijzen. Hij poogde het inderdaad ook te doen, dan juist daardoor verviel hij in onzekerheid en niets zeggende algemeenheid; want tegenstrijdigheden zijn niet zaam te vatten dan in ijdele abstractie. Wij hoorden van eene «IDEALE gemeente;» en zoo werd het onbepaalde uitgegeven voor het onbeperkte of oneindige, en de nacht der tegenstrijdigheid in de plaats gesteld van het geheim, dat juist door zijne eenheid, zijne bepaaldheid, zijn schitterend licht, de rede overtreft. Wij kunnen derhalve onze allegorie gerustelijk voortzetten en zeggen, dat we, na zijn gebouw te heb-

ben zien instorten, ook thans niet zullen vinden dan puin, dan brokken en stukken die onherkenbaar zijn, en zijn betoog meer en meer zal gelijken op het Protestantisme zelf, dat is: op een' treurigen, nog altijd afbrokkelenden bouwval, op woeste steenhoopen, die gevuld zijn met lijken, en waar niet aan te roeren is zonder dat de doodslucht u tegenwaait.

Daar hervorming en Protestantisme hier voor 't zelfde gelden, en het één slechts de feitelijke opkomst en invoering is van het ander, kunnen wij de reeds medegedeelde vergelijking niet ter zijde laten, waardoor hij het Protestantisme als een gebouw heeft voorgesteld. Zonder twijfel is dit het beste wat, over het onderwerp, bij den heer TER HAAR wordt aangetroffen, en wij bewonderen het vermogen, dat de Poësie hier op zijnen geest gehad heeft. Wie van haar slechts voor een oogenblik bezield wordt, neen! hij kan niet liegen. Zij moge dan geene waarachtige profetie, geene wezenlijke inspraak der Godheid zijn, zij is daar toch de nabootsing van, en heeft eene daarmede overeenkomstige en wonderbare uitwerking. Gelijk BALAAM kwam om te vloeken, maar door hoogere geestdrift vervoerd, niet kon dan zegenen, zoo is de heer TER HAAR, als de echte vervoering hem heeft aangegrepen, niet meer meester van zich zelven. Hij ziet niet *Israël* maar *Moab;* hij derhalve wil zegenen, en hij is slechts in staat te vloeken, daar hetgeen hij tot lof van het Protestantisme poogt voort te brengen, op deszelfs grootste en diepste veroordeeling uitloopt. Na de Roomsch Katholieke Kerk te hebben vergeleken bij een oud reusachtig kerkgevaarte, overladen met het lofwerk der middeneeuwen, en dat ondanks al de schokken en stormen, over zijn colossale torenspitsen heengevaren, nog altijd hecht en sterk is blijven staan — stelt hij het Protestantisme daartegen

over «als een deftig maar nederiger gebouw, van die ver-«sierselen ontdaan en in een aantal grootere en klei-«nere vertrekken afgedeeld, die nogtans allen op den-«zelfden grondslag rusten en door dezelfde kroonlijst «verbonden zijn.» — Kan men in de taal des geheims duidelijker spreken? Of van eenen anderen kant door zeker halflicht zijne woorden tergender, fijner, spitser maken, ten einde ze des te dieper te doen indringen? Zij schijnen kalm en van niets zoo zeer verwijderd, dan van lagchen of spotten, maar let en luister eens goed, en gij zult er eenen afgrond onder hooren schateren. Wij gaan voorbij hoe de verdeeldheid, de treurige eigenzin, de onmaatschappelijkheid en wat er meer tegen waarheid en liefde strijdt, wordt uitgedrukt door dat groot aantal van vertrekken of kamers, waarin ieder zich *vertrekt* om zijn bijbel te lezen en te peinzen; hoe eene doorloopende kroonlijst, die wel *huizen* maar geene *vertrekken* verbindt, verwisseld wordt met de lijst, waardoor de vertrekken, die van buiten niet eens te zien zijn, van binnen langs hunne zoldering versierd worden, zoo dat deze vertrekken tegelijk huis en kamer zouden moeten wezen, en de onzin van eene menigte kerken, die maar éene kerk zijn, zoo veel als de verbeelding het toelaat, wordt aangeduid. Hetzelfde geldt van den grondslag, welke gewoonlijk aan een huis, niet aan ieder der vertrekken afzonderlijk, wordt toegeschreven, of die slechts door bemiddeling van het eene vertrek het andere ondersteunt; waardoor dus de onmiddelijkheid van het Protestantsch beginsel: *niets dan de bijbel*, in zijne valschheid en tegelijk in zijn historische onwaarheid wordt te kennen gegeven. Maar de groote tooverslag zijner kunst, waardoor de heer TER HAAR het Protestantisme op het krachtigst kenschetst, en hij, met het oorspronkelijk beginsel, ons alles

te gelijk zegt, is daarin gelegen, dat hij een gebouw vol vertrekken, hetwelk zich in niets van de gewoone huizing eens rijkaards onderscheidt, tegenover stelt aan eene oude groote kerk, die de schokken en stormen der eeuwen trotseert. Zeer zeker, het Protestantisme heeft een gewoon burgerhuis, hetwelk de heer TER HAAR zich wel wacht van oud te heeten, willen in de plaats stellen van het eeuwenheugende openbare gebouw; heeft het *huiselijke* gesteld boven het *publieke*, en dien ten gevolge de orde des gezags veworpen. Het heeft den Godgewijden tempel verlaten voor een zeer *logeable*, ofschoon zeer «nederig» woonhuis, goed om te eten, te drinken en te slapen, maar niet om de eeredienst te vieren — dewijl het de godsdienstige orde met de zedelijke, de bovennatuurlijke met de natuurlijke, de goddelijke met de menschelijke heeft verward. Met een woord, het Protestantisme *is* een huis, en het wil eene kerk zijn! Van daar de ontheiliging der maatschappij, het gemis van eene eeredienst, de verwerping van het gezag; van daar het uit elkander vliegen en wederzijds vernietigen van tegenstrijdigheden, die niet te tellen zijn. — Welnu was de heer TER HAAR geen profeet, toen hij deze woorden sprak? Is de vervoering niet zigtbaar, waarbij de wijsheid eene dwaasheid schijnt, en is het hem niet gegaan, gelijk het volgens de schrift gewoonlijk den profeten gaat, dat hun onder zekere tuimelingen de oogen geopend worden? (1) Ook wij hadden zijne orakel taal niet aanstonds begrepen, en waanden, dat onze vergelijking van het marmeren doolhof veel beter was; doch daar zijn de wolken niet om van den poëtischen hemel: zij is te duidelijk en zegt de zaak te eenvoudig weg gelijk zij is. De heer TER HAAR zegt

(1) Num. XXIV: 4.

haar zeer krachtig en met veel rijkdom van gedachten, op het oogenblik dat hij geheel iets anders schijnt te willen zeggen. Dát is het echt profetische, dát de godspraak, het eigenlijk *ambrozyn;* het lekkerste vleesch, zegt ons bij PLUTARCHUS de verfijnde PHILOXENES, is vleesch, dat geen vleesch is, en de lekkerste visch is visch, die geen visch is.

Hoe geheel anders spreekt de heer TER HAAR als hij over 't zoo prosaïsch Protestantisme, ook in gewoon, of zoo als de hoogmoedige dichter van *Ferney* zeide, in gemeen prosa handelt. Tot opschrift van het hoofddeel, waarin hij voorneemt te zeggen wat de hervorming is, zet hij: *De hervorming, de vernieuwde opwekking van het ware levensbeginsel in het van zijn oorsprong verbasterde Christendom.* Daarop volgt de reeds medegedeelde beschrijving van een Christendom, hetwelk de verschrikkelijkste verlooche-ningen, en de tegenstrijdigste dwalingen niet uitsluit. Weshalve wij de reeds gemaakte opmerking hier herhalen, dat verbastering van zulk een onbepaald Christendom niet te begrijpen, laat staan te bewijzen is Evenzeer gaat hierbij de gedachte van een hervormd of gezuiverd Christendom verloren. En kunnen wij, om ook eens prosaïsch en regt verstaanbaar te spreken, het anders dan een armzalig woordenspel heeten, als hij niet slechts van opwekking, maar van vernieuwde opwekking, niet slechts van levensbeginsel, maar van het ware levensbeginsel spreekt, en ondanks al deze nadrukkelijkheid, welke de naauwkeurigste en fijnste onderscheidingen doet verwachten, ons omtrent dat levensbeginsel en diens opwekkingen in de grootste onwetendheid laat blijven. De H. Geest, in wien wij gedoopt, herboren, tot kinderen Gods aangenomen worden, vormt de door CHRISTUS afgebedene eenheid of Kerk, JOAN. XVII. Hij is, zegt de H. AUGUSTINUS «de liefde, de band van den

Vader en den Zoon — en de maatschappij waardoor wij één ligchaam met CHRISTUS worden, is zijn werk.» (1) De H. Geest is dus het eigenlijke levensbeginsel, dat van CHRISTUS verdiend en afgezonden is, en dat haar door Hem onophoudelijk wordt medegedeeld. Doch de heer TER HAAR wijst ons naar deze waarheden zelfs in de verte niet heen, en wat hij van den H. Geest gelooft en niet gelooft, is een raadsel. Wij kunnen ons dan ook de moeite besparen van te toonen, dat de hervorming, die eene verwarring heeft voortgebragt als van *Babels* torenbouw, niet bezield werd van dien Geest, die steeds op eene tegenovergestelde wijze werkzaam, de volkeren in zijne eenheid vergadert.

Wat dan vinden wij bij den heer TER HAAR over het «*ware levensbeginsel*»? In de besproken beschrijving van het Christendom lezen we, «het geloof in Hem (CHRISTUS) moest «het beginsel worden, dat met levenwekkende en bezie-«lende kracht op het menschelijk gemoed zou werken» Is hier het geloof in CHRISTUS niet duidelijk als levensbeginsel des Christendoms voorgesteld? Ofschoon wij niet weten, wat bij den heer TER HAAR *gelooven* en wat CHRISTUS beteekent, willen wij dit eens aannemen. Het komt overeen met het woord des Apostels: de regtvaardige leeft uit het geloof, en voorzeker, *subjectief* is het geloof het levensbeginsel des Christendoms.

Maar wat lezen wij eenige regels verder? «Was het «Christendom bestemd om de wedergeboorte des mensch-«doms te zijn, de hervorming beoogde door het Evangelie, «welks hoofdinhoud zij op nieuw aan het licht bragt, de «weder geboorte der Christelijke Kerk. Eischte het Chris-«tendom, de verandering en vernieuwing van den mensch —

(1) Op. S. Aug. Tom. V, p. 392—398. Edit. Ben.

«de *hervorming*, blijkens haren naam zelven (reformatie)
«beoogde dit niet minder. Zij was alzoo in zekeren zin
«eene voortzetting *van* eene terugkeering *tot* het geene
«JEZUS en zijne Apostelen begonnen hadden: tot hetgeen
«allen, die in het voetspoor der Apostelen traden, zich
«als heilig doel hielden voorgesteld; maar wat in de loop
«der eeuwen bij toenemende verbastering der Kerk ge-
«stuit en gestremd was geworden.»

Wij zijn hier weder in twijfel geraakt. Was het Christendom voor de hervorming gestorven en *dood?* Dit kan de meening van den heer TER HAAR niet zijn. Behalve dat zijne gansche zienswijze dit gevoelen weêrspreekt en uitsluit, zou het niet overeenkomen met zijn zeggen, dat de hervorming *hernieuwde opwekking* was van 't ware levensbeginsel, ook niet met de «ideale gemeente», die altijd duurt, en van welke de Roomsch-Katholieke Kerk eene vorm is. Neen, wij gelooven niet, dat wij zelfs met onze middeleeuwsche denkwijze, van hem voor dood gehouden worden. Daar echter gezegd wordt, dat de hoofdinhoud van 't Evangelie, door de hervorming weder aan 't licht werd gebragt, zoo volgt, dat het Christendom in de middeleeuwen *leefde* zonder te *gelooven;* want als de hoofdinhoud des Evangeliums verborgen is, kan er zeker geen *geloof* bestaan. Is de uitdrukking, daar wij ons hierop beroepen, mogelijk aan den heer TER HAAR ontvallen en zoo streng niet te nemen? Welaan, men hoore wat hij op eene andere plaats zegt: bl. 13. «Men heeft de *hervorming*
«als den overgang uit den nacht der diepste onwetendheid
«beschouwd. — Deze beschouwing is ook naar onze overtui-
«ging volkomen gegrond, als men door dat licht godsdienstige
«verlichting, als men door die onwetendheid, onwetendheid
«aangaande den hoofdinhoud des Evangeliums, onkunde

« in de H. Schrift verstaat.» Ziedaar *een nacht van de diepste onwetendheid aangaande den hoofdinhoud des Evangeliums.* Daarmede is geen geloof bestaanbaar, en wij twijfelen of wij dit voor 't levensbeginsel des Christendoms te houden hebben. Vindt men niet, dat het bij den heer TER HAAR zelven tamelijk duister wordt? Tot onze groote verwondering zien wij echter op de plaats, die wij hier onderzoeken, eene noot of aanmerking, waarin hij de heeren KIST en ROOYAARDS dankt voor 't licht, dat hij, door hun toedoen, over zijn onderwerp heeft kunnen verspreiden. Van hunne verhandelingen over de hervorming sprekende, zegt hij: «*waaraan «ik dankbaar erken niet weinig licht te zijn verschuldigd.*» Niet weinig licht? Als men dat wel verstaat, en er in de gedachte bijvoegt, wat de zedigheid van een predikant er in de uitdrukkingen heeft afgenomen, kan het niet anders beteekenen dan stroomen van licht.

Zou 't niet mogelijk zijn daarvan een enkel straaltje te onderscheppen? Laat ons zien. — Ofschoon het geloof niet noodig schijnt voor het leven des Christendoms, zal men toch in den hoofdinhoud des Evangeliums het ware levensbeginsel wel vinden uitgedrukt. Wij moeten dus eens onderzoeken, wat men in de middeleeuwen wist. Wat er overblijft en *niet* geweten werd, zal dan hoofdinhoud wezen, en daaruit het levensbeginsel zijn op te maken.

Vooreerst wist men in de middeleeuwen de leer van *Vader*, *Zoon* en *Geest* en der menschwording; en dit wel zóó goed, dat de heer TER HAAR niet alleen zegt, dat de Roomsch-Katholieke Kerk dit «*ten alle tijde als hoofdleer des Christendoms beschouwd heeft*, maar haar zelfs beschuldigt zich al te letterlijk aan de bepalingen der Conciliën daaromtrent te hebben vastgehouden. Wat dus de Roomsch-Katholieke kerk *hoofdleer* waande: de leer van Vader, Zoon en Geest

enz. was geen *hoofdleer*, geen *hoofdinhoud* van het Evangelie, immers dienaangaande was zij in den diepsten nacht van onwetendheid.

Wij lezen bladz. 24, wij zouden onbillijk zijn, indien «wij wilden beweren, dat de *Roomsch-Katholieke* Kerk ooit «het geloof in *Jezus Christus* als den eenigen en volkomen «Zaligmaker van zondaren als *leerstuk* heeft opgegeven. «Het *misoffer* zelve (hoe vele en grove dwalingen daarbij «ook ten grondslag liggen) zoude, als zinnelijke voor«stelling van het lijden van CHRISTUS, het tegendeel kun«nen bewijzen; maar wij durven gerustelijk vragen, of «niet zulk een zielloos stelsel van werkheiligheid, of «niet de vereering der *Heiligen* en van de Moeder des «Heeren (vaak tot het uitsporigste uiterste gedreven!), «die men als zoo vele middelaars tusschen God en den «mensch beschouwde, *practisch* tot eene verloochening van «'s *Heilands* verdiensten jegens ons geslacht moest leiden?» Er staat daar, dat men *practisch* of in de handeling uit het oog had verloren, dat CHRISTUS de eenige en volkomen Zaligmaker van zondaren was; maar men *wist* het, men *leerde* het zelfs, hield het immers als *leerstuk* of verpligt geloof vast, ja had er, in het misoffer, alle dagen en overal zelfs eene zinnelijke voorstelling van. Wij zouden daar nog de gebeden van de *Mis* en eene menigte andere bewijzen kunnen bijvoegen. Hieromtrent verkeerde men dus niet in den diepsten nacht van onwetendheid, en er volgt dat de hoofdinhoud des Evangelien niet is: «het geloof in JEZUS CHRISTUS als eenigen en volkomen Zaligmaker van zondaren.» Dit zal waarschijnlijk de reden zijn, waarom de heer TER HAAR het der moeite niet waardig acht zich over CHRISTUS Godheid, offerdood, over den H. Geest, de erfzonde enz. te verklaren. Wat men van CHRISTUS gelooft komt er minder op aan; het

is geen hoofdinhoud, geen levensbeginsel van het Christendom. (1)

Wij komen hier tot het besluit; dat men den hoofdinhoud en het levensbeginsel, hetwelk door de hervorming werd opgewekt, niet in het geloof, niet in het eigenlijk leerstellige, maar in het *praktische* moet zoeken. Daarmede komt overeen, dat het Christendom tot doel of bestemming had «de zedelijke wedergeboorte des menschdoms te bewer«ken» (want het beginsel beantwoordt noodzakelijk aan het doel of de bestemming); dat de hervormers, die den hoofdinhoud weer aan het licht bragten, gezegd worden zich van den Katholieke Kerk verwijderd te hebben, «waar er «sprake was van den mensch, zijne zedelijke vrijheid enz.; dat de hervorming, even gelijk het Christendom, de wedergeboorte, de verandering, de vernieuwing enz. van den mensch beoogde.

Wat zijn wij hier echter mede gevorderd, daar het *praktische* noodwendig met het *dogmatische* zamenhangt, en wij omtrent het laatste door den heer TER HAAR in twijfel worden gelaten? Wat is hernieuwing? Wat hervorming van den mensch? Wat zedelijke wedergeboorte? Wat het heilig doel van JESUS en de Apostelen, wat voortzetting daarvan en terugkeer daartoe «in zekeren zin?» Of wat hebben we onder werk-heiligheid, of Pelagianisme te verstaan, als men het *leerstuk* en wel de voornaamste leerstukken in 't onzekere laat? Al deze woorden hebben bij den heer TER HAAR hunne beteekenis verloren, en zijn des te onbepaalder als zij hoogdravender klinken: een hol ge-

(1) 't Is wel te denken dat de heer TER HAAR ten minste het geloof in CHRISTUS, op wat wijze hij 't overigens versta, voor levensbeginsel des Christendoms erkent; doch wij zijn verpligt, naar zijne woorden te oordeelen. Men leere hieruit wat er van de zoo geprezen *Tafereelen* te denken zij!

trommel gelijk, 't welk slechts daarom zich aan verschillende toonen kan paren, wijl het zelf zonder toon, en slechts geluid of geraas is.

Wij zullen intusschen niet in gebreke blijven, en of er soms iets meer over 't levensbeginsel en deszelfs opwekking mogt te vinden zijn, nu de gansche plaats, waar er verder over gehandeld wordt, beschouwen. Na gezegd te hebben, dat de hervorming voortzetting *van*- en terugkeer *tot* het heilig doel der Apostelen en Apostolische mannen was, gelijk wij hier boven hebben medegedeeld, vervolgt hij:

«Men heeft te regt beweerd, dat het Protestantisme van «het onderzoek des Bijbels, en van het *Evangelie* in den «Bijbel (?) is uitgegaan, en op de verwerping van alle «menschelijk gezag in de Godsdienst berust. (*Alle* menschelijk gezag? ook der Apostelen? ook van KIST en ROOYAARDS, die toch *niet weinig* licht over uwe Godsdienst voor u verspreid hebben?) «Men heeft juist gezien, dat *de leer der «regtvaardiging door het geloof* (???) bij LUTHER het *materieele* «beginsel der Hervorming geweest is, van waar hij uitging «en hetwelk hij tot den einde vasthield. (Men wachte zich wel dit voor 't hernieuwd levensbeginsel aan te zien, want onmiddelijk volgt:) «Maar het is eene geheel eenzijdige «beschouwing als men dit tot het hoofdbeginsel der geheele «Hervorming verheft. Neen! de eerste kiem der Hervorming «lag dieper» (hier komt het:) «zij lag in het ontwakend ge«voel van zedelijke behoeften; in de stem, welke zich niet «in het binnenste liet smoren, dat men niet was wat men «zijn moest; in de steeds toenemende overtuiging, dat het «Christendom niet was wat het zijn kon; dat men veran«derd en vernieuwd, *hervormd* (?) en verbeterd moest wor«den. Dit was het (?), wat voor het eerst weder den Bijbel «deed openen om rust en troost voor het bekommerd ge-

«moed te vinden; dit was het (?), wat den zondaar tot de «hoofd waarheid (?) des Evangeliums bragt; dit was het (?), «wat velen het diep bederf der Kerk in hoofd en leden «leerde inzien en betreuren; dit was het (?), wat aan de «tegenkanting tegen de *Pausselijke Hierarchie* kracht en «scherpte gaf. En het verstand zóó (?) door het Evangelie (?) «voorgelicht, leerde nu ook in de leer zelve het kaf van «het graan ziften, en de dwalingen bestrijden en verwer- «pen, die het strijdig met Gods woord (?) in de heerschende «Kerk vond.» (Let wel, eerst ontwaakte het zedelijk gevoel en later werd het verstand voorgelicht om de dwaling te verwerpen.) «Het bewijs, dat de hervorming zulk eene zede- «lijke verandering en hernieuwing (?) beoogde, behoeven «wij hier nog niet te leveren.» ('t Is ook volstrekt onnoodig.) «Het zal ons in het vervolg dezer beschouwing en bij den «gang der geschiedenis, in levendige en sterksprekende «trekken voor de oogen worden geschilderd.» Doch hier geldt de vraag: «*Was zulk eene zedelijke wedergeboorte des «Christendoms noodzakelijk?*» Hiermede wordt een overgang gemaakt tot de levendige en sterksprekende schildering. Zij betreft het *feitelijke*, en gaat dus buiten het thans te behandelen onderwerp. Indien het den heer TER HAAR aangenaam is, willen wij hem echter wel beloven, dat wij onder de zeer aandachtige toeschouwers zijner schildering zullen geteld worden.

Het levensbeginsel des christendoms door de hervormers opgewekt, of de kiem der hervorming, wordt dus als iets zedelijks voorgedragen, en meer en meer zien wij dat wij niet aan 't leerstuk moeten hechten; het komt eerst achteraan. Maar hoe dat zedelijke dan te kennen?

Er wordt gezegd, dat het Protestantisme van het onderzoek des Bijbels is uitgegaan: dit zoude hoop geven, dat

wij, zoo niet het levensbeginsel, dan toch de hemeldeur leerden kennen, waardoor het is binnengekomen; maar, is 't niet ongelukkig? zelfs daarover wil de heer TER HAAR ons van zijn licht niets mededeelen. Immers het Protestantisme is niet uitgegaan uit den Bijbel, maar «uit het *Evan-*«*gelie* in den *Bijbel*». Om het onderscheid nadrukkelijk te kennen te geven, zijn de woorden *Bijbel* en *Evangelie* zelfs *cursijf* gesteld. Om dezelfde reden wordt later gezegd, dat men de dwalingen verwierp, die men strijdig vond *met Gods Woord:* niet: strijdig *met den Bijbel;* het een is het ander niet; maar *wat* toch wel het een en het ander?

De duisternis neemt niet weinig voor ons toe, door het geen wij lezen over «het materieel beginsel: *leer der regtvaardiging door het geloof* bij LUTHER.» *Ten eerste* is dat beginsel veel te onbepaald voorgesteld. LUTHER lachte met de *fides formata* (geloof door de liefde volmaakt), welke de Katholieke Kerk leerde. Hij beweerde, dat het *geloof* zonder de *liefde* regtvaardigde, zoo dat, ofschoon het goede werk eigenaardig volgde, men door het geloof geregtvaardigd bleef, al verviel men in de grootste zonde. En welke zonde werd niet onschuldig, of welke liefde kon de mensch hebben, daar hij volgens LUTHER volstrekt geenen vrijen wil bezat? *Ten tweede* wordt gezegd: «bij LUTHER;» hetgeen schijnt te beteekenen, dat dit materieel beginsel slechts bij hem, niet bij allen of algemeen aangenomen werd. Ook is de leer, dat de mensch geenen vrijen wil bezit, een zeer zonderling *zedelijk* beginsel! *Ten derde* wordt er van dat beginsel, hoe algemeen ook uitgedrukt met: *leer der regtvaardiging door het geloof*, gezegd, dat men het slechts volgens een geheel eenzijdige beschouwing tot hoofdbeginsel der geheele hervorming zou verheffen. «Neen, de «eerste kiem der geheele hervorming lag dieper.» Er is

dus van al het licht van KIST en ROOYAARDS nog geene schemering te zien.

Nu dan wordt als hoofdbeginsel der geheele hervorming, als diepliggende kiem, bijgevolg als levensbeginsel opgegeven, niet een begrip, niet een zedelijke grondregel of leer, — die vond men eerst later in den nog verborgen hoofdinhoud van het Evangelie, — maar een «ontwakend «gevoel van zedelijke behoefte.» Wij komen noch den hoofdinhoud, noch de zedeleer van den heer TER HAAR ergens te weten: bepaalde begrippen over dit *gevoel* zijn er dus, zelfs door afleiding en redenering, bij hem niet te vinden. Maar is ten minste *zedelijk* hier van *godsdienstig* onderscheiden? Dat zou kunnen zijn, want bladz. 39 wordt gesproken van «zedelijken en godsdienstigen toestand» en bijgevolg verschil gemaakt. Verder komt daarmede vrij wel overeen, dat deze zedelijke behoefte tot den Bijbel voert, die gesloten lag, en *nu eerst* het verstand door 't Evangelie voorgelicht wordt. Ziedaar dan de diepe kiem, het hoofdbeginsel eener geheele *godsdienstige* omwenteling gesteld in het *zedelijke!* Hoe verschrikkelijk Pelagiaansch! Echter trekt de heer TER HAAR zoo geweldig los tegen het Pelagianisme der Roomsch-Katholieke Kerk! Waar is het licht van KIST en ROOIJAARDS? Bovendien zijn zoo menige en zoo verschillende staatshervormingen uit zedelijke behoefte ontstaan, dat wij ons hier, om een woord van PLATO te gebruiken, in de zee der algemeenheid, verliezen.

Wil men den heer TER HAAR deze tegenspraak vergeven, en onder *zedelijke* behoefte ook *godsdienstige* verstaan; wij hebben er niets tegen, en gelooven zelfs, dat hij *zedelijk* en *godsdienstig verwart*. *Reformatie* leidt hij, in eene noot, af van hetgeen er staat bij *Romeinen* XII. v. 2; en wanneer wij daar een' zoogenaamden *Evangelischen* uitlegger

bijv. THOLUCK over raadplegen, vinden wij: «*Der Sinn «der christen soll ein neuer werden, nämlich durch die Got-«tesliebe*» (1) Wij mogen dan niet weten welke soort van godsdienstige liefde bedoeld wordt door den heer TER HAAR, die mogelijk den H. Geest niet eens voor persoon erkent; (2) wij kunnen het alvast voor een godsdienstig-zedelijk gevoel nemen. Doch daarmede zijn wij nu nog verder achter uit. 't Is immers nog algemeener dan eigenlijk zedelijk gevoel. Zoo doende zijn zelfs in de Katholieke Kerk verschillende ordes, die op niets minder dan op Protestantisme gelijken, uit zedelijke behoefte ontstaan. Ja als of het er op gezet was om ons te verwarren, vinden wij bij den heer TER HAAR, dat dit gevoel van zedelijke behoefte vele monniken-ordes in de Katholieke Kerk, wat meer is, de afschuwelijkste ketterijen: de Paulicianen, de Cathari, de Lolbarden, de Petro-Bruysianen enz. heeft voortgebragt (bladz. 28). Daar zijn wij waarlijk niet mede gevorderd! «Toonden niet de *Albigensen* van hetzelfde gevoel dier be-«hoefte doordrongen te zijn?» Hoe, de snoode *Albigenzen*, die de heiligste banden niet eerden, doordrongen van zedelijk gevoel! — Eene *loutere* behoefte, iets geheel negatiefs kan toch niet bedoeld worden. Dat brengt niets voort en is geen *kiem;* men leeft en groeit niet van den honger. Dat ook zou evenmin eene uitlegging zijn; het *niet* beteekent niets, het valsche is slechts door het ware, het kwade slechts door het goede verstaanbaar, en zedelijk gebrek of zedelijke behoefte slechts voelbaar door *positief* zedelijke kennis en gevoel.

Dan middelerwijl de duisternis zich tot tastens toe voor

(1) *Kommentar zum. Br.* PAULI *an die Römer.* a. a. o.

(2) Zie over 't ongeloof der Predikanten aan den H. Geest een schoon artikel in de *Catholijke Nederlandsche Stemmen* van 28 Feb. ll.

ons verzwaart, schijnt het licht voor den heer TER HAAR op te gaan. Hij geraakt daarvan in een zeker Enthusiasme. De diepe, de eerste kiem of het ontwakend gevoel wordt verklaard, door eene «stem, welke zich niet in het binnenste liet smoren:» Wat zeide die stem? «dat men niet was wat men zijn moest» Men werd dus anders dan men was; dit is klaar; maar, in Godes naam! *wat* was men en *wat* werd men? — Alweder wordt van de kiem gezegd, dat zij lag «in de steeds toenemende overtuiging, dat het «Christendom niet was, wat het zijn kon;» — Wij weten volstrekt niet hoe de heer TER HAAR het Christendom verstaat of begeert te hebben; en van dat onbekende Christendom zegt hij, dat het niet was *wat* het zijn kon!!! Dit: *wat* is nog duisterder dan het vorige *wat*. — Eindelijk treft hij het middenpunt! De woorden vliegen achter elkander: de overtuiging nam steeds toe, «dat men veranderd en vernieuwd, «*hervormd* en verbeterd moest worden. Dit was het» enz. Ongetwijfeld moet het *cursijf* gedrukte woord: *hervormd* hier gelden voor het eigenlijke woord van 't raadsel, en waardoor ons de gezochte uitlegging gegeven wordt. Wil men dus weten *wat* het was? *wat* het hoofdbeginsel verklaarde? *wat* de diepe kiem voortbragt? *wat* de stem in 't binnenste zeide? *wat* de toenemende overtuiging bewees? — Dat men *hervormd* moest worden. Ziedaar de zaak! ja de eigenlijke reden, waarom men zich *hervormde*, was dat men *hervormd* moest worden! — 't Is ongetwijfeld het helderste, wat iemand denken kan! Een SCHELLING heeft zich op de *Identiteit* blind gekeken; men verwondere zich alzoo niet, dat de heer TER HAAR, die zoo dikwijls dit beginsel uit het oog verliest, in vervoering geraakt nu hij dit eensklaps zoo krachtig voor zich ziet schitteren. «*Dit was het*» roept hij uit. De hervorming komt van de

hervorming! «*Dit was het*, wat voor het eerst weder den «Bijbel deed openen;» Zoo volgt nu de eene uitlegging op de andere, en in een zonnewagen opgevaren, stort hij bij ieder «*Dit was het*» stroomen van licht over de zich hervormende wereld der geschiedenis uit.

Het kan zijn, dat het Haagsche genootschap den heer TER HAAR op deze hoogte aanschouwende, van bewondering wierd opgetogen, en hem den lauwerkrans hebbe toegeworpen, dien het gereed hield; daaruit volgt volstrekt niet, dat wij ons gezond verstand moeten verzaken, en ons met wat geratel, met woorden zonder inhoud, met een ledig formalisme laten te vrede stellen. «Ik verdeel» zegt de wijsgeer «mijne stoffe in drie deelen; in het eerste deel, «in het tweede deel en in het derde deel.» Zie daar iets zeer verstandigs en duidelijks; maar wat weten we nu?

Nogtans zegt deze wijze wijsgeer niet, dat het deel grooter is dan het geheel, terwijl de uitleggingen van den heer TER HAAR, hoe algemeen en onbeduidend, niet aan te nemen en strijdig zijn.

Als wij bij voorbeeld zoeken, wat door hem als levensbeginsel des Christendoms, dat zich hernieuwde, als hoofdbeginsel der geheele hervorming, als eerste diep liggende kiem van deze groote godsdienstige omwenteling wordt opgegeven — wat vinden wij dan? eene waarheid? eene leer? een begrip ten minste? Neen! En welke groote godsdienstige waarheid zou er ook als beginsel of eerste kiem kunnen werken, daar men zich «in den nacht der diepste onwetendheid» bevond met betrekking tot «godsdienstige verlichting,» en den «hoofdinhoud van het Evangelie.» Wat dan? Een zedelijk gevoel, eene overtuiging, dat het Christendom niet was, wat het zijn kon, dat men verbeterd moest worden; met een woord iets *praktisch*. Dit doet den Bijbel

openen, en het verstand, zóó door 't Evangelie voorgelicht, leerde nu de waarheid onderscheiden en de dwalingen verwerpen. Maar hoe kan men meer en meer overtuigd worden als men nog niets weet? Hoe kan het *praktische* het *theoretische* ten gevolge hebben, en wel een zoo ontzettend theoretisch verschil als Katholicisme en Protestantisme aanbieden? De wil volgt op het verstand, niet het verstand op den wil; de liefde op het geloof, niet het geloof op de liefde; de handeling, de zedelijkheid en haar gevoel volgt op de leer en de prediking, niet de leer op zedelijk gevoel. Nog zoo veel te onaannemelijker is dit hier, daar de heer TER HAAR den verborgen hoofdinhoud in eene praktische leer schijnt te stellen; zoodat het zedelijk gevoel ontwaakte zonder kennis der zedeleer!

Echter willen wij den heer TER HAAR gelijk geven, wat het *feit* betreft. Het is met de hervorming gegaan, gelijk hij zegt, namelijk het theoretische dáár uit het praktische gevolgd; want de hervorming is eene dwaling, en daar eene dwaling wanordelijk is, wordt zij ook wanordelijk geboren. Een bedorven mensch tracht ten laatste de beginselen naar zijne booze hartsgesteldheid te veranderen; ofschoon ook dan nog het kwaad zich niet vestigen, niet wel in de maatschaappij en geschiedenis voortwerken kan, dan nadat het als leerbeginsel heeft wortel gevat. Daar komt in der daad de geschiedenis der hervorming vrij wel mede overeen. De heer TER HAAR heeft dus, in zijne vervoering, weder geprofeteerd, en den ontwikkelingsgang der hervorming voorgesteld als eene opkomende dwaling. Daarvoor heeft het Haagsche genootschap hem dan ook dankbaar bekroond. Eere zij het Haagsche genootschap!

Al de verdere tegenstrijdigheden, die er in de voorstelling van den heer TER HAAR te vinden zijn, kunnen wij

niet aan toonen; het is te veel. Bepalen wij ons bij eene laatste opmerking. Het Protestantisme heeft tot leus: de Bijbel en niets dan de Bijbel! en wij ontvangen dan ook hier weder de verzekering «dat het Protestantisme van het «onderzoek des Bijbels en van het *Evangelie* in den *Bijbel* is «uitgegaan.» Maar zie nu eens wat, in tegenoverstelling van LUTHERS leer, wordt opgegeven, als hoofdbeginsel der geheele hervorming, als *eerste*, *dieper* liggende *kiem* der hervorming, als datgene, waaraan als eerste oorzaak der groote godsdienstige omwenteling, met een viermaal herhaalde uitroep van *dit was het*, alles wordt toegeschreven: is het de Bijbel? neen, zeker zedelijk gevoel, dat, in den diepsten nacht van onwetendheid aangaande den hoofdinhoud van het Evangelie, ontwaakt. Zoo zeker nu zedelijk gevoel alleen *in den mensch* kan gedacht worden, zoo zeker is het dus ook, dat het ware Christendom, het Protestantisme of de hervorming, van menschelijk gevoel, en *niet* «van het onderzoek des «Bijbels en van het *Evangelie* in den *Bijbel* is uitgegaan.» Het Protestantisme is niet uit den Bijbel gekomen!!! Wat eene ergernis, dominé! wat eene ergernis! Het staat er toch zeer duidelijk. Door dat gevoel gedreven of geleid, landt men bij den Bijbel aan, en dan eerst gaat men aan het ziften van het koorn en het kaf. «Neen!» zoo klinkt het, «de eerste kiem der hervorming lag dieper.» en na dat deze *kiem* of voortbrengende oorzaak, die reeds vóór den Bijbel werkt, dan een gevoel, dan weder eene stem, dan zelfs eene overtuiging is genoemd, wordt daarvan gezegd: «*dit was het, wat voor het eerst weder den Bijbel deed openen.*» Het volgt dus niet slechts uit de ganschc voorstelling, maar het wordt uitdrukkelijk gezegd: dat hetgeen wat eigenlijke kiem of oorsprong was, *voor het eerst weder den Bijbel deed openen.* Bij gevolg bestond het

toen de Bijbel nog digt lag, en men zelfs aangaande den hoofdinhoud in den diepsten nacht van onwetendheid verkeerde. Wij hebben reeds opgemerkt dat enkele onwetendheid, loutere behoefte en iets geheel negatiefs, volstrekt niet denkbaar is. Ook kan het zedelijk gevoel niet voor bloote aanleiding genomen worden. Aanleiding is geen *kiem*, geen *hoofdbeginsel eener geheele hervorming*; en daar nu de eerste oorzaak of kiem altijd invloed behoudt, ten zij er eene *geheel andere* zaak ontstaat, waarvan zij geen kiem meer kan geheeten worden, zoo volgt dat het Protestantisme niet alleen uit den Bijbel *niet* is ontstaan, maar er ook een menschelijk beginsel boven den Bijbel blijft heerschen. Het is zeer waar! En men moet wel erkennen, dat in den beer TER HAAR zeker *vaticinium* is.

Het is tijd eens te vragen, hoe het met de versterking van het allerheiligst geloof gelegen zij, en het resultaat op te maken van ons onderzoek. We zijn al wonderlijk gevaren, en ons resultaat is: dat de heer TER HAAR het tot geen resultaat heeft kunnen brengen. Als predikant der «Ideale gemeente» heeft hij het voornemen opgevat om, niet in dit of dat vertrek van het Protestantsch gebouw, maar in al de vertrekken te gelijk te preeken. Dat is tamelijk Ideaal. Hij ook preekt niet uit den Bijbel, maar uit het *Evangelie* in den *Bijbel*, dat is uit den Bijbel *en idée*. Hij begint zijn betoog ter versterking van het allerheiligst geloof, met de grondwaarheden des Christendoms in twijfel te laten; eene soort van bewijsvoering, die almede meer tot het Ideale dan tot het reële behoort. De uitkomst beantwoordt hieraan; want hij toont, dat het Protestantisme eigenlijk geenen naam heeft, dat de hervorming van de hervorming komt, dus het ware Protestantisme de vorm is der vormen, en zich in 't ideale verliest. Het hoogst verheft hij zich als het licht

van KIST en ROOVAARDS uitbreekt; dan profeteert hij, zonder het te weten, dat de hervorming opgekomen is gelijk gewoonlijk de dwalingen opkomen, en niet in den Bijbel, niet in den dierbaren hoofdinhoud, maar in een menschelijk beginsel zijne diep liggende kiem heeft. Hier dan ook heeft hij 't ideale zoo ver gedreven, dat het in 't reële overslaat, of liever reikt hij aan het waar ideaal, dat reëel tevens is.

Indien er nu iemand in zijn «allerheiligst» Protestantsch geloof versterkt is geworden, zal dat wel een lidmaat van de «ideale gemeente» zijn.

DE ONGEHUWDE STAAT.

WELEER EN NU:

VERVAL.

Wat men *nu* van de bestrijders der Katholieke Kerk over den ongehuwden staat verneemt, is nagenoeg immer en overal afkeurend; vaak zóó afkeurend, dat allen, die, huwbaar zijnde, geene wederhelft hebben, in verdenking gebragt worden van ontucht; immers, men durft de onmogelijkheid van een kuisch leven buiten het huwelijk beweren. Het is waar, dat zij, die aldus spreken, zich zelven schandmerken; want ook zij waren, huwbaar zijnde, langen tijd ongehuwd, misschien zijn ze 't zelfs, terwijl ze aldus zich uitlaten; het is waar, dat zij den Staat, die het gros zijner krijgslieden het huwelijk ontzegt, aldus als openlijken en geweldadigen schender der natuurwet verklaren; het is waar, dat men met zulke beginselen tot de resultaten der Fransche republiek — de bezoldiging der *filles-mères* — moet geraken; het is waar, dat die leer van onverwinlijkheid der vleeschelijke begeerte de onbestaan-

baarheid der zedelijkheid met de menschelijke maatschappij in zich sluit; maar al die ongerijmdheden en afschuwlijkheden, al die eigene schande, zien zekere lieden over het hoofd, om maar op den ongehuwden staat der Katholieke priesters vuile verdenkingen te werpen. Dat goddeloozen, onchristenen zoo spreken, verwondert ons niet; doch dat Bijbellezers zich zoo zeer vergeten, verbaast ons. Vatten zij dan het woord des goddelijken Leermeesters niet, *dat er zijn, die zich onhuwbaar maken om het rijk der hemelen* (Matth. XIX: 12)? Vatten zij dan niet, wat PAULUS van den ongehuwden — maagdelijken en weduwelijken — staat geschreven heeft (I Cor. VII.)? Is dan de Schrift, welker verstaanbaarheid anderzins zoo hoog geroemd wordt, op eens duister geworden, waar het de onthouding geldt? Licht hier alleen de Geest, op welks bezit men zich anderzins verlaat en beroemt, licht Hij hier alleen niet voor? Zou dan hier toepasselijk zijn, hetgeen PAULUS gezegd heeft, *dat de vleeschgezinde mensch niet vat hetgeen des Geestes is* (I Cor. II. 14)? Wij stellen deze vragen ter overweging voor aan al die Bijbellezers, welke den ongehuwden staat als verwerpelijk beschouwen; die meenen, dat het *wast aan en wordt vermenigvuldigd* (*B. d. S.* I. 28) een bevel voor allen is. Wij zullen hun daarbij herinneren, dat de voortreffelijkheid van den maagdelijken boven den huwelijken staat onder hunne vaderen, niet slechts vóór, maar ook na LUTHER en CALVYN, ja, in weerwil vooral van LUTHER, aan geen twijfel onderhevig was; dat die zelfs tot de geliefkoosde volks-denkbeelden behoorde. Wij behoeven om dit te bewijzen geen omhaal van geleerdheid, geen talrijke en diepe navorschingen in de Protestantsche theologische werken; wij hebben getuigenissen, die onwraakbaar zijn, uit het midden der Protestantsch-geloovigen, des eigenlijk gezegden volks.

Ziet hier dan het *weleer* van dit onderwerp.

. . . . . .

Noch synder die het trouwen
Wel mach gebeuren hier,
't Zy Maegden ofte Vronwen (1),
Of Manspersoonen fier,
Maer siet den overgoeden raedt,
Die in Corinthen seven staet
Heeft haer in 't hert geraekt,
Dies haer wat beters smaekt.

Van driederley besneden
Spreekt Christus openbaer.
Noch eenige die 't deden
Om 't Hemelryke klaer,
Het en is uyt te spreken niet,
Wat groote blydschap hem geschiedt,
Die hier een aertsche vreught
Geeft om 't Hemelsch genought.

Altydt met Godt te wezen
En volgen 't Heyligh Lam,
Dit kan de ziel genezen
In al wat haer opquam:
Aen niemant zyn gebonden hier
En vry van alle sonden schier,
Deur 't leven klaer en reyn,
Dat desen is gemeyn.

Tyd'lyk gewoel maekt hinder
Van binnen in 't gemoedt,
Den vryen staet is minder
Hier aen verbonden vroet:
Want soo wie 't Houwelyk hantiert
Hy niet soo wel met reden viert,
Als hy syn werk laet staen,
Soo Paulus doet vermaen.

. . . . . .

(1) Weduwen.

Deze strofen zijn genomen uit een lied «*gemaekt tot Lof van den vryen staet, tot troost van alle ongehouwelykte personen.*» Het komt voor n°, 147 in *Het Ryper Liedboekje, inhoudende veel Schriftuerlicke Liedekens, by verscheyden Autheuren gemaeckt, ende nu tot stichtinge van een yegelijk t' samengestelt.* Dit «Rijper Liedboekje» werd het eerst uitgegeven in 1624, blijkens de dagteekening van de voorrede, doch daarna nog dikwijls herdrukt. Immers, *te Amsterdam, by* KORNELIS VAN DER SYS, *Boekverkooper in de Beursstraet, in de drie Raapen*, werd, *in 1716*, uitgegeven: *'t Geestelyk Kruyd-hofken, Ryper Liedboekje, en Achterhofken, Inhoudende veel Schriftuerlicke Liedekens, by verscheyden Autheuren gemaeckt, ende nu tot stichtinge van een yegelijck t' samengestelt. De* TIENDE DRUK: hebbende tot motto de woorden *Coloss.* III: 16.

De aangehaalde strofen zijn niet de eenige, welke in de vermelde Liederen-verzameling den staat der onthouding verheffen; integendeel, menig lied is daaraan gewijd, zoo als onder anderen in het «*Kruydhofken:*» het *vijf-en-twintigste Liedt*, zijnde *een Christelijck Maeghden-Liedt;* het *hondert-en-derde Liedt, handelende van het onderscheyd tusschen den Maeghdelijcken staet, en den Houwelijcken staet;* in het «*Ryper Liedboekje*» het *hondert zes-en-veertighste Liedt, welk gemaekt is van een Dochter die door een goede invalle, en instraling des goeden Geests, is ontsteeken tot sulken liefde Godts, en Jesu Christi haer Bruydegom, sulks datse daerom de wereldt met al haer pracht, pomperye ende ydelheyd verlaten, versaekt ende daervan gescheyden is, verbindende haer met Christo, om hem te dienen, en na te volgen in sijn nedrigh ende ootmoedigh leven, alle de dagen haers levens.* Men ziet uit dit opschrift, dat de bedoelde «Dochter,» zoo ze al geene *gelofte* van maagdelijke kuischheid gedaan

mag hebben, gelijk dit in de Katholieke Kerk geschiedt, daar toch zeer nabij gekomen is, wijl zij «haer met Christo *verbonden* heeft.... alle de dagen haers levens.»

Zóó dacht men dus *weleer*, onder Protestanten, over den staat van onthouding; zóó dacht er het volk over. Vermelde liederen toch zijn uit het volk, niet uit de verbeelding van een of ander katholizerend godgeleerde, gesproten; werden door het volk, niet naar voorschrift, maar uit eigen aandrang gezongen, *veel* gezongen, daar in minder dan eene eeuw TIEN uitgaven van dezelve noodig waren. Diep moet dus de hoogachting voor den maagdelijken staat nog in het hart des «hervormden» volks geworteld zijn geweest. Immers wat zingt het volk? zijn gevoel; daarom zingt het zijne min, zijn vaderland, zijne godsdienst. Maar men werpe *nu* een blik op dat zelfde volk! Vindt men er dat gevoel van hoogachting voor den maagdelijken staat nog geworteld? Wij zullen niet zeggen, dat het *geheel* is uitgeroeid; maar zeker, dat volk maakt en zingt geene liederen meer tot verheffing van dien staat. En dit is, naar ons oordeel, een blijk dat het overschot van christelijke waarheid, door de eerste «Hervormers» nog gelaten, meer en meer is weggeslonken; dat er sedert, gelijk op den weg der loochening, zoo ook op dien der *emancipatie van het vleesch* een goed end is afgelegd; dat men den heidenschen toestand al naderbij is gekomen. In den heidenschen toestand, wij erkennen het, is de maagdelijke kuischheid, gedacht als vrijwillig gekozen levensstaat, eene abnormiteit, en daarom, mogte hij er ergens voorgegeven worden, eene onwaarschijnlijkheid; maar in den Christelijken toestand, waar men aan JESUS als God en Wetgever, waar men aan zijne genade als hemelsche kracht, die de natuur opwekt, veredelt en helpt tot het

hoogste, tot het moeijelijkste, gelooft, — in den christelijken toestand is de maagdelijke staat geene onwaarschijnlijkheid, geene abnormiteit, maar zeer mogelijk en zeer normaal. Immers, daar heeft men eene kracht, die sterker is dan de begeerlijkheid des vleesches; daar heeft men een zedenwet, die onderscheid maakt tusschen goed en beter, tusschen verpligting en raad, tusschen voldoende en volmaakt; eene zedenwet die het hoogste ideaal — CHRISTUS — gelijkheid met God — ter nastreving voorstelt, maar die het volkomen bereiken daarvan niet tot noodzakelijkheid maakt; daar heeft men, eindelijk, een rijkdom van goederen, die schadeloos stelt voor het vrijwillig verzaakte genot, dat anderzins niet geheel ontzegd was. Maar ontneemt gij den volke het geloof aan de genade, die *het willen en het doen werkt;* aan JESUS wetgeving, die de vroegere wetgeving volmaakt; aan JESUS Godheid, die uit haren rijkdom ieder gemis *honderdvoudig vergoedt en het eeuwig leven schenkt;* dan, o! dan gaan met dat geloof ook alle zin en kracht voor het hoogere verloren.

Naauwelijks had dat geloof in het midden der heidensche wereld aanhangers gevonden, of de christelijke toestand was gevormd, en met denzelven ontstond de maagdelijke staat, omringd met den eerbied van allen: zoo bleef het tot dat men velen uit het christenvolk een gedeelte der waarheid roofde, en daarmede ook de hoop en de liefde — de werkzaamheid — kwetste. Toen werd het beleven van dien staat zeldzamer: — teeken, dat de christelijke toestand een schok had geleden. Maar nu men JESUS, den evangelischen JESUS en zijne genade, weggenomen heeft, nu schijnt die staat eene dwaasheid, eene abnormiteit, eene onwaarschijnlijkheid: — zeker teeken, dat de christelijke toestand bijna opgehouden heeft, dat men den

heidenschen toestand nabij gekomen is. Vergelijken wij dan, onder het opzigt dat ons thans bezig houdt, het Protestantendoms *weleer* en *nu*, zoo kunnen wij de verhouding niet anders beteekenen dan als VERVAL.

LAGER ONDERWIJS.

VERGELIJKENDE EXAMENS.

REGTSPRAAK VAN DEN HOOGEN RAAD DER NEDERLANDEN,

16 *December* 1845.

Reeds langen tijd was ons voorgaand Artikel, nopens de *gesustineerde* WETS-VERPLIGTING tot het *Vergelijkend Examen*, ten opzigte der *Openbare Scholen*, geschreven, toen, den 16 December van het vorige jaar, de Hooge Raad der *Nederlanden*, — in zake eener *Bijzondere* School van de *tweede klasse*, — een vonnis uitbragt, waarin over de WETTELIJKE VERPLIGTING dier Examens eenige uitspraak gedaan werd. Dadelijk rees bij ons de gedachte op, om, nadat wij *onze* zienswijze omtrent deze veronderstelde WETS-*verpligting* met aankleven van dien, voor de *openbare* scholen, zouden hebben medegedeeld, ook nopens deze geregtelijke uitspraak onze bemerkingen aan onze lezers kenbaar te maken, en zulks des te meer, doordien ons, tot heden behandelde, hoofd-systeem, namelijk, dat het VERGELIJKEND EXAMEN DOOR GEENE WET IS VOORGESCHREVEN, door deze regtspraak werd bevestigd. Daarom haasten wij ons dit voornemen ten uitvoer te leggen.

Wij beschouwen het hoogst doelmatig, dit vonnis in

zijn geheel over te nemen; ten eerste, omdat de onderscheidene daadzaken en regts-kwestiën daarin zijn aangegeven; ten andere, omdat het belang des geschils medebrengt, deze geregtelijke uitspraak, over eene zoo gewigtige aangelegenheid, zoodanig als zij is liggende, ter kennisse van den wikkenden en wegenden lezer te brengen, en eindelijk, om alle verminking, waarvan *wij* den hoogsten afkeer hebben, te voorkomen.

Volledige mededeeling wordt hier te gebiedender gevorderd, omdat wij, in eenige gezigtspunten, van den Hoogen Raad verschillen, en voornemens zijn, bedenkingen tegen een gedeelte van dit vonnis mede te deelen. Met alle bescheidenheid zullen wij deze onze bemerkingen voordragen; maar desniettemin met al dien nadruk, welken innige overtuiging moeijelijk inhouden kan.

Intusschen, ter gelegenheid van deze geregtelijke bemoeijingen der opklimmende regtsmagten in *Nederland*, over dit hoofdpunt van onze tegenwoordige schoolregeling, zal een ieder met ons bespeuren, dat de WETtigheid der vergelijkende Examens van onderscheidene zijden in twijfel getrokken wordt, dat men derzelver nuttigheid niet zoo eenparig inziet, als de heer ROOZENBOOM wel vermeent, en dat men van verschillende kanten pogingen aanwendt, om de *onwettigheid* van hunne *verpligting* te doen uitkomen en alzoo de verpligting te doen wegvallen.

Overigens noodigen wij den lezer uit om zelf het *dispositief* (1) van het vonnis in rijpe overweging te nemen, en tevens de kracht der redeneringen, door het Hooge Regts-Collegie in de *Overwegingen* gebezigd, met oplettendheid gade te slaan; en wij vleijen ons, dat de lezer, even als

(1) De eigenlijke beslissing.

wij, in het *dispositief*, een *aveu* ontwaren zal, hetwelk volkomen met ons vroeger geuit systeem overeenstemt en mitsdien hetzelve bekrachtigt en bevestigt; maar dat hij daarentegen in eenige van deszelfs *Hoofd-Overwegingen*, eene zwakte bespeuren zal, die, dewijl zij in het oogspringend is, tegen de *wettigheid* der vergelijkende Examens pleit.

Zie hier het vonnis, den 16 December 1845, door den Hoogen Raad uitgesproken, na gehouden pleidooijen op den 20 October te voren en Conclusie door den advocaat-generaal op den 19 November genomen.

De Hooge Raad enz.

Op de voorziening in cassatie van den Officier van Justitie bij de Arrondissement-Regtbank te *Zutphen* tegen een vonnis dier regtbank, in hooger beroep regt doende over politie-overtredingen, van den 25 Julij 1845, waarbij te niet is gedaan het vonnis van het Kantongeregt te *Doetinchem*, regt doende over politie-overtredingen, van den 20 Dec. 1844, bij hetwelk G. J. NYHUIS, onderwijzer der jeugd, wonende ter laatstgenoemde stede, ter zake van overtreding van art. 12, 14 en 17 der wet op het schoolwezen van den 3 April 1806 en van art. 1 van het Kon. Besluit van den 27 Mei 1830 (Staatsblad nº. 9), is veroordeeld in eene geldboete van *f* 50 en in de kosten, en door de regtbank, op nieuw regt doende, is verstaan, dat het niet wettig en overtuigend is bewezen, dat de bekl. ten zijnen huize te *Doetinchem* lager onderwijs heeft gegeven, zonder daartoe de wettige vereischten te bezitten, en hij mitsdien te dier zake is ontslagen van alle regtsvervolging; de kosten van beide instantiën te dragen door den Staat.

Gehoord het verslag van den raadsheer DE GREVE;

Gelet op de door den req. ingediende memorie van cassatie;

Gehoord den adv. van den gereq. in zijne mondelinge voordragt, ten betooge der niet-ontvankelijkheid van des req. voorziening in cassatie, en subordinaat tot bestrijding der door hem aangevoerde middelen van cassatie;

Gehoord den adv.-gen. DEKETH, namens den proc.-gen. in zijne conclusie, strekkende tot cassatie van het beklaagde vonnis, als niet behoorlijk gemotiveerd, en voorts tot verwijzing dezer zaak naar het Prov. Geregtshof in *Gelderland*, ten einde aldaar op het ingestelde appel op nieuw te worden geïnstrueerd en afgedaan, de in cassatie gevallen kosten te dragen door den Staat;

Overwegende, dat namens den gereq. is voorgesteld een grond van niet-ontvankelijkheid van den req. in zijne voorziening in cassatie, vermits de req., hoewel bij het dispositief van het beklaagde vonnis ontslagen van

alle regtsvervolging, nogtans inderdaad zou zijn vrijgesproken, en dat uit dien hoofde, krachtens art. 381 Strafv., de cassatie van het vonnis alleen door den proc.-gen. bij den Hoogen Raad in het belang der wet zou kunnen worden vervolgd;

O. te dien aanzien, dat wel bij het gemelde vonnis wordt gezegd, dat het den bekl. aangetijgde feit niet zoude bewezen zijn, maar dat zulks niet was gegrond op de meening des regters, dat het door den gereq. geven van lager onderwijs ten zijnen huize te *Doetinchem* niet ten processe zoude zijn gebleken, als zijnde dit feit niet slechts door den gereq. volledig erkend, maar bij het vonnis uitdrukkelijk als bewezen aangenomen, doch op de overtuiging des regters, dat hij, hiertoe wettig bevoegd zijnde, niet kon gezegd worden lager onderwijs te hebben gegeven, zonder daartoe de wettige vereischten te bezitten:

O. immers, dat dienaangaande bij het beklaagde vonnis is uitgemaakt, niet slechts dat de gereq. bezit eene acte van algemeene toelating, alsmede eene speciale admissie, maar tevens dat hij door het bezit dezer acten van de wettelijke vereischten tot het geven van dat onderwijs is voorzien; en dat derhalve hierin is vervat zoowel eene feitelijke, als tevens eene regtskundige beslissing;

O. dat dit allezins wordt bevestigd door den inhoud en de strekking der meeste overwegingen van het beklaagde vonnis, waarbij de onderscheidene tegen de wettigheid der acte van speciale admissie door het Openb. Min. aangevoerde bezwaren door den regter zijn onderzocht, en aan de, naar zijn oordeel, als wettig te beschouwen verordeningen, ten aanzien van het lager onderwijs, zijn getoetst;

O. dat derhalve de req. is ontvankelijk in zijne voorziening in cassatie;

O. ten aanzien der gegrondheid dezer voorziening in cassatie, dat de gereq. blijkens de oorspronkelijke dagvaarding, is beklaagd lager onderwijs te hebben gegeven, zonder daartoe de wettige vereischten te bezitten; dat die vereischten zijn vervat in art. 13 der wet van 3 April 1806, voor het lager schoolwezen en onderwijs (1), en dat de al of niet gegrondheid dezer voorziening in cassatie vooreerst afhangt van de vraag, of de gereq. tijdens het hem te laste gelegde feit, heeft bezeten het derde, bij genoemd artikel voorgeschreven vereischte, het wettiglijk verkregen hebben eener speciale beroeping, aanstelling of admissie tot de door hem gehoudene school, niet ingetrokken uit hoofde van eene der redenen, vermeld bij art. 18 dier wet (2);

---

(1) Art. 13 zegt: Niemand zal binnen de Bataafsche republiek eenig lager onderwijs geven, dan die de vier navolgende vereischten bezit:

Voor eerst: dat hij zijn goed burgerlijk en zedelijk gedrag door één of meer voldoende *getuigschriften* kan bewijzen.

Ten tweeden: dat hij *de algemeene toelating tot het geven van onderwijs erlangd hebbe.*

Ten derden: dat hij, na en boven deze algemeene toelating, eene *speciale beroeping, aanstelling of admissie* tot deze of gene school, of voor deze of gene plaats, wettiglijk verkregen hebbe.

Ten vierden: dat hij zich, na het verkrijgen eener speciale beroeping aanstelling of admissie, met de bewijsstukken, daartoe betrekkelijk, bij den schoolopziener van het district of de plaatselijke schoolcommissie in persoon of schriftelijk vervoegd hebbe.

(2) Art. 18 luidt: Al die, de algemeene toelating tot het geven van onderwijs verkregen hebbende, zich aan pligtverzuim, overtreding of weder-

O dat, tot het wettiglijk verkregen hebben van zoodanige admissie, in de eerste plaats behoort, dat zij zij verleend en niet wettig ingetrokken, door eene daartoe in het algemeen bevoegde magt en toegekend aan eenen bevoegden persoon; dat, blijkens 's regters feitelijke beslissing, aan den gereq., die den daartoe vereischten tweeden schoolonderwijzersrang bezat, eene speciale beroeping tot de door hem gehoudene school is verleend, door het plaatselijk bestuur van *Doetinchem*, volgens de thans vigerende wettelijke verordeningen, op het lager onderwijs, daartoe op zich zelf bevoegd; dat *hoewel volgens de feitelijke beslissing van het bekl. vonnis, die beroeping later door hetzelfde bestuur is ingetrokken*, die intrekking echter niet is gegrond op genoemd art. 18, noch op eenige andere wettige bepaling; en derhalve in zoo verre de gereq. zoude bezitten het meergenoemde vereischte;

O. echter, dat, volgens de bepaling van art. 19 van het reglement voor het lager schoolwezen en het onderwijs, behoorende bij de wet van den 3 April 1806, over hetzelfde onderwerp, elke speciale beroeping, aanstelling of admissie, voor zoo ver het onderwijs aangaat, geene verdere qualificatie geeft, dan zij die beroepen, aanstellen of toelaten geregtigd zijn te geven (1), dat *de plaatselijke besturen tot het verleenen van zoodanige speciale acten, niet zijn geregtigd, dan na oproeping der wettige sollicitanten tot een vergelijkend examen en het houden van zoodanig examen bij het zich aanmelden van meerdere sollicitanten, of, na bekomene dispensatie daarvan*; dat blijkens het wel niet uitdrukkelijk maar echter met der daad aangenomene bij ééne der overwegingen van het beklaagde vonnis, de aan

---

streving der algemeene wet of aan blijkbaar wangedrag schuldig maken, zullen, voor de eerste maal, met opschorsing hunner akte van algemeene toelating voor den tijd van zes weken, en, voor de tweede maal, met de volkomen intrekking dier akte worden gestraft, verliezende daarmede gelijktijdig het regt en genot hunner speciale beroeping, aanstelling of admissie, en zullende, desniettegenstaande voortgaande met het geven van onderwijs, vervallen in dezelfde boeten en straffen, als bij art. 14 zijn vastgesteld.

(1) Art. 19 drukt zich aldus uit: Bij alle speciale beroeping, aanstelling of admissie (art. 13, n°. 3 en art. 17 der wet) zal daarvan door degenen, die de beroeping of aanstelling doen of admissie verleenen, aan den beroepenen, aangestelden, of geadmitteerden, hetzij als openbaar of bijzonder schoolonderwijzer of schoolhouderesse, hetzij als huisonderwijzer (art. 4), eene schriftelijke akte moeten worden afgeleverd, bevattende naauwkeurig den omtrek der werkzaamheden, denzelven opgedragen; doch welke werkzaamheden, wat het onderwijs betreft, zich in geen geval verder zullen mogen uitstrekken, dan die, waartoe de beroepene, aangestelde of geadmitteerde de algemeene toelating (art. 13, n°. 2 en art. 16 der wet) ontving, en welke akte denzelven, voor zoo verre het onderwijs aangaat, geene verdere qualificatie geeft, dan zij, die hem beroepen, aanstellen of toelaten, geregtigd zijn te verleenen.

Het zijn voornamelijk deze akten, welke, zoo dikwerf zij ontvangen worden, ingevolge n° 4 van art. 13 der wet, moeten zijn vertoond geworden aan den schoolopziener van het district, of aan de plaatselijke schoolcommissie, vóór en al eer een beroepene, aangestelde of geadmitteerde van zijne beroeping, aanstelling of admissie vermag gebruik te maken, ook ten einde van deze beroeping, aanstelling of admissie de openbare aankondiging geschiede ter plaatse, waar zulks behoort.

den gereq. afgegevene acte niet is voorafgegaan door zoodanig vergelijkend examen, en hem almede geene dispensatie daarvan is verleend; en dat uit dien hoofde de gereq., tijdens het hem ten laste gelegde feit, *niet volkomen bezat het derde vereischte van art. 13 der meergenoemde wet;*

O. immers, dat *bij art. 2 van het besluit van den Souvereinen Vorst, van den 20 Maart 1814, n°. 2* (Staatsblad n°. 39), is bepaald, dat, ter vervulling der openvallende plaatsen van schoolonderwijzers, de opgeroepene wettige sollicitanten aan een vergelijkend examen zullen blijven onderworpen (1): en *dat derhalve de in deze voorgesehreven oproeping voor en het houden van een vergelijkend examen, hoewel niet ingesteld, bij meergenoemde wet van den 3 April 1806, berust op eene wettige en behoorlijk uitgevaardigde, en mitsdien algemeen verbindende, verordening, geenszins (zoo als bij het beklaagde vonnis is aangenomen) alleen op een bestaand gebruik;*

O., *dat het* almede *niet zoude aangaan, de inachtneming dezer verordening in alle gevalle slechts te beschouwen als eenen bloot administratieven, buiten den toegelatene omgaanden maatregel, vermits daarin is vervat een tot de wettigheid der speciale beroeping, aanstelling of admissie volstrekt noodig vereischte;*

O., dat uit dien hoofde, zoo als door den req. als derde middel van cassatie is voorgesteld, bij het beklaagde vonnis, door het ontslaan van den gereq. van alle regtsvervolging, zijn geschonden art. 2 van het besluit van den Souvereinen Vorst, van 20 Maart 1814, n°. 2 (Staatsblad n°. 39), en *daardoor art. 13 en 14 der wet voor het lager schoolwezen en het onderwijs, van den 3 April 1806*; en dat het mitsdien niet noodig is te onderzoeken de overige door den req. aangevoerde middelen van cassatie, en in het bijzonder, of de gereq. wel heeft bezeten de overige bij art. 13 van laatstgenoemde wet opgenoemde vereischten;

Vernietigt het beklaagde in deze zaak in booger beroep gewezen vonnis der Arrondissements-Regtbank te *Zutphen*, van 25 Julij 1845, alleen echter voor zoo verre betreft het daarbij uitgesprokene ontslag van alle regtsvervolging;

En, ingevolge art. 105 R. O. regtdoende ten principale op de daarbij als wettig en overtuigend bewezen aangenomene daadzaken;

Verklaart den gereq. G. J. NYHUIS *schuldig aan overtreding van art. 13 der wet voor het lager schoolwezen en het onderwijs van den 3 April 1806, door, zonder daartoe al de wettige vereischten te hebben bezeten, te zijnen huize te* Doetinchem *den 16 Januarij 1844 lager onderwijs te hebben gegeven*;

Gezien art. 13 en 14 der genoemde wet en art. 1 en 2 der wet van den 27 Dec. 1839 (Staatsblad n°. 53), luidende enz.

Gezien mede art. 2 van het besluit van den Souvereinen Vorst van den

---

(1) De woorden van dit art. 2 zijn deze:

«Ter vervulling der openvallende plaatsen van schoolonderwijzers, zullen, op den tot hiertoe gebruikelijken voet, de opgeroepene wettige sollicitanten aan een vergelijkend examen worden onderworpen, en zal, na ontvangst van het verslag deswege, onze Commissaris-Generaal van binnenlandsche zaken de autorisatie tot de aanstelling of toelating verleenen en de vereischte akte uitreiken.»

20 Maart 1814, n°. 2 (Staatsblad n°. 39), art. 207, eerste zinsnede, Strafvordering en art. 467 en 469 Strafregt;

Veroordeelt hem te dier zake in eene geldboete van *f* 50; ten behoeve van het plaatselijk schoolwezen van *Doetinchem*, alsmede in al de kosten van dit regtsgeding, zoo in eersten aanleg en in hooger beroep, als in cassatie; boete en kosten des noodig te verhalen bij lijfsdwang;

Gedaan enz.

(Gepleit Mr. de Kempenaer.)

Na de lezing van dit kunstmatig bewerkte vonnis, vragen wij ons af: is die uitspraak, zoo als dezelve is liggende, *vóór* of *tegen* het systeem, hetwelk wij vroeger ontwikkelden, namelijk: de *Vergelijkende Examens zijn door geene* WET voorgeschreven? En hoogst aangenaam is het ons te kunnen antwoorden, dat deze geregtelijke beslissing ons gevoelen ten eenenmale rugsteunt en bekrachtigt; en zulks op verschillende wijzen.

1°. *Door de bewoordingen en den inhoud van het dispositief.* Overbekend is het, dat het *dispositief* het *wezenlijke* van elk vonnis daarstelt, terwijl de *overwegingen* of *motieven* blootelijk gronden bevatten, welke de eene meêr, de andere minder, den regter tot het nemen der *beslissing* genoopt hebben.

En wanneer wij ons nu bepaaldelijk afvragen: wat heeft de Hooge Raad BESLIST? Alsdan ligt het antwoord gereed, dit geregtelijk Collegie *Verklaart schuldig aan overtreding van art.* 13 DER WET VAN 3 APRIL 1806. En door deze voor ons systeem zoo hoogst gewigtige woorden, door deze zelfde VERKLARING verklaart de Hooge Raad te gelijker tijd, *eo ipso*, datgene wat wij steeds betoogden, namelijk: HET BESLUIT VAN 20 MAART 1814 IS GEENE WET; want, om de overtreding tegen de Schoolinrigting te kenmerken, beroept de Hooge Raad zich, niet op het *Besluit* van 20 Maart 1814, maar op de WET van 3 April 1806. Ware nu het *Besluit* van 20 Maart 1814 in de oogen des regters *in*

kracht gelijk aan *eene* WET, alsdan zoude de Hooge Raad bepaaldelijk en alleen hebben schuldig verklaard aan overtreding van het *Besluit* van 20 Maart 1814; en mogte er in dat *Besluit* geene *Strafbepaling* duidelijk genoeg zijn aangegeven, alsdan zoude de Raad naar de WET des jaars 1806, — doch alleen in de tweede plaats, — verwezen hebben, en dit nog wel, omdat het *Besluit* het voortdurend bestaan dier WET voor *die* gevallen had gehandhaafd, welke namelijk door dit *Besluit* — als dit WETS-kracht hadde bezeten — niet zouden geregeld en verordend zijn. Maar nu heeft de Hooge Raad, met voorbijgaan van het *Besluit* van 20 Maart 1814, ofschoon latere verordening zijnde, zich op de WET van het jaar 1806 gegrond; in die WET heeft hij het overtredene voorschrift gevonden; en daardoor heeft hij daadwerkelijk erkend, dat het *Besluit* van 20 Maart 1814 in zijne oogen geene WETS-*kracht* is bezittende.

De Hooge Raad heeft in zijn *dispositief* het *Besluit* niet eenmaal aangehaald, en dit met het alom bekende doel, om allen schijn te vermijden, van op een *Besluit* te vonnissen, maar wel krachtens *eene* WET zijn oordeel en zijne beslissing uit te spreken, en hierin is de raad zich gelijk gebleven: *Regt geschiedt op* WET *niet op* BESLUIT.

Wij zeggen alzoo met grond, de Hooge Raad heeft *ipso facto et jure*, door de bewoordingen en den inhoud van het *dispositief* van bovengemeld vonnis, aan het *Besluit* van 20 Maart 1814 WETS-*kracht* ontkend.

Maar ook 2° wordt uit de *Overwegingen* van dit vonnis dit door ons aangewezen punt steeds meer en meer bekrachtigd. Ziet immers met welke zorg de Hooge Raad vermeden heeft, dit *Besluit*, óf een ARRÊTÉ-LOI óf WET te noemen; dit woord ware zoo krachtig, zoo beslissend ge-

weest; en men heeft het niet gebezigd. Ook geeft men van dat BESLUIT geene bepaling of geene beschrijving, die eene WET aanduidt; want welke zijn de krachtigste bewoordingen door den Raad gebezigd? Deze, welke in eene der *Overwegingen* voorkomen: DIT *Besluit is eene wettige en behoorlijk uitgevaardigde en mitsdien algemeen verbindende verordening*, maar hierin vinden wij geene omschrijving *eener* WET; DIT *eigenaardige* dier verordening MOET trouwens in *ieder* Besluit, binnen de grenzen der Koninklijke (of Souverein-Vorstelijke) magt gegeven, aanwezig zijn; en dien ten gevolge stellen deze bewoordingen geenszins het uitsluitend kenmerk van eene WET daar. Het Koninklijk Besluit van 2 Januarij 1842 is ook voorwaar eene algemeen verbindende verordening; maar is daarom niet eene WET. Uit even hetzelfde oogpunt heeft de Hooge Raad het Besluit van 20 Maart 1814 beschouwd.

Want 3°., de Hooge Raad heeft duidelijk getoond, dat, in zijne oogen, *het Besluit* niet dan eene verordening is, die slechts eenige, bij *de* WET niet duidelijk, noch omstandig genoeg aangegeven, bepalingen en handelingen omschrijft, en tevens het middel tot uitvoering *der Wet*, ten dien opzigte, bepaalt. Even als het Besluit van 2 Januarij 1842 strekken moet, om overal en door allen *de* WET billijk en regtvaardig te doen uitvoeren, zoo heeft insgelijks *het Besluit* van 1814, naar 's Raads oordeel, ten doel gehad, de wijze te regelen, langs welke een ander gedeelte dier wet, namelijk de *voorbereiding* tot *beroeping* van onderwijzers, zoude worden ten uitvoer gelegd. Dit doet de Hooge Raad dan ook ten duidelijksten gevoelen, door de wet van 1806 als Hoofdpunt zijner wetstoetsing te beschouwen en *het Besluit* als eene wettelijke uitlegging van art. 13 der Wet te doen voorkomen; als eene verordening, die de wijze

van ten uitvoerlegging *der Wet* op dit punt regelde; de Raad oordeelde in werking te zien, datgene wat art. 21 der WET 1806 als regel bepaalde: «De raadpensionaris «stelt vast alle zoodanige nadere reglementen, verorde- «ningen en Instructien, als ter geregelde en krachtdadige «invoering dezer wet in het bijzonder en ter bevordering »van het Lager Schoolwezen en onderwijs in het algemeen «dienstig en noodig zullen worden geoordeeld.» Ja, de Raad zag, onder den titel van *Besluit*, een reglement, eene verordening of instructie ter bevordering van het Lager schoolwezen, door den Souvereinen Vorst, uitgevaardigd, waartoe deze, krachtens art. 21 der wet 1806 bevoegd was, maar geenszins eene WET; dus eene verordening ten gevolge der wet, maar geene verordening, die zelve WET was.

4°. De woorden door den Hoogen Raad gebezigd: «*of na bekomen dispensatie*» bevestigen op nieuw allerkrachtigst het door ons ontwikkelde, dat de Hooge Raad aan het *Besluit* van 20 Maart 1814 geene WETS*kracht* toekent. Ware immers het *Besluit* van 20 Maart 1814 eene WET, alsdan zoude de *dispensatie* van zoodanige verordening eene afwijking zijn, die ongrondwettig is. Geene DISPENSATIE van eene WET is geoorloofd, ten zij in die WET zelve de bevoegdheid daartoe worde toegekend; en dewijl in het Besluit van 20 Maart 1814 zoodanige magtiging van DISPENSATIE niet is verleend, en evenwel de Hooge Raad de bevoegdheid tot dispensatie aanneemt, verklaart deze mitsdien, als eene *consequentia juris*, dat gezegd *Besluit* niets dan een eigenlijk *Besluit* in den engeren zin is, waarvan deze de eigenschappen zijn, dat hij, die *het Besluit* uitvaardigde, of die in zijne regten treedt, of van hem de magtiging daartoe ontvangt, de uitvoering van dat *Besluit* kan schorsen, of

tijdelijk deszelfs algemeen verbindende kracht kan tegenhouden, omdat het geene WETS*kracht* is, welke alleen voor eene nieuwe *Wet* zwicht, maar eene bloot WETTELIJKE *kracht*, dat is een gebod, verbindend, omdat het bevolene in behoorlijken vorm en door de bevoegde magt is uitgevaardigd, maar desniettemin dagelijks *herroepbaar* is, door deze zelfde magt, die het regt van *gebieden* en dit *gebod in te trekken* regtmatig, uit kracht en door den wil der wet, bezit; het is eene verbindende verordening, maar hij die deze verordening daarstelde, behield zich voor, om dit gebod of verbod in zekere gevallen te herroepen, of te schorsen. En wat ten aanzien van het onderhavig besluit nog meer is, de aard der verordening bevatte in zich zelve niet alleen den kiem daartoe, maar én opschrift, én aanhef, én inhoud, én slot verkondigden eenparig *het* INDIVIDUEEL *willen*; en neven het INDIVIDUEEL *willen* staat, als een onafscheidbaar iets, het, — ofschoon daar onbeschrevene, — NIET *willen*.

Dus of het regt van DISPENSATIE-*verleening* van de vervulling der voorschriften van het Besluit van 20 Maart 1814 bestaat niet, of *dat Besluit* is geene WET, en moet onder de bloote *Besluiten* gerangschikt worden en blijven, zoo als hetzelve, naar ons inzien, onder de reeks der Besluiten daadwerkelijk behoort; dit is door den Hoogen Raad, zoo als wij zegden, bij eene *Consequentia Juris* erkend.

Overigens het *Gouvernement* beschouwt zich volkomen tot de DISPENSATIE geregtigd, en erkent mitsdien dan ook, van zijne zijde, deze verordening als niet *algemeen verbindend* door WETS-kracht; het handelt dien ten gevolge als ware dezelve een bloot *Besluit*; eene wel is waar *wettelijke* verordening, maar geene WET.

Hier is voor ons te bemerken, dat de Hooge Raad niet

in eenig onderzoek hoegenaamd nopens de bevoegdheid, of de magt, ja, de bedoelingen van den Souvereinen Vorst, op den 20 Maart 1814, getreden is. Dit stilzwijgen vermeenen wij beknoptelijk te moeten aanvullen en te betoogen, dat *op dit tijdstip* de Souvereine Vorst niet heeft *kunnen*, niet heeft *willen*, niet heeft *mogen* daarstellen nopens het schoolwezen eene *verordening*, kracht van WET hebbende.

Beginnen wij met ons te herinneren, dat de Souvereine Vorst geen *autocraat* was. Wij zeggen: Hij was geen *alleenheerschend, allesvermogende, door geene Wet gebonden, Vorst* (AUTOCRATE: *qui gouverne de sa seule autorité; souverain absolu; despote; sans le frein d'aucune loi.* P. C. V. BOISTE, DICT. UNIV. op de woorden AUTOCRATE, AUTOCRATIE, AUTOCRATOR.) —

Neen, zoodanige uitgestrekte magtgeving heeft voorwaar niet in de bedoeling van het — omtrent zijne vrijheid steeds zoo naijverig — Nederlandsche volk gelegen, noch gelegen kunnen zijn. — Zoude men immers wel veronderstellen *mogen*, dat dit zoo vrijzinnig volk plotselijk tot zulk een lage verbastering zoude vervallen zijn geweest? O! neen De vorst zelf ontnam dan ook allen schijn tot dien blaam; hij zelf helderde de meening des volks op. Wij hebben het reeds in ons vorig artikel aangetoond; hij verklaarde de regering dezer landen te aanvaarden, doch onder *één uitdrukkelijk beding*, onder *ééne solemnele*, aan de geheele natie gedane belofte; ALLEEN ONDER WAARBORGING EENER WIJZE CONSTITUTIE aanvaardde hij hetgeen de natie hem aanbood (1). Wij deden reeds zien, dat hij het *verschaffen eener Constitutie* als eene op hem RUSTENDE VERPLIGTING be-

(1) Zie *Proclamatie* 2 Dec. 1813. *Staatscourant* 1813, nº. 2; *Katholiek*, D. 9, bl. 41.

schouwde (1). Wij hebben uit zijne eigene woorden bewezen, dat hij de *souvereiniteit aanvaard had,* ONDER UITDRUKKELIJKE VOORWAARDE, *dat de vrijheid der personen, de zekerheid der eigendommen,* ALLE *burgerlijke voorregten in een woord, die een* WAARLIJK VRIJ VOLK KENMERKEN, BIJ EENE DOELMATIGE GRONDWET ZOUDEN GEWAARBORGD WORDEN (2).

En wij hebben dan ook niet geaarzeld, de veronderstelling neder te schrijven, dat die Vorst, *vol van het gevoel zijner verpligting, om alles naar grondwettelijke voorschriften te regelen, bezwaar vond, vóór de daarstelling eener* GRONDWET, *eenige akte als* WET *uit te vaardigen.*

Wij hebben van eene andere zijde doen opmerken, dat hij zelf onderscheid maakte tusschen WETTEN, *Proclamatien, Publikatien,* en BESLUITEN (3) en dat hij, vóór den 30 Maart 1814, *geene* zijner akten WET heeft bestempeld, integendeel dat, in n°. 3 en 4 van het *Staatsblad* 1814, boven twee zijner verordeningen, van dezelfde dagteekening, aan haar slot *Besluit en Publicatie* genaamd, het woord WET geplaatst zijnde, dit opschrift sedert naauwkeurig vermeden werd (4).

Wanneer alzoo de Vorst zelf al den schijn heeft gegeven, dat hij zich onbevoegd oordeelde, om eene WET, in den strengsten zin genomen, te maken, en wanneer wij daarmede in verband brengen de gestelde voorwaarde ter aanvaarding van het bestuur dezer landen, alsmede den billijken en hoogst waarschijnlijken wil des volks, dan zijn wij geregtigd om het gevoelen te uiten, dat hij nopens het Schoolwezen NIET *eene verordening* als WET heeft KUNNEN daarstellen.

(1) Zie *Besluit* 21 Dec. 1813.

(2) Zie het *Rapport, door de Commissie tot herziening der Grondwet* 13 Julij 1815.

(3) Zie *Besluit* 18 Dec. 1813, art. 2, *Staatsblad* n°. 1, 1814.

(4) Zie *Katholiek*, ibid, bl. 42. *Noot.*

En inderdaad, vóór de invoering der GRONDWET, verkeerden wij in *een tijdstip van overgang;* en zal men nu durven verklaren, dat hij, die tevens zoo zeer van dien toestand overtuigd was, bevoegd zoude geweest zijn, om, in dien stand van zaken, in afwachting eener grondwettelijke regeling van beheer en van wetgevende magt, eene verordening uit te vaardigen, die voor de opvolgende tijden als WET zoude moeten geëerbiedigd worden? Zoo hadde hij immers de Grondwet kunnen dooden, alvorens zij geboren was.

En wel vooral eene verordening die eene uitgevaardigde WET, welke *steeds was gehandhaafd geworden*, uit verschillende opzigten, in haren hartader kwetste?

Uit hetgeen wij aanhaalden voor het NIET KUNNEN wordt tevens het NIET WILLEN daarstellen van ZOODANIGE VERORDENING, ter zake van het Schoolwezen, duidelijk aangetoond; èn door de *opschriften* boven de verordeningen bij den Souvereinen Vorst uitgevaardigd; èn door het eenmaal geplaatste woord WET gestrengelijk te doen vermijden; èn door de zoo menigwerf herhaalde verklaringen van dien vorst, blijkt het genoeg van zijn NIET WILLEN.

Dat hij ZOODANIGE VERORDENING niet heeft MOGEN uitvaardigen, zal even gemakkelijk zijn te bewijzen. Wij verstaan door het woord MOGEN, dat *edelaardigheid, heuschheid, loyauteit* hem verbood nopens het Schoolwezen *zoodanige verordening*, eene WET, *op dat tijdstip, in de gegeven omstandigheden*, te doen ontstaan. Hij had in zijne PUBLICATIE van 2 Maart 1814 verklaard, dat het Nederlandsche volk de meest mogelijke verzekering moest hebben, dat *de opvoeding der jeugd, de uitbreiding der wetenschappelijke kennis door de regering worde ter harte genomen*, DOCH VAN ALLE KNELLENDE BANDEN, DIE DEN GEEST ONDERDRUKKEN EN DEN

MOED VERDOOVEN, LOSGEMAAKT (1). Hij bezigde deze woorden in eene Publicatie, die strekken moest, om het volk in te lichten, nopens de wijze, op welke de reeds ontworpen en *door hem goedgekeurde* GRONDWET door het volk zoude worden beoordeeld. Hem was mitsdien bekend, dat, bij art. 140 en 141 dier Grondwet, aan den *Souvereinen Vorst* alleen ZORGE voor het openbaar onderwijs en voor de opvoeding der armkinderen werd toegekend en dat blijkens art. 86, WETTEN over het Schoolwezen verondersteld werden.

En nu zoude die zelfde Vorst, — *Souvereine Vorst* genaamd zoowel NA als VÓÓR de Grondwet van het jaar 1814, — in strijd met zijne openlijke verklaringen, in strijd met zijne gedragingen, in strijd met zijne eigene onderscheiding der WETTEN VAN BESLUITEN, — SLECHTS TIEN DAGEN VÓÓR DE AANNEMING DER GRONDWET, — onder den titel van BESLUIT eene WET nopens het Schoolwezen hebben gemaakt, welke WET *de knellendste banden, die den geest onderdrukken, den moed verdooven* (2), moest daarstellen, eene WET welke na de invoering der Grondwet EENE VERBINDENDE KRACHT zoude hebben en blijven behouden, eene WET welke niet dan door eene WET zoude kunnen worden afgeschaft en wier *banden* alleen door eene opvolgende WET konden worden losgerukt; eene WET, die van de *ééne* zijde zoude verklaren, dat de WET van den 3 April 1806, — die zelfs onder het Fransche keizerrijk was geëerbiedigd en gehandhaafd, — BIJ VOORTDURING *zoude beschouwd worden als de grondslag der Nederlandsche Schoolinrigtingen* en van ééne andere zijde deze zelfde WET van het jaar 1806, in haar hoofdbeginsel, namelijk de *vrije* en *onafhankelijke beroeping der onderwijzers door de plaatselijke besturen,*

(1) Zie *Staats-Courant* 1814, n°. 53.
(2) Zie *Katholiek*, D. 8, bl. 245 en volg.

krenken en vernietigen moest, en aan de centrale regering een monopolie van regt toekennen, in strijd met den zoo duidelijken geest van geheel de WET des jaars 1806. Neen! dit kan noch mag men veronderstellen.

Ja, men zoude moeten aannemen, dat, *even* als de WET van den 3 April 1806 is ingevoerd, *in den tusschentijd, dat* LODEWIJK NAPOLEON officieel zoude worden aangevraagd, om Koning van *Holland* te worden *en* zijne komst alhier ten lande; dat *even* als de *boekenlijst* is afgekondigd *in den tusschentijd* dat Koning LODEWIJK *Nederland* had verlaten *en* de Fransche wetgeving van kracht zoude worden, de Souvereine Vorst eene WET zoude hebben ingevoerd, die op de WET de jaars 1806 grooten inbreuk moest maken, *in den tusschentijd*, dat de grondwet den volke werd voorgesteld *en* deze werd aangenomen; — en alzoo toegeven en erkennen, dat geheel het schoolwezen in *tusschentijden* of *tusschen-regeringen* is geregeld geworden. — Zoodanige *illoyauteit* is men gedrongen den Souvereinen Vorst te doen begaan, wanneer men zijn BESLUIT in WET wil trachten te veranderen.

En dat de *Souvereine Vorst*, door het uitvaardigen van zijn meergemeld *Besluit*, daadwerkelijk *geene* WET heeft daargesteld, wordt bewezen, — behalven door hetgeen wij reeds aanvoerden, — ook tevens door de in ons vorig artikel vermelde *Besluiten* van dienzelfden Vorst, van 25 September 1815 en 13 Maart 1821, waarbij hij zijn eigen *Besluit* wijzigde, waartoe hij niet geregtigd zoude geweest zijn, en zich niet geregtigd zoude geoordeeld hebben, ware dit *Besluit* als eene WET uitgevaardigd.

Evenmin kan dit *Besluit* als WET beschouwd worden, wanneer men zich de onderscheidene handelingen van den Souvereinen Vorst, later Koning, in strijd met zijn

Besluit van 20 Maart 1814, herinnert; als ook, dat dit *Besluit tot den jare 1821* niet algemeen in werking is geweest, zoo als wij in ons vorig artikel, op daadzaken steunende, betoogden (1); deze facta moeten voorwaar een groot gewigt in de schaal bijleggen.

Men moge wel berekenen, dat bij het aannemen van een tegenstrijdig *systeem*, te gelijker tijd alle *speciale beroepingen* door WILLEM I zelven, hetzij als *heer* van eenige plaats of anderzins geschied, in strijd met dat BESLUIT-WET zouden zijn daargesteld en alzoo onwettig en ongeldig zijn; insgelijks al de *speciale beroepingen*, welke in *Zuid-Holland*, zonder de vervulling der formaliteiten in het *Besluit* aangegeven, hebben plaats gehad, dewijl ten minste tot in het jaar 1821 de Gedeputeerde Staten van dat gewest het nakomen der bewoordingen van het *Besluit* van 20 Maart 1814 NIET als een *volstrekt vereischte* beschouwden.

Ja nog een ander krachtig bewijs kunnen wij aanvoeren, om aan te toonen, dat het nimmer in de bedoeling des Souvereinen Vorsten gelegen heeft, van door zijn *Besluit* eene WET in te voeren.

Niemand moest voorwaar den geest en de kracht van het *Besluit* van 20 Maart 1814 beter kennen dan de Commissaris-Generaal van Binnenlandsche zaken, *in de maand* April des jaars 1814, dus korte dagen na het genomen *Besluit*.

Welnu, deze Commissaris stelde, bij Dispositie van 10 April 1814, n°. 23, als BIJZONDER ONDERWIJZER DER TWEEDE KLASSE aan JOANNES AMSEN, ARIS RUITER MZ., SIMON VROOM, HENDRIK HOUTMAN AZ., JOHAN PHILIP RIECKEN, ADOLF PRINSEN, FREDERIK LODEWIJK RIEBAHN, CORNELIS GERARDUS

(1) Zie *Katholiek*, D. 9, bl. 35 — 39.

PIJL CZ, en verschillende anderen, zonder dat van eenig vergelijkend examen rede geweest ware. Men raadplege de *Bijdragen, schoolberigten*, April 1814 en vergelijke het *register* over het jaar 1811, 1812, 1813 en 1814 en men zal zich hiervan ten volle kunnen overtuigen; ja in de *schoolberigten*, Mei 1814, zal men nog weder bl. 52 vermeld vinden, dat deze *dispositie* van 10 April 1814, den 2 Mei 1814, n°. 15, *door den Heere Secretaris van Staat voor de Binnenlandsche Zaken* werd *geamplieerd* en onder anderen JOHANNES VAN RENESSE, *bezittende den tweeden rang, tot bijzonder onderwijzer der tweede klasse* op dezelfde wijze *finaal* werd *aangesteld.*

Even zoo zal men, uit die zelfde *Bijdragen*, kunnen ontwaren, dat deze Commissaris tot *openbare onderwijzers* finaal aanstelde eene menigte onderwijzers, die in den jare 1813 slechts *provisioneel* met de waarneming van scholen belast waren geworden, zonder dat men, noch in de bijdragen van het jaar 1813, noch van het jaar 1814, eenige melding van vergelijkend examen door hen ondergaan aantreffen zal. Velen hunner werden even zoo gemakkelijk définitief onderwijzers benoemd, als zij, wien in het jaar 1813, na een gehouden vergelijkend examen, de *provisionele waarneming van den schooldienst was opgedragen, tot tijd en wijle deswegens door zijne Excellentie den Grootmeester der keizerlijke Universiteit finaal* zoude *zijn beslist.*

Dus én in April 1814 de Commissaris-Generaal van Binnenlandsche zaken, én in Mei 1814 de Secretaris van Staat van Binnenlandsche zaken, èn vóór èn op èn na den 25 September 1815 de Souvereine Vorst zelf, in 1821 de Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland, toonden door hunne daden, dat het Besluit van 20 Maart 1814 hen niet als WET binden konde; zelfs in December 1845 ontkende de Hooge

Raad aan dit Besluit de kracht van WET. Wij toonden, dat de Souvereine Vorst, GEENE WET door dit Besluit heeft *kunnen, willen, mogen* daarstellen, noch werkelijk heeft daargesteld; zal er dus nog grond overig blijven, om dat Besluit als WET te kunnen beschouwen?

(Het slot in een volgend nommer.)

BOEKAANKONDIGING.

De verhandeling van N. C. Kist, hoogleeraar te Leiden, over de pausin Joanna, nagelezen en getoetst door *J. H. Wensing*, Hoogleeraar in het R. K. Seminarie te Warmond. — *Motto*: Ici l'opinion que vous prétendez faire revivre, est sifflée partout. *Sarrav.* Ep. 274 ad Cl. Salmas. — Tweede en laatste gedeelte. 's Gravenhage, J. W. ten Hagen 1845. bll. 79—582 gr. 8°.

(*Vervolg van* dl. viii, *bladz.* 422.)

Thans zijn wij genaderd tot het punt, waar de beide strijders, de aanvaller der gevestigde opinie en de verweerder, hunne krachten bij voorkeur ontwikkeld hebben. Dit punt is ook inderdaad hoofdpunt in dezen oorlog; wordt het overmeesterd door den aanvaller, dan is hij overwinnaar; blijft het daarentegen in de magt van den verweerder, dan lijdt de aanvaller, hadde hij ook, wat nu het geval niet is, hier of daar eenig voordeel behaald, eene volkomene nederlaag. Ik verklaar mij. Wij gaan aanschouwers zijn van den strijd om het zoogenaamde *Liber Pontificalis*, d. i. eene verzameling der levens van Pausen, te *Rome* zelf, hoogstwaarschijnlijk door beambten der *curia* en onder het oog der Pausen geschreven; strekkende onder anderen ook om de verordeningen en kerkregtelijke handelingen der bekleeders van den H. Stoel, zoowel als den tijd en de wijze hunner aankomst en van hun overlijden, voor de nakomelingschap te bewaren; waarschijnlijk zelfs om daarvan officiëele aanteekening te houden. Men begrijpt, dat, indien er eene Pausin geweest is, en het *Liber Pontificalis* den tijd van haar bestaan insluit, het er op eene of andere manier van spreken, ja er meermalen op terug komen moet. Immers,

eene *vrouw* op den pauselijken stoel is *niemand* op den pauselijken stoel; hare verordeningen, hare ambtelijke bedrijven, van wat aard ook, zijn regtens nul en van geene waarde; al wat zij, in hare gewaande betrekking, gedaan heeft, is niet gedaan; wijdingen, instituties van Bisschoppen, verleening van regtsmagt, uitspraken over geschillen, privilegiën, dispensatiën, 't is alles ongedaan, 't moet alles hersteld, gebeterd, als voor 't eerst gedaan worden. Wat schromelijke verwarring moet daardoor niet in de *curia* ontstaan zijn; wat schrijven en wrijven naar en van de gansche Christen-wereld moet er niet op gevolgd zijn; hoe moeten nakomende Pausen, jaren lang, met dat herstellen niet bezig geweest zijn? Men moet dus de bewijzen daarvan in het L. P. vinden; zijn zij er niet, ofschoon de tijd der veronderstelde Pausin er behandeld wordt, dan, men mag het als onbetwijfelbaar zeker zeggen, dan is er geene Pausin geweest. Zien wij dan nu wat er hoofdzakelijk gezegd is door den aanvaller K. en den verweerder W.

Ref^{t}. moet hier zijne lezers waarschuwen, dat hij den heer W. van nu af niet meer op den voet volgt; dit zou hem genoodzaakt hebben in talrijke bijzonderheden te gaan, waardoor dit reeds zoo uitgebreide verslag een al te grooten omvang zou gekregen hebben. Wat echter medegedeeld wordt, is, behoudens hier en daar eene aanmerking, duidelijk genoeg als van den Ref^{t}. afkomstig te erkennen, aan het werk van den heer W. ontleend.

Het zoogenaamde *Liber Pontificalis* dan, is ten jare 1602, te *Mentz*, door den Jesuit BUSAEUS uitgeven. Hij gebruikte, tot die uitgave een HS. uit de bibliotheek van VELSER, te *Augsburg*, dat vroeger met twee andere HSS., te *Rome*, vergeleken was; zijne verdere literarische hulpmiddelen bestonden in hetgeen BARONIUS en de verzamelingen der conciliën uit HSS. van het L. P. hadden overgenomen. Dewijl de drukker het werk op de voorjaarsmis van 1602 wilde veilen, had BUSAEUS naauwelijks drie maanden tijd voor zijn arbeid. Toen

nu het gansche werk was afgedrukt, ontving hij van den heer FREHER, uit de bibliotheek te *Heidelberg*, twee HSS. van het L. P., welke hij, hoezeer in grooten haast, met den afdruk vergeleek. De varianten en toevoegsels, door die vergelijking verkregen, deed hij afzonderlijk drukken, en met een voorwoord, bij wijze van aanhangsel, aan de gedrukte exemplaren toevoegen. Er worden niettemin exemplaren zonder dit aanhangsel gevonden, hetgeen zich gemakkelijk laat verklaren door de omstandigheid, dat dit aanhangsel gedrukt is na de voltooijing der uitgave, en door den drukker of ook door latere binders zeer ligt uit exemplaren kon weggelaten worden, dewijl men, het aanhangsel missende, niettemin het slot van het boek had. Het ongeduld van den drukker was groot, en maakt het zeer begrijpelijk, dat hij reeds exemplaren kan hebben afgezet, eer nog het aanhangsel in gereedheid was. De tekst, door B. uitgegeven, maakt geene melding van de Pausin, doch de uitgever schreef, achter het leven van LEO IV: *Hic a quibusdam falso interjicitur Joannes VIII Foemina;* in de *variae lectiones*, uit de Heidelberger HSS. wordt van de Pausin ook geen gewag gemaakt.

Bijna een halve eeuw later, namelijk in het jaar 1649, gaf ANNIB. FABROTUS, te *Parijs*, het L. P. nogmaals uit: hij deed namelijk den tekst, door BUSAEUS gegeven, met de *variae lectiones* uit de Heidelberger HSS. herdrukken, en voegde er nieuwe varianten bij, uit drie HSS., een uit de koninklijke bibliotheek, een uit de bibliotheek van MAZARIN, en een derde van DE THOU. De *codices Regius* en *Mazarinus* spreken van JOANNES ANGLICUS, nagenoeg met dezelfde woorden, die in de kronijk van MARTINUS POLONUS zijn ingeschoven; maar beide *codices* leveren tevens het bewijs, dat die vermelding der Pausin aldaar vervalsching is; immers beide zeggen, dat BENEDICTUS *aanstonds* aan LEO opvolgde, en in beide is de vermelding der Pausin vergezeld van een *naar men beweert*, en *gelijk men zegt*, eene wijze van spreken, die door den schrijver of de schrijvers der levens

van LEO en van BENEDICTUS, die dezer tijdgenooten waren, onmogelijk kan gebezigd zijn. Om die reden liet dan FABROTUS de fabel weg, maar teekende niettemin eerlijk aan, dat zij in de beide HSS. gevonden werd.

Een derde, eigenlijke *vijfde*, (1) uitgave bezorgde de beroemde MURATORI in zijne *Rer. Ital. Script.* Haar tekst is die van BLANCHINUS, kort te voren te *Rome* gedrukt. Deze was herdruk van de Mentzer uitgave, en had haar voordeel gedaan met de uitgave van FABROTUS. M. gebruikt daarenboven vier nog onbekende HSS., uit de Ambrosiaansche bibliotheek, door hem met de letters A. B. C. D. aangeduid. Het HS. A. gaat slechts tot STEPHANUS II of III (752—757); het HS. D. is overgeschreven naar den beroemden *codex carensis* van FRANCISCUS PENIA, welken *codex* BLANCHINUS reeds gebruikt had; de HSS. B. en C., eerst in de XV^de^ eeuw geschreven, en veel overeenkomst hebbende met de *codices Regius* en *Manzarinus*, vermelden, als deze, de Pausin. MURATORI heeft echter die versletene fabel evenmin overgenomen als FABROTUS, doch, eerlijk als deze, aangeteekend, dat zij er gevonden wordt. «In recentioribus MSS. codicibus B. en C,» zoo zijn zijne woorden, «...post LEONEM IV ponitur JOANNES ANGLICUS qui fœmina «fuisse dicitur, ac supra duos annos Romanae Ecclesiae regimini «praefuisse.» Beide HSS. verhalen, niettegenstaande de vermelding der Pausin, dat BENEDICTUS aanstonds (*mox*) op LEO IV gevolgd is, en laten alzoo aan de Pausin geen tijd om op den Roomschen stoel te zitten. Reden genoeg voor M. om zijne uitgave met die blijkbaar ingeschoven fabel niet te bezoedelen.

Na dit vooraf gezegd te hebben, kunnen wij de Lezers een denkbeeld geven van den staat des geschils. De heer KIST,

---

(1) Eerste uitgaaf in 1547 te *Venetië*; tweede 1602 te *Mentz*; derde 1649 te *Parijs*; vierde, de uitgave van BLANCHINUS te *Rome*, welke door MURATORI, met nieuwe varianten, wederom is uitgegeven, en als zoodanig de vijfde plaats inneemt. Nog bestaat er eene zesde uitgave, die van VIGNOLI, *Rome* 1724—53. Zie WENSING bl. 354.

die het L. P. als gelijktijdig getuigenis voor het bestaan der Pausin wil doen gelden en tevens het «stelsel van leugen en bedrog,» door de Roomsche Hierarchie gevolgd, aantoonen, beschuldigt de drie genoemde uitgevers, dat zij het L. P. verminkt hebben, door de vermelding der Pausin, daarin voorkomende, te schrappen. De heer WENSING, daarentegen, verdedigt de goede trouw der drie uitgevers en bewijst, dat de oorspronkelijke tekst van het L. P. geenerlei melding van de Pausin heeft gemaakt.

Het is belangrijk de behandeling van het vraagstuk bij W. na te gaan; de talrijke nasporingen van den ijverigen schrijver, de afdoende opmerkingen van den scherpzinnigen kritikus, de overwinning der door hem gehandhaafde waarheid gade te slaan; maar het is tevens bedroevend te zien, dat een Leidsch Professor der Godgeleerdheid zoo vermetel durft beschuldigen, zoo zwakke, soms onedele bewijsvoering durft bezigen, en bij zoo veel onmagt zoo hoogen toon durft voeren. Laten wij iets van dat alles zien.

Ten aanzien van BUSAEUS luidt de beschuldiging, bij den heer K. aldus: «Toen de *Anastasius*» (d. i. het L. P.) in het «jaar 1602, voor de eerste maal, te *Meintz* door den druk «zou worden gemeen gemaakt, verkreeg de Jesuit BUSAEUS, «met die uitgave belast van den Paltzischen Keurvorst verlof, «om twee voortreffelijke HSS. der Heidelberger boekerijen, «daarbij te bezigen, onder uitdrukkelijke belofte, dat hij ook «hetgeen in dic HSS. vervat was, ter goeder trouw zoude «mededeelen. Aan deze voorwaarde is ook voldaan. Men hoore «echter op welke wijze: Er is aan voldaan, namelijk, alleen «wat die exemplaren betreft, welke, met de beide gebruikte «*Codices*, als geschenk, naar Heidelberg terugkeerden. In de «geheele overige oplage was de geschiedenis der Pausin, welke «in deze HSS. gevonden werd, met zorgvuldigheid uitgeligt.»

Deze voorstelling verschilt veel van die wij boven, uit W. opstelden; doch W. bewijst hetgeen hij zegt, en K?... Zie hier

zijne bewijzen. Hij voert getuigen aan: FREHERUS, die aan B. de HSS. gezonden had, en SALMASIUS, die toen ter tijd zich juist voor zijne studiën te *Heidelberg* zou opgehouden en het bedrog met eigene oogen waargenomen hebben. Het getuigenis van FREHERUS moet bestaan in een brief, eene soort van gedrukt manifest, waarin hij zich over de ontrouw van B. zou beklaagd hebben; doch, men merke op, dat niemand anders van dat manifest kennis draagt dan SALMASIUS: geen schrijver heeft er ooit gewag van gemaakt, tenzij op gezag van S.; nooit heeft men het stuk aan iemand kunnen toonen; geen vijand der Jesuiten heeft het hun ooit tegengeworpen; S. alleen, alleen S. kent het. Zoo valt het voorgewende getuigenis van FREHERUS weg, en S. blijft alleen over. W. onderzoekt nu kritiesch de waarde van het getuigenis van S. en bewijst onwedersprekelijk dat het onaannemelijk, dat het valsch is. Onder anderen blijkt het, dat S. slechts *acht jaren* oud was, toen B. den *Anastasius* uitgaf, en, wat nog erger is, dat hij eerst in 1606, dus vier jaren na het voorgewende bedrog, naar *Heidelberg* reisde.

Tegen dat valsche getuigenis van S. stelt W. nu krachtige bewijzen over, voor welker ontleding wij geen ruimte hebben, maar waaruit wij toch moeten aanstippen *het stilzwijgen van* DECKHER. Deze gaf in 1612 een werk uit *de Papissa Romana.* FREHER leefde toen nog, en DECKHER, die met hem in betrekking moest staan, was Professor te *Heidelberg;* daar had hij de vermaarde HSS. bij de hand, en alzoo, hadde B. ontrouw gepleegd, bezat hij het onwedersprekelijkste middel ter overtuiging, een middel dat hem, een aartsvijand der Jesuiten, zeer welkom moest zijn; en toch hij beschuldigt in zijn boek over de Pausin B. niet, ja hij erkent (bl. 447), *dat* ANASTASIUS *de Pausin niet vermeldt.* Ref^{t}. voegt bij de opmerkingen van W. omtrent DECKHER nog deze, dat FREHER die erkentenis van DECKHER niet had kunnen, niet had mogen verdragen, indien de HSS· der Heidelberger Bibliotheek inderdaad melding van

de Pausin maakten; hetgeen met die HSS. gebeurd was en het deel, dat hij er in gehad had, noodzaakten hem om die erkentenis tegen te spreken; wijl die erkentenis van een Heidelberger Professor gelijk stond aan een getuigenis ten voordeele van B. en tegen de bewering, dat in de gedachte HSS. de Pausin vermeld werd. Maar FREHER heeft zich niet laten hooren: en ook geen ander heeft ooit tegen DECKHER te dezen aanzien zijne stem verheven.

De heer K. heeft gevoeld, dat het veronderstelde bedrog, zoo als het in boven medegedeeld verhaal voorgesteld wordt, ongelooflijk is; wat doet nu ZHgel.? Wat doet hij bij de onwederlegbare bewijzen van LABBE en BAYLE tegen de beschuldiging van kwade trouw? Laat hij zich door de christelijke liefde, *die geen kwaad denkt*, tot het besluit voeren, dat er bij s. eene dwaling zal hebben plaats gehad? dat het bestaan van exemplaren met en zonder de *variae lectiones*, uit de HSS. van *Heidelberg*, gelijk W. dat in de bovenmedegedeelde voorstelling aanduidt, eene aanleiding hebbe gegeven tot die dwaling? O neen: het staat bij den heer K., den hoogleeraar der godgeleerdheid, vast, dat de Jesuit B. een bedrieger is. De tegenbewijzen wederlegt hij niet, maar hij tracht ze door een bluf (men houde ons deze uitdrukking ten goede; tegen over den heer K. moet men de zaken plat weg met hare eigene benaming noemen) door een bluf tracht hij ze te ontduiken, en het «barre, plompe, ongelooflijke» van s. verhaal tracht hij door een nieuw verhaal van zijne vinding, alzoo door eene eigendunkelijke veronderstelling, te verbeteren. Zijne veronderstelling moge haren eenigen steun hebben in het verhaal van s. en te gelijkertijd dat verhaal van een anderen kant omverwerpen, zooals W. ten klaarste bewijst, het vooroordeel ziet die tegenspraak niet, maar beslist op hoogen toon: «Dit is zeker, dat de Meintzer uitgevers in een hoogst «belangrijken ouden codex van *Anastasius*, het *vita Joannae* «voor zich gehad hebben, maar dat zij van deszelfs mededee-

«ling zorgvuldig zich hebben onthouden..... Uit het medege-«deelde schijnen wij alzoo te mogen opmaken, dat het bedrie-«gelijk feit, werkelijk heeft plaats gehad..... op eene wijze, «welke..... zoowel de bedrogene heeft moeten belemmeren, als «zij de sluwe bedriegers buiten schoot liet.» Zoo durft K. spreken, beschuldigen, brandmerken, en dat steunende op een verhaal, waarvan hij, naar eigen bekentenis, de loochening niet wederleggen kan, waarin hij zelf veel ongelooflijks vindt! En dat bij eene eigendunkelijke veronderstelling, die, zoo ze waar was, de beschuldigden tot zulke onnoozele wezens maakt, dat men ze niet meer voor *doli capaces* kan houden! Ref^{t}. verzend zijne lezers naar het werk van den geleerden Schrijver, die KIST en zijnen SALMASIUS voor altoos, ten dezen aanzien, den mond gesnoerd heeft.

Wij gaan over tot het beschouwen der beschuldigingen tegen FABROTUS. Wij zagen boven, dat deze geleerde de *variae lectiones*, door BUSAEUS uit de Heidelberger HSS. openbaar gemaakt, in zijne uitgave van het L. P. overnam. Dit heeft ook K. opgemerkt. «Maar,» zegt hij met zijn gewone liefelijkheid, «de «opgave derzelve zal oorspronkelijk wel eenigzins anders ge-«weest zijn, dan FABROTUS dezelve mededeelt; daar deze zich «toch zal gewacht hebben, de Meintzer uitgevers te compro-«mitteren. Zoo als hij die geeft, behelst dezelve niets, dat op «het punt in quaestie licht werpt.» Dit laatste wil zeggen, dat de opgave der *variae lectiones* door FABROTUS geen woord vermeldt van de Pausin. De lezer merke hier, na W., op, dat K. aanneemt, dat de Mentzer uitgevers althans eenige exemplaren zouden geleverd hebben, waarin de vermelding der Pausin uit een der Heidelberger HSS. was overgenomen; dat FABROTUS zulk een exemplaar bezat; maar dat hij het moedwillig verminkte, om, namelijk! de Mentzer uitgevers, die het bewijs van bedrog tegen zich geleverd haddden, niet te compromitteren. Hier staat nu wederom onbewezen, ja valsch, de veronderstelling, dat althans één der Heidelberger HSS. van de

Pausin sprak; onbewezen, ja valsch, dat in eenige Mentzer exemplaren melding van de Pausin werd gemaakt; onbewezen ja valsch, dat FABROTUS een dier niet bestaande exemplaren bezat; onbewezen, ja valsch, de bereidwilligheid van FABROTUS om door een bedrog den Mentzer Jesuiten te hulp te komen; onbewezen, ja valsch, dat FABROTUS dit bedrog werkelijk gepleegd heeft.

De tweede beschuldiging tegen FABROTUS bestaat hierin, dat hij het verhaal nopens de Pausin, in de *Codd. Reg. et Maz.* voorkomende, wegliet en daardoor «eene gewetenlooze critiek «voerde, waarmede men het allergemakkelijkst de leugen tot «waarheid, of, naar verkiezing, de waarheid tot leugen maken «kan.» Dezen keer is het geïncrimineerde feit dan toch eens waarheid, en zoo zeer waarheid, dat FABROTUS zelf met ronde woorden, door den heer K. aangehaald, het der wereld verkondigd heeft. Doch de qualificatie van het feit als «gewetenlooze critiek» enz., is zoo vreemd en zoo ongegrond en zoo in het oogspringend ongerijmd, dat Ref^{t}. haar liefst niet qualificeren zal, met de benaming, die zij verdienen zoude. FABR. laat het verhaal weg, maar getuigt, dat het in de *codd.* gevonden wordt; wijst den voor ieder toegankelijken *cod. reg.* aan, waar men, gelijk hij zegt, nagenoeg in de ondergeschoven bewoording van MART. *Pol.*, het lezen kan; verklaart, dat hij met al de geleerden het verhaal voor eene fabel houdt, terwijl inderdaad de inhoud der beide *Codd.*, en de vorm van het verhaal zelf, zoo als wij boven reeds deden opmerken, het verhaal volstrekt uitsluiten en als fabel brandmerken. Waar is nu toch die «gewetenloosheid» van FABR.? Kon hij eerlijker handelen dan hij gehandeld heeft? En kan eene zoo eerlijke kritiek de «leugen tot waarheid of de waarheid tot leugen maken?» Ieder, die deze zaken kent, zal hier de schouders ophalen over den heer K., gelijk Ref^{t}. gedaan heeft.

«Maar,» zegt zijn Hooggel., «op welke wijze wordt het *vita* «JOHANNAE gevonden in den veel ouderen *Codex Mazarinus?*

«Dit heeft FABROTUS zich wel gewacht ons te zeggen. Hij meldt «slechts, dat het er in gevonden wordt; maar geeft tevens «duidelijk genoeg te kennen, dat het er niet in staat gelijk «in den *Cod. Reg.*, met de woorden van MARTINUS.» Waardoor FABR. dat zoo duidelijk te kennen geeft, gewaardigt de Professor zich niet ons te zeggen; W. toont daarentegen aan, dat de waarschijnlijkheid voor de gelijkluidendheid veel grooter is, als ook, dat de *Cod. Maz.* den *Cod. Reg.* in ouderdom niet veel kan overtreffen. Dit had ook de heer K. kunnen weten, zoo hij den *Catalog. Codic. Mss. Bibliothecae Regiae*, in de Leidsche Bibliotheek voorhanden, had gelieven in te zien. Doch W. is, om aan alle tegenspraak een einde te maken, verder gegaan, en heeft te *Parijs* den *Cod. Mazar.* doen nazien. De hem overgezonden en door hem medegedeelde tekst bewijst, dat «het *vita* JOHANNAE» op eenig niet noemenswaardig verschil na, «er in staat gelijk in den *Cod. Reg.*, met de woorden van MARTINUS.»

Van het L. P. bestaan niet alleen vele HSS., maar men heeft onder dezelve ook een doorgaand verschil opgemerkt, hierin bestaande, dat eenige weinige *Codd.* aanmerkelijk bekort zijn. Dien ten gevolge is men overeengekomen dezen laatsten de benaming te geven van de *kortere recensie*, den overigen van *de breedere recensie*. De *Cod. Reg.* behoort tot de eerste. In dezen *Codex* nu is, gelijk in andere van de kortere recensie, de herhaling der onmiddelijke opvolging van BENEDICTUS aan LEO, die in de *Codd.* van de breedere recensie meermalen voorkomt, weggelaten. Het was de pligt van den uitgever FABROTUS dit in zijne *variae lectiones* aan te teekenen. En hier is nu de derde beschuldiging van den heer K. tegen FABR. «Wat «vind ik nu,» zegt Z.Hgel., «bij FABROTUS? Hij heeft wel de «*lectiones variae* uit dezen *Codex* opgegeven; maar, van eene «zoo opmerkelijke uitlating heeft hij volstrekt geen gewag ge«maakt. Nu vrage men nog, hoe veel men op de goede trouw «van zulke critici aan kan!» Daarop antwoordt de heer W. «Men begrijpt, dat ik bij die beschuldiging FABROTUS opsloeg. —

«En wat vond *ik* nu in FABROTUS? Ik was verbaasd. — Ik «lees, herlees; vergelijk nogmaals de bedoelde *lectiones variae* «met den tekst; zekerheidshalve raadpleeg ik nog de uitgave van «BLANCHINUS: ik vind steeds hetzelfde. Eindelijk moet ik dan «toch mijne oogen gelooven; — en wie schudt niet, met een «onaangenaam gevoel van medelijden, het hoofd over een' man, «die zich ten dienste eener ellendige fabel, op zijne hooge «plaats, zoo jammerlijk ten toon stelt? — de aanklagt van den «Hoogl. K. (tegen FABROTUS) is volkomen valsch! FABROTUS heeft «in zijne *lectiones variae*, die, volgens den hoogleeraar, «zoo ««opmerkelijke uitlating» zoo duidelijk aangeteekend, als dit voor «lezers, die oogen en verstand in het hoofd hebben, maar «noodig is» (bl. 331). Dit laatste bewijst W. vervolgens door aanhaling uit FABR. zelven, en eindigt zijn betoog, in navolging van K. met het *epiphonema:* «Nu vrage men nog, hoeveel men op zulken beschuldiger aan kan!»

Wij zijn genaderd tot de beschuldigingen tegen MURATORI. De lezer herinnere zich hetgeen wij, boven, omtrent de uitgave van MURATORI medegedeeld hebben. «Hij, zegt de heer «K., Hij kan het van zich verkrijgen, het leven van JOANNES VIII, «dat is, dat der Pausin, niettegenstaande het in beide Codd. «(B. en C.) evenzeer gevonden wordt, geheel achterwege te «laten.» En waarom toch zou M. het medegedeeld hebben? Wat Referent over MURATORI's uitgave en over dergelijke beschuldiging tegen FABROTUS, uit W, reeds gezegd heeft, is genoeg om M. van misdaad vrij te pleiten. Doch onverklaarbaar is deze beschuldiging in den mond van den heer K.; daar hij het vervolgens doet voorkomen, als hadde M. het bewuste leven van JOANNA inderdaad medegedeeld. Onverklaarbaarder wordt nog de handelwijze van K., als hij het waagt de woorden van M. te veranderen, en voor *fuisse* FUIT, voor *præfuisse* PRAEFUIT, met weglating van *dicitur* (zie boven), te laten lezen; en wat nu, gelijk men zegt, de deur toe doet, die aldus veranderde woorden van M. als den tekst der HSS. B. en C.

voor te stellen. Het is door het zotte heen, en wel verre van den Hoogleeraar hier van ontrouw of iets dergelijks te willen beschuldigen, heeft Ref^{t}. niet kunnen van zich weren den twijfel, dat ZHgel. dit schrijvende niet *doli capax* was. Het is toch maar waar: *nemo omni hora sapit.*

De Hoogleeraar heeft, behalve het woord *dicitur* uit M., nog een gansche regel uit de HSS. B. en C. willen schrappen. Men leest er namelijk: LEO *quidem ubi hac luce subtractus Praesul occubuit.* MOX *enim* enz. Daar volgt nu de keuze van BENEDICTUS, zoodat er geen tijd gelaten wordt aan de gewaande JOANNA. Kon men nu de woorden LEO *quidem* enz. verdonkeren, dan werd de beteekenis van *mox* onzeker, en men had HSS. gevonden, waarin de onmiddelijke opvolging van BENEDICTUS en LEO niet met volkomene klaarheid was uitgedrukt. De Hoogleeraar KIST heeft het waagstuk bestaan, en de zaak zoo voorgesteld, als kwamen die woorden *Leo quidem* enz. in die HSS. niet voor. Dan helaas!... Men begrijpt dat W. MURATORI er bij opsloeg. En wat vond *hij* nu bij MURATORI, *Sriptt. Rer. Ital. T. III. P. I. p.* 242? dat die woorden waarlijk in de beide HSS. gevonden worden! Men zie bij W. zelven, hoe dat t. a. p, duidelijk blijkt (W. p. 346 en volg.)

Ons verslag loopt tot hiertoe over het 1ste artikel van het XII^{de} Hoofdstuk der *Nalezing* van den heer W. In het 2de artikel bewijst de Schrijver, dat de plaats over de Pausin, in eenige HSS. van het L. P. voorkomende onecht is. Tot dat einde ruimt hij eerst de nog overige beweringen van den heer K. uit den weg, waarbij inzonderheid opmerking verdient de § 46, zijnde eene waardeering van den grondslag der bewering, *dat het berigt aangaande de Pausin in het L. P. zeer waarschijnlijk echt is.* Als die grondslag worden opgegeven vijf HSS., één der twee Heidelberger *Codd.*, de *Codd. Reg.* en *Mazar.*, de *Codd.* B. en C. van MURATORI. Op die HSS. namelijk had K. zijne reeds wederlegde redeneringen gebouwd. Nu wordt hem ook die grondslag ontnomen. Hetgeen vervolgens in §. 47 gezegd wordt,

ter beoordeeling, welke recensie van het L. P. de meest gegronde aanspraak heeft om voor den oorspronkelijken tekst door te gaan de kortere der HSS. B. en C. of de breedere der uitgave, is, gelijk al het overige, met eene kennis van zaken en juistheid van redenering voorgesteld, dat men genoodzaakt wordt met den geachten Schrijver voor de breedere recensie te stemmen, en alzoo de lievelings HSS. van den heer K. onder aan te plaatsen. Eindelijk, de 48ste §. levert *verdere bewijzen, dat het berigt aangaande de Pausin, in het L. P. onecht is.* Die bewijzen bestaan, behalve in vele andere aanmerkingen, voornamelijk in tijdrekenkundige beschouwingen; in vergelijking van HSS.; in beroep op de uitgegeven lijsten van de Pausen, onder welke er zelfs een van de 9e eeuw gevonden wordt; in een beroep op het getuigenis der Schrijvers, die erkennen, dat de fabel in het L. P. niet te vinden is, en op het getuigenis dergenen, die het L. P. kennende even gelijk dit verklaren, dat aan LEO opgevolgd is BENEDICTUS. En hiermede zijn wij, gelijk de Schrijver tot het *Besluit* zijner *Eerste Afdeeling*, genaderd tot het besluit van ons verslag dier Afdeeling. Wij meenen dit het best te kunnen maken met het overnemen der volgende regels uit het *Besluit* des S.

«Wij zijn dan nu de schier onafgebroken reeks van ge-«tuigen, waarop de hoogl. K. zich beroept, ten einde ge-«komen. Wij hebben schrijver voor schrijver, den eenen uit-«voeriger dan den anderen, maar allen, en inzonderheid de «oudste en belangrijkste, met oplettendheid toegelicht. Niet «een enkele is door ons overgeslagen. Overal hebben wij «'s hoogleeraars verdediging» (bewering van het bestaan dier getuigenreeks en volhouden zijner beschuldiging tegen de Hierarchie en de Katholieke geleerden), «in zijne eigene woorden «nagelezen en, naar best weten, getoetst..... Waar is (nu) die ««schier onafgebroken reeks van meest belanglooze, geloof-««waardige en gezaghebbende getuigen van de 9de eeuw af tot in ««de 15de toe, aangaande het bekleeden van den Roomschen

«Stoel door eene vrouw»? Wij hebben het gezien: zij is voor «het licht der kritiek verbleekt, verdwenen, even hersenschim- «mig bevonden, als de beschrevene fabel zelve. De redeneer- «kunde kan aan niet een enkel der aangevoerde berigten eenig «gezag van geloofwaardigheid toekennen. Zelfs brengt het on- «derzoek der opgeroepene schrijvers nog verder: het levert «onoverwinnelijke bewijzen, dat zij (die berigten) in de geschied- «werken van verre de meeste, en inzonderheid (bepaaldelijk) «der voorna mste en oudste zijn tusschengeschoven.»

«Maar indien het bestaan zelf der Pausin door den hoogl. K. «niet bewezen is, met welk regt stelde hij onze Hierarchie en «geleerde geloofsgenooten in een zoo hatelijk daglicht? Waarop «steunt (de zoo stellige bewering van) dat verfoeijelijk «stelsel van «bedrog en leugen»? Welk vertrouwen verdienen zijne beschul- «digingen?..... Tegen de Roomsche Hierarchie zelve heeft hij «niet het geringste bewijs in het midden gebragt; maar slechts «gezegd en herhaald. In geheel zijne bewijsvoering voor het «bestaan der Pausin heerscht eene oppervlakkigheid, welke men «het meest ongaarne in beschuldigingen aantreft. In het uit- «brengen zijner vermoedens, viel hij meer dan eens in tegen- «spraak met zich zelven. Hij toont zich met niet één zijner «aangehaalde schrijvers en hunne werken grondig bekend; hij «geeft volstrekt geen blijk, dat hij uit de hedendaagsche voort- «brengselen der kritiek eenig nut heeft getrokken. Toch heeten «de oude HSS. verminkt, opzettelijk verminkt; en zulks be- «weert hij ten aanzien van schrijvers, waarvan het tegenover- «gestelde zigtbaar en bewezen is. Voor zijne beschuldigingen «tegen Katholieke geleerden, ten aanzien van SIEGEBERT *van «Gemblours*, RADULPHUS, het L. P., haalt hij bewijzen of «schrijvers aan. Nogtans — afgezien, dat hij het bewijs, dat «dat de opgeworpene bedriegelijke feiten in verstandhouding «met Rome zouden gepleegd zijn, is schuldig gebleven... — «waren zijne aangehaalde (voorgewende) gronden volstrekt on- «waar, en kwam het getuigenis der opgeroepene schrijvers niet

«overeen met ZHG.'s beweringen.»..... «En zoo meen ik ge-«regtigd te zijn tot het besluit: Beschuldigingen, met zoo groot «gebrek aan kennis van zaken uitgebragt, verdienen geen geloof «de hier in het bijzonder aangevoerde gronden van beschuldi-«ging zijn daarenboven allen blijkbaar valsch.»

Ref^{t}. hoopt in een volgend nummer van *de Katholiek* zijne taak ten einde te brengen.

CHRISTELIJKE LEER IN VOORBEELDEN, de orde van den Cathechismus (*welken?*) gevolgd, met bijvoeging van voorbeelden en spreuken op de stof toepasselijk, ontleend uit de H. Schriftuur en uit de gewijde en ongewijde geschiedenis. — Een handboek bij het Christelijk onderwijs der jeugd, en tevens een christelijk huis- en familie (?) boek. — Naar het Hoogduitsch van D^{r}. *Ferdinand Herbst*, met een voorwoord, en onder toezigt van *J. Westerman*, R. K. Priester en Kapellaan te Arnhem. — Eerste deel. Geloof, Hoop en Liefde. Arnhem, J. G. Meijer 1845. XVI, 430 blz.

Toen het «*Katholisches Exempelbuch*» van D^{r}. F. J. HERBST ten jare 1839 te *Regensburg* in het licht verscheen, waren de bijval en het vertier zoo groot, dat reeds in het volgende jaar de gansche oplage uitverkocht en een tweede druk noodzakelijk geworden was. D^{r}. STADLBAUR, professor aan de theologische faculteit van *Munchen*, nam deszelfs bezorging van zijnen te zeer bezetten vriend HERBST over; het eerste deel van deze tweede verbeterde en vermeerderde uitgave verscheen in 1840; het tweede weldra daarna (1841); en D^{r}. HERBST zelf heeft later (1845) een derde of supplement-deel daaraan toege-

voegd. Niet slechts een leesgierig publiek, of catecheten en onderwijzers, welke dienst hadden van de verzameling, hechtten hunne goedkeuring aan dezen arbeid; maar ook de vertegenwoordigers van de wetenschap spraken over keuze, inrigting en behandeling van het werk met onderscheidenden en hoogen lof. Als bewijs hiervoor mag gelden hetgene voorkomt in het *Freiburg. Zeits. f. Theol. II. Bd*s. *I Heft. S.* 236, betreffende het, destijds verschenen eerste deel: «Dikwijls ge«beurt het dat wij in onze verwachtingen, die wij, op den «titel afgaande, omtrent eenig boek opvatten, ons geweldig «te leur gesteld zien; maar zeldzaam is het, dat onze teleur«stelling eene aangename is, en dat wij meer vinden dan wij «ons beloofd hadden. Bij voorliggend werk is dit het geval. Met «bescheidenheid noemt de schrijver het: «*Exempelbuch*»; het «is zulks buiten twijfel, doch niet in den gewonen zin van «het woord: — men vindt hier namelijk niet een aggregaat «van anekdoten, bestemd om zekere leeringen en waarheden «aanschouwelijk te maken, maar het verhaalde hangt orga«nisch zamen, en werd aan den gouden draad der kerkelijke «leer tot eene innerlijke eenheid verbonden. Hierdoor bestaat «dan ook tusschen het voor ons liggende werk en vroegere proe«ven van soortgelijken aard een zeer wezenlijk onderscheid. De «vlijt en naauwgezette zorg, waarmede de bijzondere deelen «van dit boek verzameld zijn, en het geheel geordend en be«handeld is, verdienen den meest vereerenden dank.»

Van gemeld hoogduitsch «*Exempelbuch*» is de «*Christelijke «leer in voorbeelden*,» die wij met dezen aankondigen, eene hollandsche omwerking en verkorting; — want meer mogen de woorden: «*naar het Hoogduitsch van* Dr. FERDINAND HERBST» op het titelblad niet beteekenen.

Zoodra het voornemen eener vertaling van het «*Exempelbuch*» ons bekend werd, verheugden wij er ons over; en behalve de vruchten, die wij van het bijzonder of huisgebruik durfden hopen, hadden wij vooral op het uitgebreider en meer algemeen

nut het oog, hetwelk een doelmatig en veelvuldig gebruik bij catechizatien scheen te beloven.

Het godsdienstig onderwijs was lang, en is misschien aan vele plaatsen van ons vaderland nog, veel te uitsluitend dogmatisch. De catecheet vervult zijne gewigtige taak maar gedeeltelijk, wanneer hij de christelijke waarheid leert kennen; het gekende moet hij nog leeren beminnen, veelal ook leeren en willen beoefenen. Nimmer vergete hij, dat hij is opvoeder en onderwijzer, niet onderwijzer alleen. Hij mag zich over het besteden van zijn Catechismus-uur niet geheel te vrede stellen, zoo zijne jeugdige leerlingen daarna al iets wijzer de kerk verlaten, indien zij niet tevens beter geworden zijn. Het hart vormen, indrukken in hetzelve inprenten, gezindheden opwekken en vestigen, den wil rigten, dien vastheid geven ten goede, de deugd leeren betrachten en uitwerken, in de praktijk van de godsdienst invoeren, daarin leeren leven: dit alles en meer nog behoort, nevens de verrijking des verstands en uitbreiding der kennis, te huis in den uitgestrekten werkkring van den catechisant. Voorwaar zulk eene taak is niet ligt! Wie zoude meenen, zonder voorbereiding, zonder naarstig overleg, zonder vooraf zijne voorstelling en wijze van behandelen op de kinderlijke vatbaarheid zorgvuldig berekend, zonder verschillende middelen om de vlugtige aandacht te boeijen, om het leerpunt het duidelijkst en gemakkelijkst voor te stellen, op te helderen en in te scherpen, bedacht, gevonden en overwogen te hebben, in het zeer moeijelijke werk der catechesis te zullen slagen, te zullen voldoen? — Men veroorloove ons het hier vrijmoedigljk te vragen: zal misschien aan het ontoereikende, het kwalijk ingerigte, het duistere, het voor kinderen onbevattelijke, het onaantrekkelijke, somtijds wel eens het af- en terugstootende bij het godsdienstig onderwijs, niet hier of daar iets toegeschreven mogen worden van latere verkeerde rigting, van de afwijking, de on-

gezeggelijkheid en de onwetendheid, waarover men billijk meent te mogen klagen.

Bij al wat praktische strekking hebben moet in het onderwijs, zijn *voorbeelden* nuttig, bijkans onontbeerlijk. Wij beamen ten volle, dat de catecheet, in het algemeen, weinig spreken en veel vragen, meer vragen dan *discoureren* moet, en dat de beste catecheet diegene is, welke het best, het verstandigst ondervragen kan: — maar hij moet ook kunnen verhalen, inkleeden, verzinnelijken. Hiertoe vooral biedt de «*Christelijke leer in voorbeelden*» een hulpmiddel aan: en als zoodanig verlangen wij het boek allereerst in de handen van onze eerwaardige ambtsbroederen, die met de opvoeding en het onderwijs van wege de Kerk belast zijn. Voor hen meer bepaaldelijk heeft de achtenswaardige HERBST zijnen arbeid aangelegd en gelukkig voltooid. Wij schrijven het aan zekere zedigheid toe van den Eerw. Heer J. WESTERMAN, wanneer in zijn «*Voorwoord*» dat doel op den achtergrond geraakt, of geheel voorbij gezien schijnt, alsof het ingeleide en aanbevolen werk meer als tegengift en weermiddel van slechte lectuur dienen moet. Het zij het een en het ander, — wij wenschen het, — doch *wij* hebben gemeend wel te doen met op de hoofdbedoeling terug te wijzen van den oorspronkelijken schrijver.

Wij eerbiedigen overigens, neen, wij stemmen te zeer in met de kennelijke bedoelingen van hen, die op het verschijnen van de «*Christelijke leer in voorbeelden*» invloed gehad hebben, om hen met kritiek, welke buiten ons plan ligt, lastig te vallen. Moge een vertier als waarvan wij in den aanvang dezes spraken aan huunen arbeid ten deel vallen! Bij eene tweede uitgave zouden wij dan vooraf nog al een en ander aan naauwkeurige herziening onderworpen wenschen, — met het titelblad te beginnen, waar: «Christelijke leer in voorbeelden.... met bijvoeging van voorbeelden», een voor ons onverstaanbaar pleonasmus is.

HEMELSCH PALMHOF. Gebedenboek voor Roomsch-Katholijken, naar het Latijn van *W. Nakatenus*, Priester der Societeit van Jesus. — Kerkelijk goedgekeurd. — 's Gravenhage, Gebr. van den Heuvel. 1846. blzz. 722 kl. 8°.

Er zou zeer veel te zeggen vallen over de vereischten van een nuttig en doelmatig Gebedenboek. Onlangs lazen wij in een veelgeacht buitenlandsch tijdschrift «*the Dublin Review*», eene met poëtische warmte geschreven verhandeling over *Prayer and Prayer-Books*, waarin de auteur, volgens Engelsche gewoonte, ter gelegenheid eener recensie van drie Kerkboeken, over dit onderwerp, zeer uitvoerige bedenkingen mededeelt. Vooral doet de in de Liturgie zeer belezene schrijver, heerlijk het contrast uitkomen, waardoor in den vorm en uitdrukking der Gebedsformulieren, zich de kenmerkende geest der Katholieke Kerk, in vergelijking met het koude Protestantisme onderscheidt. Gaarne hadden wij van dit opstel, in deze aankondiging een kort overzigt gegeven, ware ons niet door de Redactie van *de Katholiek* de ruimte aangewezen, binnen welke zich onze beoordeeling moest beperken. Wij mogen derhalve het onderwerp niet *ex professo* bespreken en moeten ons bepalen bij den wensch, dat hetzelve, zoowel onder het godsdienstig als het aesthetisch opzigt, door een' met al den rijkdom der Katholieke Liturgie bekend en vertrouwd schrijver, bij tijd en gelegenheid naar waarde en *con amore* worde behandeld.

Het Gebedenboek, waarvan wij hier verslag doen, heeft den ouden symbolischen naam van *Hemelsch Palmhof* tot titel behouden. Wij prijzen dit; want er ligt iets in die benaming, dat op het doel en den inhoud dezer Gebeden-verzameling terugwijst. Wij mogen dit wel met eenige woorden aangeven. Indien de kerkelijke Schrijvers deze wereld gaarne onder het beeld van eene onvruchtbare vlakte, van eene woestijn voorstellen («*fructu vacuum, floribus aridum*», gelijk het de taal der Kerk uitdrukt),

dan moet voorzeker de Palmhof der zielen «*Paradisus animae*» naar evenredigheid eene vruchtbare landdouw, een met levende wateren besproeide beemde, een «*hortus irriguus*» zijn; eene treffende tegenstelling van het distelen en doornen teelend oord der ballingschap. De planten, die er groeijen, moeten altoos onverwelkt en ongeschonden bloeijen. 't Zij ge naar de schaduwe zoekt, of liever u in het glinsterend zonlicht verwarmt, overal moet ge dezelfde zuivere lucht inademen, dezelfde weldadige kalmte genieten. Het zalige gevoel, dat u beheerscht, moet des morgens oprijzen als wierook ten hemel, en des avonds neerdalen op de ziel als een verkwikkende daauw. De boom des levens, altoos vruchtbaar, altoos verkwikkend, staat in het midden geplant — het kruis des Heeren, onze toevlugt in smarten, onze steun in zwakheid, onze louter ing in de vervoering der blijdschap. — Er moet eene keuze voorhanden zijn van gebeden voor elken staat of omstandigheid des levens; maar in alle toestanden moet dezelfde toon van ware en vurige godsvrucht, van kinderlijk vertrouwen en heiligen ernst de heerschende wezen. Onze harten moeten branden, wanneer wij die gebeden lezen, onze zielen moeten vereenigd wezen met de zalige geesten daarboven, terwijl onze lippen nog enkel aardsche klanken uitspreken! Het Gebedenboek, in één woord, moet slechts eene handleiding, een gids tot het gebed wezen; het behoort een hulpmiddel te zijn om, op de vleugelen der begeerte en der liefde, op te stijgen tot in die sfeer, waarin de ziel geene hulpmiddelen meer behoeft, in dat zalig oord, waarin geene menschelijke taal meer kan worden gesproken.

Wij willen niet beweren, dat het *Hemelsch Palmhof* van den Eerw. NAKATENUS aan al die vereischten volmaakt voldoet; maar gemoedelijk durven wij echter na een naauwkeurig onderzoek verzekeren, dat het zich door verscheidene kenmerkt, en eene zeer eervolle plaats onder de tot hiertoe uitgegevene Gebedenboeken kan innemen. Vooral beveelt het zich aan door hoogen ernst en gepastheid van uitdrukking en vorm; hoe-

danigheden, die hoewel onmisbaar noodzakelijk, echter maar al te dikwerf in onze moderne kerkboeken, vooral in de Duitsche, en ook in sommige Fransche, worden gemist: de stijl is daarin of al te hoogdravend, of al te ligtzinnig; hij is niet kerkelijk, niet godsdienstig, niet hartelijk; de auteurs rijgen eenige rhetorische volzinnnen aan een, of spreken in het heiligdom de taal der wereld: zij bidden niet. En toch moet een goed, nuttig, doelmatig Kerkboek de vrucht des gebeds wezen; maar ieder die schrijven kan, kan daarom nog niet bidden, vooral indien hij vóór het schrijven niet in die wetenschap des verkeers met God geoefend is.

Al de gebeden in het *Hemelsch Palmhof* opgenomen dragen met min of meer volmaaktheid den stempel van een echt godsdienstig gevoel; zij zijn de uitdrukking van den Katholieken geest. De verzamelaar heeft met zeer veel oordeel en takt een groot aantal der oude gebeds-formulieren bijbehouden: vgl. op bll. 481—560 de *Kerkgebeden op alle Zon- en Feestdagen van het jaar*. Wij kennen niets volmaakter in vorm, niets kernachtiger van inhoud, niets sierlijker in opvatting, en kiescher en krachtiger van uitdrukking dan die oude *collectae*, vooral die der Zondagen, welke tot de traditionele gedenkteekenen der liturgie behooren, wijl zij meest alle uit de oudste *Sacramentaria's* en *Ordo's* ontleend zijn. — Ook in de keuze der gebeden uit latere bronnen is de Schrijver met den geest des onderscheids te werk gegaan. De HH. AUGUSTINUS, THOMAS, CAROLUS BORROMAEUS, en vooral de H. ALPHONSUS DE LIGUORI hebben bijdragen geleverd. Het deed ons ook genoegen de schoone uitboezeming van den H. BONAVENTURA «*Tranfige, dulcissime Jesu* etc.» aan te treffen.

De vertaling uit het oorspronkelijk latijn is, naar ons van goeder hand werd verzekerd, aan een' bekwamen letterkundige door de Uitgevers toevertrouwd geworden. Zij is dan ook met veel zorg bewerkt, en niet zelden zijn de moeijelijkheden, met veel talent overwonnen. Daarenboven heeft de vertaler alle lof-

zangen, hymnen enz. in versmaat, ook in dichterlijken vorm terug gegeven. In sommige, in vele derzelve is hij allergelukkigst geslaagd. Indien ons ruimte genoeg overbleef, zouden wij er gaarne een paar, ten bewijze hier afschrijven. Men vergelijke b.v. de vertaling van de hymnen: *Jesu, dulcis memoria; Vexilla Regis; Victimae Paschali; Ad regias Agni dapes*, enz. op bl. 232, 516, 524, 528. Éene kleine proeve kunnen wij echter moeijelijk terug houden: het is de bekende en niet minder geroemde hymnus van PRUDENTIUS op den feestdag der Onnoozele Kinderen «*Salvete, flores martyrum*» etc:

Heil, heil u, eerste bloedgetuigen
Voor JESUS leer, wie 't moordend staal
Als rozen, in hare ochtendpraal,
Het schuldloos hoofd deed nederbuigen.
ô Teedre schaar,
Die 't zoenaaltaar,
Waarvoor wij in aanbidding knielen,
Het eerst met palmloof hebt gesierd,
De Kerk, die uw herinring viert,
Prijst zalig u, onnoozle zielen,
Om JESUS, wien in eeuwigheid
De hoogste lof is toebereid, enz. (blz. 719).

Eenige woorden moeten wij hier nog over de uitvoering bijvoegen. Ook deze is, wat druk en papier aangaat, niet zonder verdienste. Wij hoorden de opmerking maken, dat de letter wat klein is; men bedenke echter dat er zoo uitgebreide stof in moest opgenomen worden, dat, hadde men niet in een' compressen druk hiervoor een tegenwigt gezocht, het boek veel te lijvig zou zijn geworden. — Maar vooral verdienen de Uitgevers de deelneming en aanmoediging van het godsdienstig — en laat ik er bijvoegen kunstminnend — publiek voor de *zes* heerlijke staalgravuren, waarmede zij, ten koste van aanzienlijke opofferingen, het *Hemelsch Palmhof* hebben versierd. Deze mogen waarlijk uitmuntend heeten: drie vooral, de *Ti-*

telplaat, de *Geeseling* tegenover bl. 276 en de *H. Maagd met het kind* JESUS, *omringd door eenige Heiligen*, tegenover bl. 375 zijn voortreffelijk zoowel in teekening als in uitdrukking. De Geeseling vooral, die ons eene herinnering van GUIDO RENI toescheen, is de fraaiste plaat, die wij ooit in een hier te lande gedrukt Kerkboek hebben aangetroffen. De zes gravuren zijn door den beroemden ED. STEINLE, een leerling, zoo wij ons niet vergissen, der Dusseldorfer school, geteekend, en door den bekwamen JOS. KELLER op staal gebragt. Gaarne zien wij, dat de kunst, de echt-christelijke kunst, het hare tot opluistering der godsdienst bijdraagt, en wij moeten den HH. VAN DEN HEUVEL dank weten, door hun *Hemelsch Palmhof* hiervan eene zóó wel geslaagde proeve te hebben geleverd. Hierdoor zullen anderen worden aangemoedigd om ook in het vervolg in de keuze van de *illustratiën* onzer Gebedenboeken met wat meer kieschheid en kunstgevoel te werk te gaan, en alzoo voor de misselijke plaatjes — die soms meer op karikaturen of nog erger, dan op heiligen gelijken — waarmede ons *Frankrijk* en *België* overstroomt, betere, waarlijk stichtende, afbeeldingen der verheven geheimen onzer godsdienst of harer verheerlijkte helden, in de plaats te stellen.

REVUE CATHOLIQUE. Louvain, C. T. Fonteyn. Mars 1846.

Nu drie jaren geleden werd, onder den titel van: *Revue Catholique, recueil religieux, philosophique, scientifique, historique et littéraire*, in *Luik* een maandschrift opgerigt, dat in het eerst alleen opstellen bevatte, uit dergelijke periodieke schriften overgenomen, doch al spoedig eenen meer zelfstandigen vorm kreeg, toen namelijk eenige Hoogleeraren van *Leuven* hetzelve begonnen te gebruiken, om er van hunne lettervruchten in te doen opnemen. Nu, bij den afloop des derden jaargangs is genoemde *Revue* van *Luik* naar *Leuven* verplaatst, en

zal daar voortaan geredigeerd worden door eenige professoren der Hooge-school aan welke zich andere geleerden, hunne vrienden als mede-arbeiders hebben aangesloten. Dat dit maandschrift veel belooft, daarvoor spreken ons borg de belangrijke artikels, welke door de Hoogleeraren, redakteurs der *Revue*, daarin vroeger reeds geschreven zijn. Het groot belang dat *de Katholiek* stelt in het vooruitgaan van ware wetenschap, heeft hem aangespoord om zijne geëerde lezers met dit tijdschrift bekend te maken, en hij durft het hun aanbevelen, in de gegronde overtuiging, dat hij hun een inderdaad belangrijk maandwerk aanbeveelt. De *Revue* moet, en met regt, op een goed getal inteekenaars kunnen rekenen; want ofschoon zij jaarlijks in *twaalf* maandelijksche afleveringen twee-en-veertig vellen druks zal geven, is toch de prijs van het abonnement niet hooger gesteld dan op *zes* franken. — Wij laten hier tot verder onderrigt van onze lezers volgen de

Voorwaarden van inteekening op de *Revue*.

La *Revue Catholique* se publie à Louvain, chez C. J. Fonteyn, depuis le mois de Mars 1846.

Il paroît le 15 de chaque mois une livraison d'environ 56 pages.

Les douze livraisons de l'année forment un volume in 8° d'environ 42 feuilles d'impression.

La dernière livraison de chaque volume est accompagnée d'un titre et d'une table générale des matières.

La prix de l'abonnement est de *six francs* par an.

La *Revue Catholique* se compose en partie d'articles originaux, et en partie d'articles empruntés aux meilleurs recueils étrangers, sur la Religion, la Philosophie, les Sciences, l'Histoire et la Littérature.

Une correspondance assez étendue met la Direction à même de donner chaque mois des Nouvelles religieuses intéressantes.

On peut s'abonner pour la Hollande chez les frères Verhoeven, à Bois-le-Duc.

Tout ce qui regarde la *Revue Catholique* doit être adressé *franco* a l'Editeur C. J. Fonteyn, Libraire, rue de Bruxelles, à Louvain.

N°. 1. VERKLARING tot afwering van lasteringen tegen de Kerk. Zevende druk. Te 's Gravenhage bij A. P. van Langenhuysen. 1846.

N°. 2. HET GODDELIJK KIND JESUS. 's Gravenhage, bij A. P. van Langenhuysen. 1846.

N°. 3. OVERWEGINGEN der zeven woorden van onzen Heer *Jesus Christus* aan het kruis, gevolgd van godvruchtige oefeningen tot de heilige Maagd, Moeder van smarte. Het Italiaansch door den Eerw. *P. de Bonis*, Overste der Minderbroeders. Naar het Fransch. Te Groningen, bij de wed. M. J. Sladoot en zoon. 1845.

N°. 1. De «Verklaring tot afwering van lasteringen tegen de Kerk», door ons in het VII deel blz. 137 gegeven, afzonderlijk afgedrukt zijnde, wekt voortdurend zoo zeer de belangstelling, dat bereids de zevende oplage is verschenen. Wij vestigen er dan nogmaals de aandacht onzer lezers op, te meer dewijl thans onze uitgever, zonder verhooging van prijs, haar in een bruikbaarder formaat (klein 12°) heeft doen verschijnen. Moge zij verder onder den zegen des Verlossers aan velen nuttig zijn, gelijk zij, naar ons is berigt geworden, onder zijnen zegen het reeds veelzijdig geweest is.

N°. 2. Een allerliefst boekske, zoowel wat den uiterlijken vorm als den inhoud betreft. Het is ongetwijfeld het kleinste Gebedenboek, dat tot hiertoe in ons vaderland is verschenen, en zal daarom als eene *curiositeit* nog al gezocht worden.

N°. 3. Een boekje vol van zalving en teedère godsvrucht, welke ook in de vertaling nog meer zouden gevonden worden, ware deze niet *op* eene vertaling en *met wat meer zorg* bewerkt geworden.

HET KERKELIJK JAAR.

ZESDE VOORLEZING.

Het feest der feesten, de plegtigheid der plegtigheden, de dag der verwinning en der onsterfelijkheid is aangebroken. Daar wordt boven de velden en steden als een toon van vreugde gehoord, en een zegelied weerklinkt over de aarde; want reeds vroeg in den morgen hebben de vrolijke klokken het feestgeheim aangekondigd; om strijd ijlen de geloovigen in hun plegtgewaad naar de kerken heen. Daar hebben de altaren al hunnen luister hernomen; de sombere sluijers zijn verdwenen, en door schitterende zegevanen vervangen; een talloos waslicht flikkert, de geurige wierook stijgt omhoog; het geslagte Offerlam straalt uit in nieuwe glorie; en de koorzang hervat onophoudelijk den zegekreet, heden aan het geopend graf vernomen: Hij is verrezen, hier is Hij niet (1)! Alleluja, Alleluja!

(1) Marc. XVI, 6.

Eene onbeschrijfelijke vervoering grijpt de kinderen der Kerk op dezen feestdag aan; want het is heden het feest ook van hunne opstanding: te vergeefs toch zouden wij het goddelijk Wicht in de kribbe bezocht, of met de Wijzen aangebeden, te vergeefs met de Leeraars Gods Zoon in den tempel hebben gehoord, of met de leerlingen door *Judea* gevolgd zijn; te vergeefs zouden wij zijne wonderwerken aanschouwd en in zijne smarten gedeeld hebben, zoo Hij niet, naar zijne belofte, ten derden dage verrezen ware. Dan was, volgens het woord des Apostels, ons geloof ijdel, en wij waren nog in de zonden; maar gelijk in ADAM allen sterven, zoo zullen nu allen in CHRISTUS levend gemaakt worden (1). Ik ben de opstanding en het leven, zoo sprak de Heer; die in Mij gelooft zal leven, ofschoon Hij ook gestorven zij (2). Ik leef en gij zult leven (3). Hij is opgestaan als het Hoofd van het groote lichaam der Kerk (4), Hij is de eerstgeborene uit de dooden (5), en zijne verrijzenis moet ons tot een nieuw leven opwekken; dan zullen wij in de waarachtige vreugde van dit feestgeheim deelen, en in verrukking durven vragen: Waar is, o dood! uw prikkel? Waar, o hel! uwe zegepraal (6)?

Wij gaan dit feestgeheim beschouwen, eerstens: zoo als het ons in zijne plegtigheden gedurig op overwinning en onsterfelijkheid wijst, en vervolgens: gelijk het de voortzetting en bestendiging der zegepraal in den verderen paaschtijd, en de voltrekking er van in CHRISTUS op Hemelvaartsdag vertegenwoordigt.

---

(1) I Cor. XV, 17, 22.
(2) JOAN. XI, 25.
(3) JOAN. XIV, 19.
(4) Eph. I, 23; IV, 15; V, 23.
(5) Col. I, 18.
(6) I Cor. XV, 55.

I.

Paschen, het feest der verwinning en onsterfelijkheid.

Paschen! door dertig eeuwen heen is dat jubelwoord tot ons gekomen; feestelijk weerklonk het, eerst op de grenzen van het oude *Egijpte*, over de vlakten der woestijn, aan den voet van *Sinai;* vervolgens langs de boorden van den *Jordaan*, in den tempel van SALOMON; later in de katakomben van *Rome;* in de basilieken van *Constantinopel* en van *Nicea;* het is vernomen in de hutten der wilden van *Amerika* en onder het dak van den Afrikaanschen negerslaaf; onder den brandenden hemel van *China* en op het ijsgebergte van *Tartarije;* onsterfelijk woord, gelijk de gebeurtenis die het uitdrukt (1)!

En nog doet dat woord aller harten gelijkelijk opspringen van blijdschap; het vermeldt het feest der eeuwen, aller volken, van het huisgezin, van elken Christen, der verrijzende natuur. Paschen nog eens dan, het feest der onsterfelijkheid, hier reeds bij voorsmaak door het geloof, de hoop en de liefde genoten (2), en in het eens onverliesbaar paradijs door alle eeuwen der eeuwen te vieren!

Paschen (3)! Ja, dat woord voert ons door dertig eeuwen terug naar het volk van God, dat lang zuchtte in *Egijpte's* slavernij; maar het verlossingsuur was geslagen. De Engel des Heeren *gaat* in den nacht *voorbij*, en doodt al de eerstgeborenen der huizen, welker posten niet met het bloed des lams geteekend waren. Dit is in afbeelding geschied: het lam was CHRISTUS, het waarachtig Paaschlam; die PHARAO de oude vijand, verdrukker der menschen; het volk van God was het beeld van al de volken der aarde. Heb-

(1) GAUME, Catéchisme de Persévérance T. VIII, p. 181.
(2) S. GREG. Hom. XXII. in Evang.
(3) *Paschen* beteekent *voorbijgang, doortogt.*

ben de Joden door een voortdurend feest dien doortogt des Engels, en het geslagte offerlam, dat hen van de dood bevrijdde, en hunne wondervolle verlossing dankbaar herdacht: ook de Kerk viert door een onsterfelijk feest én de opoffering van het waarachtig Paaschlam (1), én onzen overgang van den dood tot het leven, én de nederlaag van satan, én de bevrijding van heel het menschelijk geslacht.

Op dezen dag dan ook, dien de Heer gemaakt heeft, vraagt zij zegezangen van hare kinderen:

Nu drage het Christen volk eene offerande van lof aan het ware Paaschlam op.

Het Lam heeft de schapen verlost; CHRISTUS, die onschuldig was, heeft de zondaars met zijn' Vader verzoend.

De dood en het leven hebben een' wonderbaren tweestrijd gestreden, de levensvorst sterft, en heerscht door zijn' dood in onsterfelijk leven.

Zeg ons, MARIA! wat zaagt gij op den weg? Het graf van CHRISTUS die leeft en de glorie zijner verrijzenis;

De Engelen die het getuigden, den hoofddoek en het grafgewaad.

CHRISTUS mijne hoop is verrezen; Hij zal u voorgaan naar *Galilea*.

Zoo weten wij, dat CHRISTUS uit de dooden waarlijk is opgestaan; Gij dan, o Koning, Verwinnaar des doods! ontferm U onzer.

Amen. Alleluja (2)!

Dan verhaalt het Evangelie de geschiedenis zelve der opstanding, en de gebeden dezer dagen smeeken bij den verwonnen dood, bij de verworven vrijheid en bij den ontsloten toegang der zalige eeuwigheid, dat wij mogen deelen

(1) Zie het Epistel uit I Cor. V, 7.
(2) *Victimae paschali*

in de onsterfelijkheid van Hem, die door *zijnen* dood *onzen* dood verdelgd, en door *zijne* verrijzenis *ons* het leven heeft wedergeschonken (1).

Die verwinning van het leven op den dood wordt ons telkens herinnerd. Lente is het feest der verrijzenis in de natuur; in de lente wordt het Paaschfeest gevierd. Lang was de aarde in doodstooi gehuld; de graankorrel, die zij omsloot moest sterven, wilde zij vruchten voortbrengen (2); dood en leven worstelden in haren schoot; maar hooger klimt de bezielende zon; Paschen genaakt; de jeugdige lente is daar (3)! En alle schepsel verkwikt zich in het vrolijke licht; de velden herleven, en daar is in de natuur geene stem, die ons niet toeroept: gij zult verrijzen! en er stroomt als een vernieuwd en oneindig leven uit alle verborgene bronnen der herrijzende schepping voort.

Nieuw leven ruischt ons toe bij de geheiligde waterfonten, waaruit het geloovig volk, onder een' eigen feestzang voor dezen dag, besproeid wordt:

Zie ginds ter regter spoedt
Uit 't heiligdom de vloed
Des levens voort met zoet geschal,
In wat'ren, helder als kristal.
Alleluja!

Tot wien dat water koom',
Hij drinkt uit 's levens stroom,
En allen zingen: zalig Hij!
En weder allen zingen zij:
Alleluja, Alleluja (4)!

Vernieuwing des levens gedenken wij in de catechumenen, die op Paaschzaturdag in de wateren des doopsels her-

(1) Præfatie. (2) JOAN. XII, 24.

(3) *Easter* beteekent *lente*, zegt Msgr. WISEMAN, La Sem. Sainte p. 15.

(4) Navolging van het *Vidi aquas*, dat in den Paaschtijd bij de besproeijing des volks met gewijd water het *Asperges me* vervangt.

boren, het wit gewaad der onschuld bleven dragen tot zondag na Paschen, ter herinnering, hoe zij, volgens het Epistel van dien dag, moeten zijn als nieuwgeboren kinderen (1). Weleer voerde men gedurende die zeven dagen de nieuwgedoopten dagelijks in het blanke feestkleed naar de heilige doopvont.

In plegtigen optogt trokken zij naar de plaats der wedergeboorte onder den lofzang der bevrijding:

Toen *Israel* uit *Egypte* toog, *Jacobs* huis uit een vreemd volk,
Werd *Juda* zijn heiligdom, *Israel* zijne heerschappij.

De zee zag het en vlood, en de Jordaan is teruggeweken (2)!

Daardoor werd nogmaals de verlossing, zoo krachtig aan *de Roode zee* voorspeld, uit het verledene teruggeroepen: in die schare toch der doopelingen, die van de heilige wateren wederkeerden, waar satans magt onderging, en zij het leven mogten ontvangen, — op het gezigt van heel dat verloste volk, dat in digte rijen optrok, meenen wij weder *Israels* kinderen, in hunnen wondervollen doortogt, en PHARAO's ondergang te aanschouwen, en in eene vervoering van dank stemmen wij met MOSES het zegelied aan:

Laat ons den Heer zingen, want hoog, hoog is Hij verheven! Het paard en zijn' berijder heeft Hij geworpen in de zee.

De Heer is mijne sterkte en mijn roem, en Hij was mij tot heil; deze is mijn God, en ik zal Hem verheerlijken; Hij de God mijns vaders, en ik zal Hem verheffen!

De Heer is een krijgsheld, de Almagtige is zijn naam (3)!

Vernieuwing onzer natuur, en hoop op hare verrijzenis en onsterfelijkheid, ontvangen wij door de spijze des levens,

---

(1) Die zondag werd daarom *in albis* (in het wit) en *quasimodo* genoemd, omdat het *Introitus* der Mis zoo begint.
(2) Ps. CXIII. (3) Exod. XV, 1—3.

afgebeeld in het eten des Paaschlams, en waartoe in vroegere eeuwen de doopelingen op den zondag na Paschen werden toegelaten. En nog gebiedt de Kerk uitdrukkelijk, dat het christenvolk omstreeks Paschen met het offerlam worde gespijsd; dan moet menig slaaf der zonde door de bittere wateren der boete, als door een tweede maar moeijelijk doopsel (1), henengaan, om van het vlekkeloos Lam te mogen eten; en alle geloovigen moeten, op straffe van geestelijker wijze te sterven en buiten de levensgemeenschap der Kerk te worden gesloten, na gestrenge zelfbeproeving, met het Pascha der Nieuwe Wet, met het hemelsch Manna, zich voeden. Want de Heer heeft de poorten des hemels geopend, en het Manna is nedergeregend, dat zij zouden eten; het brood des levens gaf Hij hun, en met het brood der Engelen heeft de mensch zich gespijsd (2).

Verrukkend gezigt! met het verheven Paaschfeest ijlen dan op de roepstem der Kerk hare gehoorzame kinderen, omhangen met het bruiloftskleed, ten feestdisch heen, toeven daar met een' heiligen eerbied op de komst des geliefden Bruidegoms! Verteederende gedachte! dat binnen weinige dagen, over de gansche aarde, volken zonder tal en van alle taal en stam in de zoete omhelzing des Welbeminden deelen, en op het innigst met den onsterfelijken Verwinnaar des doods zich mogen vereenigen! O dan voelt elke geloovige en de gansche Kerk met hem eene vernieuwde levenskracht, en in het zoet genot der goddelijke tegenwoordigheid roept de ziel uit: Nu leef ik, doch

(1) *Laboriosus Baptismus.* Conc. Trid.

(2) De *offerande* op den vierden dag na Paschen, uit Psalm LXXVII, 24 en 25.

niet ik, maar CHRISTUS leeft in mij (1); nog bedekt wel een heilig geheim den Welbeminde:

Nog stoflijk duister
Omgeeft den luister;
De geestenwacht
Zweeft ongezien, bij zucht en klagt
En beêgefluister....

Maar toch, Hij is 't!... Hoe vol verkwikken
Dauwt zijn genâ in tranen dan geschreid!
Het leven kiemt en voelt de zonneblikken
Van zijne liefde en hare onsterfelijkheid (2)!...

En vol dan van den God, dien zij ontvingen, zwoeren de geloovigen weleer met de catechumenen hunne vijanden af, die de Verlosser ook in hen kwam overwinnen. Immers Hij heeft de wereld overwonnen (3), over den dood en het graf gezegevierd, en der oude slang den kop vertreden; en die zegepraal zet de Heer in elk zijner ledematen voort. «Ik verzaak, ik verzaak!» riep ieder geloovige in stilte mede, terwijl de doopelingen eenparig en luide den satan met al zijn bedrijf afzwoeren, en het verbond, met hun' Verlosser bij het Doopsel aangegaan, openlijk in het witte kleed voor de gansche Kerk hernieuwden en bevestigden. Sterk dan in die vereeniging met den almagtigen Verwinnaar, schenen de doopelingen reeds zegevierend daar te staan in het lichtgewaad des Verrezenen! een hooger leven schitterde op hun gelaat; en het was als riepen zij met ééne stem op het gezigt hunner vijanden uit: Wie, wie zal ons scheiden van de liefde, die in CHRISTUS JESUS is? Waar, o dood! is uw prikkel? waar, o hel! uwe zegepraal?

---

(1) Gal. II, 20. (2) Gedichten door C. BROERE enz. blz. 13.
(3) JOAN. XVI, 33.

Zoo moet met het Paaschfeest CHRISTUS in ons allen verrijzen en verwinnen, en door zijne goddelijke omhelzing in onze broze natuur de kiem der onsterfelijkheid worden gelegd; want

Wie, wie zal niet vergaan in d'Afgrond? — Wie herrijst? —
Vloeit uit, vloeit uit mijn dankbre zangen!
ZIJ zullen 't leven weêr, voor immer weêr erlangen,
Mijn God! al die Gij spijst (1)!

En de dankbare Moederkerk doet nu dagelijks hare dienaren, voor hen zelven en in den naam van al hare kinderen, dezen lofzang herhalen:

Gij, die, in 't sneeuwwit feestdagskleed,
Den disch van 't Lam thans nader treedt,
Brengt Hem, die door een zee van bloed
U heenbragt, veilig en behoed,
Den blijden dank- en jubelgroet.

Hij, JESUS CHRISTUS, 't eeuwig Woord,
In wien de nieuwe schepping gloort,
Hij, de Opperpriesterlijke Magt,
Heeft u zijn Vleesch ten spijs gebragt,
Zijn Bloed tot drank, opdat uw ziel
Niet tot een buit des doods verviel,
En uit der zonden dienstbaarheid
U 't hemelpad wierd toebereid.

Hij, 't Pascha van de Nieuwe Wet,
Heeft u deez' Feestdisch voorgezet,
Waar Hij, die 't Paaschlam heeft geslagt,
De opregten van gemoed nu wacht.

Ja, heilige Offraar, schuldloos Lam,
Dat voor mijn heil ter slagtbank kwam,
Gij hebt des Afgronds schrikbre magt
Voor goed gebreideld door uw kracht,
Gij heht het menschdom vrij gemaakt,
De banden onzer schuld geslaakt,
En bragt ons 't leven wederom,
Met de aanspraak op uw Heiligdom.

---

(1) Gedichten enz. blz. 18.

Zoo stondt Gij op uit dood en graf,
Naamt heel natuur haar kluisters af,
En, op der wolken hemelglans,
Ontzweefdet Ge ons naar hooger trans.

Daar smeeken wij U, Vorst en Heer,
Ei, zie genadig op ons neêr
En geef ons door den Paaschfeestdisch
Al wat op aarde ons noodig is.

Dan grimt geen dood of hel ons aan,
Maar loopt ons pad op effen baan;
Zoo brengen we uwer Majesteit
Den lof, den dank in eeuwigheid,
U, en den Vader met den Geest
Die Drie in Eenheid zijt te zamen.
Amen. Amen (1).

II.

De bestendiging der zegepraal en de voltrekking er van in Christus, of de Paaschtijd met Hemelvaartsdag.

Gedurig worden ons dezer dagen, ter bevestiging van het feestgeheim der verrijzenis, de verschijningen des Heeren medegedeeld. Eerst vertoonde Hij zich aan de godvruchtige vrouwen; dan voegde Hij zich bij de leerlingen op den weg naar *Emmaus*, en verklaarde hun de H. Schrift, van MOSES en de profeten tot op JOANNES den Dooper, zoo dat zij inzagen, hoe de CHRISTUS moest lijden en aldus zijne heerlijkheid ingaan. Nu ijlen zij naar *Jerusalem*, doch reeds spoedt men hun tegen met de blijmaar: de Heer is waarlijk opgestaan en aan SIMON verschenen! Daar staat

(1) De Hymnus *Ad regias Agni Dapes*, die gelezen wordt van Zondag na Paschen tot Hemelvaartsdag. Naar de vertaling in het *Hemelsch Palmhof* bij Gebr. VAN DEN HEUVEL. 's Gravenhage 1846, bl. 528. Zie *de Kath.* der vorige maand bl. 202.

eensklaps de Heer zelf in hun midden en spreekt: Vrede zij met U! En Hij blies over hen met de woorden: Ontvangt den Heiligen Geest! THOMAS was toen afwezig, maar Hij, die eerst getwijfeld had, sprak acht dagen later dat woord vol geloof: Mijn Heer en mijn God! Nog meermalen verscheen de Heer, in *Galilea*, aan de zee van *Tiberias*, op een berg; en veertig dagen bleef Hij op aarde; maar zijne verschijningen zijn onvoorzien en als op een oogenblik en kort en voorbijgaand; zij geschieden in een vergeestelijkt ligchaam en in een hooger leven, als behoorde Hij dezer aarde niet meer, en Hij sprak met hen over het *rijk Gods* (1).

Gelijk de Messias als *Koning*, *Profeet* en *Hoogepriester* voorzegd en afgebeeld was door geheel de oude Wet, en in die drievoudige waardigheid zich in zijn openbaar leven had vertoond (2), zoo zien wij Hem in zijn' verheerlijkten staat na zijne verrijzenis, en als zóódanig wordt Hij ook door de Apostelen verkondigd, en zóódanig zal het goddelijk rijk of de geestelijke maatschappij zijn, door Hem gesticht, en die zich van nu af aan verwinnend uitbreidt over de aarde; zóódanig dat geheimzinnig ligchaam, waarin CHRISTUS, deszelfs goddelijk Hoofd, voortleeft en regeert tot aan het einde der dagen, en vertegenwoordigd wordt door een zigtbaar hoofd, dat zijne lammeren en schapen moest hoeden (3). Daarom lezen wij in de Epistelen en Evangelien van den paaschtijd, wat betrekking heeft op de stichting en vestiging van dat nieuwe rijk, waaraan de *Stichter* en *Voltrekker* des geloofs en *regtsgezag* en *magt* ter

(1) Act. I, 3.

(2) Zie *de Kath.* VI D. blz. 377, en de aanmerking onder blz. 170, D. VIII.

(3) JOAN. XXI, 17.

onderwijzing en *verzoening* mededeelt. De H. PETRUS spreekt nu van een verworven volk, dat een uitverkoren geslacht, een heilig, een koninklijk priesterschap, een volk van God is (1); CHRISTUS geeft wetten voor zijn koningrijk, Hij zendt zijne Apostelen uit en deelt hun volmagt mede, om alle volkeren der aarde tot zijn rijk te roepen; om hen te leeren, te doopen en hun de zonden kwijt te schelden. Mij, sprak de Heer, is alle magt gegeven in den hemel en op aarde. Gelijk de Vader mij gezonden heeft, zoo zend ik u (2). Gaat en onderwijst alle volken. Ik ben met u alle dagen tot aan het einde der wereld (3).

Doch dat verworven rijk is het rijk der waarheid, der liefde en des vredes (4), en vaderlijk is het oppergezag dat het regeert; en gelijk het door lijden en liefde verkregen is, zal het door lijden en liefde zich uitbreiden. Daarom zal de koningsvaan een kruis en de schepter van den vorst des vredes een herderstaf zijn, en daarom noemt CHRISTUS zich den goeden *Herder* en moet alles naar zijn woord één schaapstal en één Herder worden (5).

Op die voortzetting en uitbreiding der zegepraal, en dat wel door lijden en liefde, wordt telkens en schier dagelijks in dezen tijd door de Kerk gewezen. Reeds den tweeden paaschdag hooren wij in het begin der Mis: Looft den Heer en roept zijn' naam aan! Verkondigt zijne werken aan *alle volken!* In de lesse voert PETRUS het woord tot den hoofdman CORNELIUS en een groot aantal Joden en Heidenen; hij verkondigt, volgens de getuigenis der Profeten, dat *allen* die in CHRISTUS gelooven vergiffenis hunner zonden zul-

(1) I PETR. II, 5, 9, 10. Epistel van Zat. na Paschen.
(2) JOAN. XX, 21. (3) MATTH. XXVIII, 19, 20.
(4) I Cor. VII, 15; Gal. V, 22.
(5) Het Evang. van den tweeden Zondag na Paschen uit JOAN. X, 11.

len ontvangen; in het Evangelie verklaart de Heer zelf hoe de CHRISTUS moest lijden en alzoo zijne heerlijkheid ingaan. Den derden Paaschdag spreekt de Apostel PAULUS in het Epistel en verkondigt den Verrezene als door de profeten beloofd, door de menschen verworpen, maar door God opgewekt. En het Evangelie eindigt met weder te leeren: dat de CHRISTUS zoo moest lijden en dat in zijn' naam vergiffenis der zonden aan *alle volken* moet worden gepredikt. Komt, gezegenden mijns vaders! — zoo vangt den vierden dag het H. Offer aan — en ontvangt het rijk, dat u van het begin der wereld is toebereid. In de les treedt de H. PETRUS andermaal op en predikt CHRISTUS weder als door de menschen verloochend en gedood, maar door God opgewekt en verheerlijkt. Doet dan boetvaardigheid en bekeert u, zoo eindigt hij, opdat uwe zonden worden uitgewischt.

Het begin der Mis op den vijfden dag vermeldt, hoe allen de overwinnende hand Gods hebben geprezen; doch zingt den Heer een nieuw lied! — zoo gaat het voort, — want Hij heeft groote wonderen aan ons gedaan. En dan volgt dat schoon gebed, waarin de Kerk reeds als eene door geloof en goede werken vereenigde en geheiligde menschheid verschijnt: O God! die de *verscheidenheid* der volken in de *belijdenis* van uwen naam hebt *vereenigd*, geef dat dengenen, die in het bad des doopsels zijn wedergeboren, éénheid van geest zij in het geloof en éénheid van godsvrucht in de werken. Dit gebed heeft tevens betrekking op de doopelingen, die meermalen in deze dagen herdacht worden; daarom spreekt het Evangelie van den nieuwgedoopten Ethiopier, die het geloof reeds ontvangen had, en het *Graduale* der Mis roept hierop juichend uit: de steen, dien de bouwlieden verworpen hadden, is ten

hoeksteen geworden. Door den Heer is dit geschied en het is wonderbaar in onze oogen.

Gelijk het rijk Gods toen in de daad reeds verwinnend voortwerkte in de menschheid, zoo wordt die zigtbare uitbreiding der zegepraal in de volgende dagen ook uitgedrukt. De *communie* van Zaturdag na Paschen waarschuwt ons met de doopelingen, tot wie het rijk Gods gekomen was: Gij allen die in CHRISTUS gedoopt zijt, gij hebt CHRISTUS aangetrokken; en het Epistel van den daarop volgenden Zondag verklaart, dat al wat uit God geboren is de wereld verwint. En wie verwint de wereld? Die gelooft dat JESUS de Zoon Gods is. De lesse van den tweeden Zondag brengt ons weder voor den geest, hoe CHRISTUS voor ons geleden heeft en een voorbeeld naliet, opdat wij zijne voetstappen zouden volgen. Gij waart als dwalende schapen, maar nu zijt gij bekeerd tot den Herder en Bewaker uwer zielen.

Den derden Zondag worden wij op het afscheid des Heeren voorbereid, en de volgende gewaagt van den Trooster, dien Hij zenden zal, terwijl het krachtig gebed van dezen dag ons het eenig noodzakelijke, te weten: *aller vereeniging met God*, doet vragen, en de *stille bede* die zelfde vereeniging weder dringend afsmeekt: God! die ons door de eerwaardige deelneming aan dit offer — der reine en hoogste Godheid hebt deelachtig gemaakt, verleen, bidden wij U, dat wij, gelijk wij uwe waarheid kennen, haar aldus door eene waardige levenswijze mogen vervullen.

Den vijfden zondag na Paschen dringt de lesse er nogmaals op aan, dat wij geene aanhoorders slechts, maar volbrengers van het woord moeten wezen, en er wordt dien dag, als ware dat verwinnend woord reeds over de geheele wereld uitgebreid, daarvoor een lofzang gevraagd;

Boodschapt met gejuich, en het worde gehoord, alleluja!

Verkondigt het tot aan de uiterste einden des aardrijks: de Heer heeft zijn volk verlost, alleluja!

Gij, gansche aarde! jubel voor God; zing een danklied aan zijn' naam; verheerlijk zijnen lof! Alleluja, Alleluja!

En naar gelang de tijd nu nadert, dat de Heer de aarde zal verlaten, worden van zijne laatste woorden, zoowel die Hij vóór zijn sterven als vóór zijne Hemelvaart sprak, ons medegedeeld. Hij bereidt zijne leerlingen tot dat afscheid voor; belooft den heiligen Geest te zenden, die hun alle waarheid zal leeren, want veel was er dat zij nog niet konden dragen. Hij zou heengaan om hun eene plaats te bereiden, opdat waar Hij was ook zij zouden wezen.

In die laatste woorden had de Zaligmaker herhaaldelijk geleerd, hoe zij bidden moesten in zijnen naam, opdat hunne vreugd volkomen zij: Voorwaar, voorwaar! ik zeg u, al wat gij den Vader zult vragen in mijnen naam, Hij zal het u geven. Die belofte indachtig, bidt de Kerk op den feestdag van den H. MARCUS en de kruisdagen in dien allesvermogenden Naam, waarin wij alles verkrijgen kunnen, en die gansche week wordt de *bede-* of *kruisweek* genoemd. Doch de Kerk bidt niet op de gewone, maar op eene nog meer zinnelijke, openlijke en indrukwekkende wijze. Een eenparig gebed wordt, waar het geschieden kan, opgezonden in plegtigen omgang in de wijde natuur, onder de gewelven des hemels, en onder aanroeping aller beschermende Engelen en Heiligen. Zoo bidt zij om de velden te zegenen en afwering van alle rampen te vragen, maar te gelijk om in deze verwinningsdagen al het geschapene, de gansche natuur zelve, den Schepper en Verlosser weder toe te wijden. Immers in een ongeschonden Paradijs werd de onschuldige koning der schepping geplaatst; hij viel en werd gevonnisd, en ook de aarde werd gevloekt; bij 's menschen verlossing

en verheerlijking moet ook alle schepsel, dat naar herstelling zucht, verlost en verheerlijkt worden. Van daar de wijding der Elementen, de zegening der vruchten, de heiliging der natuur (1).

Daags vóór het feest der Hemelvaart kondigt de Apostel reeds aan, dat de Heer boven alle hemelen is opgeklommen om alles te vervullen, en hoe wij allen in de eenheid des geloofs moeten zamenkomen en in alles opwassen in Hem, die ons Hoofd is, CHRISTUS (2). Het Evangelie vermeldt, hoe de Verlosser het werk zijns Vaders heeft vervuld, en gebeden voor degenen, die Hem gegeven zijn. En als reeds opzwevend van de aarde en sprekend met zijn' Vader, zegt de Heer: En nu ben Ik niet in de wereld, maar dezen zijn in de wereld en Ik kom tot U. Verheerlijk Gij Mij nu, Vader! met die heerlijkheid, welke Ik gehad heb bij U, vóór dat de wereld was (3).

Ik heb verheerlijkt, sprak de Vader weleer, en ik zal verheerlijken!

Vader! de ure is gekomen; verheerlijk uwen Zoon, opdat Hij U verheerlijke.

En het uur zijner verheerlijking is daar; de dag der intrede in het Hemelsch Jerusalem, der opvaart in het herwonnen koningrijk. De Olijfberg, die getuige was van zijne vernedering en zijn lijden, zal de plaats zijner verheffing en verheerlijking zijn. En nu:

> Maeckt hantgheklap, en juicht ghy kristeschaeren.
> Ziet Hemelwaert op zijn triomfkoets vaeren,
> Die onlanghs daelde in 't Graf, na zoo veel smaets,
> En heerlyck nu gaet nemen d'opperplaets.

---

(1) Wijl aan *de Katholiek* een afzonderlijk artikel over de Processien is toegezegd, zoo treden wij hier in geene nadere beschouwing, noch beschrijving. (2) Eph. IV, 13, 15.

(3) Het Evang. der Vigilie van Hemelvaartsdag.

Klim op, klim op ghy Godts en menschen Zoone,
Versma het kruis, de speer, de doorne kroone,
En 't boos geslacht, dat met een grimmigh oogh
Ontzinnigh U in 't heiligh aenschyn spoogh (1).

Zie reeds zijn de gevangenen verlost en in vrijheid opgevoerd. De poorten der hemelen gaan open! Engelen dalen, om den Verwinnaar te bezingen en op te leiden! Nog eens troost de Heer zijne leerlingen en zegt: Gij zult den H. Geest ontvangen, en mijne getuigen zijn te *Jerusalem* en tot aan de uiterste grenzen der aarde.

En met opgeheven handen heeft hij hen toen gezegend.

En terwijl Hij hen zegende en zij het zagen, is Hij opgeheven en eene wolk nam Hem weg van voor hunne oogen.

En de Heer JESUS is opgenomen ten hemel en zit aan de regterhand Gods (2).

En het licht, dat CHRISTUS in de kerken vertegenwoordigde, de Paaschkaars, wordt uitgedoofd en vervolgens weggenomen, ten teeken, dat Hij de aarde verlaten heeft en ten hemel is opgeklommen.

Klapt dan nu in de handen, gij alle volken! — zoo zingt thans de Kerk — en jubelt met de stemme des gejuichs. Alleluja!

Looft den Heer, die ten oosten boven den hemel der hemelen is geklommen. Alleluja (3)!

Want danken moeten wij den almagtigen Vader en eeuwigen God, door JESUS CHRISTUS onzen Heer, die na zijne verrijzenis aan al zijne leerlingen openlijk verschenen en voor hunne oogen opgeklommen is ten hemel, om ons zijner godheid deelachtig te maken (4).

(1) VONDEL. Hemelvaertzangh.
(2) Het Epistel uit Act. I en het Evangelie uit MARC. XVI.
(3) *Introitus* en *Communie* der Mis. (4) Præfatie.

Ja, wij vieren den allerheiligsten dag, o Vader! waarop onze Heer, uw eenig-geboren Zoon, de met Hem vereenigde zelfstandigheid onzer broosheid aan de regterzijde uwer glorie heeft geplaatst (1).

En wij zien met de leerlingen nog opwaarts naar den Hemel, waar JESUS is opgeklommen en van waar Hij, gelijk de Engelen zeiden, zal wederkomen; en wij bidden met zijne naar Hem verzuchtende Bruid, dat wij met den geest in den hemel mogen wonen (2). En vol van dankbaarheid zeggen wij nu dagelijks met haar:

Verlosser der wereld, Gij vreugd des gemoeds,
Gij poolstar der harten en bron alles goeds,
Hoe heeft uwe ontferming, met de aarde begaan,
U-zelven ons juk op de schouders gelaân!
Hoe heeft uwe liefde voor 't menschdom geboet,
En hebt Gij de wereld gekocht met uw bloed!
Hoe hebt Gij den dood en de hel overkracht,
En 't schepsel op nieuw tot zijn Schepper gebragt!
Hoe toogt Gij, verwinnaar door lijden en kruis,
Voor eeuwig terug in het vaderlijk huis,
En zit daar in glans aan Gods regterhand neêr,
Als Regter der volken, Verlosser en Heer (3).

O! ons oog zal dan blijven staren op den hemel, van waar wij onzen Verlosser weder verwachten, om ons op te voeren aan zijne zijde; ons hart blijft naar Hem verzuchten en kan niet rusten, voor dat het ruste in Hem; als droeve pelgrim dool ik om in dit dal van tranen; want de hemel, waar Hij is, die mijne ziel bemint, de hemel is mijn vaderland, en zonder ophouden roep ik dan: Paradijs, Paradijs!

Gelijk hoog boven het gebergte de arend over zijne jon-

(1) *Communicantes.* (2) Het gebed van den Feestdag.
(3) Uit de Hymnus *Salutis humanae Sator.* Zie *Hemelsch Palmhof*, blz. 534.

gen zweeft, zijne vleugelen uitbreidt, neemt ze en draagt ze op zijne wieken (1), zoo wenkt ons de Heer opwaarts tot zich, en wil ons op de vleugelen zijner genade opvoeren in zijne verhevene woning. En daarom verzucht ik zonder ophouden: Paradijs, Paradijs!

«O wie weet wat beminnen is, hij kan zeggen, hoe groot mijne onrust wezen moet in dit land der vreemdelingschap. Tot u dan wend ik mij; U slechts zie ik, tot U slechts zucht ik: Paradijs, Paradijs!

«Bied vrij alles wat gij hebt, o wereld! gij verleidt mij niet meer; ga en deel uwe goederen uit aan de dwazen die ze vragen. IJdele praal, schuldige vermaken! rekent niet dat ik u zoek; want een ander goed heeft mijn hart ingenomen. Ik hoop in den hemel eene plaats te hebben; dit is al wat ik begeer; daarom roep ik, daarom schrei ik: Paradijs, Paradijs!

«Schoon Vaderland! waar liefde de prijs der liefde is; waar uw zoo schoone Heer en Koning zich zonder sluijer laat zien. Ach! wanneer zal ook ik U binnengaan, en dáár mijnen God beminnen? — Mijne ziel huppelt op in blijdschap, wanneer ik rondga al roepende: Paradijs, Paradijs (2)!»

(1) Deut. XXXII, 11.
(2) S. Liguori, Cantiques Spirituels, IXme Cantique.

DE HOOGLEERAAR BALTZER OVER DE VEREERING DER OVERBLIJFSELEN EN DE BEDEVAART NAAR TRIER.

Onder de menigvuldig geschriften der Katholieken, waartoe RONGE'S smaadbrief aan Z. H. W. den Bisschop van *Trier*, ARNOLDI, en het verder geschrijf zijner medestanders aanleiding gaf, verdient de arbeid van den Breslauer hoogleeraar BALTZER : *Preszfreiheit und Censur mit Rücksicht auf die Trierer Walfahrt und den doppelten Anklagezustand der schlesischen Tagespresse,* bijzondere aandacht. De tweede oplage, welke dit werkje in weinige maanden te beurt viel, mag wel tot waarborg strekken, zoo voor de belangrijkheid des inhouds, als voor de degelijkheid der bewerking. Wij willen daaruit over de punten, in ons opschrift vermeld, eenige bladzijden mededeelen.

Bij alles, wat wij hier beneden aanschouwen, bewonderen, beminnen, wijst de godsdienst ons naar de grootheid des Scheppers. De hemelen verhalen zijne heerlijkheid; en het uitspansel verkondigt de werken zijner handen (Ps. XVIII).

De sieraden van 's menschen geest, zijne talenten, zijn

vernuft, of waardoor hij ook vermag, oog en oor en hart te verrukken, 't zijn allen zoo vele gaven van hierboven, flaauwe stralen der volmaaktheden des Oneindigen, die in Zijn beeld, hetwelk den mensch is ingeschapen, weerkaatsen, en, als zoodanig, op deze aarde getuigenis afleggen van de grootheid Gods.

Niet anders, en gewisselijk met niet minder regt, verheffen ons de zedelijke verschijnselen tot het eenige voorwerp onzer aanbidding. God alleen is goed uit zich zelven; alle goede gave komt van Hem, en de deugd is eene, door Hem aan den mensch verleende, vrije navolging zijner heiligheid. Wie in den deugdzame slechts den mensch prijst, vergeet of miskent de verdiensten van CHRISTUS.

Ziedaar een der grondslagen van de Katholieke godsvrucht jegens de Heiligen. Ja, Godsvrucht jegens de Heiligen; dit woord ergere niemand: want in hen loven en danken wij de barmhartigheid Gods, die, om de verdienste van zijnen eeuwigen Zoon, hen zoo heilig, zoo gelukkig heeft gemaakt. De vereering der Heiligen is alzoo eene ware Godsvereering. Het geloof namelijk, de bovennatuurlijke grondslag der christelijke godsdienstigheid in den mensch, wordt daarom eene bovennatuurlijke deugd genoemd, omdat het in zijne oefeningen zich niet bij het geschapene bepaalt, maar tot den onzigtbaren, tot den eeuwigen oorsprong van alles opklimt en zich onmiddelijk met God bezig houdt. Het geloof leert ons allen en alles naar rang waarderen, beminnen, vereeren — om God. Bewonder ik dan eenen Heilige in zijne daden; verneder ik mij voor dat verheven voorbeeld; gevoel ik mij aangespoord, het na te volgen; vereer ik hem, die, thans zoo ver boven mij verheven, met eene hemelsche heerlijkheid omstraald is; mijn geloof kan bij dat schepsel, hoe voortreffelijk ook, niet blijven staan; het zweeft hooger

op, tot zijn eenig rustpunt, tot God; Diens heiligheid straalt mij uit mijnen Heilige toe; van Diens genadekracht is mij mijn Heilige een bemoedigend en tot navolging oproepend getuige; in Diens schitterglansen prijkt mijn Heilige thans zoo vereerenswaardig; Hij heeft in hem zijne eigene gaven bekroond, en belooft mij hetzelfde. Te midden mijner vereering eens Heiligen verheft zich alzoo mijne ziel, op de vleugelen des geloofs, tot het eigenlijke voorwerp harer liefde. En wie zal het mij ten kwade duiden, dat ik mij hiertoe dit middel verkoos, hetwelk tot dat einde zoo wel geschikt en daarenboven, naarmate van de aanschouwelijkheid der voorstelling, ook gemakkelijker is voor den aan het zinnelijke nog gehechten geest?

Eveneens is het bij de vereering van overblijfselen der Heiligen met de godsvrucht der Katholieken gesteld. Niemand zal toch in den waan verkeeren, dat wij onze vereering bij die kleine, stoffelijke en, als zoodanig, geringe zaken beperken; of, indien hij zulks nog kan denken, hij miskent ons en is hier zelf de beperkte van kennis en oordeel. Die vereering is slechts eene betrekkelijke; in die overblijfselen vereeren wij diegenen, welke ze nalieten en er ons door herinnerd worden. Wij vereeren die, gelijk de Heiligen zelven, om hoogere redenen, ons door de openbaring ter kennis gebragt; in één woord, wij vereeren die om God. Alleen daarom, dat ons geloof ook daarin betrekking op God en de verdiensten van CHRISTUS ziet, zijn zij ons dierbaar, zijn zij ons vereerenswaardig.

Wij hebben deze beschouwing voorop willen plaatsen, omdat zij blijkbaar de grond is van BALTZER's gedachten en omdat zij die voor den lezer verduidelijkt. Deze geleerde rigt zijne woorden tegen de bewering van zekeren heer WEIS, die, in de *Schlesische Zeitung*, beweerde, dat «het Concilie van

«*Trente* zijne verordeningen over de vereering der beelden en «overblijfselen, niet voor geloofspunten wil doen gelden, «maar slechts voor tuchtregels, welke afgeschaft kunnen «worden.» Van zelf werd alzoo de tekst van het Concilie van *Trente* het voorwerp der blootlegging. Daarin nu wordt een merkbaar onderscheid gemaakt tusschen de ligchamen of gebeenten der Heiligen en de andere zaken, welke zij hebben nagelaten. Het Concilie noemt deze laatsten *sacra monumenta*, en BALTZER vertaalt deze uitdrukking door — *kleinooden*.

Ten aanzien van de ligchamen der Heiligen heeft het Concilie blijkbaar de gedachte des Apostels PAULUS in het oog, welke ons de Kerk doet kennen als het ligchaam van CHRISTUS, waarvan de geloovigen de ledematen zijn en CHRISTUS zelf het hoofd is. De brief tot de *Ephesers* V, 30, zegt, met betrekking op CHRISTUS, die er in ℣ 23, het hoofd der Kerk genoemd wordt: «Wij zijn ledematen van «zijn ligchaam, van zijn vleesch en zijn gebeente.»

Deze gedachte des Apostels strekt ons tot verklaring der groote vereering, welke de Christenen reeds terstond na de apostolische tijden aan de beenderen der martelaars bewezen hebben. Dezer ligchamen werden beschouwd als ledematen van het geheimzinnige ligchaam van CHRISTUS, de Kerk. Bovendien waren diezelfde ligchamen, voor zoo verre de, in en met hen levende, menschelijke geest zich in godzalige levensgemeenschap met den H. Geest bevond, te gelijk een tempel van dezen laatsten, gelijk wederom de Apostel zegt: (I *Cor.* VI, 19) «Weet gij niet, dat uwe «ligchamen de tempels zijn des H. Geestes, die in u woont?»

Dit is dan een tweede leerstellige grond, waardoor in de eerste Christenen die groote vereering der heilige ligchamen van de martelaars te verklaren is. Zij waren ledematen des ligchaams van CHRISTUS; in deze ledematen

woonde de H. Geest in levensgemeenschap met de menschelijke geesten. en gaf dezen, als in eenen ligchamelijken tempel, de getuigenis, dat zij kinderen Gods waren (*Rom.* VIII, 16). Ook zijn deze ligchamen bestemd, om, in nieuwe vereeniging met de zielen, welke in hen heilig werden, verheerlijkt te worden (I *Cor.* XV, 42—44, 53).

Dat nu het Concilie van *Trente* (zitting XXV) deze gedachten des Apostels werkelijk voor oogen had, blijkt uit de volgende uitspraak: «Ook moeten de heilige ligchamen «der Heiligen, die den marteldood stierven, en der andere «welke met CHRISTUS leven, door de geloovigen vereerd «worden, zijnde deze ligchamen de levendige ledematen «van CHRISTUS en een tempel des H. Geestes geweest, en «zullende zij door Hem (CHRISTUS) tot het eeuwig leven «opgewekt en verheerlijkt worden.»

Dit is de *positieve* leer of het eigenlijke *dogma* over de vereering der overblijfselen. Tegelijk worden er gronden opgegeven, waarom de geloovigen de reliquiën der Heiligen moeten vereeren. Deze vereering is, volgens den geest van het Katholieke leerpunt, een *algemeene pligt*, voortvloeijende uit het geloof, en is dienvolgens niet aan ieders willekeur vrijgelaten. Intusschen moet men van dien algemeenen pligt de *bijzondere gevallen* onderscheiden, waarin hij te vervullen is. Een zulk geval van verpligting doet zich dàn voor, wanneer de heilige beenderen eens Apostels, martelaars, of anderen Heiligen, voor ontwijfelbaar echt beschouwd en door de Kerk bewaard worden.

Van deze beenderen onderscheiden zich echter de andere voorwerpen, ons door de Heiligen of door CHRISTUS zelven nagelaten, welke ons als kleinooden dierbaar en eerbiedwaardig zijn. Zij zijn begrepen onder hetgeen het Concilie de *sacra monumenta* noemt. Aangaande de vereering van

deze geeft het Concilie geen *positief* gebod, maar slechts een *negatief*, dat is een verbod, en dit betreft de heilige beenderen tevens. Het heeft namelijk *verboden*, te beweren, «dat men aan de overblijfselen der Heiligen geene ver-«eering schuldig is, of dat zij, als ook de andere heilige «kleinooden (*sacra monumenta*), nutteloos door de geloovi-»gen vereerd worden.» — Deze stellingen zijn door het Concilie veroordeeld.

Op welken grond nu ook het nut dier vereering steunt, wordt door BALTZER niet blootgelegd. Het lag, trouwens, niet in zijn plan. De beschouwing, welke hier als inleiding voorafgaat, doet ons reeds een eerste, en een niet gering voordeel daarvan kennen. Te weten: terwijl wij de Heiligen en hunne overblijfselen vereeren, verheerlijken wij God Dat nu zulk eene zielsverheffing tot het Opperwezen, de bron onzer zaligheid, werkelijk aan den geest der Katholieke Kerk beantwoordt en er zelfs ook door bedoeld wordt, is in het bovenaangehaalde uit het Concilie van *Trente*, duidelijk gezegd: immers het gebiedt ons de beenderen der Heiligen om geene andere redenen te vereeren dan om zoodanige, welke uit eerbied en liefde voor God ontleend zijn.

Eene tweede reden van het nut dier godsdienstige oefening vloeit daaruit voort, dat de vereering der overblijfselen, zoo wel als die der beelden, slechts eene betrekkelijke is en eigenlijk de Heiligen, aan welke zij herinneren, wordt toegebragt. Terwijl nu hierdoor te verklaren is, hoe bij de vereering ook der bovengenoemde kleinooden het geloof ons tot God opvoert, begrijpt men er tevens uit, hoe de vereering der overblijfselen in het algemeen eene wijze van aanroeping der respectieve Heiligen kan zijn en in de werkelijkheid ook is. Maar dat de Heiligen voor ons bidden; dat het goed en nuttig is hen aan te roepen en

tot hunne voorbede onze toevlugt te nemen, ten einde door J. C. onzen Heer en eenigen Verlosser, weldaden van God te verkrijgen, is door het Concilie uitdrukkelijk uitgesproken. Het is daarenboven niet te ontkennen, dat God den zijnen dikwijls, door middel van zulke voorwerpen, welke wij als overblijfselen vereeren, eenige gunsten heeft bewezen. Men denke slechts aan den doode, die in het graf des profeets ELISEUS, door het aanraken van diens gebeente, het leven terug bekwam; aan de zieken, welke door de zweetdoeken van den Apostel PAULUS genezen zijn; aan de vrouw, die op het aanraken van het kleed des Zaligmakers gezond werd. De H. AUGUSTINUS verhaalt ook, hoe hij zelf ooggetuige was van wonderlijke genezingen, door de vereering van het ligchaam des heiligen martelaars STEPHANUS verkregen. Met alle regt zegt daarom het Concilie, dat God door de ligchamen der Heiligen velè weldaden aan de menschen bewezen heeft. Deze woorden komen er eerst na datgene voor, hetwelk het Concilie op de bovenaangehaalde gronden, ten aanzien der vereering dier heilige ligchamen, had vastgesteld; zij kunnen dus, zoo als zij daar liggen, niet als eene eigenlijke beweegreden voor die bepaling genomen worden: inderdaad, de algemeene uitdrukking: «weldaden,» sluit ook de tijdelijke, ligchamelijke in, en juist dààrom God te dienen en de Heiligen te vereeren is verre verwijderd van den geest eener Kerk, die het geheimzinnig ligchaam is des, uit zelfopoffering, vrijwillig Gekruisten. Die algemeene vermelding van weldaden, zal dan in het Concilie meer tot bevestiging verstrekken van het nut, waarmede wij èn de overblijfselen der heiligen vereeren èn hunne gedachtenis vieren.

Keeren wij thans tot BALTZER terug. Onder de kleinooden rangschikt hij, en te regt, den heiligen rok van

Trier. Op dezen is dus het *negatieve* bevel van het Concilie van *Trente* toe te passen. Het is *niet geboden* denzelven te vereeren; maar te beweren, dat die vereering den geloovigen *nutteloos* is, dit is *verboden.* Uit deze verklaring van het Concilie blijkt, dat het de vereering der heilige kleinooden niet voor *noodzakelijk* beschouwt, maar toch voor *nuttig;* met andere woorden, het houdt die niet voor *pligt*, maar toch voor *aangeraden.*

Dit onderscheid tusschen *pligt* en *raad* heeft in de Katholieke Kerk werkelijk van oudsher bestaan. Tot het aangeradene behooren de *beloften;* ook moeten er al de bedevaarten onder gerangschikt worden. Wie eene bedevaart onderneemt is daartoe niet verpligt; maar zij is hem *bloot aangeraden.* Hij kan die, door eene vrijwillig te maken belofte, als een Gode behagelijk offer, hetzij om voor zijne zonde te boeten, hetzij om weldaden van God af te smeeken, hetzij uit dankbaarheid voor ontvangene genade en weldaden, ondernemen. De vrije bereidwilligheid en de vernedering voor God, waarmede zoodanige godsvruchtoefening wordt aanvaard, heeft iets verhevens en dichterlijks in zich. Er wordt een beloofd offer door opgedragen. In deze stemming van den vervuller eener belofte prijkt het christelijk geloof in deszelfs schoonsten bloei. Kan echter iemand eene bedevaart slechts met verwaarloozing zijner *pligten* ondernemen, zoo is zij niet meer *aan-*, maar *afgeraden* (verboden): aan den pligt moet, trouwens, in de *eerste* plaats worden voldaan. — In eene aanmerking hierop stelt onze schrijver, dat menigvuldige bedevaarten tot verzuim van een' of anderen pligt leiden, en *daarom* zegt hij, dat iemand die niet vaak, ja, slechts zelden, aanvaarden moet. Hij wil er het gezegde in de *Navolging van Christus* op toegepast hebben:

qui multum peregrinantur raro sanctificantur; dit zou dan, in dezen zin, aldus moeten vertaald worden: Zij, die vele pelgrimaadjen doen, worden zelden heilig.

Naar het hier voorgedragen gezigtspunt moet ook de bedevaart naar *Trier* worden beoordeeld. Zij was den Katholieken niet tot pligt gesteld, maar slechts aangeraden. Doch *verboden* was daarentegen, haar *onnuttig* te noemen en de bedevaartgangers (als zoodanigen) te *honen*. Dit verbod wordt ons, onafhankelijk van de uitspraak der kerkvergadering, reeds door den aard der zaak opgelegd. Trouwens, de heilige Rok des Verlossers is voor iederen Katholiek, bij wien hij voor *echt* geldt, een onschatbaar kleinood, hetwelk te aanschouwen, zijn pligtgevoel jegens CHRISTUS, die er mede bekleed geweest is, in eenen hoogen graad verlevendigen en verheffen moet. Maar ook voor iederen protestant, die niet, met het geloof aan den Zaligmaker ook alle christelijk gevoel verloren heeft, moet dit kleinood, indien het voor *echt* bij hem doorgaat, een onwaardeerbaar aandenken zijn. Hij echter, die zeggen kan: «De rok van CHRISTUS, hij zij echt of onecht, hoort den beulen toe,» maakt zich voor ieder christelijk gemoed aan eene misdaad schuldig. Zoodanige verdient niet meer onder de *geloovige* Christenen gerangschikt te worden. Deze omstandigheid is alleen reeds toereikend, om den schrijver des briefs, op naam van RONGE uitgegeven, al mogte hij, gelijk er verzekerd wordt, een protestant zijn, naar waarde te beoordeelen.

Naast deze gedachten doet zich geheel natuurlijk de andere voor: hoe is het dan met de echtheid des Roks gelegen? Onze schrijver blijft niet in gebreke de aandacht er op te vestigen. De hier gestelde vraag heeft reeds eenen geschiedkundigen pennestrijd doen ontstaan. Hij voert met

name het verdedigingsschrift der echtheid van Prof. MARX en het tegenschrift van GILDEMEISTER en VON SYBEL, beide professoren te *Bonn*, aan. Maar, vraagt hij, wat zal men denken over de onpartijdigheid eens onderzoeks, hetwelk den lezer reeds in den titel des boeks, met eene onwaarheid op het lijf durft vallen? Die titel van het tegenschrift luidt: *De H. Rok te* Trier *en de twintig andere heilige Rokken zonder naad. Een gesehiedkundig onderzoek enz.* Nu zou men zich toch mogen vleijen, dat hier eene inlichting gegeven was over het bestaan van nog *twintig andere exemplaren*, waartoe de Rok van *Trier*, als het *een-en-twintigste*, behoort. Gij bedriegt u. Wij vinden veeleer ieder partikel, dat is, ieder stukje, hetwelk van den heiligen rok van CHRISTUS afgesneden en hier of daar bewaard wordt, gelijk ook de kleedingstukken van CHRISTUS *(vestimenta Christi)*, die op eenige plaatsen worden getoond, onder de rubriek van *geheele rokken zonder naad* gebragt. Zoo slechts is het mogelijk geweest, zulk een aantal bijeen te zamelen. Deze misleiding van het publiek, hetwelk doorgaans slechts den titel eens geschrifts in de nieuwsbladen naziet, valt hier te meer in het oog, daar de beide heeren schrijvers zich niet ontzien hebben, meer dan eens de waarheidsliefde van Prof. MARX te verdenken. Of zij nu dien logenachtigen titel gekozen hebben, ten einde meer opspraak te verwekken, of om eene andere reden, zullen zij zelven het beste weten te zeggen. Dit zal uit deze enkele omstandigheid ieder reeds kunnen opmaken, dat dezen twee heeren, ten minste in dit geschilpunt, onmogelijk eene onpartijdigheid van onderzoek is toe te kennen; dat bijgevolg ook het verhandelde over de questie nopens de echtheid nog wel aan eene zorgvuldige herziening mag worden onderworpen, alvorens het onderzoek daaromtrent

voor gesloten mag gehouden worden.

Maar er is gezegd, dat het uitstellen des heiligen Roks en zijne vereering door bedevaarten ook dan nog als ongeoorloofd en zelfs als *bedrog*, of althans als eene *bevordering* van *dwaling* en *bijgeloof* moeten beschouwd worden, wanneer de echtheid niet boven allen twijfel verheven is. Op deze bedenking wordt door Prof. BALTZER aldus geantwoord:

Er moet in de eerste plaats worden opgemerkt, dat de echtheid des heiligen Roks zich als eene historische overlevering geldig voordoet. — Als eene *historische* overlevering, niet als eene *dogmatische* of *leerstellige:* aan eenig geloofsartikel, trouwens, is hier volstrekt niet te denken. — Het geloof aan die echtheid bestaat zonder eenigen twijfel als een volksgeloof. Het heeft dan ook, gelijk ieder geloof aan een feit, door de overlevering bewaard, het regt van verjaring zòò lang voor zich, als de kritiek het niet kan omverstooten. Maar hier oppert zich de vraag, of dit niet mogelijk zij; of namelijk de overlevering, waarop dit geloof aan de echtheid steunt, voor de regtbank der wetenschappelijke kritiek niet werkelijk van onwaarheid kunne overtuigd worden? Met deze vraag verheffen wij ons uit den kring eens volks-geloofs op het standpunt der onderzoekende wetenschap. Hier nu kan een onpartijdig onderzoek tot eene dezer vier uitkomsten geraken. Er kan bevonden worden: 1°, dat de overlevering op historische getuigenissen rust, welke aan de eischen der kritiek zoo zeer voldoen, dat zij deze overlevering volkomen regtvaardigen; of 2°, dat die getuigenissen hiertoe nog niet toereikend zijn, in welk geval eene afdoende getuigenis bloot ontbreekt; of 3°, dat er getuigenissen voor en tegen pleiten, zonder dat men beslissen kan, aan welke zijde

de grootste waarschijnlijkheid is; of eindelijk 4°, dat zich getuigenissen voordoen, welke de overlevering geheel omverstooten. — Een vijfde geval, zegt onze schrijver, bestaat er niet.

Bereikt de kritiek de eerste uitkomst, zoodat zij in staat is de historische waarheid der overlevering te bewijzen, zoo is men daardoor wetenschappelijk en historisch geregtigd, het volksgeloof, hetwelk op zoodanige overlevering gegrond is, voor onomstootelijk waar te houden en mag men vorderen, dat het algemeen worde aangenomen. Doch zoo lang de kritiek het niet zoo ver kan brengen, derft zij ook dit regt.

Wanneer zij namelijk slechts de tweede uitkomst verkrijgt, dan is het wetenschappelijk niets meer dan waarschijnlijk, dat het bestaande volksgeloof gegrond is. In dit geval heeft alzoo niemand het regt, te vorderen, dat het ook door anderen omhelsd worde. Het moet veeleer aan ieders geweten vrijgelaten blijven, het aan te nemen, of er nog aan te twijfelen. Doch ook omgekeerd mag even min iemand de grenzen des twijfels overschrijden en op beslissenden toon dit volksgeloof voor eene dwaling verklaren. Hiermede, trouwens, zou men aan de regten der historische bewijzen, welke, ofschoon niet afdoende, dan toch voor deszelfs waarheid pleiten, te kort doen.

Zelfs zou het nog in de derde uitkomst, niet wetenschappelijk zijn te wettigen, zoodanige historische overlevering bepaald van dwaling te beschuldigen. Slechts dit zou men mogen zeggen: hare gegrondheid is voor de regtbank der kritiek nog onbeslist.

Indien echter het onderzoek de vierde uitkomst opleverde, dàn was de geschiedkundige bevoegdheid dààr, de nietig bevondene overlevering als eene dwaling te verwer-

pen en te eischen, dat zij van het gebied der geschiedenis verbannen wierde. Doch zoo lang deze uitkomst nog ontbreekt; zoo lang er, in plaats van voldingende bewijzen, slechts waarschijnlijkheden tegen de gegrondheid der overlevering kunnen aangevoerd worden, kan ook de kritiek haar niet omverstooten; dat is, zij blijft staan en behoudt als volksgeloof haar historisch regt. Ook de Kerk zou onbillijk handelen, met haar van dat regt te berooven. Zij laat echter zoodanig volksgeloof aan ieders vrij geweten over. Zij kan het althans niet als pligt opleggen, het te omhelzen, ofschoon zij het echter met alle regt, wegens daaruit voortspruitende geestelijke voordeelen van vrome stemming en godsvrucht, mag aanraden. Zoo spreekt de onpartijdige, wetenschappelijke kritiek

Hierna vraagt BALTZER het protestantsch publiek van *Duitschland*, vooral de duitsche en inzonderheid de Silésische drukpers van den dag, of er bij het geloof aan de echtheid des heiligen Roks te *Trier* meer geschied is? Of namelijk Z. H. W. de Bisschop van *Trier*, met aan het geschrift van Prof. MARX zijne goedkeuring te geven, meer gedaan heeft, dan dit geloof voor aangeraden te verklaren? Of heeft de hoogl. MARX beweerd, dat de wetenschap dit geloof volstrekt vorderde. Immers neen; hij heeft slechts de bestaande historische gronden van waarschijnlijkheid voorgelegd, en daardoor willen aantoonen, dat het geloof aan de echtheid niet van grond ontbloot is; dat het dienvolgens als volksgeloof geheel zijn historisch regt behoudt, ofschoon het iederen katholiek voor zijn geweten vrijstaat, dit aan te nemen of niet. Hier bleef alzoo het regt en des volks en der geleerden volstrekt onaangerand.

Was het nu, dus vraagt onze schrijver verder, was het nu, afgezien van alle verschil van godsdienstige belijde-

nis, voor ieder verstandig mensch geen liefdepligt, alle katholieken, die de echtheid des heiligen roks aannemende, met het hart tot CHRISTUS verheven, ter bedevaart naar *Trier* gingen, met rust en vrede te laten? Wie zal het betwijfelen? En wie zal loochenen, dat deze pligt van naasten liefde, door het duitsche protestantisme — doch neen, slechts door eene onchristelijke partij in hetzelve — in de slechte pers van den dag, aan het duitsche katholicisme, op eene beleedigende en wederregtelijke wijze, is geschonden geworden? Daardoor is tusschen beider leden eene spanning veroorzaakt, die iederen vriend des vaderlands met de diepste droefheid vervult. Daarbij komt voor de Katholieke Kerk nog de treurige omstandigheid, dat zij zien moest, hoe eenigen harer geloovigen zich, door de verblindende taal eens priesters en door de, hem toegedane slechte pers, tot dwaling lieten verleiden, en tot schreden overhalen, waarvoor grond noch regt pleitte. Mogten dezen allen, voor zoo verre zij den band des geloofs nog niet hebben verbroken en de beweging slechts uit dwaling volgden, hun ongelijk erkennen; mogten zij, dit erkennende, de wegen, welke zij reeds werkelijk zijn ingeslagen of waarop zij zich nog denken te begeven, uit bezorgdheid voor hun heil, verlaten!

DE UITZETTING VAN DEN APOSTOLISCHEN VICARIS VAN *NEDERLANDSCH INDIË*, DEN HOOGWAARDIGEN HEER *J. CROOFF*, BISSCHOP VAN *CANÉA in part. infid.*, EN VAN ZIJNE ASSISTENTEN, DE EERW. HEEREN *KERSTENS*, *HEUVELS*, *VAN DEN BRAND* EN *ESCHERICH*.

Er heeft in *Nederlandsch Indië* een feit plaats gegrepen, dat men bij een beschaafd volk der negentiende eeuw voor onmogelijk moest houden. Na eene overeenkomst tusschen den H. Stoel en den Koning der *Nederlanden*, benoemt Z. H. de Paus een Apostolischen Vicaris voor *Nederlandsch Indië*, en verleent den benoemden de bisschoppelijke waardigheid. Z. M. erkent bij een plegtig besluit deze benoeming, en voegt er de civiele benoeming tot Pastoor van *Batavia* bij. Dit alles had plaats, van den kant der wereldlijke magt, krachtens het opperbestuur over de koloniën, bij de Grondwet voor het koningrijk der *Nederlanden* aan den Koning opgedragen; dit alles geschiedde buiten de gewone burgerlijke verordeningen op het kerkwezen in *Indië* om, en werd er, uit de volheid der koninklijke magt, neven, zoo niet boven, geplaatst. De man, aan wien de genoemde waardigheden werden opgedragen, was geen onbekend priester; ook geen naar waardigheden en magt hakend eerzuchtige, neen, maar het was een man, die zich bij den Staat en bij de Kerk en bij de menschheid hoogst verdienstelijk had gemaakt; die, eerst eenvoudig Missionaris en spoedig daarna Apostolisch prefect, in de missie der

Nederlandsche kolonie *Suriname*, gedurende een tijdvak van achttien jaren, zich als ijverig priester, verstandig missiehoofd, uitmuntend burger en edel mensch, had gekenmerkt; een man, dien onkatholieke Nederlanders, om zijne alleruitstekendste menschlievendheid, die voor geene zelfopoffering van iederen dag terugdeinsde, een standbeeld waardig keurden. Deze uitgezochte man gaat, met den zegen des H. Vaders en het koninklijk woord gesterkt, op reis naar *Java*. Hij weet echter, dat hij in zijn uitgestrekt Kerkdistrict, slechts weinige priesters zal aantreffen; dat, ofschoon, behalve *Batavia*, de overige door de regering bezoldigde plaatsen door priesters bezet zijn, daarmede aan de geestelijke behoeften zijner kudde niet voldaan is; dat daarenboven, bij eventuëel openvallen eener bezoldigde plaats, een priester, die reeds eenigen tijd in de koloniën verblijf gehouden, de landtaal geleerd en geestelijken arbeid verrigt mogt hebben, tot vervulling daarvan veel geschikter zou zijn dan een nieuw uit *Nederland* aangekomene. Dien ten gevolge wil hij niet alleen vertrekken, maar voegt hij zich vier jeugdige priesters als zijne assistenten toe, om hem in den arbeid door zijn Apostolisch vicariaat behulpzaam te zijn; hij geeft daarvan kennis aan den Koning en aan Z. E. den Minister van koloniën; de noodige paspoorten worden, na vorenstaande kennisgeving, voor de vier Missionarissen aangevraagd, met uitdrukking van het doel hunner reize, en ook zonder tegenspraak of aanmerking verkregen. Het met heilige inzigten bezielde gezelschap betrouwt zich, gevolgd door de wenschen en beden hunner betrekkingen en geloofsgenooten, op het schip de *Suzanna Maria Hendrica*, aan den Oceaan, en landt den 21 April 1845 te *Batavia*.

Bij zijne aankomst vond de Hoogw. Vicarius-Apostolicus

van den kant des Eerw. heeren CARTENSTAT, die *ad interim* het bestuur der Javasche missie had waargenomen, geenszins dat onthaal, dat hij gewenscht had, zelfs dat niet, wat zijne betrekking hem regt gaf te vorderen. Doch die heer vertrok, na eenigen tijd, naar zijne pastorij te *Soerabaija*.

Eene andere gewigtige omstandigheid greep plaats; er waren twee priesters minder aanwezig dan bij het vertrek uit het moederland bekend was geweest: de eene was gestorven, de andere naar *Europa* teruggekeerd. Er bestonden alzoo twee vacaturen, waarin behoorde voorzien te worden, en wel twee vacaturen van kapellaans, te *Samarang* en te *Soerabaija*. Vroeger dus, dan men had kunnen denken, ontstond de noodzakelijkheid, om twee van de den Bisschop vergezellende priesters eene vaste bestemming te geven, ZHW. droeg dan de Eerw. heeren KERSTENS en HEUVELS aan de Indische Regering voor, om als kapellaans, de eerste te *Soerabaija*, de tweede te *Samarang*, te worden erkend en geplaatst, onder toekenning der aan die betrekking verbonden bezoldiging. Die voordragt gebeurde den 20 Mei. Den 22 Junij daaropvolgende ontving de Apostolische Vicaris eene missive van ZExc. den waarnemenden Gouverneur-Generaal, houdende kennisgeving, dat ZExc. de bevoegdheid niet bezat, om tot de aangevraagde erkenning en plaatsing over te gaan, vermits de voorgedragene heeren niet door den Koning benoemd waren als R. K. Geestelijken voor de Oost-Indische dienst. ZExc. voegde er bij, dat hij in het schrijven van den Apostolischen Vicaris aanleiding had gevonden, om bij het opperbestuur in *Nederland* aan te dringen, op eene onverwijlde benoeming, bijaldien daarin niet reeds mogt zijn voorzien.

Dewijl alzoo de voorgedragene heeren geene civiele benoeming konden bekomen, en van den anderen kant de

geestelijke behoeften der gemeenten te *Samarang* en te *Socrabaija* eenen tweeden priester dringend vorderden, schoot er niets anders over dan die heeren, zonder burgerlijke qualiteit, slechts als Apostolische missionarissen, assistenten des Apostolischen Vicaris, voorloopig daarheen te zenden, in afwachting van de aangevraagde benoeming door den Koning, waarop dan de plaatsing en bezoldiging door den Gouverneur-Generaal kon volgen. De HoogEerw. Vicarius-Apostolicus verzekerde zich vooraf, in een gesprek met ZExc., dat deze wijze van handelen geen bezwaar in had.

Op aandrang van den Apost. Vicaris ontvingen de vier hem vergezellende priesters, den 30 Julij, hunne zoogenaamde acte van verblijf, dat is, van verlof om in *Nederlandsch Indië* te verblijven en zich te vestigen. Deze acte was reeds den 30 Mei aangevraagd bij request, waarin die heeren als doel van hun verblijf (de opgave daarvan is verpligtend) hadden opgegeven: *als R. K. priesters in het Apostolisch vicariaat van Nederlandsch Indië werkzaam te zijn.* De gevorderde eed werd hun afgenomen, en niets belette hen langer, het doel van hun verblijf in *Indië* te verwezenlijken. Reeds den volgenden dag vertrok de Eerw. heer HEUVELS naar *Samarang*, en weinige dagen later de Eerw. heer KERSTENS naar *Soerabaija*. Beide vingen aan op de plaats hunner voorloopige bestemming geestelijke functiën te oefenen, terwijl de twee andere heeren, te *Batavia*, onder de leiding van den Apostolischen Vicaris zelven, zich aan het heilig dienstwerk wijdden. Geene hindernis werd hun van de zijde der regering in den weg gelegd.

Laten we hier den Katholieken het vrij algemeen gerucht herinneren, dat, reeds sedert verscheidene jaren, over den

toestand der godsdienst en der geestelijkheid in *Indië*, hier te lande, ging; ieder, die er ooit van hoorde, weet, dat het ongunstig was. Velen, die daar geweest waren, kwamen met zeer bedroevende tijdingen terug; en nog zijn er genoeg door *Nederland* verspreid, die des noods hunne vroegere verhalen bevestigen zullen. De HoogEerw. heer GROOFF wenschte, inderdaad, vurig den toestand, dien hij had aangetroffen, te verbeteren. Ten dien einde gaf hij aan al de priesters van zijn vicariaat zekere bevelen, die zoo hunne ambtelijke verrigtingen als hunne levenswijze, bepaaldelijk de kleederdragt, betreffen.

Op dit laatste voorschrift heeft men afkeurende aanmerkingen gemaakt; maar de verdienstelijke *Catholijke Nederlandsche Stemmen* hebben daarop voldingend geantwoord, door te verwijzen naar de uit- en nadrukkelijke voorschriften der *Trentensche* Kerkvergadering (14e *zitting* 5e *Hoofdst. de reform.*) waar niet alleen bevolen wordt het klerikale kleed te dragen, maar ook ten dezen aanzien uitgebreide magt aan de Bisschoppen wordt verstrekt. De geestelijke Overheid heeft in dit opzigt een regt te oefenen en een pligt te vervullen; want aan haar is het door de kerkregels opgedragen, te verordenen hetgeen noodig is voor het groote doel, voor het behoud der deftige eenvoudigheid van den stand, het geven van het voorbeeld en de behoeding tegen den invloed der wereld op het hart en den geest van den priester. De HoogEerw. Vicarius-Apostolicus was dus ontwijfelbaar in zijn regt, toen hij, op het stuk der kleederdragt, eene verordening maakte; en de ondergeschikte priesters waren verpligt, die verordening na te leven. Niets bewijst overigens meer de noodwendigheid van zulk voorschrift, dan de hartstogt, waarmede men er zich tegen verzet heeft; die getuigt toch van zoo eene verkleefdheid aan de wereldlijke

kleeding, als in geen priester te verdragen is.

In de maand September besloot de Vicarius-Apostolicus, om de Eerw. heeren GRUBE, CARTENSTAT en VAN DIJK in hunne geestelijke functiën te schorsen. Hij oordeelde zich tot dien maatregel niet alleen geregtigd, maar ook verpligt. Hem kwam dat oordeel toe; want hem was het opgedragen, over zijne ondergeschikte priesters te waken, hen bij hun pligt te houden, hun gedrag aan hunne pligten te toetsen, en uitspraak te doen over hunne geschiktheid of ongeschiktheid, waardigheid of onwaardigheid, om de heilige bediening te oefenen. Die uitspraak, dat oordeel, de opgevolgde suspensie waren daden van zuiver kerkelijken aard, oefening zijner geestelijke jurisdictie als Apostolisch Vicaris. De gesuspendeerden konden zich beroepen op hooger kerkelijk gezag, aan hetwelk alleen de eindbeslissing over eene zuiver kerkelijke daad van een Bisschop of Apostolisch Vicaris toekomt; maar middelerwijl dit beroep plaats heeft en de beslissing gevraagd wordt, zijn zij van de geestelijke jurisdictie beroofd en moeten zij de uitgevaardigde suspensie eerbiedigen. Zoo brengen de aard van de zaak en de voorschriften der kerkregels het mêe.

De suspensie, door den Apostolischen Vicaris uitgesproken, betrof eeniglijk de geestelijke bediening, niet den burgerlijk erkenden titel van pastoor en onderpastoor, noch de aan dien titel verbonden bezoldiging. Maar gelijk de Gouverneur-Generaal geen priester tot dien titel benoemen kan, tenzij deze werkelijk van het kerkelijk opperhoofd de geestelijke jurisdictie ontvange, (daar zonder deze jurisdictie de geestelijke bediening, *om welke* de titel met de aangehechte regten op bezoldiging, enz. gegeven wordt, niet *kan* worden waargenome), zoo kan ook geen priester in het bezit van dien titel blijven, na dat hem door het kerkelijk

Opperhoofd de bevoegdheid tot het waarnemen der geestelijke bediening ontnomen is. Schorsing in de geestelijke bediening moet dus ook schorsing in de burgerlijke benoeming ten gevolge hebben; immers de grond der burgerlijke benoeming is de geestelijke jurisdictie, dewijl deze alleen bevoegd maakt tot de geestelijke bediening. De burgerlijke benoeming toch geschiedt om de geestelijke bediening, en kan derhalve slechts van kracht zijn, als zij op hem wordt uitgebragt, die tot de geestelijke bediening bevoegd is; die bevoegdheid, in de geestelijke jurisdictie bestaande, kunnen of mogen de priesters van niemand anders dan van het geestelijk gezag ontleenen. Dit is bij de verordeningen van het Opperbestuur der koloniën erkend, wat het beginsel aangaat vastgesteld en den Gouverneur-Generaal als regel voorgeschreven; als zoodanig is het hem tegelijk met het koninklijk besluit van den 11 December 1835 n°. 88 geworden; ja dat besluit is verklaard in geen anderen geest, met geene andere bedoeling, gegeven te zijn: eene circulaire van den Directeur-Generaal voor de zaken van de R. K. Eeredienst aan de R. K. Kerkvoogden der Noord-Nederlandsche Kerkdistricten (31 December 1835 n°. 11,3329) bevat de officiele mededeeling van die verklaring.

Daar nu te *Samarang* en te *Soerabaija* de Eerw. heeren HEUVELS en KERSTENS reeds geestelijke jurisdictie oefenden, zonder burgerlijk erkenden titel, en alleen in qualiteit van Apostolische Missionarissen, zoo werd bij beschikking van den Vicarius Apostolicus, de gansche geestelijke bediening, op die plaatsen, voorloopig aan hen opgedragen, zonder dat hun een titel van pastoor, onderpastoor of kapellaan verleend werd. Insgelijks werden de geestelijke werkzaamheden, anders door den onderpastoor te *Batavia* te verrigten, door den Eerw. heer ESCHERICH, in de bloote qualiteit van

Assistent van den HoogEerw. heer GROOFF, waargenomen. Geen dier heeren maakte, of kon maken aanspraak op eenige bezoldiging van regeringswege.

De Vicarius Apostolicus deed middelerwijl kennisgeving aan ZExc. den waarnemenden Gouverneur-Generaal, zoo van de uitgevaardigde suspensiën als van de voorloopige beschikkingen door ZHw. gemaakt, om de geestelijke bediening te doen waarnemen. Deze kennisgeving had plaats op den tweeden dag na het uitvaardigen der suspensiën. Men heeft beweerd, dat de Vicarius Apostolicus gehouden was, om vóór de suspensie met den Gouverneur-Generaal in overleg te treden. Wij merken daarop aan, dat die gehoudenheid niet blijkt, daar men geene enkele, hetzij kerkelijke, hetzij burgerlijke, verordening kan aanwijzen, waarbij zij wordt voorgeschreven; integendeel sluiten de onvoorwaardelijke erkenning van den HEerw. heer GROOFF als Vicarius Apostolicus, en de uitdrukkelijke verklaring, dat alle geestelijke jurisdictie van het kerkelijk gezag uitgaat, die gehoudenheid veeleer buiten. Waartoe zou ook dat voorafgaande overleg gediend hebben? Om het uitvaardigen der suspensie van de toestemming der Indische regering afhankelijk te maken? Dat ware niets anders dan eene geestelijke opperjurisdictie in die regering veronderstellen, en haar eene magt toeschrijven, die het Opperbestuur der kolonien zelf erkent niet te bezitten en alzoo aan den Gouverneur-Generaal niet te kunnen geven. Dat voorafgaande overleg veronderstelt in de Indische regering beoordeeling van de redenen der suspensie en derhalve van eene zuiver geestelijke zaak; veronderstelt in de burgerlijke regering de geestelijke magt om het kerkelijk oordeel der kerkelijke autoriteit in eene bloot kerkelijke zaak te vernietigen of buiten effect te houden. Wie anders dan de

Indische regering, in een oogenblik van dwaling, kan zoo iets willen? Doch, zegt men, eene voorafgaande kennisgeving had ten minste behooren plaats te hebben. En waarom voorafgaande? Met welk doel wil men dien maatregel van suspensie *vooraf* kennen? Kan er een ander doel voor bestaan, dan zich de mogelijkheid voor te behouden, om den maatregel, en alzoo de werking van het kerkelijk gezag te verhinderen? Doch wij zeggen al wederom: geen besluit, geene dispositie, geenerlei verordening, hetzij van den kant der Kerk, hetzij van den kant des opperbestuurs van de kolonien bestaat er, die eene voorafgaande kennisgeving vordert of veronderstelt. Bij eene doorlezing van alle verordeningen op het kerkwezen in *Indië*, hebben wij niets van dien aard kunnen ontdekken. Uit niets kan men dan ook tot de gehoudenheid tot voorafgaande kennisgeving besluiten.

Dat de suspensie op degenen, die ze getroffen had, een zeer onaangenamen indruk maakte, laat zich beseffen. De Eerw. heer VAN DIJK, die toen nabij *Batavia* zich ophield, verwijderde zich naar de bovenlanden, in de nabijheid van *Buitenzorg*, de gewone residentie van den Gouverneur-Generaal. Wat de Eerw. heer CARTENSTAT deed, anders dan te *Soerabaija* blijven, kunnen wij niet zeggen. De Eerw. heer GRUBE vergaderde het kerkbestuur en deed aan hetzelve mededeeling van zijne suspensie. Dit kerkbestuur besloot de kerk te sluiten en de sacristij te verzegelen, en wist op deze wijze den Eerw. heer HEUVELS, met de geestelijke bediening belast, buiten de mogelijkheid te stellen tot het vervullen van dien last; tevens verzocht het den resident van *Samarang*, dat hij het gouvernement van *Nederlandsch Indië* om de gunst zou verzoeken, den pastoor GRUBE in zijne waardigheid te doen herstellen. Acht en

twintig zich noemende *denkende Catholijke Christenen* onderteekenden een protest tegen de suspensie van den pastoor GRUBE, verklaarden dat de Hoogw. Vicarius Apostolicus al hunne achting en hun vertrouwen verloren had, en uitten den wensch, dat de Eerw. heer HEUVELS van *Samarang* verwijderd en binnen *Nederlandsch Indië* nooit meer vertrouwd zoude worden. Dat protest was in de alleronbetamelijkste bewoording gesteld, aan welke niet alleen christelijke zin, maar zelfs de beschaafde, wellevende vorm ontbrak. Schoon de onderteekenaars het voorkomen aannemen van leden der katholieke gemeente te zijn, mag men die qualificatie niet op allen toepassen: één hunner toch is een gesuspendeerd en gehuwd jansenist priester. Het is er, inderdaad, ook verre af, dat al de Katholieken te *Samarang* met die acht en twintig eenstemmig zouden denken; sommigen hunner hadden zelfs besloten tegen het sluiten der kerk te protesteren, doch de Eerw. heer HEUVELS, alle onrust willende vermijden, voorkwam door zijn invloed dat protest. Te *Soerabaya* en te *Batavia* ontmoette het suspensie-besluit van den kant der Katholieken geen wederstand; en de heeren KERSTENS en ESCHERICH gingen in hunne bediening zonder tegenkanting voort. De drie gesuspendeerden onthielden zich van alle geestelijke bediening.

Van nu af aan begon het Indisch Bestuur tegen den Apostolischen Vicarius zich te verklaren. Het handhaafde, bij besluit, de gesuspendeerden bij hunne titels en bezoldiging, echter tot nadere beslissing. Maar den 27 September werd den Hoogw. Vicarius Apostolicus een besluit van den waarnemenden Gouverneur Generaal ter kennisse gebragt, houdende last aan den Resident van *Samarang* om den Eerw. heer HEUVELS naar *Batavia* te doen vertrekken op grond, dat hij zich had geteekend: *waarnemend pastoor van*

Samarang; want in die qualiteit was hij door het Indisch bestuur noch erkend, noch benoemd. De Eerw. heer HEUVELS vertrok. — Iedereen ziet, hoe hier de hartstogt reeds werkte. Wat op een' anderen tijd naauwelijks eene waarschuwing zou geprovoceerd hebben, werd nu aangezien als een grond tot verwijdering. Het kerkbestuur had, door het sluiten der kerk, de gemeente reeds van openbare godsdienstoefening beroofd; deze verwijdering beroofde nu zelfs de zieken en stervenden van vele troostmiddelen der godsdienst.

Dezelfde missive van 27 September hield ook in kennisgeving aan den Apostolischen Vicaris, dat den Resident van *Soerabaija* was aangeschreven, om insgelijks den Eerw. heer KERSTENS van daar te verwijderen, indien hij zich mogt intituleeren: *waarnemend pastoor*. Opmerkelijk is het, dat het Indisch Gouvernement geene straf bedreigde aan den Eerw. heer ESCHERICH, ingeval deze zich *waarnemend onderpastoor* van *Batavia* mogt noemen. Men komt hierbij op de gedachte, dat er een plan bestond, om door de verwijdering uit *Samarang* en *Soerabaija* van de priesters, die geestelijke jurisdictie hadden, den Apostolischen Vicaris te noodzaken tot het intrekken der suspensie van de pastoors dier plaatsen; want zonder die intrekking kon er nu op beide plaatsen geene godsdienstoefening gehouden worden. Het vervolg der geschiedenis schijnt deze gissing te bevestigen.

Deze dingen waren naauwelijks gebeurd, of de nieuw benoemde Gouverneur-Generaal van *Nederlandsch Indië*, de heer ROCHUSSEN, landde te *Batavia* en nam bezit van het bestuur. De H.Eerw. Vicarius Apostolicus hoopte, dat met den overgang der regering niet de geest, die hem in zijne verordeningen tegenstreefde, mogte overgaan. Den

7n October zond ZHEerw. eene missive aan ZExc., houdende verzoek om het straks vermelde besluit te wijzigen. Daarop kwam geen antwoord. Maar den 27n October schreef Z.Ex. aan den Apostolischen Vicaris, van ZHEerw. vragende I. mededeeling der gronden, waarop ZHEerw. in zijne missive van 7 October beweerde, door de zending der heeren KERSTENS en HEUVELS gehandeld te hebben ingevolge zijn kerkelijk gezag, wijl het besluit van 11 December 1835 n°. 88, in dezen, niet toepasselijk zou zijn; II. inzending aan Z.Ex. a) van een afschrift der besluiten, waarbij de suspensiën zijn uitgesproken, b) van een afschrift der bevelen aan meergenoemde pastoors gegeven, afgescheiden van de uitoefening der godsdienst, en welker nietopvolging de aanleiding en grond tot de schorsing zou geweest zijn. Den 5 November antwoordde de Apostolische Vicaris, ad Im, door eene loyale opgave en uiteenzetting der redenen, die hem geleid hadden, en waarom hij het koninklijk besluit van 11 December 1835, in dezen, niet toepasselijk achtte. Hoofdgrond van dit laatste is, dat genoemd besluit niets anders bedoelt dan de vaste standplaatsen der geestelijken aan te wijzen, en de daaraan verbonden emolumenten en de burgerlijke benoeming van geestelijken voor die standplaatsen te regelen; dat het bij de zending der Eerw. heeren KERSTENS en HEUVELS geenszins was te doen geweest om eene zoodanige benoeming tot eene dier standplaatsen, maar blootelijk om een verblijf en werken als zendeling, waartoe zij door hun Nederlandsch paspoort en Indisch verlof-tot-verblijf, genoegzaam, van wegens de civiele autoriteit, waren gemagtigd: het geval van het koninklijk besluit bestond niet, en er kon dus geene spraak zijn van deszelfs toepassing; ad IIm door eene beleefde weigering, op grond, dat de bedoelde besluiten en bevelen

van louter kerkelijken aard waren, uitgegaan van het kerkelijk gezag, en dat hij dus deze alleen aan hooger kerkelijk gezag ter inzage of beoordeeling kon en mogt afstaan.

Weinige dagen na dit antwoord, ontving de Apostolische Vicaris afschrift van een besluit zijner Excellentie, waarbij den Eerw. heer KERSTENS bevolen werd *Soerabaija* te verlaten en naar *Batavia* te vertrekken. Niet dat ZEerw. zich *waarnemend pastoor* geintituleerd had; maar dit besluit was genomen op grond, dat hij zich verstout had, publieke dienst in de kerk te verrigten, ofschoon niet door het gouvernement geplaatst, zoo als het besluit van 11 December 1835 dit medebrengt. Vreemd is dit besluit van Z. Exc., zoo vreemd dat het moeijelijk uit te leggen is: den Eerw. heer KERSTENS, die, sedert het begin van Augustus, met medeweten van den waarnemenden Gouverneur-Generaal, en vertrouwende op zijne acte van vast verblijf, die tot zoodanig doel aangevraagd en zonder eenige tegenbedenking verkregen was, de geestelijke bediening openlijk waarnam, wordt den 27 September gedreigd, dat hij *Soerabaija* zou moeten verlaten, indien hij zich *waarnemend pastoor* noemt: en in de eerste dagen van November wordt hij verdreven, *omdat hij openbare dienst verrigt*. Het besluit van 27 September getuigt door zijn inhoud duidelijk genoeg het medeweten van het gouvernement, maar tevens ook het toelaten: ééne voorwaarde wordt er gesteld, en die wordt naauwkeurig onderhouden; het eerste gevolg is, dat niettegenstaande de suspensie van den pastoor, de kerkdienst te *Soerabaija* blijft voortduren. Maar zie, eensklaps is nu het *verrigten* van die dienst door den Eerw. heer KERSTENS eene overtreding geworden van een koninklijk besluit, over welks toepasselijkheid nog geenerlei zekerheid, zelfs van de zijde des Gouverneurs-Generaal nog geene uitdrukkelijke

meeningsverklaring aanwezig is, ja dat door den waarnemenden Gouverneur-Generaal nooit als een hinderpaal tegen het oefenen der geestelijke bediening door de vier assistenten van den Vicarius Apostolicus was aangemerkt! Dat men den Eerw. heer KERSTENS eenvoudig verboden hadde, voortaan openlijk dienst te doen, het ware misschien uit te leggen geweest; de wijze van opvatting des besluits van 11 Dec. 1845 door den nieuwen Gouverneur-Generaal kon verscheeld hebben van die zijns voorgangers; maar dat men ZEerw. de verrigte dienst als overtreding toerekende en er hem voor strafte, dat blijft ons een geheim. Zou het moeten uitgelegd worden als gevolg van hartstogt, die op geene consequente redenering of gelijkmatige handelwijze let? die slechts haar doel voor oogen heeft en rusteloos, ook met sprongen, najaagt? Wij duchten van ja.

Het is al wederom opmerkelijk, dat gemeld besluit alleen den Eerw. heer KERSTENS, te *Soerabaija*, gold, en dat er niets gezegd of verklaard werd tegen de dienstoefening van den Eerw. heer ESCHERICH, te *Batavia*. Dit schijnt de bovengemelde gissing, als dacht men den Vicaris te zullen zien wijken voor het ophouden van alle godsdienstoefening te *Soerabaija* en te *Samarang*, wel min of meer te bevestigen. Doch na het besluit, tegen den Eerw. heer KERSTENS, bestond er omtrent de opvatting van het koninklijk besluit van 11 December 1835 door het numalig Indisch Gouvernement geen twijfel meer. De Apostolische Vicaris, dit doorziende en zelfs iederen schijn van overtreding willende vermijden, verbood aan zijne assistenten alle openbare dienst, ook te *Batavia*, en nam al de werkzaamheden der pastorele bediening op zijne eigene schouderen. Hij alleen ging naar het hospitaal, naar de gevangenis; hij alleen verrigtte de openbare dienst in de Kerk; hij vermenigvuldigde zich.

God ondersteunde hem; want toen dit zware dienstwerk begon, was ZHw. van eene ernstige ziekte nog niet ten volle hersteld. Hij kon niettemin volhouden, en won dagelijks in krachten aan. Men beantwoordde aan 's Bisschops onvermoeiden arbeid; de kerk was bij de godsdienstoefeningen steeds vol van menschen, en de H. Sacramenten werden meer dan vroeger ontvangen. Dit ten minste was eenige troost bij zoo veel leed.

Iedereen zal ligtelijk begrijpen, dat de Hoogw. heer GROOFF zijn wedervaren naar het moederland geschreven had, en van daar hulp en uitkomst te gemoet zag. Doch ook in het moederland kon niet veel met spoed gedaan worden, indien het Indisch Bestuur zijne bescheiden per scheepsgelegenheid zond; want zonder die bescheiden moest het Departement van Kolonien, in *Nederland*, zich altoos, waar het op handelen aankwam, eenigzins belemmerd vinden. Te *Batavia* zaten intusschen de vier priesters, die den Bisschop vergezeld hadden, ledig, terwijl ZHw. alleen al den zwaren arbeid moest verrigten; te *Soerabaija* en te *Samarang* waren geene priesters, bevoegd om het heilig dienstwerk te verrigten, en bleven dien ten gevolge de geloovigen zonder godsdienstoefening. Alles vorderde eene rassche afdoening van zaken. In de hoop van die te bespoedigen, zond de Apostolische Vicaris een zijner gehoorzame priesters, den WelEerw. heer ESCHERICH, die hem als secretaris diende, over land naar *Nederland*. Den 2 December vertrok ZEerw.

Den 8 daaraanvolgende ontving de Apostolische Vicaris een kabinet-schrijven van Z. Exc. den Gouverneur-Generaal, tot dringende aanbeveling om de Eerw. heeren GRUBE en CARTENSTAT wederom tot het waarnemen hunner bediening toe te laten. Doch het vertrek van den Eerw. heer ESCHERICH

was geen teeken van verzwakten moed of verminderd pligtbesef in den Bisschop, ook niet van veranderde denkwijze. Het antwoord van ZHw. was dus, dat hij, behoudens zijn geweten, daarin niet kon treden.

Het verdient opmerking, dat er geen blijk aanwezig is van eenige poging der gesuspendeerden om zich met den Apostolischen Vicaris te verzoenen; ook niet, dat de Indische regering hen daartoe aangespoord heeft, terwijl ze daarentegen immer wilde, dat de Vicaris, ook zonder eenig blijk van veranderde gezindheid der gesuspendeerden, zonder een enkelen stap van toenadering hunner zijds, hen wederom in staat zou stellen om het heilige dienstwerk te verrigten. Men zou bij deze overweging op de gedachte kunnen komen, dat het er op aangelegd was, om het gezag van den Apostolischen Vicaris voor immer te vernietigen. Het zij verre van ons, juist dit inzigt bij het Indisch bestuur te veronderstellen; maar de houding, die het bestuur aannam, moest daar op uitloopen.

Middelerwijl was men in het moederland zoo ver gevorderd, dat Z. M. den 12 December het besluit teekende, waarbij de Gouverneur-Generaal van *Nederlandsch Indië* gemagtigd werd, om de vier den Vicarius vergezellende priesters te beschouwen als bezittende het radicaal van geestelijken der derde klas. Men zal zich herinneren, dat de waarnemende Gouverneur-Generaal, reeds den 22 Junij aan den Vicarius geschreven had, dat ZExc. op het verleenen van dit radicaal aan twee dier heeren, in *Nederland* zou aandringen. Het koninklijk besluit werd verzonden met den overland-post.

Maar in *Indië* namen de zaken hoe langer hoe slechter keer. Niet dat er van de zijde van den Vicarius het een of ander berispenswaardigs gedaan werd; maar aan den kant

van het bestuur werd men heviger. De openbare handelingen gaven het zoo terstond nog niet te kennen; maar door middel eens briefs van een der gesuspendeerden, dien de Gouverneur-Generaal meermalen bij zich ontbood, kan men zien, hoe 't van binnen woelde, terwijl 't van buiten stil was. Deze stilte was dan ook het voorteeken van den storm, die den 19 Januarij ll. losbarstte, en waarvan wij hier het verhaal mededeelen.

Op den 18 Januarij verscheen bij den HEerw. heer Vicarius Apostolicus een adjudant van ZExc. den minister van staat, Gouverneur-Generaal van *Nederlandsch Indië*, en reikte ZHw. een' eigenhandig geschreven brief van ZExc. over, met verzoek om antwoord op den brief te mogen medenemen. Bij dien brief werd ZHw. uitgenoodigd om, den volgenden morgen, ten 9 uren, zich te sisteren op het paleis te *Weltevreden*, in de vergaderzaal van den raad van *Indië*, tot het houden eener conferentie. De adjudant kreeg in antwoord mede, dat ZHw. aan de uitnoodiging zou voldoen. — Wat de Vicarius Apostolicus gedacht en gegist hebbe, weten we niet; ons zou een conferentie, in de vergaderzaal van den raad van *Indië*, eene uitnoodiging daartoe, bij eigenhandig geschreven brief van den Gouverneur-Generaal zelven, het brengen van dien brief door een adjudant van ZExc. met verzoek (versta *bevel*) om antwoord weer mede te nemen; ons zou zulke conferentie, al hadden we tot nu toe in de beste verstandhouding met ZExc. geleefd, een bedenkelijk hoofdschudden afgeperst hebben. Als een sterveling in den godenraad geroepen wordt, dan is of de hemel in gevaar, of hij. *Procul a Jove, procul a fulmine.*

De volgende morgen daagde, het sloeg negen, en de Vicarius Apostolicus van *Nederlandsch Indië*, de Bisschop

van *Canéa in part. infid.*, de Hoog Eerwaarde Heer J. GROOFF, stond voor de vergadering van den Raad van *Nederlandsch Indië*, den Gouverneur-Generaal aan het hoofd. Men ondervroeg ZHw. naar den toestand zijner gezondheid, hem insinuerende den menschlievenden raad, om ter oorzake van zwakke gezondheid, naar *Europa* terug te keeren. ZHw. verzekerde de hooge vergadering, dat hij zich zeer wel bevond; dat de verdubbelde bezigheden hem verdubbelde krachten schenen te schenken; dat, daar de geheele zending nu op hem alleen berustte, er geenszins aan te denken viel, eene kudde te verlaten, waarvoor hij zelfs zijn leven veil moest hebben. — Ik weet niet hoe het den Raad en den Gouverneur-Generaal toen te moede was; of zij over den man verbaasd of tegen hem vertoornd werden, of dat zij medelijden met hem hadden; maar de toon der conferentie was uit. — Men deed aan ZHw. het voorstel om de suspensiën op te heffen of te wijzigen, met bedreiging van zeer nadeelige gevolgen, ja van verwijdering uit *Indië*, indien ZHw. weigeren mogt daartoe in te stemmen. — Blijven of uitgezet worden stond nu in 's Bisschops hand, dat wil zeggen, hij kon de bedreiging ontgaan, door den wil te doen dergenen, die de partij trokken van drie om ongehoorzaamheid aan de kerkelijke voorschriften gesuspendeerde priesters, en die, zonder den grond van 's Bisschops daad te kennen of te moeten kennen, van hem eischten, dat hij zelf die daad vernietigen zou. Maar de strijd tegen de daad des Bisschops, was een strijd tegen 's Bisschops geweten; het hem gestelde alternatief: *intrekken* (de suspensie) of *vertrekken*, had in zijn binnenste de beteekenis: *pligt verraden* of *vertrekken*. Bij een man als GROOFF, kon de keuze niet twijfelachtig zijn. — Het antwoord van ZHEerw. was, dat hij,

op aandrang der wereldlijke magt, in deze louter kerkelijke zaak, die intrekking of wijziging niet verrigten kon, zonder verkrachting van zijn geweten. — Dat antwoord is moedvol en juist. Het geweten heeft den Apostolischen Vicaris opgelegd de suspensie uit te vaardigen; niet de wereldlijke, maar de hoogere kerkelijke magt kan hem gebieden die terug te nemen; het bevel der eerste ontlast zijn geweten niet, wel het bevel der laatste; aan het bevel der eerste kan hij dus, zonder verkrachting van het geweten, niet gehoorzamen. — Op die verklaring van den Apostolischen Vicaris, volgde nu het strafarrest. ZExc. de Gouverneur-Generaal verklaarde aan den Vicaris, dat hij van nu af aan in zijne bediening geschorst was, en dat hij binnen veertien dagen, als gevaarlijk voor de rust der Kolonie, met zijne assistenten, *Indië* had te verlaten. Aan ZHw. werd het in de keus gesteld, om zich uit eigen beweging te verwijderen, kunnende daardoor het openbaar bevel tot uitzetting vermeden worden. Hierop was des Bisschops antwoord, dat eene verwijdering uit eigene beweging hem onmogelijk was, daar hij de hem toevertrouwde zending, zonder uitdrukkelijk verlof van den H. Stoel, niet mogt verlaten. — Toen kwam de vraag, of ZHw. per scheepsgelegenheid of over land wilde vertrekken. — Maar ZHw. gaf te kennen, hier niet te mogen kiezen, als mogende hij zoo min zijdelings als regtstreeks tot zijne verwijdering medewerken. Na eenige woordenwisseling werd ZHw. voorgesteld, de zaak nog drie dagen in bedenking te houden. Doch ZHw. verklaarde, dat, daar hij in de gansche zaak slechts zijn geweten gevolgd had, hij niets meer in bedenking had te nemen. — Daarmede was de zoogenaamde conferentie ten einde, en daarmede had men in *Indië* geleerd, wat de kracht des gewetens is.

Wee hun, die deze kracht niet weten te eerbiedigen! — Den volgenden dag verscheen het algemeen bekende besluit van verbanning, dat wij hier niet zullen herdrukken.

Men zal ons veroorloven hier een en ander op- en aan te merken, schoon het ons inzigt juist niet is, om heden de groote vragen, welke de verbanning van den Vicarius Apostolicus uit *Nederlandsch Indië* van zelf opwerpt, te behandelen.

Vooreerst wenschen wij de opmerking te maken, dat, ofschoon het verbanningsbesluit de overtreding van het koninklijk besluit van 11 December 1835 aan den Vicaris ten laste legt, daarvan echter in de noodlottige conferentie, die met het banvonnis besloten werd, geene sprake geweest is; dat de Vicaris blijkbaar, hadde hij de suspensiën opgeheven, te *Batavia* zoude gebleven zijn. Dit moet niemand verwonderen. Het verhaal, dat wij geleverd hebben, toont, dat de HEerw. Vicarius, verondersteld ook dat men, door zinsuitbreiding in genoemd besluit, een verbod van het magtigen van zendelingen tot de H. dienst, zoo zij door het Gouvernement niet uitdrukkelijk zijn benoemd, kon insmokkelen, dit besluit evenwel op geene strafbare wijze geschonden had. Immers de Vicarius Apostolicus bezit eene door den Koning erkende en gewaarborgde magt van bestuur; verondersteld nu dat deze magt een koninklijk besluit niet in den regten zin opvat en volgens hare dwalende opvatting handelt; maar niettemin, nadat eene hoogere burgerlijke magt den waren zin verklaard heeft, zich in hare daden voorshands aan die verklaring onderwerpt, behoudens beroep op den Koning, kan dan de Vicarius Apostolicus als strafbaar aangezien worden? Gebeurt het niet somtijds, dat onder de departementen van algemeen bestuur verschil is van opvatting, zelfs der wetten,

ja-dat de regtbanken wetsuitleggingen der ministers wraken? is nu aanstonds hij, die zich in de opvatting vergiste, die in eene duistere zaak niet helder gezien heeft, maar te goeder trouw te werk ging, is die aanstonds strafbaar? Is nog niet vrij onlangs een Nederlandsch minister, die, waar het geene zoo duistere zaak gold, de wet, ik meen zelfs de Grondwet, overtreden had, uit aanmerking van onvrijwillige dwaling, door de Tweede Kamer der Staten-Generaal verschoond geworden? En daar was geen strijd tusschen twee magten over den zin der wet. Maar als het dan nog niet bewezen is, wiens opvatting den waren zin wedergeeft, mag dan hij, die het geweld in handen heeft, hem, die des geweldigen opvatting, zoodra ze hem was bekend geworden, eerbiedigde, mag hij hem, zelfs reeds terwijl het pleit nog duurt, als overtreder straffen? En waarmede straffen? met eene uitbanning! Indien men in de zoogenaamde conferentie den Vicarius schending van 's konings besluit hadde voorgeworpen, ZHw. konde geantwoord hebben: «dat besluit eerbiedig en gehoorzaam ik, Excellentie! zelfs uwe uitlegging, schoon door mij niet voor de ware gehouden, eerbiedigde ik van het oogenblik af waarop ik ze kende. Is het nu in mij eene strafbare misdaad, dat ik niet vooraf geraden heb, welke uitlegging bij Uwe Exc. de voorkeur zoude hebben?» — Er moest dus in de conferentie over schending van dat besluit niet gesproken worden.

Maar, en dit is onze tweede opmerking, indien het koninklijk besluit van 11 Dec. 1835 n°. 88 niet strafbaar geschonden is door den Apostolischen Vicaris, op welke overtreding rust dan het verbanningsbesluit? Blijkbaar op geene. Ook is, in het besluit van uitzetting, geene enkele overtreding, behalve die onzekere (naar ons oordeel *onware*) en in alle geval onstrafbare overtreding van het meergemeld koninklijk besluit, den HoogEerw. Vicarius te laste

gelegd. Niets derhalve blijft er te straffen overig dan dat ZHw. in den Gouverneur-Generaal geene geestelijke magt, en in het belang van den staat en van de kolonie, dat is, welbeschouwd, in de opvatting van dat belang door den Gouverneur-Generaal, niet eene wet boven die des gewetens heeft willen erkennen. En nog, dit mogen wij niet verzwijgen, nog is de uitdrukking van den Hw. Vicaris, waarop in het verbanningsbesluit gezinspeeld wordt, van hare eigene beteekenis afgerukt. ZHw. heeft namelijk gezegd, dat hij, gedurende zijn achttienjarig verblijf in de West-Indische Koloniën, bij het waarnemen zijner priesterlijke bediening, het belang der Kolonie immer zoo veel mogelijk op het oog heeft gehad; dat *zoo veel mogelijk* wil daar zeggen: *naar vermogen, zoo veel hij maar kon, pro virili*, zouden de Latijnen zeggen. Ieder weet, dat de HoogEerw. GROOFF daarmede eene erkende waarheid uitdrukte, eene daadzaak. Hoe kwam men er dan toe, die woorden het voorkomen te geven van eene beperking? Dan, ware ook dat *zoo veel mogelijk* een voorbehoud, wat het hier in den mond des Bisschops niet was, dan nog is er geene misdaad, geen gevaar voor de Kolonie in gelegen. Iedereen toch, die nog een greintje, ik zal niet zeggen *christelijk*, maar *menschelijk* gevoel bezit, moet de grondstelling: *het belang is de hoogste wet*, zij het ook *staatsbelang*, verafschuwen. Met dat beginsel kwam *Machiavelli* tot praktische conclusies, die doen sidderen; gifmengen en sluipmoord worden er door geregtvaardigd. Indien er dan eene hoogere wet is dan het staatsbelang, zoo stelt ieder, teregt, als voorbehoud aan zijne bereidwilligheid om het staatsbelang te bevorderen, die hoogere wet zelve. Zijn dat nu redenen om een Vicarius Apostolicus te verbannen: namelijk, dat hij in den Gouverneur-Generaal van *Nederlandsch Indië* geene pauselijke jurisdictie erkennen

wil, en dat hij 't bestaan eener hoogere zedewet dan het staatsbelang voor zeker houdt? Ongelukkige koloniën! ongelukkig Nederland!

Eene derde opmerking is, dat bij de conferentie, in de vergaderzaal van den raad van *Indië*, geen sprake geweest is over de vier assistenten van den Bisschop, dan alleen om te bevelen, dat zij met ZHEerw. zouden verwijderd worden. Men weet echter, dat de Eerw. heer ESCHERICH reeds meer dan eene maand geleden vertrokken was: dit wist het Indisch Gouvernement. Wat is nu dezen heeren te laste gelegd? Men moet zich schamen, om het openlijk voor de wereld te herhalen: zij zijn, volgens het besluit van uitbanning, bereid bevonden om den Vicarius Apostolicus te gehoorzamen. Maar was dat dan niet hun pligt? En dat zij hem in ongeoorloofde zaken zouden willen gehoorzamen, dat blijkt nergens uit. Maar ook in dit geval, het *willen* gehoorzamen, het *bereid zijn* om te gehoorzamen, is nog niet strafbaar voor de menschelijke wet: *de internis non judicat praetor.* Doch er is nog eene tweede reden van uitbanning; hunne tegenwoordigheid zou eene gevaarlijke leer wortel doen schieten. Welke leer? dat de Gouverneur-Generaal geen Paus is, en dat er eene hoogere wet bestaat dan het staatsbelang. Waarlijk, die leer was door hen niet gepredikt; er was al weder geene daad aanwezig, waarop veroordeeling kon vallen. Doch, als het aankleeven van die leer, het verspreiden van die leer, misdaad is, die uit de Nederlandsche koloniën doet verbannen, wee dan der koloniën! wee *Nederland!* Maar, gelijk het verhaal heeft doen zien, in de conferentie gold, als grond van uitbanning, alleen de weigering van het intrekken der suspensie. Daaraan konden dan toch de assistenten van den Bisschop, en vooral de Eerw. heer ESCHERICH, die sedert meer dan eene maand afwezig was, niet schuldig zijn; en *konden* zij het

ook, er was geen schijn van bewijs, dat zij het *waren;* en de daad toch kan slechts gestraft worden. Wij bevelen het mede-uitbannen der vier priesters aan de ernstige overweging van allen, die in onze Oost-Indische bezittingen belang stellen. Velen hunner zullen uit vooroordeel tegen een Katholiek Bisschop dezes geschonden regt niet duidelijk genoeg kunnen inzien; maar bij de zaak der vier jeugdige priesters zal dat vooroordeel minder zijn; deze toch stonden nimmer tegenover het Indisch Gouvernement, zijn nimmer met hetzelve in strijd geweest. Dat alleen is waar, zij waren vrienden van den Apostolischen Vicaris.

Eindelijk, want wij hebben geene plaats om meer te te schrijven, de Gouverneur-Generaal heeft de Katholieke godsdienst, wier bescherming zijn pligt was, met den Vicarius Apostolicus uit *Nederlandsch Indië* gebannen. Want hij heeft zich als hoofd der Kerk geplaatst en uit *zijne* magt priesters tot herders aangesteld, uit *zijne* magt aan die priesters geestelijke jurisdictie verleend. De godsdienst, door die drie priesters (1) bediend, is voorwaar de Katholieke godsdienst niet; de Kerk waartoe zij behooren is de Katholieke Kerk niet; immers de magt, die zij oefenen, is niet van de Katholieke Kerk, niet van haar opperhoofd, maar van ZExc. den Gouverneur-Generaal van *Nederlandsch Indië* uitgegaan. Voor zoo verre zij de openbare godsdienstoefening verrigten, schenden zij eene kerkelijke censuur en worden

(1) Om naauwkeurig te zijn moet ik zeggen: door die *twee* priesters bediend, misschien maar door éénen. Want volgens eigenhandig schrijven van den Eerw. J. A. VAN DIJK, heeft hij, ofschoon hij naar *Soerabaija* gegaan is, den Gouverneur-Generaal verklaard, dat hij geen dienst zoude doen. De Eerw. heer CARTENSTAT was, volgens berigten, op reis naar *Batavia*; maar of hij werkelijk de pastorele functiën aldaar geïnvadeerd heeft, is nog onzeker. Slechts van den heer GRUBE heeft men gemeld, dat hij het hernemen der godsdienstoefening had aangekondigd. Of hij het wagen zal, ook zonder jurisdictie, biecht te hooren, zal, nog nader moeten blijken.

ze irregulier; voor zoo verre zij de pastorele functien oefenen, zijn zij ingedrongenen (*intrusi*) en zijn hunne acten ongeldig. De geloovigen mogen met hen geene kerkelijke gemeenschap houden, geene godsdienstoefening, door hen verrigt, bijwonen. De Katholieken zijn dus, in geheel *Nederlandsch Indië*, uitgenomen alleen *Padang*, waar de Eerw. heer STAAL zich bevindt, van alle godsdienstoefening beroofd; hunne kerken en kerkelijke goederen zijn aan een nieuw, door den Gouverneur-Generaal opgerigt, kerkgenootschap weggeschonken, of ten minste, daar de benoemingen slechts tijdelijk zijn, in handen gesteld; hun, in allen gevalle, tijdelijk ontnomen. Indien men in dit alles niet het schreeuwendste onregt vindt, dan moet men wel geen denkbeeld van regt meer hebben; indien het opperbestuur der koloniën die daden van onregt ooit goed kon keuren, dan zouden wij ons over dat opperbestuur moeten schamen, en men zou moeten uitzien naar de middelen, die zulke afwijkingen des opperbestuurs van het regt kunnen voorkomen. Doch wij vertrouwen beter van *Neêrlands* Koning, die geen onregt wil, en die, inzonderheid, de vrijheid van geweten en godsdienst hoog schat, en bereid is uit alle magt te beschermen.

Hadden wij gelijk, toen we in den aanhef zeiden, dat het in *Indië* gebeurde feit, bij een beschaafd volk der 19e eeuw, onmogelijk schijnen moest? een Bisschop wordt door de wereldlijke magt gestraft met verbanning, omdat hij de suspensie van drie priesters, die hij voor de heilige dienst ongeschikt oordeelt, niet wil opheffen! En vier andere priesters moeten met hem dezelfde straf ondergaan, omdat zij zijne vrienden zijn! Die strafoefening heeft plaats, zonder dat er, althans wat de vier priesters betreft, eenig onderzoek gedaan is, zonder dat zij over hunne eigene zaak, ook maar eene enkele maal, gehoord zijn! o *Nederland!*

BOEKAANKONDIGING.

GESCHIEDENIS DER KRUISTOGTEN, door *Joh. Sporschil.* Uit het Hoogduitsch. 2 Deelen. Met platen en eene kaart. Amsterdam, M. H. Binger. 1845. Blz. 358 en 346 in 8°.

(*Vervolg en slot van blz.* 115.)

Onder de zoo even bedachte middel-oorzaken van Gods wereldbestuur rangschikten de volken der middeleeuwen ook de engelen en de verheerlijkte geesten der afgestorvene vromen, op wier voorbede zij een groot vertrouwen stelden. Vooral werden ongewone voorvallen en zulke verschijnselen, welke zij niet verklaren konden, aan de tusschenkomst, zelfs aan de onmiddellijke inwerking van zulke, daartoe van God afgezondene, zalige geesten toegeschreven. Dit zal misschien onze schrijver hebben willen uitdrukken, in de hier minder gelukkige, soms verkeerde bewoording: «Bij eene geheel andere *natuurbeschouwing*, dan die van latere tijden, schenen zelfs de *poorten der graven (?) opengesprongen*, en rees uit dezelve een koor van verheerlijkte Heiligen op, van welker *nabijheid* (?) het geloof bewust werd, welker werkende kracht het ondervond» (Bl. 2). Dat menschen van een zoo hoog opgedreven godsdienstig gevoel, die daarenboven nog weinig, althans in vergelijking met onze tijden, met de krachten der natuur bekend waren, bij de beoordeeling van enkele voorvallen, hunne genoemde overtuiging vaak overdreven toepasten, zal ieder begrijpen en doen de middeleeuwsche kronijken ons ook denken. Zij verhalen van veel meer mirakelen, die God of onmiddellijk of door zalige geesten zou gewrocht hebben, dan wij gereed zijn aan te nemen. Men bestempelt dit met den naam van bijgeloof; het woord: ligtgeloovigheid, zal hier althans diegenen juister voorkomen, welke er eene

onware, ongegronde of overdrevene toepassing in zien van een waar beginsel. Onze vrome voorvaderen zijn deswege bespot, ja, gelaakt geworden; doch zou de mirakelvrees ook niet een uiterste zijn? Of zou het wel zoo ongegrond wezen, het daarvoor te houden, dat God, die aan een geloof, zoo klein als een mostaardzaadje, de kracht belooft van bergen te verzetten, aan het vurig geloof en vast vertrouwend gebed, zoo als de middeleeuwsche volken het konden storten, ongewone en zelfs buitengewone weldaden verleend heeft, welke hij aan laauwere tijden onthoudt? Ref^{t}. laat hier, doch grootendeels om het eerste gedeelte, ook eenige woorden hierover van onzen schrijver volgen: «bij welke (wonderen) men geenszins altijd noodwendig aan misleiders en misleiden behoeft te denken; want de menschen der elfde, twaalfde en dertiende eeuw zagen de verschijningen der zinnelijke wereld in eenen geheel anderen zamenhang dan wij» (zoo even zagen wij, in welken, en Ref^{t}. vermoedt niet, dat de S. hier eenen anderen bedoelt;) «en waar bij ons de onderzoeker koelbloedig ontleedt, en voor oorzaak en uitwerking een mathematisch formulier uitdenkt, stegen zij in eene, naar eenen droom gelijkende, bewustheid tot dien oorspronkelijken grond (welken?) zelven op en gevoelden, met eene, voor ons onverklaarbare levendigheid, met eene, voor ons onmogelijke innigheid, het aanwezen van andere magten, die voor het geloof alleen bukken.» Wat er in het laatste gedeelte minder duidelijk en voor onze tijdgenooten minder vereerend mogt gezegd zijn, neemt Ref^{t}. niet in bescherming.

De middeleeuwsche volken waren dan vol van zekere wilskracht en van zelfvertrouwen, doordrongen van godsdienstig geloof en gevoel, bezield, of, om eene uitdrukking des vertalers te bezigen, ingegeest van de levendigste overtuiging, dat de wereld en hare gebeurtenissen door een regtvaardig en almagtig God bestuurd worden, en daaruit leidden zij zonder aarzelen, maar toch al te eenzijdig af, dat eene goede

zaak, inzonderheid de zaak der godsdienst, dat is, de zaak van God zelven, behalve de verdiensten voor den hemel, welke hare verdediging kan aanbrengen, onfeilbaar, ook voor de wereld, de zegepraal moest behalen. Dit begrip straalt ons namelijk van verschillende kanten uit de geschiedenis tegen, onder anderen, uit de ridderschap en haren strijdlust «voor waarheid, regt en geloof», uit de godsoordeelen, de vuur- en waterproef en de tweegevechten; de kruistogten zelve leveren het voorbeeld hiervan: men kon zich niets anders voorstellen, of God zou daaraan de overwinning schenken, en de teleurstelling dier verwachting was, bij den eersten schok der tijding, bijna voor geen verstand verklaarbaar — en het eenige pleglanker van het nederig geloof dier tijden was: God is regtvaardig; zijne oordeelen zijn ondoorgrondelijk. Volken nu, aldus gestemd, waren gewisselijk, vooral door de stem des Stedehouders van CHRISTUS, tot eene groote en veel omvattende onderneming voor de godsdienst te ontgloeijen. Maar tot de onderneming der kruistogten drongen nog bijzondere omstandigheden aan. De oorlog zelf zou tegen de ongeloovigen, tegen de vijanden en onderdrukkers van den christelijken naam gevoerd worden. Doch boven alles trok het doel dier ondernemingen, de bevrijding van *Jerusalem* en het h. Graf, hen aan. *Jerusalem*, het vaderland des Verlossers en der geheimen van zijn verlossingswerk, was altijd de geliefkoosde bedevaartplaats der christenen, ook van die in het *Westen*, geweest. Die h. plaats was nu onder de magt der Mahomedanen; de kerken werden er ontheiligd, de christenen wreed vervolgd, de pelgrims mishandeld, het bezoek bij het h. graf voor allen moeijelijk, voor velen bijna onmogelijk gemaakt. Onze schrijver geeft in zijne *Inleiding* eene korte maar toereikende geschiedenis der pelgrimaadjen, welke tevens eene geschiedenis van de verschillende op- en afgaande kalifen is. Ref^t. zou met dit inleidend verhaal vrede kunnen hebben; maar wanneer de schrijver (bl. 6) zegt: «vastgeworteld was

in aller gemoederen de overtuiging, dat zij (de pelgrimaadje naar *Jerusalem*) *een volkomen regt op de eeuwige zaligheid* verleende, en zelfs den grootsten zondaar van alle, door hem begane *zonden reinigde*», dan schrijft hij dien tijden een dwaalbegrip toe, hetwelk hun door de Kerk niet werd voorgehouden en voor welks werkelijk bestaan men billijk een bewijs mag vorderen, hetwelk hij niet heeft geleverd; of hij stelt er de leer der Kerk over de goede werken, de boetpleging en den aflaat verkeerd, of althans niet helder genoeg voor. Geen goed werk, geen boetwerk geeft op zich zelf «volkomen regt op de zaligheid.» In zoo verre de verdiensten gezegd mogen worden, een regt op de zaligheid te geven, wordt daarbij altijd de staat van genade vereischt. Geen boetwerk, geen aflaat kan in den eigenlijken zin van «zonden reinigen»; maar aan het berouw en aan de liefde tot God wordt vergiffenis der zonden, uit genade en om de verdiensten van CHRISTUS, geschonken. De boetpleging, de goede werken kunnen den mensch tot dat berouw voorbereiden; zij kunnen dit berouw en de liefde, waar zij reeds bestaan, helpen bevorderen; door middel van zulke werken en van aflaten, althans van de goede werken, hiertoe voorgeschreven, kan de vroom gestemde christen vermindering van God verkrijgen van de tijdelijke straffen, welke hem, na de verghfenis der zonden, voor deze nog hier of hiernamaals te boeten overig zijn. Dit is de leer der Kerk; dat de middeleeuwsche volken desniettegenstaande anders dachten, moet bewezen worden; en moet bewezen worden niet uit misbruiken, welke ook destijds afgekeurd werden, maar uit voldingende getuigenissen. Doch zoo veel te meer voldoening geeft de schrijver in zijne eigenlijk historische verhalen. Met gevoel en kracht en waarheid eindigt hij zijne Inleiding: «De weeklagten der lijdende christenheid in het *Oosten* drongen tot in *Europa* door en verwekten daar verontwaardiging en tevens zucht, om den ongelukkigen lijders te hulp te komen. Die weeklagten drongen door in eenen tijd, toen de ongeloovigen

in *Spanje* neerlaag op neerlaag ondergingen, en in *Afrika* door een, op de roepstem van VICTOR III uitgetogen, christen-heir overwonnen waren geworden. Zij drongen door in eenen tijd, toen de ridderschap de verdediging van de Christelijke godsdienst tot haren heiligsten pligt maakte; toen de lust tot strijden en avonturen het toppunt bereikt had; toen de begeerte, om den hemel te verwerven en vergiffenis der zonden, in eenen strijd voor den Heiland der wereld, te erlangen, elken boezem deed blaken. De tijd was rijp, de mijn gevuld, het woord van het geestelijk opperhoofd der christenheid viel er als een bliksemstraal in; oogenblikkelijk ontbrandde de gansche Europesche menschheid lichterlaai, en de beide volgende eeuwen ontvingen haren naam naar hare grootste en gewigtigste gebeurtenis, de KRUISTOGTEN.

Het verhaal dier gebeurtenissen is in verscheidene indeelingen gesplitst, waarvan de opschriften telkens den hoofdinhoud aankondigen. Overal had de S. de historische bronnen voor zich en deelt ons de feiten der Kruisvaarders daaruit, dan eens korter, dan eens breedvoeriger, mede, naarmate de gebeurtenissen hem minder of meer gewigtig toeschenen; en Ref^{t}. kan zich over het algemeen met deszelfs keuze vereenigen. Behalve dat wij in deze twee boekdeelen een geregeld verslag van de elkander afwisselende kruistogten en de lotgevallen van het h. Land hebben, is de Schrijver er ook op bedacht geweest, ons het karakter en den geest der middeleeuwsche helden, in al die verscheidenheden, welke dit karakter en dien geest kenmerken, voor oogen te stellen. De geschiedenis der kruistogten teekent ons aldus in een kort bestek het leven der toenmalige menschheid in *Europa*, met hare deugden en ondeugden. Waren zij door de weldadige zorgen der Kerk zoo gevoelig geworden voor de godsdienst; zij hadden toch den ouden mensch nog niet geheel afgelegd; en in hunne krachtige natuur was nog veel hartstogtelijks over. Gelijk altijd, en destijds vooral, in zoo menige onderneming, uit godsdien-

stigheid begonnen, de eigendommelijke gebreken en ondeugden der volvoerders zich mengden, zoo ging het ook inzonderheid in de kruistogten, waar namelijk het gedruisch der wapenen de hartstogten sterker opwekten. Ook hier zag men onder de vorsten, die erfelijke baatzucht heerschen, wier kleingeestige berekeningen, zoo aanhoudend in *Europa* de algemeene belangen aan werkelijke of ingebeelde bijzondere voordeelen opofferden, en thans wederom tot het mislukken der kruistogten, tot het verijdelen van de schitterendste wapenfeiten, tot den ondergang van ontelbare helden zooveel bijdroegen. Met bewondering moet men tegen hunnen moed en kracht tegenover den vijand opzien; hunne heldendaden zijn waarlijk groot; maar met weerzin, ja afkeer, zullen onze zachtere zeden de bloedbaden beschouwen, welke zij hier en daar onder de overwonnenen, zelfs onder de weerloozen aanrigtten, en naauwelijks zullen wij begrijpen, hoe in die «heilige oorlogen» nog zooveel buitgierigheid, teugelloosheid, onzedigheid ruimte kon vinden. Maar, hadden zij in zulke hartstogtelijke oogenblikken de leer en de voorschriften der godsdienst als vergeten, de overtuiging van hare goddelijke waarheid was uit hun binnenste niet uitgeroeid. Weldra sprak zij, immers bij hunne menigvuldige rampen, met al de kracht van een woedend geweten. Ieder ongeluk was, in hunne oogen, een nieuwe slag van de geeselroede des vergramden Gods. Dan erkenden, betreurden, boetten zij hunne zonden, en de gedweeheid hunner onderwerping, hunne standvastigheid in het lijden, hun onbezweken vertrouwen op de goddelijke barmhartigheid en genadige hulp, noopt den lezer wederom, zich met deze, ofschoon vaak door eigene schuld, ongelukkige helden te verzoenen.

Het lijdt geen twijfel of in zulke tijden was men voor het uitwendige der godsdienst over het algemeen anders gestemd, en stonden de regtsbegrippen, vooral den oorlog en het gedrag jegens de overwonnenen betreffende, op een ander standpunt, dan tegenwoordig. De billijkheid vordert daarom, en

niet minder vordert dit ook de wetenschap, dat men die menschen en hunne zoo maatschappelijke als godsdienstige gebruiken, volgens de toen heerschende, niet volgens onze huidige gewoonten, beschaafdheid en denkwijze beoordeele. De Schrijver heeft getracht aan deze vordering te voldoen. Op meer dan eene plaats zegt hij het uitdrukkelijk. Wanneer hij dan zijn verhaal, hoe het vinden der h. Lans de benarde kruisvaarders in *Antiochië* bemoedigde, inleidt door de woorden: «Een wonder alleen kon den gezonken moed, waarop alles aankwam weder opbeuren, en dat wonder geschiedde!» (blz. 106), dan zal hij daarmede wel niet willen gezegd hebben, dat hier eene wèl berekende list plaats had en dat wonder slechts een bedrog der priesters of aanvoerders was. Hij neemt niet aan, en zekerlijk bewijst hij nergens, dat zulke bedriegerij tot de gewoonte of den geest der tijden behoorde. De twist, welke er over de vinding der h. Lans bestond en de wijze, waarop die twist werd uitgemaakt (bl. 126 v. v.), doen ook niet aan zulke gewoonte en de, daarvoor noodzakelijk te veronderstellen, blindheid der toenmalige christenen denken. De vertaler komt ons voor, zich niet altijd in den toenmaligen stand van het maatschappelijk leven verplaatst te hebben. Het doet zijn hart eer aan, dat hij een afgrijzen gevoelt van het menschenslagten, waaraan zich de kruisvaarders bij het veroveren der stad *Antiochië*, in den roes der overwinning, overgaven; maar de vraag is: hoe beoordeelden de tijdgenooten zulk gedrag? Zou hier de toenmalige wijze van oorlogvoering, vooral tegen ongeloovigen, niet in aanmerking moeten komen? Mogt hierbij ook niet bedacht worden, dat de kruisvaarders in een vreemd, vijandig land waren enz. «En dat moorden, zegt de vertaler bl. 102, geschiedde onder het gewone krijgsgeschrei der kruisvaarders: ««*God wil het! God wil het!*»» In den naam en als op het bevel van het goedertieren Opperwezen menschen slagten, de handen met het bloed van zijnen evenmensch bezoedelen, als ware kanibalen woeden! welk eene dweepzieke razernij!

«*Tantum religio potuit suadere malorum!*»

Wij zouden, wat het hier uitgesproken beginsel betreft, naar *Deuter.* VII, 16 *sqq.* kunnen verwijzen; doch waaruit weet hij, dat dit moorden «in den naam Gods» geschiedde, dat de kruisvaarders daar hun krijgsgeschrei herhaalden, en het juist in dien zin herhaalden? Noch de Schrijver, noch de Vertaler hebben er eenige getuigenis voor aangehaald. Wij nemen het echter niet daarvoor op, dat eene godsdienstige partijdigheid den Vertaler aldus deed spreken; neen, 't zal een gevoel van menschelijkheid geweest zijn. Op blz. 147 heeft hij eene dergelijke aanmerking. Ten onregte smalen de aldaar aangehaalde woorden van VAN KAMPEN op «een zinneloos berusten in kerkplegtigheden en kerkgeloof.» De Vertaler van zijne zijde zegt en laakt onpartijdig, dat in de *Cevennes* «Roomschen en Onroomschen gebrand en gemoord hebben *ad majorem Dei gloriam.*»

Alvorens te eindigen meenen wij nog te moeten opmerken, dat de Theologische kennis van onzen Schrijver minder vertrouwen verdient, dan zijne historische. Zeer onjuist zegt hij I, bl. 19, dat Paus URBANUS «al dengenen die den heiligen kruistogt zouden *bijwonen*, volkomen aflaat van hunne *zonden* verkondigde.» Wanneer zal men toch, overeenkomstig de leer der Kerk, begrijpen, dat er geen aflaat van *zonden*, maar wel van verdiende *straffen* gegeven wordt? Doch de woorden des Pausen luiden aldus: «Wij verleenen hun, die de wapenen tegen hen (de ongeloovigen) opnemen, afslag van zeer groote boete voor hunne zonden. Zij, die aldaar (in het h. Land of op die togten) in ware boetvaardigheid sterven, mogen veilig vertrouwen op volkomene vergiffenis der zonden (*indulgentiam peccatorum*) en het eeuwig loon.» Het is duidelijk, dat hier dit *indulgentiam peccatorum* geen *aflaat van zonden* is, welke de Paus aan al degenen *verleent*, die den togt *bijwonen*, maar eene *vergiffenis* der zonden en der verdiende straffen tevens, waarop hij hen doet hopen, die in *ware boetvaardigheid* sterven zullen. Duidelijker wordt dit uit den 2ª kanon van het Con-

cilie, waarop de Paus toen sprak: «Aan ieder, die alleen uit godsvrucht en niet uit zucht naar eer of geld, naar *Jerusalem* vertrekt om de Kerk Gods te verlossen, worde die reis voor alle boete aangerekend (*iter illud pro omni poenitentia reputetur.*) (Mansi. *Coll. Concil.* XX. col. 807 et 823.) — Waarlijk vreemd is het ook te noemen, dat onze Schrijver (II, bl. 35), zich over eenen dood, welke, zoo als hij dien verhaalt, een marteldood mag genoemd worden, in dezer voege uitlaat: «Dit was het niet onverdiende uiteinde van eenen man, die door ligtzinnigheid en trotschheid zeer veel ellende en smaad aan het vorstendom *Antiochië*, en evenzoo het koningrijk *Jerusalem* zelve, berokkend had,»

Ofschoon wij, meestal in het tweede deel, hier en daar eenen mislukten volzin ontmoetten, mag men over vertaling en correctie zeer te vreden zijn. Ook de uitgever heeft niets nagelaten, wat in zijn bereik was, om het werk aanbeveling te doen vinden. Zoodra het u in de hand komt, valt uwe aandacht onwederstaanbaar op de gepaste zinnebeeldige versierselen des omslags; bij het openen vindt gij schoon papier en netten duidelijken druk, maar vooral zullen de twaalf fraaije platen uwe oogen boeijen; eene voor de lezing van dit werk geëigende landkaart stelt u niet alleen in staat de kruisvaarders op hunne togten te volgen; maar toont u daarenboven aan onder welke heerschappijen de tooneelen hunner wapenfeiten verdeeld waren.

OPROEPING.

De *Noord-Brabander* heeft zeer onlangs geplaatst eene *oproeping* aan de Katholieken van *Nederland*, ten einde zij zouden bijdragen tot eenig fraai geschenk aan den HoogEerwaarden banneling uit *Java*, dien men binnen weinige weken in *Nederland* te gemoet ziet. De Redactie van *de Katholiek* vindt de gedachte, dat de Katholieken, door een eeregeschenk aan den HoogEerw. Heer GROOFF aan te bieden, hunne afkeuring van 't geen tegen ZHEerw. heeft plaats gehad, hun medegevoel van het ZHEerw. aangedaan onregt, hunne hoogschatting van den moed, waarmede ZHEerw. geweigerd heeft het geweten te verkrachten en zijnen pligt te verraden, aan den dag zullen leggen; zij vindt deze gedachte edel, doeltreffend, den godsdienst- en vrijheidszin van *Nederlands* Katholieken waardig. Zij vereenigt dus hare stem met die der Katholieke dagbladen en tijdschriften, die zich deze zaak hebben aangetrokken, en noodigt hare Katholieke lezers uit, om ter opgegevene plaatsen hunne bijdragen te storten. Ook bij de uitgevers van *de Katholiek* kan men zich tot dat einde adresseren. De Redactie zal het ontvangene aankondigen en tot het aangeduide oogmerk in handen stellen der mannen, die zich wel tot eene commissie hebben willen vormen, om de zaak te administreren en ten zijnen tijde bij den HEerw. Heer Vicarius-Apostolicus van *Nederlandsch Indië* de tolken te zijn van de gevoelens der Nederlandsche Katholieken. De Redactie van *de Katholiek* weet, dat de heeren, die de commissie uitmaken, mannen van eer en aanzien zijn.

INGEKOMENE BIJDRAGEN.

De Redactie van *de Katholiek* . . . . . *f* 25,00
Een Katholiek priester. . . . . - 3,00

DE GESCHIEDENIS DER HERVORMING IN TAFEREELEN,

DOOR

B. TER HAAR,

THEOL. DOCTOR EN PREDIKANT TE AMSTERDAM.

III.

(Over de onwetendheid in de middeleeuwen).

De derde vraag, die wij den Heer TER HAAR doen, is naar *feiten*, waardoor zijne begrippen over Christendom en hervorming genoegzaam bewaarheid worden. Hij heeft ons niet gezegd wat Christendom, en ook niet wat hervorming zij; indien het nu met de *feiten* eens niet beter gesteld ware? Hemel! en dat in een betoog, waarvan de schrijver zelf zegt: « En reeds deze beschouwing, wij « gevoelen het, moet haar beginsel (der hervorming) wet- « tigen, hare noodzakelijkheid voldingen en voor elk on- « partijdig gemoed hare aanbeveling kunnen zijn. » Wel! wel! dat zou eene vrolijkheid wezen!

Het eerste, dat hij op zich neemt aan te toonen, is: dat het Christendom verbasterd en bijgevolg de hervorming noodig was; het tweede: dat deze behoefte aan de hervorming door velen diep gevoeld en begrepen, door verschillende stemmen der geschiedenis uitgesproken werd; en het derde: dat zij het werk is der eeuwen, en door alles wat haar heeft voorbereid, krachtiglijk bewezen wordt te zijn het werk van God!

Dat is toch alles behalve vrolijk voor ons! Neen zwart, neen dreigend; en 't ziet er uit als een verschrikkelijke storm, die zoo regtaf op de «*Colossale* torenspitsen» van ons «reusachtig», maar toch reeds met «scheuren» en «spleten» geteekend «kerkgevaarte» komt aandrijven. Als wij hierbij aan de onverstaanbaarheid, de bogten en draaijen der reeds afgehandelde deelen van het betoog denken, dan zal hetgeen nu volgt zooveel als de verschrikkelijke staart der niet te berekenen komeet zijn, die duchtig raken, en ons heel schoontjes wegvegen zal, met al «het beeld- en lofwerk, dat de smaak der middel-«eeuwen» ons «heeft toegevoegd»: met

«kassuiffelen en kappen,
«Die stijf staan van gesteente, en parlen en root gout,
«Om 't heerelijckst, als 't plagh, wanneer men hooghtijdt houdt,
«En koor en outerkleên (1).

Wij haasten ons, ter geruststelling der Katholieken, te zeggen, dat de Heer TER HAAR ons juist den dood niet gezworen heeft, niet heel en al wil vernielen. Wij zijn immers ook een «*vorm*» van de «IDEALE GEMEENTE.» En hoe vele kometen zouden ons raken, en — hebben ons niet geraakt!

Zwart ziet het er uit, dat blijft waar, pik zwart; en wij moeten onze bewondering betuigen over het talent van den Heer TER HAAR, om in een zoo kort bestek als het zijne, zoo veel hatelijks, schrikkelijks en afschuwelijks tegen de Katholieke Kerk bij een te pakken. 't Is verwonderlijk! Soms neemt hij, om toch niets te vergeten, zijne toevlugt tot optellingen: dan is 't een hagelbui, een schot met schroot; allerlei tuig vliegt tegen «het oude kerk-«gevaarte;» 't is of dat graauw er voor staat en er indringt,

(1) VONDEL, GIJSBRECHT.

dat, «bij de vernieuwde opwekking van het ware levens-«beginsel» in de zestiende eeuw, de noodzakelijkheid der hervorming heeft voldongen. «MYCONIUS, een vriend en tijd-«genoot van LUTHER», doet het woord, en zegt: Ik heb gelijk! — Wie kan daartegen? Hoe fijntjes heeft de Heer TER HAAR dat begrepen!

Minder kunst, dunkt ons, is er in, dat hij, na wel degelijk gesproken te hebben van pauselijke aflaatsbrieven, die alleen in staat schenen voor de verdoemenis te behoeden, van MARIA en de Heiligen in de plaats van CHRISTUS getreden, van «de vreesselijke inquisitie,» van «*gekochte* werken» «de *Annaten* en *Prebenden*» van «zielmissen voor de dooden «en zoo veel wat der geestelijkheid, hare rekening vindende «in de ligtgeloovigheid der menigte, eene winstgevende «rente opbragt,» van «de beelden en *reliquiën*-dienst, «van den *klokkendoop*, van het *Ezels* en *Narrenfeest*, van de «ontucht door den ongehuwden staat der priesters enz. ver-«wekt,» van «PAUSEN en hunne boeleersters, van Pausen, «die in bloedschande leefden enz.» — minder kunst, zeggen wij, ligt er in, dat, na dergelijke *eructatiën*, nog betuigd wordt: «en wij hebben hiervan en van veel ergelijks ge-«zwegen, omdat wij niet zonder weerzin dit tafereel, dat «wij niet mogten terug houden, hebben geteekend; omdat «wij het een treurig vermaak achten, de Christelijke Gods-«dienst van dat tijdperk aan den schandpaal te stellen.» Eilieve! Wat moet men daarvoor dan wel doen? Als LUTHER de moddergoot zijner welsprekendheid liet uitloopen tegen monniken en kloosters, — als hij de vreesselijke wensch uitte, dat men zich de handen in het bloed van Paus en Kardinalen mogt gaan wasschen! dat men hun de tong op de wijze van een das om den hals mogt halen, en dien aan den galg vast nagelen! of wanneer hij zich den

Paus voorstelt als verdrinkend in de zee met al de Kardinalen en *decretalen*, of als spartelend in de vlammen der hel, — dan zeide hij daar niet achter: «wat heb ik u «lief», maar in de volheid van het beminnelijk gevoel, dat hem de voorstelling van een' in de hel brandenden Paus deed smaken, riep hij dezen toe: «*Ha, hahe! bon profacit, miser porko!*» (1)

Wij vinden in deze plaatsen, en meer van die soort, — die men bij LUTHER in overvloed aantreft, b. v. in zijn geschrift: *tegen het Pausdom van den Duivel gesticht*, — niet wat de schrijver der tafereelen er mogelijk in vindt: een bewijs dat LEO X zeer slecht was, of dat het vuur, hetwelk den hervormer bezielde, «hernieuwing was van het ware levensbeginsel des Christendoms;» edoch zal niemand LUTHER op deze plaatsen van onopregtheid beschuldigen: hij zegt het wel degelijk zoo als hij 't meent. Op dezen lof, hier overigens niet zeer groot, kan onze gemoedelijke predikant der IDEALE GEMEENTE geen aanspraak maken; zijne zwarte beschuldigingen vormen, met zijne betuigingen van welmeenendheid en inschikkelijkheid, het uitsporig contrast eener *carikatuur*. Verbeeld u op eene *soirée* te zijn, waar iemand u eensklaps bij de hand vat, en met verheffing van stem u toespreekt: «O mijn beste vriend, zijt gij daar! wat «gevoel ik niet voor u! Kom, ik wil eens rond, eens opregt, «eens hartelijk met u kouten. *Asseyez-vous mon cher!* Ik zal «evenwel zwijgen van uwe ontucht, uwe rooverij, uwe dief«stallen en schaamtelooze bedriegerijen; hetzij verre, dat «ik u zou willen beleedigen. Ik laat daarom ook maar «achter, dat gij een schelm, een schoft, een allergemeenste «fielt zijt; want geloof mij, ik zeg u niet gaarne iets on«aangenaams. De hemel beware mij!» En — wat zeker een

(1) OP. LUTH. wit. Tom. VII. *Adversus Papatum*. fol. 474.

even grof contrast is — als nu eens deze personaadje, in de verbeelding zich als de fijnste diplomaat te hebben uitgedrukt, u met een' triumferenden glimlach blijft aankijken!... Wil men nog een voorbeeld? Bladz. 12 wordt erkend dat door de overstrooming der barbaren, en andere oorzaken, «*Europa* tot den staat der kindschheid was «teruggevoerd,» en gezegd: «het *Katholicisme* (was) met «zijne half *Joodsche*, half *Heidensche* eerdienst, in de hand «der Hemelsche Voorzienigheid het opvoedingsmiddel dier «volken.» *Joodsch!* en *Heidensch!!* — Maar, zegt hij, dat was goed voor dat domme volkje. Is 't niet zeer *obligeant?* Kort daarop volgt dan ook: «Mij dunkt deze aanmerking «kan dienen, om den gematigden Katholiek eenigermate «met ons te verzoenen.» O ho! wie kan er aan twijfelen? Deze laatste aanmerking vooral verzoent ons geheel en al met u, en kan zelfs dienen, om den gematigden *Katholiek* eenigermate te vervrolijken.

Zoo veel te beter zal hij gestemd zijn om te hooren.

De eerste beschuldiging tegen de Katholieke kerk is die van *onwetendheid.*

«Men heeft de hervorming als den overgang uit den «nacht der diepste onwetendheid beschouwd, waardoor «ook in het rijk der wetenschappen het heerlijkst licht is «opgegaan. Deze beschouwing is ook, naar onze over-«tuiging, volkomen gegrond, (!) als men door dat licht, «godsdienstige verlichting, als men door die onwetendheid, «onwetendheid aangaande den hoofdinhoud des Evange-«liums, onkunde in de *Heilige Schrift* verstaat; als men «bij die wetenschappen eerst en vooral aan de *Kritiek* en «uitlegkunde van de *Schriften* des *Ouden* en *Nieuwen Ver-«bonds* wil gedacht hebben; doch men doet onregt, en «stelt zich aan vele beschuldigingen van de zijde der

«*Roomsch-gezinden* bloot, wanneer men het doet voorko-
«men, als of de Hervorming zelve dien eersten lichtstraal (!)
«had doen geboren worden, daar zij veeleer als een gevolg
«der aanvankelijk doorgebroken (!) verlichting beschouwd
«moet worden. Dit getuigt de voorbeeldelooze geestdrift,
«waarmede de schriften der *Ouden*, vooral in *Italie*, ge-
«lezen en beoefend werden, eene geestdrift, met welke
«die van onze dagen niet van verre kan vergeleken worden.
«Dit getuigen zoo vele Hoogescholen in het meer noor-
«delijk *Europa* (!) gesticht; dit getuigt de reeks van dich-
«ters en geleerden, die er tegen het einde der XVe eeuw
«gebloeid hebben (niet vroeger?); dit getuigt de grondige
«geleerdheid dier mannen zelve, die de Hervorming zoo
«krachtig hebben bevorderd, en toch uit den schoot der
«*Roomsche* kerk zijn verrezen, en voor een goed deel van
«de kloosters zijn uitgegaan. Zelfs de verklaring der *The-
«ologische Faculteit* van *Parijs*: «dat het met alle godsdienst
«gedaan ware, indien men het leeren van *Grieksch* en
«*Hebreeuwsch* wilde toestaan» wat doorgaans als een blijk
«van de diepste onwetendheid dier tijden word aangevoerd,
«(door wien?) geldt in ons oordeel even zeer als een bewijs
«van de worsteling, die er tusschen het licht en de duisternis
«reeds werkelijk bestond, en dat de beoefening der oude
«talen, meer dan vroeger geschied was, met de uitlegkunde
«der *Heilige Schrift* begon in verband gebragt te worden;
«anders, hoe zou men hiervan bedenkelijke gevolgen heb-
«ben kunnen vreezen? — De nacht der middeneeuwen
«was reeds afgedreven, maar het licht was geenszins
«overal doorgedrongen en bleef met ongelijke plekken
«verdeeld» (waren die plekken in het Noorden, waar men
Hoogescholen oprigtte en de hervorming uitbrak?)

De bewering, dat de hervorming een gevolg was van

wetenschappelijken geest en verlichting, noemen wij eene kolossale leugen! Hoe kunnen de Protestantsche leer-begrippen, die, gelijk in dit tijdschrift is aangetoond, met zich en met elkander in tegenspraak zijn, hunnen oorsprong hebben in wetenschappelijken geest? Hoe kunnen de Protestanten zoo ver, zoo veelvuldig en zoo onophoudelijk van elkander verschillen, indien niet de verschrikkelijkste tegenspraak, dat is: de grootste ongerijmdheid heerscht in het Protestantsch systeem, of liever indien niet het Protestantisme het omgekeerde is van een systeem? «Er is, zegt «een Protestantsch schrijver, slechts een enkel geheel *con-«sequent supernaturalisme*, en dat is het *Roomsch-Katho-«lieke*. — Want het een volgt uit het ander met volstrekte «noodzakelijkheid. — De consequentie, waar gij U (Pro «testantsche Supernaturalisten) op beroemt, is er volstrekt «geene, 't is de grootste *inconsequentie.*» (1) Met hoeveel getuigenissen, door Protestanten afgelegd, zouden wij het hier medegedeelde nog kunnen bevestigen!

Een tweede bewijs, hoe strijdig het orthodox Protestantisme met de wetenschap is, kan daarnit worden opgemaakt, dat zij, die de symbolen verwerpen, de meer wetenschappelijk gevormden zijn, en, gelijk overal, zoo ook hier te lande, in hunnen strijd met de regtgeloovigen steeds het gezag der wetenschap inroepen. Deze sloopt het Protestantisme, en meer en meer gaat het daarheen, dat men óf niets zal moeten gelooven óf Katholiek zijn.

Een derde bewijs zijn de van LUTHERS tijden tot op heden, telkens met den meesten ijver aangewende, maar telkens mislukte, pogingen om het Protestantisme tot *Kerk* te *organiseren*. Het uitwendig maatschappelijk *organisme* is uit-

(1) KRUG, philosophisches Gutachten, in Sachen des Rationalismus und Supernaturalismus. S. 85.

drukking en (wederkeerig) gevolg van de inwendige eenheid en zamenstemming der begrippen; en voorzeker, in den oproepingsbrief van het mislukte *Concilie* van *Berlijn*, heeft men veel meer gezegd dan men waarschijnlijk wilde, toen men verklaarde, wat overigens reeds door zoo vele Protestantsche geleerden gezegd is: dat het Protestantisme geene eigenlijke kerk toelaat, en de Katholieke Godsdienst in dit opzigt alles aanbiedt, wat men wenschen kan (1). Dáár slechts waar waarheid gekend is, kan maatschappij of kerk bestaan, en in dezelfde evenredigheid als er de waarheid juister, dieper en zekerder gekend is, zal deze maatschappelijke constitutie schooner, levendiger en sterker zijn. Wij zullen hier later gelegenheid vinden om dit door een voorbeeld toe te lichten.

Een vierde bewijs is de historische oorsprong van het Protestantisme zelve. Van de twee, in den tijd van bederf en scheiding zich opdoende uitersten: uiterlijkheid en overdreven *mysticisme* gaf het laatste, onder den invloed van bijkomende omstandigheden, aan het Protestantisme zijn eerst bestaan. 's Menschen natuur, zoo leerde men, was niet dan vuilnis en slijk, en zijn wil niet vrij. Voor eigenlijke verlossing, waardoor hij *goed* werd, was deze mensch niet vatbaar, en zijne boosheid werd door CHRISTUS slechts *bedekt* (2); waaruit volgde, dat zijne *eindige* rede in strijd was met de bovennatuurlijke waarheid. Van daar LUTHERS schandelijke taal over 's menschen verstand en redelijk ver-

(1) «De Kerk naar haar oorspronkelijk denkbeeld behoort tot het «Catholicisme, en alles wat in het Protestantsch stelsel tot toenade«ring jegens haar strekt, behelst niet alleen verloochening van des«zelfs beginsel, maar zal nooit anders dan een flaauwen weerschijn «aanbieden der Catholijke eenheid, welke haren zigtbaren roem daar«stelt.» Wijle het concilie van *Berlijn*, in den *Noord-Brabander* van 2 Mei 1846.

(2) Zie over LUTHER's mystische leer, CASPAR RIFFEL Christl. Kirchengesch. B. I S. 13—25.

mogen (1); van daar zijne woede tegen ARISTOTELES, en zijn onophoudelijk razen tegen de *Scholastieken*, als hebbende zij de *Theologie* tot menschelijke wetenschap verlaagd; van daar dat MELANCHTON, in strijd met die wetenschappelijke vormen, die hij als *Katholiek* verkregen had, het zoo hoogelijk afkeurde, dat aan de Hoogescholen de schriften van PLATO werden uitgelegd; dat CARLSTAD (BODENSTEIN) van de *Candidaten* in de *Theologie* vorderde, dat zij, in de plaats van al dat veel en verderfelijk studeren, een handwerk zouden leeren, en hij zelf zich tot eenvoudige ambachtslieden wendde, om van hen den zin der schriftuur te leeren verstaan. Ook op zijn aanraden werd MELANCHTON leerjongen bij eenen broodbakker. « Zij wilden », zegt « MÖHLER, (naar wien wij over 't bovenstaande verwijzen) « hiermede tevens aan het bijbelwoord voldoen: ««In het ««« zweet uws aanschijns zult gij uw brood verdienen. »»» « En », voegt er dezelfde schrijver bij, « het doet eer aan « de bijzondere scherpzinnigheid van MELANCHTON, dat hij « hiertoe de allergeschikste plaats uitkoos: — de bakkerij, « waar de gelegenheid tot zweeten en het verdienen van « het brood met elkander in de naauwste betrekking « staan. » (2)

Aan deze zelfde verwerping van het natuurlijke, van alle

(1) Vele plaatsen hierop betrekkelijk zijn verzameld door BRETSCHNEIDER; LUTHER *und unsere zeit*. De voorstelling, welke HAGEN in zijn *Geist der Reformation* hiervan geeft, is zeer onjuist, en legt geenszins uit, waarom LUTHER dikwerf de rede ingeroepen, en haar even dikwerf, als in strijd met de goddelijke waarheid, verworpen heeft. Hetgeen CALVYN in zijne *Institutien* van de rede zegt komt, wel begrepen, op hetzelfde uit.

(2) Gesammelte Schriften B. II. S. 14. — Wil men zich overtuigen dat LUTHER alle Hoogescholen als volstrekt, als *perse* kwaad verwierp, men zie dan DÖLLINGER *Die Reformation* S. 442—443. MELANCHTON veranderde weder van gevoelen, en wilde toen dat men den Protestantschen Predikanten, die alle studie afraadden, de tong zoude uitsnijden.

menschelijke vermogens, en bijgevolg van alle menschelijke bemiddeling of tusschenkomst, is de stelling van HOLLAZ haren oorsprong verschuldigd. Deze Protestantsche godgeleerde, die het in de *kritiek*, daar, volgens den Heer TER HAAR, vóór de hervorming niemand hoegenaamd van wist, niet bijzonder ver schijnt gebragt te hebben, beweerde, dat het eene godslastering was te zeggen, dat er in de H. Schriftuur misslagen tegen de zuiverheid der taal of tegen de regelen der spraakkunst voorkwamen. Zeer *orthodox* meende hij, dat God zelf den Bijbel geschreven en daartoe de menschen slechts als *doode werktuigen* gebruikt had. Dat die schriften weder overgeschreven waren door de *booze* menschen, daaraan scheen hij niet te denken, en redeneerde aldus: «De stijl van een God, die «alles gemaakt heeft, kan niet beschuldigd worden, dom«migheden of onbeschaafdheden te bevatten; nu, de stijl «der *Schriftuur* is de stijl van God; bijgevolg enz.» (1) Kan een dergelijk *mysticisme* uit verlichting en wetenschappelijken geest ontstaan?

Nog oneerlijker is, in de aangehaalde plaats van den Heer TER HAAR, de opzettelijke poging om het zoo voor te stellen, of kort voor de hervorming slechts de eerste lichtstraal der wetenschap doorbrak, of men de godsdienstleer zelfs toen nog niet wetenschappelijk bestudeerde, en of allen die wat meer begrip hadden hervormingsgezind waren; dermate dat hij, in plaats van met een woord te melden, hoeveel de Paus en de geestelijken voor de taalstudie, en nog bijzonder voor de klassieke literatuur, in de 15e eeuw gedaan hebben, het veeleer zoo doet voorkomen alsof de geestelijkheid dit tegenwerkte. Als immers ten tijde der

(1) Histoire critique du Rationalisme par AMAND SAINTES p. 38.

hervorming een der beroemdste *Theologische Faculteiten* van *Europa* eene uitspraak, als hij vermeldt, gedaan heeft, dan moet het er met de zucht voor wetenschap, zelfs onder de eerste Katholieke *Theologanten*, er bedroefd hebben uitgezien. In welk land leven wij dan, en in welken diepen nacht van vooroordeel ligt men hier gedompeld, waar men in een bekroond prijsschrift zulke dingen aantreft?

Hoevele Hoogescholen waren er in de twaalfde eeuw en vervolgens niet opgerigt? Niet « in het meer noordelijk *Europa*, » gelijk onze getrouwe *historicus* zegt, neen, ook in het meer zuidelijk, en wel voornamelijk in het meer zuidelijk *Europa*. Wij gelooven onzen lezers geene ondienst te doen, met deze Hoogescholen op te noemen:

Salerno 1100; deze hooge school ontving hare privilegien van KON. ROGIER van *Sicilien; Boulogne* 1158, die de hare ontving van KON. FREDERIK I; *Parijs* 1180; KON. PHILIPPE AUGUST bevestigde in 1200 hare privilegien; *Lissabon* 1200 of 1290 door DIONYSIUS, KON. van *Portugal; Mesprim* in *Hongarije* omstreeks 1200; *Salamanca* 1250; *Pisa* 1213 georganiseerd 1309, hersteld door LAURENS DE MEDICIS 1487; *Vicenza* 1213; *Napels* 1224, *Padua* 1228; *Vercelli* 1229; *Oxford* 1229, georganiseerd 1230; *Toulouze* 1233; *Cambridge* 1239; *Piacenza* 1248; *Arezzo* 1255; *Modena* 1260; *Angers* 1270, privilegien van KAREL V 1364; *Reggio* 1276; *Coïmbra* 1289; *Toledo* 1290; *Cesena* 1300; *Lyon*, omstreeks 1300; *Rome* 1303; *Avignon* 1303; *Orleans* 1305; *Perugia* 1290 of 1307, naar anderen 1344; *Lerida* 1320; *Dublin* 1320; *Siena* 1330; *Cahors* 1331; *Hildesheim* 1338, veel later georganiseerd; *Perpignan* 1340; *Heidelberg* 1345; *Valadolid* 1346; *Praag* 1348; *Hueska* 1354; *Pavia* 1361; *Kasemir* 1363; *Weenen* 1365; *Pesth* 1367; *Funfkirchen* 1367; *Geneve* 1368; *Culm*

1378, naar anderen 1385; *Keulen* 1388; *Erfurt* 1387; *Palermo* 1389; *Ferrara* 1264, *Georg.* 1391; *Palma*, omstreeks 1400; *Krakau* 1400, eigenlijk hier heen verplaatst; *Parma*, omstreeks 1400; *Wurzburg* 1402; *Aix* 1409; *Leipzig* 1409; *Valencia*, 1320 georg. 1410; *Ingolstad*, georganiseerd 1472; *St. Andrews* 1411; *Turin* 1412; *Cremona* 1413; *Rostok* 1419; *Leuven* 1426; *Dôle* in *Frankrijk* 1426; *Poitiers* 1431; *Caen* 1437; *Florence*, tot keizerlijke hoogeschool verheven 1364, hersteld 1438; *Bordeaux* 1441; *Catanea* in *Sicilie* 1445; *Mechelen* 1450; *Trier* 1450; *Valence* 1452; *Glaskow* 1454; *Greifswalde* 1456; *Freiburg* in *Breisgau* 1457; *Bazel*, omstreeks 1455; *Nantes* 1436; *Offen* 1463, naar anderen 1388; *Burges* 1465; *Siguenza* 1471; *Saragossa* 1472; *Upsala* 1476; *Mainz* 1477; *Tübingen* 1477; *Koppenhagen* 1479; *Aberdeen* 1480; *Avila* in *Spanje* 1482; *Alkala* 1499; *Wittenberg* 1502; *Frankfort* aan den *Oder* 1506.

Wat nu te denken van het zeggen: «eerste lichtstraal» en «aanvankelijk doorgebroken verlichting», waarvan de hervorming gevolg was? Wat van het: «dit getuigen zoo vele «Hoogescholen in het meer noordelijk *Europa* gesticht; «dit getuigt de reeks van dichters en geleerden, die er «tegen het einde der XV eeuw gebloeid hebben, enz.» De Heer TER HAAR, 't is duidelijk, gelooft te veel aan de overlevering; aan de Protestantsche wel te verstaan. Wij kunnen een twaaftal dezer Hoogescholen in de verschillende landen van *Europa* opnoemen, welke den Paus tot bijzonderen stichter hadden, terwijl anderen door eenen geestelijke, eenen Kardinaal, eenen aartsbisschop of eenen Grootmeester, werden opgerigt. Maar wat meer afdoet: zij werden allen door den invloed van het Katholicisme en door gezamenlijke medewerking van Kerk en Staat opgerigt; en

schoon de een zich meer hier- de andere meer daarin onderscheidde, b. v. *Boulogne* in *'t regt*, *Parijs* in de *Theologie*, *Salerno* in de *Medicynen*, toch bekleedde de *Theologie* steeds de eerste plaats (1), en zeer wel begreep men, dat de wetenschappen een ordelijk geheel uitmaken (2). Een bijzonder bewijs, dat de beoefening der wetenschappen van de Kerk uitging, ligt in de *Immuniteiten*, de eigen regtspraak enz., welke de Hooge scholen aan het kerkelijk gezag, waaronder zij stonden, te danken hadden; als ook daarin, dat degenen, die naar eene leerstoel dongen, over hunne kennis en geschiktheid moesten onderzocht, en hun de beslissing dienaangaande gegeven worden door den Bisschop of Geestelijke, die aan 't hoofd stond dezer instellingen, of ten minste in deszelfs naam.

Is het, na het hooren van deze stemmen der geschiedenis, want zoo mogen wij dat groot getal van Hoogescholen wel noemen, nog eene vraag: aan wie *Europa* zijne beschaving en zijne wetenschap te danken hebbe: aan Katholicisme of aan Protestantisme? En als wij eens veronderstelden, hetgeen eene onwaarheid is, dat alleen Protestanten de wetenschap verder hebben volmaakt, is dan nog het eerst voortbrengen niet onvergelijkelijk meer dan het verbeteren? Onze *historicus*, die ons de stemmen der eeuwen wil laten hooren, heeft er niet aan gedacht, dat *instellingen* voor de geestkracht der eeuw, waaruit zij doorgaans ongemerkt geboren worden, vrij wat meer getuigen dan individuën, dewijl de mensch meer door de instelling gevormd wordt, dan de instelling door den mensch.

Wij hebben nu naauwelijks meer noodig te spreken

(1) Wil men eene wezenlijke Hoogeschool hebben, dan moet de *Theologie* er de eerste plaats bekleeden, zegt ergens DE MAISTRE.

(2) ALZOG, Universal Geschichte der Christ. Kirche, Erste Hälfte S. 621. Zie ook over de Hoogescholen: HURTER INNOC. T. IV. S. 583—595.

over de bewering, dat men in de middeleeuwen, ten opzigte van godsdienstige verlichting en wetenschap, en uitlegkunde van de *H. Schrift*, in den diepsten nacht van onwetendheid verkeerde. Het is bekend, dat de werken der Kerkvaders, die toch ook door de voornaamste Protestantsche uitleggers geëerbiedigd en zelfs aangewend worden, vlijtig gelezen en ter verklaring der H. Schrift gebruikt werden, door ISIDOOR van SEVILLA in zijn *Prooëmium ad sacram scripturam* (636), door BEDA in zijne *Quæstiones ad libros Regum* (735), door ALCUINUS in zijn *Disputatio puerorum* (804) en door RHABANUS MAURUS in zijn *Tractatus de Allegoria* (856). Schreef de H. MARTINUS, kanunnik te *St. Jsidoor*, omstreeks het midden der XII eeuw, niet eene *Concordia*, waarin hij de overeenstemming van het Oude en Nieuwe Testament bewees (1)? Deze laatste uitgenomen, bloeiden de daar genoemde mannen vóór de oprigting der Hoogescholen. Zou men nu op al die scholen, waar de *Theologie* eene hoofdzaak was, volstrekt niets in de Schriftuur hebben leeren begrijpen, en ten opzigte van de uitlegkunde, in den nacht, ja in «den diepsten nacht der onwetendheid» gezeten hebben? Waren dan een H. THOMAS en een SCOTUS twee nachtkaarsjes? — Die zich dat voorstellen, hebben nooit een oog in de schriften dezer mannen gehad. Zij mogen KIST en ROOYAARDS voor twee zonnen houden, waaraan zij «niet weinig licht zijn verschuldigd», maar op onze beurt verwonderen wij ons niet, dat iemand bij dat zonlicht niet meer weet wat Christendom is, noch wat hij zelf gelooft of niet. — Welk eene veelzijdige vorming en beschaving moet men in de groote *Scholastieken*, bij het lezen hunner werken, niet veronderstellen! Wij zullen best doen met «over den

(1) Oct. SS. 11 Febr.

diepsten nacht van onwetendheid» te besluiten met de woorden van een' grooten protestantschen schrijver, waarmede deze tevens eene zijdelingsche getuigenis heeft afgelegd, dat het Protestantisme niet uit verlichting ontstaan is. Het is nog bijzonder tegen den Heer TER HAAR gerigt, die, ondanks «het niet weinig licht», de kort vóór de hervorming opkomende klassische literatuur met volstrekt alle wetenschap schijnt te verwarren (1).

Over zekeren schrijver, die beweerde, dat gezegde *literatuur* het groote «*hernieuwingswerk van den menschelijke geest*» had «*voorbereid*», zegt de beroemde H. LEO: «Voor de «eer van den Heer schrijver, willen wij gelooven, dat deze «zinswending hem slechts in de pen gekomen is, als een «van de vele tot pligtgeworden spreekwijzen, welke de «verstands-hoogmoed der laatste eeuw heeft voortgebragt... «Inderdaad waren voor deze zoogenaamde hernieuwings- «werken van den menschelijken geest, de wijsgeeren «bezig met de behandeling van onderwerpen zoo diep en «zoo gewigtig, dat daarbij de wijsgeerige studien der zes- «tiende (waarin de hervorming plaats had) en zeventiende «en zelfs van een groot deel der achttiende, veel gelijken «naar het dorschen van leeg stroo. Voor onze christelijke «romantische dichtkunde zijn de middeleeuwen nog altijd «hoofdbron of schouwplaats (2), en zij hebben, wat men «wel bedenken moog, zelve toch ook werken voortgebragt, «die zich naast HOMERUS en VIRGILIUS nog durven laten zien.

«Wat de diepte en rijkdom aan geestelijken zin betreft, «in onderwerpen van godsdienstig beschouwenden aard,

(1) Wij ontkennen den voordeeligen zoo min als den nadeeligen invloed dezer letteren op de wetenschap.

(2) Dit is zeer veel gezegd! wat zijn het dan voor tijden, die, in allen geval, de eigenaardige stof opleveren voor de ontwikkeling en voorstelling der christelijke idealen!

«bezwaarlijk zal een onzer piëtisten zulk een gemoedsleven «toonen, als dat van den H. FRANCISCUS, noch een onzer «rationalisten zich op eene koelheid kunnen beroepen, als «die van honderd italiaansche en fransche ridders, doc«toren en burgers der middeleeuwen. Is niet de kronijk «van VILLANI, zoo niet naar den vorm dan toch naar den «zin, even heerlijk als HERODOTUS geschiedboek? Zijn er «vele werken, in kracht van voorstelling gelijk aan de niet «veel oudere Siciliaansche en Napolitaansche geschiedschrij«vers? Maar (luister!) wanneer godsdienst en dichtkunst, «wijsbegeerte en geschiedkunde heerlijke werken voor den «dag brengen, dan behoeft de menschelijke geest niet «eerst *hernieuwd* te worden (1).»

Neen, daar behoefde de nacht niet eerst af te drijven, zou LEO gezegd hebben, indien hij gelezen had: «De nacht «der middeleeuwen was reeds afgedreven, maar het licht «was geenzins overal doorgedrongen.» 't Was, naar 't schijnt, zoo wat half duister, tot dat het licht der hervorming den vollen dag aanbragt.

Het *feit*, door den Heer TER HAAR weder op eene zoo zonderlinge wijze te pas gebragt: de *uitspraak* van de *Theologische faculteit* van *Parijs*, behoort dan tot de morgenschemering, «de worsteling, die er tusschen het licht en de «duisternis reeds werkelijk plaats had.»

Is 't niet of deze *Faculteit* nooit van hebreeuwsch had hooren spreken? Intusschen hadden reeds BEDA, ALCUINUS en RHABANUS MAURUS, van wier werken op de *H. Schrift* wij gesproken hebben, zich ook op 't *hebreeuwsch* toegelegd (2). RAYMOND VAN PENNAFORTE, de tijdgenoot van

(1) Bij MÖHLER t. a. p. bl. 15—16.

(2) FABRICIJ, Titres primitifs de la Rev: II p. 125, en BERGIER: Diction. Historique, artic. *hebraïsant*, waar een groote lijst van hebraisanten voorkomt.

den H. THOMAS, had zelfs in 't jaar 1250 een instituut opgerigt, waarin de Dominikanen in de oostersche talen onderwezen werden. Een dezer hield in 1263 te *Barcelona*, in tegenwoordigheid des konings en der rijksgrooten, een dispuut met de Rabbijnen over de komst van den Messias. Weet de Heer TER HAAR daar niets van? (1) Het *Concilie* van *Vienne*, onder CLEMENS V, 1311, had zelfs gelast, dat aan de Hoogescholen te *Rome*, te *Parijs*, te *Oxford*, te *Bologne* en te *Salamanca* twee hoogleeraren zouden worden aangesteld voor de *Hebreeuwsche*, *Chaldeeuwsche*, *Arabische* en *Grieksche* taal (2). Deze verordening werd door de Synode van *Bazel* hernieuwd, en het ontbrak niet aan geleerden om dezelve na te komen. TIRABOSCHI telt, in zijne geschiedenis der literatuur, alleen in Italie, den monnik JACOBUS PHILIPPUS van BERGAMO, PICUS van MIRANDOLA (van wien men verhaalt, dat hij, op zijn achttiende jaar, reeds twee-en-twintig talen verstond) PALMIERI, GIOVAZZO, MANETTI, en nog verscheidene andere voorname *orientalisten*, die zich vóór de hervorming hebben beroemd gemaakt. Weldra vervaardigde AGOSTINO GIUSTINIANO zijne *Polyglotte* van de Psalmen, en TESEO AMBROGIO werd van LEO X tot Hoogleeraar in de oostersche talen te *Bologna* aangesteld. In *Spanje* werd middelerwijl, naar het grootsche plan van den Kardinaal XIMENES (3), de *Complutenser Polyglotte* Bijbel ondernomen, (voltooid in 1517), voor welke van vele Spaansche geleerden de *Hebreeuwsche*, *Chaldeeuwsche*, *Grieksche* en andere teksten geleverd werden, benevens *Hebreeuwsche* en *Chaldeeuwsche* woordenboeken en *Grammatica's*. Te gelijk met REUCHLINUS, werd het *Hebreeuwsch* te *Tübingen* beoefend

(1) Ook VAN SENDEN in zijne *Verdediging van Bijbel en Openbaring* maakt er melding van.

(2) Clement, Lib. V. Tit. I c. s. (corpus jur. can.)

(3) Zie HEFELE, *der Cardinal* XIMENES.

door de Franciscaner monniken SUMMENHART, PAUL SCRIPTORIS en CONRAD PELIKAN. In 1505 was reeds JOANNES LOSCHENSTEIN door Dr. ECK als Hoogleeraar der *Hebreeuwsche* taal naar *Ingolstad* beroepen. Ook de Proost van *St. Georgius* JOHAN POTKEN te *Keulen* was een der beroemdste orientalisten van zijnen tijd (1). Maar te *Parijs?* Dáár had juist NIKOLAAS van LYRA gebloeid, aan wiens werken LUTHER zoo veel te danken had, en, let wel, deze hebraisant overleed daar in 1340 als Hoogleeraar der *Theologie*. Het versje, door den Heer TER HAAR in eene noot aangehaald: *si* LYRA *non lyrasset* LUTHERUS *non saltasset*, had hem moeten bedacht maken en hoeden voor de oneer, die hij behaalt door zijn vertelsel van eene «verklaring der *Theologische Faculteit* van «*Parijs:* «dat het met alle godsdienst gedaan ware, indien ««men het leeren van *Grieksch* en *Hebreeuwsch* wilde toe-««staan.»» Hoe aan eene Hoogeschool, waar, naar de bepaling van een concilie van 1311, de Oostersche talen en het *Grieksch* moesten onderwezen worden; aan eene Hoogeschool, die de beroemdste van gansch *Europa* was voor de *Theologie* en *Philosophie;* waar, volgens eene bepaling van INNOCENTIUS III, niemand leeraar in de *Theologie* worden mogt, die zich niet acht jaren op de wetenschappen in het algemeen, en vijf jaren bepaaldelijk op de *Theologie* had toegelegd (2); waar LYRA gebloeid en door zijne kennis in de oostersche talen, voor de *grammatisch-historische* verklaring, in zijne *Postillæ perpetuæ* (*Romæ* 1517 *et Lugduni* 1590) zoo veel bijgedragen had, dáár zou nu nog in 1531, na den twist met REUCHLINUS, en nadat LEO X voor 't behoud van alle *Rabbijnsche* schriften beslist had, de *Faculteit* der

(1) Zie ALZOG *Universal Gesch. der christ. K.* II. S. 722.
(2) HURTER, INNOC. III B. II S. 741.

Theologie eene dergelijke uitspraak gedaan hebben! Het is er, om ook te zeggen wat tot dit vertelsel der kwaadwilligheid aanleiding gaf, zoo verre van af, dat de Protestanten met de uitspraak dezer *Faculteit* buitengemeen zullen te vreden zijn. Zij veroordeelde namelijk de twee volgende stellingen. 1°. «De H. Schriftuur kan niet goed «verstaan worden zonder kennis der Grieksche, Hebreeuwsche en andere dergelijke talen. 2°. Een predikant kan «het Epistel en Evangelie niet naar waarheid uitleggen «zonder kennis der gezegde talen.»

Indien deze stellingen moeten aangenomen en voor waarheid gehouden worden, waar moet het dan, om van de Katholieken niet te spreken, met het bijbellezen der Protestanten heen, die beweren *allen* den Bijbel te kunnen en te moeten lezen, wijl hij de eenige bron van goddelijke waarheid is. Intusschen zou, naar het Protestantsch beginsel, hetwelk alle menschelijke tusschenkomst verwerpt, de kennis der gezegde talen voor een ieder volstrekt noodig zijn. Juist tegen deze gevolgtrekkingen en de minachting der *Vulgaat* waren de maatregelen en de uitspraak der *Faculteit* gerigt; 't welk genoegzaam blijkt uit hetgeen achter de *censuur* der beide stellingen gevoegd wordt: dat *degene, die ze volhield van Lutheranisme verdacht was* (1).

Wat nu in het bijzonder de *kritiek* betreft, omtrent welke, gelijk uit het afgehandelde blijkt, den Heer TER HAAR veel zedigheid is aan te bevelen: wij kunnen volstaan met te verwijzen op hetgeen reeds van de beoefening der talen gezegd is, als waardoor wij genoegzaam hebben doen zien, dat men juist niet «in den diepsten nacht van onwetendheid»

(1) D'ARGENTRÉ *Collect. judiciorum de novis erroribus.* T. II p. 78 *et seqq.*

verkeerde. Dat de kennissen aangaande de echtheid der bijbelbocken, de verschillende *codices*, de oorspronkelijke lezingen, de *varianten* en wat dies meer zij, zich nog niet tot eene wetenschap gevormd hadden, is geen bewijs, dat daarvan niet de minste elementen bestonden, en men er volstrekt niets van wist; vooral wanneer de Heer TER HAAR de morgenschemering, immers «de worsteling tusschen het licht en de duisternis», eerst in 1535 laat plaatsgrijpen, toen reeds ERASMUS, ELIAS ANTONIUS van NIBRISSA LOPEZ van STUNIKA en zoo vele anderen aan 't werk waren. Met dat al doen zich de middeleeuwen, ook in dit opzigt, vrij voordeelig voor. Was het niet beter van de H. Schrift eenvoudig gebruik te maken gelijk zij deden, dan met een inderdaad belagchelijke wijsheid, aan de *Hagiographen* de les op te zeggen; en ten laatste de geheele H. Schriftuur weg te *critiqueren?* (1) O schitterend licht, waarbij men *niets* ziet, opgegaan met LUTHER, die den brief van den H. JACOBUS voor een strooijen Epistel verklaarde, en terwijl hij zich zelven Evangelist noemde, een' H. PAULUS dorst berispen.

't Is te veel gevergd, indien men van den Heer TER HAAR verlangt, dat hij daaraan denken zal. Men hoore:

«De nacht der middeleeuwen was alrede afgedreven, «maar het licht was geenszins overal doorgedrongen en «bleef met ongelijke plekken verdeeld; en ook daar, waar «het was opgegaan, was het licht zonder warmte, koud «gelijk de morgen na een' langdurigen winternacht koud «zijn kan, omdat het bezielend en levendwekkend beginsel «ontbrak (?). Of welk eenen invloed vermogt zulk eene een-«zijdige verstandsverlichting op het hart en het leven te

(1) Zie HEBERLING *vergleichende Darstelling des Protestantismus*; waar men, van bl. 72 tot 96, eene lijst vindt van protestantsche geleerden, die den Bijbel als verscheurd hebben.

« oefenen, waaraan geheel het volk vreemd bleef, terwijl « geestelijken en leeken beide allerdiepst onkundig waren « in de *H. Schrift*. Men kende het Evangelie slechts uit « *Fragmenten* of *Perikopen*, die men den volke had voor « te dragen, uit de schilderijen en altaarstukken, die de « kerken versierden, of uit de gebrekkige overzetting der « *vulgata*, en vele namen de priesterlijke bediening waar, « zonder ooit een oog in het *Nieuwe Testament* te hebben « geslagen. Wij behoeven deze jammerlijke onkunde nog « geenszins uit slechtheid van hoofd of hart te verklaren (!) « als wij ons herinneren, welk eene som er vóór de uit- « vinding der drukkunst besteed moest worden, om het « overgeschreven *exemplaar* van één enkel bijbelboek magtig « te worden; maar wij blijven toch dit verschijnsel be- « treuren, en wanneer wij denken aan de algemeenheid « der Bijbelverspreiding in onze dagen, dan waarderen wij « den *zegen der hervorming* des te hooger, waaraan wij, « nevens zoo vele andere weldaden, ook deze weldaad te « danken hebben.» Men lette weder op de bijzondere manier, waarop de Heer TER HAAR ons iets weet toe te duwen. « De onkunde, zoowel van hoogere als van lagere geestelijken, « in de H. Schriften grenst inderdaad aan het ongeloofelijke. « Om dit te staven, beroepen wij ons niet op het dikwerf « aangehaald gezegde van eenen monnik, die, volgens de « getuigenis van HERESBACH, eenen vriend van ERASMUS, in « zijne heilige eenvoudigheid, verklaarde: « dat het *Nieuwe* « « *Testament* een boek vol distelen en onkruid was, dat « « men eene nieuwe taal had uitgevonden, welke men « « Grieksch noemde, en dat hij voor zeker hield, dat een iegelijk « « wie *hebreeuwsch* leerde kans had om aanstonds weêr een « « *jood* te worden. » Want men zou ons kunnen tegenwerpen, « dat het enkel gezegde van zulk eenen diep onwetenden

«mensch, weinig of niets beslist (weinig of niets?). Maar «wij mogen ons te veiliger beroepen op de veelvuldige «proeven dier onwetendheid, die wij in de geschiedenis «zelve, schier op elke bladzijde zullen ontmoeten; op de «belijdenissen en getuigenissen door de *Hervormers* (!), «niet enkel aangaande hunne tijdgenooten, maar aangaande «zich zelven, in hunne vroegere levensjaren, afgelegd. En «nu dale men van die edel- en betergezinden (de Hervor- «mers!) van de hoogere geestelijkheid» (welke? gij spreekt van een' monnik) «tot de gewone leeken af, en vrage: «wat dan wel de toestand der mindere, geheel verzuimde «volksklasse moet geweest zijn.»

Wij hebben gehoord, dat onze schrijver of dichter, niet zonder weerzin dit tafereel van de verbastering des Christendoms geteekend heeft. Waarom? «omdat, zegt hij, wij het «een treurig vermaak achten de christelijke godsdienst van «dat tijdperk aan den schandpaal te stellen.» Van de *monniken* en de *geestelijkheid* zegt hij nog in het bijzonder: «wij heb- «ben geene ergerlijke tooneelen daarvan opgedischt, geene «lachverwekkende *caricaturen* geteekend.»

Un petit bout d'oreille échappé par malheur,
Decouvrit la fourbe et l'erreur.

Indien de jammerlijke onkunde geenzins door slechtheid van hoofd of hart behoeft verklaard te worden, maar door omstandigheden, waarvan niemand schuld was, bijv. dat toen de boekdrukkunst nog niet was uitgevonden, was dat nog eene tweede reden om er niet zoo veel *ergerlijks* en *belagchelijks* van op te disschen. Hoe kan eene zoo onschuldige onkunde bewijs zijn van de verbastering des Christendoms? Was het de *Koster* eener Protestantsche kerk, die de boekdrukkunst uitvond? En heeft men niet, zoodra deze kunst

meer bekend werd, daarvan gebruik gemaakt om de *H. Schrift* meer te verspreiden? Was het dan niet zeer goed aan 't volk de H. Schrift voor te lezen, en haren verheven inhoud door de kunst zoo levendig mogelijk voor te stellen? Wat zegt ons een kruisbeeld niet? Verder kunnen wij niet begrijpen, hoe hier de hervorming om de «*bijbelverspreiding onzer dagen*» zoo gedankt en geprezen wordt. Men was volgens heer TER HAAR in 't *uitleggen* der H. Schrift, en —dewijl men hetgeen men zelf weet, ook wel aan anderen kan zeggen — in het *verstaan* derzelve zoo verre ten achter, dat wij ons den toestand als «den diepsten nacht van onwetendheid» moeten voorstellen. Daarmede nu is niet alleen het Protestantsch beginsel in strijd, hetwelk toch veronderstelt, dat een iegelijk uit den Bijbel de godsdienstige waarheid kan leeren, en dus het eigenlijke doel van alle goede uitlegkunde bereiken, maar als men, van de zevende eeuw (1) tot aan de zestiende, wel *Europa* beschaven, wel Akademien oprigten en bezetten, en alles doen kon, wat wij gezegd hebben, en nogtans deze tien of elf eeuwen lang, in den diepsten nacht van onwetendheid bleef, ten opzigte van het verstaan en uitleggen des Bijbels, dan is het wel de grootste van alle dwaasheden, om met aanwending van millioenen schats, welke tot zoo vele nuttige einden konden besteed worden, den bijbel in handen te geven, niet alleen aan onwetende Protestanten, maar, wat erger is, aan onwetende Katholieken, ja aan Turken en alleronbeschaafdste heidenen. Moet het, ondanks dit alles, *à tort et à travers* worden volgehouden, dat de Bijbel voor een iegelijk verstaanbaar is, dat dáár de *eenige* bron van waarheid uitstroomt, en menschelijke invloed slechts geschikt is dien

(1) Wij hooren straks van den H. ELIGIUS.

te verontreinigen, dan zeker is het de ware en de eenigste geoorloofde prediking, om op die wijze den bijbel te verspreiden, maar dan ook is het Protestantisme nog schuldiger dan de Katholieke kerk, dewijl het in zijne symbolen zoo lang achtereen eene stellige leer heeft opgedrongen, en *eerst in onzen leeftijd*, door het oprigten van Bijbelgenootschappen, met de alleen aan hetzelve betamende en geoorloofde prediking begonnen is.

En dit noemden wij een *petit bout d'oreille:* als men nog eens aan den leeuwenhuid trekt, komen de ooren voor den dag zoo groot als ze zijn.

«Velen namen de priesterlijke bediening waar zonder «ooit een oog in het Nieuwe Testament te hebben gesla«gen.» Hoe ging dat wel toe? Tot de waarneming der priesterlijke bediening behoort in de allereerste plaats het doen der Misse. Daarbij leest men een *Evangelie* en een *Epistel*, en komt in het jaar het *Nieuwe Testament* bijna geheel rond. Hoe kunnen dan velen de priesterlijke bediening waarnemen, zonder ooit een oog in het *Nieuwe Testament* te hebben geslagen?

Een monnik noemde het *Nieuwe Testament* een boek vol distelen en onkruid! Al was die monnik geen priester, dan moest hij toch uit het *Nieuwe Testament* hooren voorlezen, en, zoo in zijn klooster als in de kerk, bij honderde gelegenheden daarvan vernemen. Is het niet duidelijk, dat zulk een verhaal de vrucht is van eenen haat, die geen geloof verdient? En zoo is het; HERESBACH, de zegsman, was niet alleen vriend van ERASMUS, maar nog van eenen anderen *Humanist* STURMIUS, die tot het Protestantisme overging, alsook van MELANCHTON, en hij zelf mogt, om zijne taalstudie, onder de *Humanisten* geteld worden. Nu weet ieder hoe deze lieden, in hunnen twist met de *Theo-*

loganten, tegen de monniken zijn uitgevaren. Wat heeft ERASMUS niet verteld! De brieven, door ULRICH VAN HUTTEN vervaardigd, (*Epistolae obscurorum virorum*) zijn een ander voorbeeld. In deze brieven wordt de domheid en wellust der monniken voorgesteld in eene zoo regt *beestelijke* taal, dat wij het niet geoorloofd achten hier voorbeelden aan te voeren. Waarom heeft onze historieschrijver daar niet iets uit aangehaald?

Erger is het, dat de Heer TER HAAR zelf gevoelt, hoe het zeggen van zulk een diep onwetend mensch niets beteekent. Waarom het dan aangehaald, en er eene noot ter bevestiging bijgevoegd? Deze monnik was immers om zijn spreken niet door een geleerd godsdienstig genootschap met goud bekroond? In zulk geval kan men uit het zeggen van eenen enkele meer besluiten.

Maar het ergst van allen blijft de betuiging, dat hij de godsdienst dier tijden niet aan den schandpaal heeft willen stellen. «Wij hebben,» wordt later nog gezegd, «geene «*caricaturen* geteekend.» Ach, hadde de Heer TER HAAR dat toch niet geschreven! Hij stelt de middeleeuwen als zoo dom in de *H. Schrift* voor, dat hij zijn eigen protestantsch beginsel er door verzaakt. Is dit de goede wil om de christelijke godsdienst dier tijden niet aan den schandpaal te stellen? Hij verhaalt ons van eene verklaring der beroemdste *Theologische Faculteit:* dat het met alle godsdienst gedaan ware, indien men het leeren van *Grieksch* en *Hebreeuwsch* toestond: is dit geen *karikatuur?* Van velen, die, schoon zij de priesterlijke bediening waarnamen, nooit een oog in het *Nieuwe Testament* hadden geslagen: is dat geen *karikatuur?* Van eenen monnik: die het *Nieuwe Testament* een boek vol distelen en onkruid noemt: is dit geen *karikatuur?* Of heeft hij deze fraaijigheden afgetee-

kend zonder het te weten? zonder eenige inwendige waarschuwing, dat dit ongerijmdheden waren? of zonder zich te herinneren, dat hij de godsdienst dier tijden niet aan den schandpaal wilde stellen? Volstrekt onmogelijk is het niet. Een *karikatuur* toch heeft hij geteekend zonder het te weten, en dit is zijn betoog zelf van de onwetendheid der middeleeuwen. Immers zoo mogen wij een betoog heeten, waarin de eenigste *feiten*, ten bewijze aangehaald, zulke *karikaturen* zijn. — Van de getuigenissen, die hij aanhaalt, geldt dit niet minder. «De onkunde, zoo wel van hoogere «als lagere geestelijken, in de *Heilige Schriften*, grenst «inderdaad aan het ongeloofelijke.» Neen, wat gij zegt, grenst er niet aan, maar 't is het. Des te meer afdoende en beslissender behoorden de getuigenissen daarvoor te zijn. En welke worden er hier aangehaald, in eene beschouwing, waarvan de Heer TER HAAR zelf zegt te gevoelen, dat *zij reeds* de noodzakelijkheid der hervorming moet voldingen (bladz. 6)? Hij verwijst ons op zich zelven, en op de *hervormers:* is ook dit geen *karikatuur?* In de door hem geschrevene geschiedenis zullen wij «schier op elke bladzijde proeven dier onwetendheid ontmoeten»: wee! wee! als wij 't eens gingen onderzoeken. Maar over het historisch gezag van onzen schrijver is reeds beslist. Van de *hervormers* worden werkelijk reeds hier (in de noot, op de aangehaalde plaats, bladz. 62) getuigenissen voor de ongeloofelijke domheid der geestelijken aangehaald: van BULLINGER, die Zwingliaan werd, en, wie zou het verwachten? — van LUTHER zelven! Deze heeft het gezegd, in de voorrede van zijnen *Katechismus! — En si bon chemin* had de Heer TER HAAR niet moeten stilstaan. Waarom niet iets uit den Katechismus zelven aangehaald? Dan wist men eens voor altijd wie gelijk had, en was de zaak uit geweest.

Wat dan zegt ons LUTHER vóór zijnen Katechismus; die, let wel, nog heden geleerd wordt, opdat niet alleen ieder een model zoude hebben van «uitlegkunde van de *Schriften* des *Ouden* en *Nieuwen Verbonds*,» (!) maar het protestantsch beginsel gehandhaafd worden, om *zonder bijkomend gezag* het geloof uit den bijbel alleen te putten. «Hoe heb ik «gezien, — zegt LUTHER — dat veel Pastoors heel ongeschikt «zijn om te leeren, en zullen nogtans altemaal Christenen «heeten, gedoopt zijn, de H. Sacramenten gebruiken en «genieten;» (dus ook bij dat genieten of het Mis doen, het Onze Vader dagelijks en het Geloof zeer dikwijls opzeggen) «daar zij nogtans het Onze Vader, het Geloof, noch de Tien «geboden kennen, en leven alzoo voort gelijk als de wilde die«ren en vuile varkens, maar hebben nogtans, nu het Evangelie «gekomen is (van LUTHER), wel fijn geleerd, alle vrijheid «meesterlijk te gebruiken.» Niet zeer veel eer geeft hij aan zijne leerlingen, die eerst als dieren en varkens levende, nu nog van de vrijheid gebruik maken, om dat lieve leven te volmaken. Ziedaar de groote voorstanders van het nieuwe Evangelie! Inderdaad is de onwetendheid dier vuile en snurkende heeren *ongeloofelijk*. Maar nu de hoogere geestelijkheid? Wij willen den Heer TER HAAR wel helpen, en dewijl wij, in *deze voorrede*, aangaande derzelver onwetendheid in de *H. Schrift* niets vinden, eene andere *voorrede* aanhalen, waarin door LUTHER van de *Universiteiten* gezegd wordt: «dat het heilige Woord Gods «niet alleen onder de bank geschoven, maar van stof en «mot bijna verteerd is» (1).

Om te zien hoe hoog de Katholieke Kerk het *Evangelie* ten allen tijde gewaardeerd heeft, behoeft men slechts te

(1) *Vorrede z. Deutsche Theologie.* Erlangen 1827. S. III.

letten op hare eerdienst (*cultus*), waarvan, als het levend hart van dit groote ligchaam, alles uitgaat en waarnaar alles wederkeert. Dáár wordt het Evangelie met ontstoken lichten, die bij 't lezen of zingen opgehouden worden, vereerd, met wierookslagen als Gods woord gehuldigd, en met eerbied gekust. En het zou er van de mot verteren? Wat dan geldt meer, óf de zich tegensprekende straattaal van eenen hervormer, wiens leer zijne eigen kinderen verworpen hebben, óf een zoo schitterend getuigenis der eeuwen als wij hier hebben aangehaald? Wij verwijzen verder op al de werken der middeleeuwen; op de levens en de schriften der Heiligen; ook op die van den H. ELIGIUS, wiens woorden, gelijk wij zien zullen, zoo *schandelijk vervalscht* door den Heer TER HAAR worden aangehaald; en daar hij, ondanks zijne vrees om het Christendom aan den schandpaal te stellen, ondanks dat hij «niet gerekend wil worden, ook het «goede te verachten, dat in dien stand (der monniken) «gevonden werd,» ons iets verhaalt, dat dezen stand, in 't oog van zoo vele lezers, met schande moet overladen: hij van eenen monnik gewaagt, die het *Nieuwe Testament* een boek vol distelen en onkruid noemde, zoo zullen wij er bijvoegen: dat men, in de kloosters, aan den bijbel den, hier veel beteekenenden, naam gaf van *bibliotheek;* dat de eerste zorg, bij het stichten van een klooster, bestond in het aanschaffen van eenen bijbel; dat men er in de jaarboeken der kloosters, als van eene gewigtige zaak, verslag of melding van maakte; dat de H. DOMINICUS tot gezegde had: «Niemand kan zonder kennis der H. Schrift aan anderen «de waarheid des heils verkondigen,» en hij daarom zijne geestelijke zonen beval de boeken van het *Oude* en *Nieuwe Testament* aanhoudend te bestuderen (1).

(1) Zie HURTER, INNOC. III. B. IV. S. 502 en de daar aangehaalde oude

Er is echter nog een grooter bewijs van 't vlijtig lezen en aanwenden der H. Schrift in de middeleeuwen: dat namelijk HUGUES DE ST. CHER, die in hoogen ouderdom, ten jare 1263, overleed, niet slechts eene uitlegging van den geheelen bijbel geschreven heeft, maar ten behoeve van *Theologanten* en Predikanten, eene *concordance* of een woordenboek op den bijbel vervaardigde, waarin alle mogelijke woorden, die in de *H. Schrift* voorkomen, in *alphabetische* orde en met verwijzing naar hunne plaats in den bijbel, gerangschikt staan. Het gemak, dat zulk eene heden algemeen gebruikte *concordance*, voor het vinden van schriftuurplaatsen, aanbiedt, is zeer groot, — doch alleen in de veronderstelling, dat men in den bijbel goed te huis is, en zich slechts de juiste plaats niet herinnert. Voor het onpartijdig gemoed moet dit, bij een weinig nadenken, de zaak geheel beslissen. Gelijk immers de spoedige voortgang eener kennis daaruit best bewezen wordt, dat er al vroeg een door *abstractie* verkregen en reeds vormelijk wetenschap bestaat, zoo, wanneer er over ontwikkeling eener kunst, of in 't geheel over aanwending van meer praktische kennissen moet geoordeeld worden, dan geven ons de geestig uitgevonden hulpmiddelen, instrumenten, enz. daarover bescheid. Waar eene formele *Logica* is, daar is eene *Philosophie*, waar men *astrolaben* maakt, daar is eene reeds aangewende sterrenkunde; waar men penseelen en kwastjes met allerlei kunstbenaming onderscheidt, daar is eene schilderkunst; zoo dan ook: waar men *concordancen* maakt, daar leest en bevlijtigt men zich in den bijbel, en worden zijne uitspraken in geschrifte en mondelijke rede aangewend.

---

schrijvers. Eenige afgezaagde opwerpingen vindt men beantwoord in het *Bonner Zeitschr für Philos. u. Kathol. Theol.* H. 19. S. 108—119.

Neen, neen de Bijbel is nimmer onder de bank geschoven, er nooit aan toe geweest om van stof en mot verteerd te worden, en LUTHER, in plaats van ook hier zijn' inktkoker tegen het gezigt van zijn' reeds zoo zwarten *kennis* aan te smijten, is, toen hij deze woorden schreef, weder voor de bekoring bezweken. Hoevele malen was, vóór zijne vertaling, de bijbel in het Hoogduitsch gedrukt geworden! Wij zullen het hier, met voorbijgang der twijfelachtige uitgaven, van 1462 enz. opgeven.

1—2. De twee oudste of zoogenaamde *Mcintzer* bijbels, zijn naar STEIGENBERGER (1) te *Straatsburg*, en wel de eerste in 1466 door MENTELIN, en de tweede in 1467 of 69 of 70 door EGGERSTEIN gedrukt. Vroeger schreef men ze aan een inwoner van *Mainz*, FUST, toe.

3—4. De uitgaven s. l. van 1472 en 1473.

5—12. Die van *Augsburg*, van 1477, die *acht* malen weder werd opgelegd vóór dat die van LUTHER verscheen.

13. Eene andere, ofschoon ingelijks van *Augsburg* 1477.

14—16. Die van *Neurenberg, drie* malen opgelegd vóór LUTHER.

17—18. Die van *Neurenberg* door KOBURG in 1483 en 1488 gedrukt.

19. Die van *Lubeck* van 1484.

20. Die van *Straatsburg* van 1485.

21. Die van *Augsburg* van 1518, welke in 1524 voor de tweede maal werd opgelegd.

Gelijktijdig met die van LUTHER kwam er een te *Keulen*

---

(1) STEIGENBERGER Lit. krit. Abhandlüber die 2 älteste Deutsche Bibelen. *Munchen* 1787. Zie verder LE LONG Bibl. sacr. (*Leipzig*) Tom. I, p. 185 sqq. J. VOGT, Catal. libr. rar. art. Bibl. germ. p. 97—101. WISEMAN, Lehr und Gebrauche der K. Kirche S. 61—64. BUNEMAN: Notitia scriptorum artem. typ. illustr. p. 35.

en een te *Ems* uit. Behalve de opgenoemde *een-en-twintig* duitsche bijbels, welke vóór die van LUTHER verschenen, en welker verschillende uitgaven geenszins afdrukken waren van eene en dezelfde vertaling, werden er in *Duitschland*, behalve een Nedersaksische te *Lubeck* 1494, ook Nederduitsche bijbels gedrukt, zoo als te *Keulen* in 1470 en 80. — In 1477 verscheen er een te *Delft*, in 1479 een te *Gouda*, in 1518 een te *Leuven*. Men kan hierna berekenen wat men in andere landen deed, en hoe weinig reden LUTHER had te zeggen: «de bijbel lag onder de bank; in «'t Pausdom was de Bijbel den menschen onbekend» enz.

De Heer TER HAAR geeft, in kracht van taal, aan LUTHER niet toe. Volgens hem heeft LUTHER de eerste schok gegeven; wordt het nog in twijfel gesteld, of er twaalf duitsche vertalingen vóór die van LUTHER bestonden, en zijn deze «al hebben zij bestaan», verre achter te stellen, dewijl LUTHER niet naar de *vulgaat*, maar naar den oorspronkelijken tekst vertaalde. Ja terwijl de R. K. schrijvers van: *Een woord over Kerk en Kerkhervorming* beweren, dat het ongerijmd is, om, gelijk door de Protestanten gedaan is, LUTHER den *eersten vertaler* des Bijbels te noemen, neemt hij, tegen gezegde schrijvers, voor eene zoo platte leugentaal de verdediging op.

LUTHER had te laat en te kort *Hebreeuwsch* en *Grieksch* geleerd, om slechts naar den oorspronkelijken tekst te vertalen. Een welbevoegd regter, MICHAËLIS, van de nog onverbeterde *vulgaat* sprekende, zegt: «men ziet, dat hij (LUTHER) «zich voornamelijk van de vulgaat (bij 't vertalen) bediende, «en ook was de zaak (de vertaling) hem onmogelijk ge«weest.... ind.en hij de *vulgaat* niet te hulp genomen had.» (1)

(1) MICHAËLIS, Einleitung in die Göttlich. Schriften Neuen Bundes. I § 72, S. 403.

En verstond dan niemand der Katholieken *Hebreeuwsch?* O! dat deed EMSER aan LUTHER gevoelen, toen hij, in zijn werk over de vertaling des hervormers, hem zijne tekst-vervalschingen onder het oog bragt. Is het ook eerlijk van den schrijver der tafereelen, dat hij van 't versje: «indien LYRA niet op zijne lier gespeeld had, zou LUTHER niet gedanst hebben,» slechts melding maakt, bij 't spreken van LUTHER's studie op de *Hebreeuwsche* taal, en niet bij gelegenheid van LUTHER's vertaling; als of het niet eigenlijk van deze laatste gezegd werd! Er zijn van die kleine handgrepen waaruit men de menschen leert kennen. Dan, niet alleen van LYRA's schriften maakte LUTHER gebruik, ook die van RUPERTUS, eenen zeer geleerden monnik, die in het begin der 12e eeuw leefde, en veelvuldige werken over den Bijbel geschreven had (1), werden door hem aangewend. Aangaande RUPERTUS hield LUTHER het met het spreekwoord: geloof RUPERTUS, die 't bij ondervinding weet (*Experto crede Ruperto*) (2). Bij deze Katholieke geleerden van vroeger tijd voege men de vertalingen, die LUTHER slechts hier en daar naar zijn zin te veranderen had, van welke hij bijzonder de eerste Bijbelvertaling van *Augsburg* gebruikte (3). Voornamelijk werd hij in 't vertalen geholpen door CASPER CRUCIFIGER (4).

En wat is nu over deze vertaling het oordeel. Heden, zegt AUDIN, beschouwt men die als onvoldoende en gebrekkig; en hij haalt hiervoor verschillende getuigenissen van Protestanten aan. Zij noemen het oude testament er bijna

---

(1) TRITHEIM Cat. script. Eccl. Ed. Col. 1531 fol. 71 b.

(2) M. E. PORTA : pastorale Lutheri. Nördling. 1842, S. 53.

(3) Dit erkent RAST, Histor. krit. Nachrichten von d. ersten 6 Deutschen Bibelausgaben. *Stutgart* 1767.

(4) FLORIMOND DE REMOND, *Histoire des Héris.* I chap. 15.

onverstaanbaar voor de geloovigen (1), de brieven duister (2); de vertaling zoo vol duisternissen, dat in 1836 eenige consistorien den wensch uitten, dat zij geheel werd nagezien (3).

Hetgeen de Heer TER HAAR van deze vertaling zegt, is nog niets, in vergelijking van de bespottelijke lofredenen, die men er eertijds over gehouden heeft. De waarheid zegeviert niet op eens.

Men zie al vast de *Cynische* onbeschaamheid des hervormers, die met verachting neerzag op de *Zeventig Overzetters* (4) en riep, dat de Bijbel van de mot verteerd lag.

Ten slotte zullen wij hier aangaande de onwetendheid ten tijde van LUTHER zeggen, dat zij wel vrij sterk onder 't volk moet geheerscht hebben, gelijk onder de lagere geestelijkheid, dewijl het anders onverklaarbaar zoude zijn, hoe eene leer, wier verschrikkkelijke tegenstrijdigheid de Protestanten in honderde *sectes* uit elkander jaagt, ooit of immer heeft kunnen wortel vatten. Maar de vraag is of de onwetendheid zoo groot was als de Heer TER HAAR beweert; of zij, gelijk zij was, aan de instellingen of aan den *vrijen* mensch moet worden toegeschreven; of zij van dien aard was, dat er de *onwaarheid* der Katholieke leer, dat is: de *regtvaardigheid* der hervorming er uit is af te leiden? Dit laatste had de Heer TER HAAR moeten bewijzen, en hij heeft het niet gedaan. Hij vertoont ons in 't Christendom een' stikdonkeren nacht van tien of elf eeuwen, en

(1) Neue Deutsche Bibliothek B. XIII, S. 327.

(2) STRUENSEE Algem. Deutsche Bibliothek B. LXXVI, S. 60.

(3) Consistorialrath HORSTIG. N. Deutsch Bibl. B. XIII, S.66. Zie Geschichte der Deutsche Bibeluebersetzungen d. Mart. Luth. *Leipzig* 1836 von HEINRICH SCOTT. — Bij AUDIN Histoire de Luther, *Paris* 1841. I, p. 431.

(4) PORTA, Pastorale LUT. 102—104.

ten bewijze, *manoeuvreert* hij in deze duisternissen met eenige verschrikkelijk fel gekleurde prenten of *karikaturen*, als of zeker zich noemende *Hof-mechanicus*, zijne phantasmagorische voorstellingen gaf.

DE ZAAK DER KATHOLIEKE KERK

IN

NEDERLANDS OOST-INDIE.

Wij zijn gelukkig genoeg om na de treurige geschiedenis, in ons laatste nummer uiteengezet, reeds nu op eene heugelijke daad tot herstel van het voorgaande verrigt, te kunnen wijzen. Niet te vergeefs hebben wij gezegd, dat Zijne Majesteit, onze geëerbiedigde Koning, geen onregt wil; dat hij, inzonderheid, de vrijheid van geweten en godsdienst, hoogschat, en bereid is die uit alle magt te beschermen. Den 5 Mei, toch, nam Z. M. een besluit, waarbij de koninklijke benoemingen tot R. K. geestelijken voor de Oost-Indische dienst van de drie, door den Hoogw. Vicarius Apostolicus geschorste, maar door Z. Exc. den Gouverneur-Generaal bij hunne bediening gehandhaafde of tot nieuwe bedieningen aangestelde priesters, worden ingetrokken. Dit is voorzeker een doortastende maatregel, om het in *Java* ontstane schisma eensklaps te doen eindigen, en om den Hoogw. Vicarius Apostolicus, althans op

het punt der suspensieën, tegen over Z. E., in het gelijk te stellen. De maatregel is gewigtig, zeer gewigtig. Door denzelven wordt, in de eerste plaats, de scheuring geëindigd, de nieuwe secte ontbonden; dit is het onmiddelijk gevolg. In de tweede plaats, wordt stilzwijgend erkend, dat eene kerkelijke censuur, door de kerkelijke overheid, aan kerkelijke personen, om kerkelijke redenen, opgelegd, niet valt onder de nadere beoordeeling, veel min onder de nadere beschikking van het Gouvernement; immers, zonder eenig onderzoek, zonder eenige beoordeeling van den suspensie-maatregel, wordt de civiele benoeming ontnomen aan hen, die door die suspensie getroffen waren. Daarmede is, ten derde, onafscheidelijk verbonden, daarin ligt opgesloten, dat de Hoog Eerw. heer GROOFF, noch door de weigering van de suspensie op te heffen of te wijzigen, op bevel van den Gouverneur-Generaal, noch door de weigering van het overleggen van afschriften, hetzij van het besluit van suspensie, hetzij van het besluit aan de Priesters gegeven, welker niet opvolging oorzaak van de suspensie zoude geweest zijn, eene strafbare daad verrigt, zijn regt overschreden zoude hebben. Zoo is, ten vierde, beslist, dat die daad van den Apostolischen Vicaris, welke, wat voor bezwaren in het decreet van uitzetting ook tegen hem mogen opgesomd worden, de eenige beweegreden tot dat besluit geweest is, geen grond tot hetzelve opleverde. En zoo is het dan ook, ten vijfde, door het Opperbestuur der kolonien zelf, naar ons oordeel, uitgemaakt, dat de Gouverneur-Generaal en de grenzen zijner magt overschreden, en van de hem toevertrouwde magt misbruik gemaakt heeft. Immers, het is Z. E. die de nu ontbonden secte gesticht, het nu geëindigd schisma in 't leven geroepen heeft; het is Z. E. die de

kerkelijke censuur, door de kerkelijke overheid, aan kerkelijke personen, om kerkelijke redenen opgelegd, nader wilde beoordeelen en daaromtrent beschikken; het is Z. E., die het opheffen of wijzigen der suspensie, die het overleggen der bovenaangeduide afschriften, van den Apostolischen Vicaris gevorderd heeft; tot niets van dit alles had Z. E. de magt; want had hij er, naar het oordeel van het Opperbestuur, de magt toe, dan zou het koninklijk besluit van 5 Mei in onverklaarbare tegenspraak met dat oordeel staan: onloochenbaar is dus het oordeel van het Opperbestuur, dat Z. E. buiten de grenzen zijner magt is gegaan; maar ook, dat hij de hem toevertrouwde magt misbruikt heeft. Vooreerst toch, hij wendde de hem toevertrouwde regeermagt aan tot het met de daad instellen eener kerkscheuring, tot welk einde die magt hem zeer zeker niet was toevertrouwd. Maar ten tweede, gelijk wij straks herinnerd en in ons voorgaande nummer aangetoond hebben, de eenige beweegreden tot uitzetting, de reden, die er inderdaad toe bewogen heeft, is de weigering van het opheffen of wijzigen der suspensie. Nu, de Apostolische Vicaris was, bij die weigering, binnen de palen van zijn regt; de oefening van dat regt had, noch kon hebben iets gevaarlijks voor het welzijn der kolonie; derhalve ontbrak in den Apostolischen Vicaris dat vereischte, hetwelk aanwezig moet zijn, eer het geval, waarin de Gouverneur-Generaal zijne magt van uitzetting oefenen mag, dáár is. Wij beweren niet, dat de heer ROCHUSSEN zich niet verbeeld hebbe, dat dit geval bestond. Wij voegen er bij, dat dit niet bestaan gemakkelijk te erkennen was; dat noch uitstekende regtsgeleerdheid, noch groote scherpzinnigheid daartoe vereischt werden. Niettemin, wij laten de vraag naar de zedelijke imputabiliteit der gewelddaad onaange-

roerd; daartoe zou eene kennis van het subject en van de omstandigheden noodig zijn, die ons ontbreekt. Genoeg is het, dat 's Bisschops daad geen grond tot uitzetting kon zijn, en dat dit door de handeling van het Opperbestuur der kolonien ontegensprekelijk uitgemaakt wordt.

Eene andere grief, door den Gouverneur-Generaal tegen den Hoog Eerw. heer GROOFF ingebragt, wordt insgelijks door die handeling des Opperbestuurs erkend geene grief te zijn. In de bovenstaande opsomming der gevolgen van het besluit van 5 Mei ll. spraken wij er niet van, omdat die gevolgen ernstig zijn, terwijl de bedoelde grieve belagchelijk is: wij bedoelen de beschuldiging, dat de Hw. Vicaris, bewerende niet gehouden te zijn zijne besluiten en bevelen van rein kerkelijken aard aan eenig ander gezag dan van Zijne Heiligheid, wiens Vicarius hij is, ter inzage en beoordeeling af te staan, *het staats- of koloniaal belang aan de beoordeeling van Z. H. ondergeschikt acht op eene wijze, welke gevaarlijk is voor de rust der Kolonie, en dadelijk strijdt met het staatsbeginsel van uitsluitend opperbestuur, eenig en alleen aan Z. M. den Koning toekomende.* Deze beschuldiging is eenig en alleen gebouwd op de weigering door den Hoog Eerw. heer GROOFF van de gevraagde afschriften zijner besluiten en bevelen aangaande een rein kerkelijk onderwerp. Daar nu het besluit van 5 Mei blijkbaar uitmaakt, dat de rein kerkelijke onderwerpen aan de kerkelijke magt alleen moesten overgelaten worden, zoo is de grond der beschuldiging verklaard niet te bestaan, en dien ten gevolge de beschuldiging zelve weggenomen.

Eindelijk, ook die grief verdwijnt, welke door den Gouverneur-Generaal met zoo veel ostentatie van zorg voor de uitoefening der Katholieke godsdienst is ingebragt, als of, namelijk, *door willekeurige handeling van den Vic.*

Apost. de openbare uitoefening van den R. K. Godsdienst.... te Samarang en Soerabaya, zonder opgave van voldoende redenen, geschorst ware geworden. Immers, tot zoodanige opgave van redenen, als de Gouverneur-Generaal eischte, erkent het besluit van den 5 Mei den Apostolischen Vicaris niet verpligt: de kennisgeving, door Z. Hw. gedaan, dat de pastoors van *Samarang* en van *Soerabaya* door hem in hunne bediening geschorst waren, moest voldoende geweest zijn voor den Gouverneur-Generaal; of de handeling van Z. Hw. ten dezen willekeurig was, stond niet ter zijner beoordeeling.

Van de acht overwegingen, waarop de Gouverneur-Generaal zijn uitzettings-decreet gegrond heeft, zijn dus door het Opperbestuur der kolonien als ongeldig geacht *de eerste, de tweede, de vijfde, de achtste,* dat is te zeggen al die overwegingen, welke op de suspensie betrekking hebben. Nu, de suspensie is de eigenlijke beweegreden tot uitzetting geweest, gelijk in de zoogenaamde conferentie voor den Raad van *Indie* gebleken is. *Ergo* enz.

Wat blijft nu over, dat door het koninklijk besluit van den 5 Mei niet weggenomen wordt?

a) De *derde* overweging, houdende beschuldiging van schending des koninklijken besluits van 1 December 1835, n°. 88; de *vierde* overweging, die het tot misdaad maakt, dat de Hw. heer GROOFF zijn geweten, zijne geestelijke verpligting, als grens zijner bevordering van de belangen der kolonie, en zijner gehoorzaamheid zoude gesteld hebben.

Wat de voorgewende schending van genoemd besluit betreft, als men 's konings besluit van 12 Januarij ll., waarbij, nadat al de geïncrimineerde handelingen van den Apostolischen Vicaris reeds verrigt en bekend waren, het radikaal van geestelijken voor de Oost-Indische dienst verleend

wordt aan, of — wat meer juist is — waarbij de Gouverneur-Generaal gemagtigd wordt, dat radikaal te erkennen in de vier priesters, wier geestelijke ambtsoefening den Vicaris tot schending van het besluit van 11 Dec. 1835 wordt toegekend, als men, zeggen wij, dat besluit van 12 Januarij ll. nevens het besluit van den 5n Mei legt, dan is het oordeel van het Opperbestuur der koloniën over die voorgewende schending geen raadsel meer. Bij zijne aankomst in Nederland, zal de Apostolische Vicaris zich van alle moeiten, om het Opperbestuur van zijne onschuld ten dezen te overtuigen, ontslagen zien. Hetgeen daarover, zoo door ons als door anderen, gezegd is, heeft ook het publiek reeds overtuigd.

Dat het geweten hoogere wetten te volgen heeft dan het door den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch *Indië* te decreteren staats- of koloniaal belang, is, gelooven wij, bij allen buiten tegenspraak. Het te loochenen, ware eene absurditeit staande houden, en de immoraliteit tot een beginsel verheffen. Zoo iets zal het Opperbestuur der koloniën, zal de liberale, gewetensvrijheid beminnende Koning nooit doen. Ook op dit punt heeft dus de HoogEerw. Heer GROOFF, bij zijne aankomst in Nederland, geene zwarigheid te duchten.

b) Resten nog de *zesde* en de *zevende* overwegingen. De *zesde* gaat den Hw. heer GROOFF niet aan, maar heeft alleen betrekking op de vier mede uitgebannen priesters. Dat zij ten hunnen aanzien geheel vervalt, of liever, geen geldigheid heeft, is reeds uitgemaakt door het koninklijk besluit, waarbij den Gouverneur-Generaal magtiging is verleend, hen als voor de Oost-Indische dienst benoemd te beschouwen. Of zou het Opperbestuur dit besluit genomen hebben, zoo het geoordeeld had, gelijk de heer ROCHUSSEN

dat hunne daden, toen volkomen aan het Opperbestuur bekend, een bewijs opleverden van eene zoodanige bereidvaardigheid om aan de bevelen van den Apostolischen Vicaris te gehoorzamen, die hen gevaarlijk maakte voor de rust der kolonie? voorzeker, neen. Het bedoelde besluit heeft dus de ongeldigheid der *zesde* overweging reeds gepræjudicieerd.

Ten laatste, dan, de *zevende* overweging. Deze bezwaart zich op *handelingen* en *leerstellingen*, en op het wortelschieten, veldwinnen en uitbreiden dier leerstellingen door de tegenwoordigheid van den Apostolischen Vicaris en van zijne Assistenten. Wat de *handelingen* aangaat, deze kunnen geene andere zijn dan de suspensie met den aankleve van dien, en het voorgewend schenden van het koninklijk besluit van 11 Dec. 1835: de eerste is geregtvaardigd door het besluit van 5 Mei ll.: de andere is in zich onschuldig, gelijk meermalen bewezen is, en wordt door het Opperbestuur der koloniën geenzins als overtreding beschouwd, gelijk wij mogen opmaken uit eene gezamenlijke beschouwing der koninklijke besluiten van Januarij ll. en Mei ll. De *leerstellingen*, daar de Gouverneur-Generaal van spreekt, zijn of de beginselen der geincrimineerde, maar onschuldig bevonden handelingen, of zij zijn wat in de *vierde* overweging, omtrent het geweten en de geestelijke verpligtingen gezegd wordt. Het verband tusschen de handelingen, en de beginselen zal het Opperbestuur evenmin ontkennen, als de Gouverneur-Generaal het ontkend heeft: zijn dus de handelingen onschuldig, zoo zijn de leerstellingen, die er de beginselen van waren, evenzeer onschuldig. En de leerstellingen, in de *vierde* overweging veroordeeld, wel verre van afkeuring te verdienen, zijn juist die beschermende waarheden, zonder welke de mensch en de priester

geen heiligdom des gewetens meer bezitten.

Uit het gezegde ziet men, dat de handelingen van het Opperbestuur der kolonien den HoogEerw. Heer GROOFF en zijne Eerw. Assistenten, op bijna alle punten, in het gelijk stellen, den Gouverneur-Generaal, daarentegen, de voorgewende gronden zijner handelingen in deze zaak ontzeggen, terwijl het ééne punt, waaromtrent nog geene handeling van het Opperbestuur bekend is, het minst van alle bij hetzelve bedenking kan baren. Daarom zijn die handelingen des Opperbestuurs gewigtig, zeer gewigtig. En aangezien zij met de ware beginselen van bestuur, en met de regtvaardigheid overeenstemmen, verdienen zij onze erkentelijkheid, onzen lof; terwijl zij op eene behoorlijke regeling van hetgeen nog te regelen en te herstellen overblijft, ons een gegrond en verheugend vooruitzigt geven. Eer aan het Opperbestuur der kolonien! eer aan den Koning, die zijn roem en Nederlands roem van regtvaardigheid en van bescherming der godsdienst-vrijheid aldus gehandhaafd heeft. Mogen het vervolg en het slot aan een zoo schoon begin beantwoorden! Zekerlijk kunnen Nederlands Katholieken, bij hunne demonstratie van deelneming in het door den Eerw. heer GROOFF en zijne assistenten geleden onregt, al vast de openlijke betuiging voegen hunner erkentelijkheid voor een aangevangen herstel, dat van den troon is uitgegaan.

LAGER ONDERWIJS.

VERGELIJKENDE EXAMENS.

REGTSPRAAK

VAN DEN

HOOGEN RAAD DER NEDERLANDEN.

16 *December* 1845.

(*Vervolg van bladz.* 183.)

Nadat wij, zoo wij vermeenen, voldingend betoogd hebben, dat de Hooge Raad, bij zijne regtspraak van 16 December 1845, aan het Besluit van den Souvereinen Vorst, van 20 Maart 1814, de, door partij zoo gratis en toch zoo vurig *gesustineerde*, WETS*kracht* heeft ontkend; en, na dat wij van onze zijde nog andere regtsgronden hebben aangevoerd, ten bewijze, dat dit Besluit noch WET is, noch WET zijn konde, blijft ons de taak overig, 1°. te onderzoeken, welke dan toch de wettelijke bepalingen zijn, waarin dit regterlijk collegie aanleiding gevonden heeft, om eenige straf tegen G. J. NYHUIS uit te spreken en 2°. de deugdelijkheid der toepassing, — ook de verbindende kracht van andere aangeroerde bepalingen — aan het groote beginsel van wetgeving te toetsen.

In het door ons reeds toegelichte *Dispositief* van gezegd vonnis zagen wij EENE wetsbepaling aangegeven, waarnaar NYHUIS, in de oogen des Raads, strafbaar zoude zijn, en deze is Art. 13 der Wet van het jaar 1806; ja, de Raad

heeft verklaard, dat krachtens *dit* Artikel NYHUIS schuldig is, als hebbende ten zijnen huize lager onderwijs gegeven, zonder daartoe AL *de wettige vereischten te hebben bezeten.*

Intusschen lezen en herlezen wij dit artikel, en wij zullen ontwaren, dat hetzelve eischt: 1°. getuigschriften van goed burgerlijk en zedelijk gedrag; 2°. bewijs van *algemeene toelating;* 3°. eene acte van *speciale* beroeping of aanstelling *wettiglijk* verkregen; 4°. vertoon der bewijsstukken, daartoe betrekkelijk, aan den schoolopziener of aan de plaatselijke schoolcommissie. — Dit alleen vordert het Artikel 13 en niets meer.

Naar hetgeen wij nu geregtigd zijn te veronderstellen, waren ten behoeve van en door NYHUIS al deze vereischten vervuld, dewijl het gemis van géén enkel dezer vereischten in het vonnis vermeld wordt; alleen vinden wij aldaar aangegeven, dat *de speciale beroeping later is ingetrokken.*

En toch schijnt de Raad aan deze intrekking niet veel waarde te hebben gehecht, ten minste haar niet als een doorslaand gewigt tot veroordeeling te hebben beschouwd, omdat hij andere overwegingen ter toepassing van Artikel 13 heeft bijgebragt; en wel bijzonderlijk het volgend *enthymema.*

«Bij Art. 2 van het Besluit van 20 Maart 1814 is be-«paald, dat, ter vervulling der openvallende plaatsen van «schoolonderwijzers, de opgeroepen wettige sollicitanten «aan een vergelijkend examen zullen blijven onderworpen;

ERGO, «zijn de plaatselijke Besturen tot het verleenen «van speciale acte van beroeping, aanstelling of admissie «niet geregtigd, dan na oproeping der wettige sollicitanten «tot een vergelijkend examen en het houden van zoodanig «examen bij het zich aanmelden van andere sollicitanten, «of na bekomen dispensatie daarvan.»

Ten gevolge van *dit Enthymema* beschouwt de Raad NYHUIS schuldig, als hebbende, *zonder daartoe al de wettige vereischten te hebben bezeten, lager onderwijs gegeven*, en, *op deze wijze, op dien grond* tegen Art. 13 der Wet van het jaar 1806 gehandeld te hebben.

Tot staving van *dit Enthymema* voert men den volgenden *syllogismus*, — ofschoon onder anderen vorm, — aan.

Wat eene *wettige en behoorlijk uitgevaardigde* verordening, niet buiten den toegelaten omgaanden maatregel, als een volstrekt vereischte voorschrijft, is algemeen verbindend;

ATQUI, het Besluit des jaars 1814, waarbij het vergelijkend examen als een volstrekt vereischte ter *speciale* beroeping wordt voorgeschreven, is eene wettige en behoorlijk uitgevaardigde verordening, een niet buiten den toegelaten omgaanden maatregel;

ERGO, is het Besluit, zijn de *vergelijkende* Examens, algemeen verbindend.

Wat de eerste stelling: *Wat eene wettige* enz. betreft, deze zullen wij volgaarne huldigen; maar de tweede: ATQUI, *het Besluit* enz., deze kunnen wij, met allen eerbied gezegd, niet zoo geredelijk voor waarheid erkennen, en veel min de slotredenering: *Ergo, is het Besluit* enz.

Wij houden de twee *contradictoria*, of de twee juist tegenovergestelde stellingen, meer met de waarheid overeenkomende en nemen op ons te bewijzen:

1°. Het Besluit van 20 Maart 1814 is geene *wettige*, geene *behoorlijk* uitgevaardigde verordening, — maar een buiten den toegelaten omgaanden maatregel; wanneer men aan het zelve eene ALGEMEEN *verbindende* kracht toekent.

2°. Dit Besluit is, — uit onderscheidene opzigten, — niet algemeen verbindend.

Ad. I^m.

Een *Besluit* is niet WETTIG, wanneer het in strijd is met eene *Wet*. Geen REGLEMENT, geene INSTRUCTIE, geene PUBLICATIE, geen BESLUIT, geene verordening, hoe dan ook genaamd, MAG in strijd zijn met eene WET; REGLEMENTEN, INSTRUCTIEN, PUBLICATIEN, BESLUITEN en alle andere verordeningen, welke benaming zij ook mogen dragen, — behalve eene WET, — vermogen slechts ten doel hebben, de bestaande WET te helpen ten uitvoer leggen, doch mogen *in geen* ENKEL *geval* de voorschriften, den geest, de bedoelingen der WET te ontzenuwen, te veranderen, veel min te schenden.

Welnu, wat schrijft de WET van 3 April, — nimmer ingetrokken, — ter zake in geschil voor? Welk is haar geest? Welke zijn hare bedoelingen?

Dat het lager onderwijs zal staan onder het *opper-toezigt* van het Hoofd des Staats (1), onder *toezigt* van het Provinciaal Bestuur en onder het *bijzonder opzigt* der Schoolopzieners en schoolcommissien en collegien naar den aard der scholen (Art. 1.).

Dat de Provinciale Besturen behooren te zorgen, dat alomme, zoo veel mogelijk, behoorlijk onderwijs gegeven worde, dat echter *door eene onbepaalde toelating* van scholen of onderwijzers, *vooral ten platten lande*, derzelver aantal niet te zeer vermeerdere (Art. 2.).

Dat in iedere provincie behalve eene commissie *ad hoc*, een lid uit de Gedeputeerde Staten bijzonder met het schoolwezen belast zal zijn, waaraan de Commissien van onderwijs en schoolopzieners zich in alle gevallen, het

(1) Wij hebben de namen gebezigd der tegenwoordige autoriteiten en staatsmagten, ten einde voor allen duidelijker te zijn, en de WET, zoo als zij nog heden werkt, te doen voorkomen.

schoolwezen betreffende, ter eerste Instantie zullen behooren te vervoegen (Art. 5).

Dat *geene* lagere school mag opgerigt worden zonder vergunning van het Provinciaal *of* Gemeente-Bestuur, na vooraf gevraagde inlichting en bedenking van den Schoolopziener (Art. 12).

Dat niemand mag lager onderwijs geven dan die de vier vereischten *(hierboven aangegeven)* bezit (Art. 13); terwijl in Art. 14 de straffen tegen hen die zonder *deze* vereischten lager onderwijs geven, worden vastgesteld.

Dat de *algemeene* toelating wordt verkregen door een examen voor daartoe bevoegde collegien of personen (Art. 16).

Dat de *speciale* beroeping geschiedt door daartoe bevoegde personen of collegien, in diervoege als nader bij het huishoudelijk Reglement zou worden bepaald (Art. 17); welk *huishoudelijk school-reglement* door de Commissie *ad hoc*, uit het Provinciaal Bestuur benoemd, zoude worden aangeboden, om door het Provinciaal Bestuur, na overleg met den Secretaris van Staat voor Binnenlandsche Zaken te worden gearresteerd (Art. 20 en 5).

Eindelijk, dat het hoofd van den Staat bevoegd is, alle zoodanige Reglementen, Verordeningen en Instructien daar te stellen, als ter geregelde en krachtdadige invoering en uitvoering dezer Wet in het bijzonder en ter bevordering van het Lager Schoolwezen en onderwijs in het algemeen dienstig en noodig zullen worden geoordeeld (Art. 21).

Zie daar de Wet:

Alzoo slechts opper-toezigt van het hoofd des Staats en toezigt der Provinciale Besturen en Schoolopzieners; en de *aanstelling, door de bij huishoudelijke School-reglementen bevoegd verklaarde personen en op wijze als daarbij zoude*

worden vastgesteld. — Men bemerke wel dit punt.

En wat bepalen nu de huishoudelijke Schoolreglementen, — allen langen tijd vóór het Besluit van 20 Maart 1814 uitgevaardigd — nopens de *bevoegdheid der speciale beroeping* en nopens *de wijze waarop deze geschieden zoude*?

Het eerste huishoudelijk School-Reglement, welk gearresteerd werd, was dat voor het Landschap *Drenthe*, van 29 Augustus 1806. Aldaar lezen wij duidelijk, Art. 1, dat aan den Schoolopziener vóór elke beroeping de acte van algemeene toelating moet vertoond worden, « *terwijl voor het overige, zij die het regt hebben tot het doen van eenige beroeping en aanstelling, of het verleenen van admissie tot schoolonderwijzer, onderwijzer aan de huizen of schoolhouderesse,* VRIJ EN ONBELET BLIJVEN IN HUNNE KEUZE, *met inachtneming van hetgeen bij dit Reglement vervolgens wordt vastgesteld, of bij de algemeene* SCHOOLWET *van 1806 is vastgesteld* (1). — Op deze gewigtige woorden: *Vrij en onbelet blijven in hunne keuze,* verzoeken wij ook de aandacht gevestigd te houden, te meer daar zij in AL de Huishoudelijke Schoolreglementen, — behalve van Braband! — voorkomen, en het openlijk erkend is, dat de *type* en het concept voor allen van het Hooger Bestuur zelf is uitgegaan.

En zien wij nu wat dit Reglement bepaaldelijk nopens de wijze, waarop de speciale beroeping geschieden zoude, vaststelt. Wij zullen dit, een voor allen, letterlijk overnemen; een ieder zal bij de lezing ligt bevroeden, waarom zulks geschiedt:

---

(1) Zie *Bijdragen* betrekkelijk het Schoolwezen, 1806, N°. 9, bl. 3, en volg.

Art. 4.

« De vervulling eener opengevallen openbare Schoolonderwijzers-plaats, zal op de volgende wijze geschieden :

a. Het Gemeente-Bestuur, of waar hetzelve ontbreekt, hij, die met de politie is belast, zal, zoodra zulk een Schoolonderwijzers-plaats is opengevallen, daarvan schriftelijk kennis geven aan den Schoolopziener van het District, met opgave der Tractementen en Emolumenten, aan die plaats verbonden, en, met deszelfs voorkennis en overleg, voorzien in de waarneming van den schooldienst, tot dat de vacature zal zijn vervuld.

b. Het Gemeente-Bestuur of hij, die de politie uitoefent, zal in de Nieuwspapieren, welke daartoe het meest geschikt zijn, voor het minst in de *Zwolsche*, *Groninger* en *Ommelander* Couranten, de vacature doen aankondigen, met bijvoeging van zoodanige voorwaarden, als waarop de beroepene zal verpligt zijn, zijnen post te aanvaarden, ten einde alle degenen, welke daartoe den vereischten rang bezitten, uit te noodigen, om zich binnen een' bepaalden tijd, met overlegging der benoodigde, en bij de Wet bepaalde bewijzen van Algemeene Toelating en goed gedrag, tot den vacerenden Schoolonderwijzers-post aan te bieden.

c. Van alle de, zich aldus aangeboden hebbende, personen, zal het Gemeente-Bestuur of hij, die de politie uitoefent, de geproduceerde getuigschriften van Algemeene Toelating en goed gedrag ter visie inzenden bij den Schoolopziener van het district, welke daarop ten spoedigste berigten zal, of de zich aangemeld hebbende personen geregtigd zijn, om te staan naar de vacerende plaats.

d. Na het ingekomen antwoord van den Schoolopziener, zullen de wettige sollicitanten *of Genomineerden uit dezelve*, mits niet minder dan drie, ten overstaan van het Gemeente-Bestuur, of, waar dit ontbreekt, van den plaatselijken schultes, en, in beide gevallen, met assumptie van vier Gecommitteerden, door de Ingezetenen, na voorafgaande oproeping van het Gemeente-Bestuur of den schultes, en ten overstaan van dezelve te benoemen, door den Schoolopziener worden geëxamineerd in die vakken, welke tot den post van Schoolonderwijzer behooren.

e. Indien de vacerende post van Schoolonderwijzer *vereenigd is* met het ambt van voorlezer en voorzanger, zal tot bijwoning van het Examen genoodigd worden eene Commissie uit den kerkenraad der gemeente, alwaar de beroeping staat te geschieden; — maar, zoo voorn. post vereenigd is met het ambt van Organist, zal tot gemeld einde genoodigd worden eene Commissie uit de kerkvoogden; en, ingeval de gem. post niet alleen met het amht van voorlezer en voorzanger, maar tevens met dat van organist vereenigd is, zal zoowel uit den kerkenraad, als uit de kerkvoogden eene commissie worden genoodigd, aan welke commissie of commissiën het zal vrijstaan, om, na afloop van het Examen, de sollicitanten of genomineerden, in bijzijn van de beroeperen nevens den Schoolopziener te mogen examineren in die dingen, welke tot het ambt van voorlezer, voorzanger en organist behooren.

f. Zoo de gem. commissie of commissiën eenige bezwaren mogten hebben tegen de geëxamineerden of iemand hunner, zullen zij dezelve dadelijk, na afloop van het Examen, en, des gevorderd, schriftelijk, aan de beroeperen moeten opgeven; doch geene bezwaren hebbende, zullen zij

gerekend worden in de te doene keus te berusten en genoegen te nemen.

g. De *verkiezing of beroeping zal geschieden door het Gemeente-Bestuur*, of waar hetzelve ontbreekt, door den schultus, en, in beide gevallen, met assumtie van vier gecommitteerden uit de Ingezetenen, welke in het Carspil voor ten minsten *f* 5000 aan onbezwaarde vaste goederen moeten bezitten, boven litt. *d.* omschreven; WELKE VERKIEZING OF BEROEPING GEENE NADERE CONFIRMATIE DOOR HET LANDSCHAPS-BESTUUR BEHOEFT, zoo de commissie of commissiën lett. *e* genoemd, geene bezwaren tegen den beroepenen hebben ingebragt; zoo er echter bezwaren zijn ingebragt, zal deze beroeping met de noodige bewijzen, dat in alles de Wet behoorlijk in acht genomen is, en met overlegging van de gem. bezwaren aan het Landschaps-Bestuur ter approbatie worden ingezonden, na het inkomen van welke approbatie de verkozene zijne acte van aanstelling door de beroepeeren zal bekomen.

h. In plaatsen echter, waar van ouds de beroeping en aanstelling aan het Landschaps-Bestuur of de eigenaren van heerlijkheden heeft gestaan, zal de plaatselijke schultes zich gedragen zoo als hiervoor sub litt. *a*, *b*, *c*, is omschreven; het examen aldaar, waarbij gecommitteerden, boven sub litt. *e* genoemd, zullen *kunnen* worden genoodigd, zal geschieden ten overstaan van gem. Bestuur of gecommitteerden uit hetzelve, of van de Eigenaren der Heerlijkheden, waarop de beroeping en aanstelling door gem. Bestuur of Eigenaren der Heerlijkheden zal gedaan worden.

i. Zij, die de beroeping en aanstelling hebben, geven aan den Schoolopziener van het district, van de gedane beroeping ten spoedigsten kennis; als ook in gevallen van eene, volgens litt. *g.* gevraagde en ingekomene, approbatie.

k. De aldus aangestelde vermag echter met de waarneming van zijnen post niet aanvangen, voor en aleer hij zich met de bewijsstukken, tot zijne beroeping en aanstelling betrekkelijk, bij den Schoolopziener van het district, in persoon of schriftelijk, vervoegd hebbe.

Art. 7.

De beroeping en aanstelling der bijzondere Schoolonderwijzers van de eerste klasse, verblijft geheel en al aan de collegiën of personen, tot welke die scholen de naaste betrekking hebben, met in acht neming van de bepalingen der Algemeene Wet, welke hier op toepasselijk zijn; zullen de Schoolopziener van het district of de Plaatselijke Schoolcommissie, waar zoodanig eene bestaat, daartoe aangezocht wordende, zich niet vermogen te onttrekken, om in dezen de noodige inlichting te geven, en de behulpzame hand te bieden.

Art. 8.

De aanstelling of admissie der bijzondere Schoolonderwijzers van de tweede klasse, alsmede der Schoolhouderessen en onderwijzers aan de huizen, geschiedt of wordt verleend door de Gemeente-Besturen, of, waar die ontbreken, door den plaatselijken schultes; doch alleen op voordragt van den Schoolopziener van het district of plaatselijke Schoolcommissie, en alleen in het geval, dat in zoodanige gemeente geene genoegzame gelegenheid tot onderwijs gevonden wordt.

Zie daar hetgeen het eerst gearresteerde Huishoudelijk School-Reglement, nopens de *speciale beroeping*, vaststelt, omtrent welk Reglement evenwel, zoo als de heer VAN DEN ENDE ons verzekert, in den tijd, eenige aanmerkingen zijn gemaakt geworden.

Het Huishoudelijk Reglement voor *Holland*, gearresteerd 9 September 1806, — *waaromtrent geene aanmerkingen hoegenaamd te maken waren*, zoo als dezelfde heer VAN DEN ENDE getuigt, — bevat in zijn Art. 6 dezelfde woorden nopens de *vrije en onverlette keus* als het Reglement voor *Drenthe;* Art. 4 daarentegen bepaalt, dat in alle steden, zoo grootere als kleinere, de beroeping of aanstelling van openbare onderwijzers door een plaatselijk Reglement zal worden geregeld, en alleen voor de dorpen en elders ten platten lande zijn toepasselijk gemaakt de bepalingen van Art. 4 voor *Drenthe*, evenwel met eenige ondergeschikte veranderingen, en ontmoeten wij aldaar de bepaling sub litt. *f*, dat bij DE KEUZE *de meeste kunde en* GESCHIKTHEID *zal worden in acht genomen, zoo echter, dat in allen gevalle geen minder kundige of minder geschikte onderwijzer zal mogen worden voorgetrokken uit aanmerking van deszelfs meerdere geschiktheid, tot eene der kerkelijke bedieningen;* en sub litt. *g*, *dat de eigenaren van heerlijkheden dit verkiezende, zonder eenige communicatie met anderen, of het doen afleggen van een nader examen door de wettige sollicitanten of eenigen hunner, na de ingekomen antwoorden van den Schoolopziener, uit gemelde sollicitanten dadelijk eene keuze doen en den gekozenen aanstellen* mogen. Voor de *bijzondere* scholen der eerste klasse dezelfde bepaling als voor *Drenthe* (Art. 7); maar voor de scholen der tweede klasse verwijst men in de steden naar het plaatselijk Reglement en ten platten lande naar Art. 13 en 17 der Algemeene WET en Art. 19 van

het Reglement A (Art. 8) (1). Ook al ditzelfde hervinden wij in het nader geredigeerd Reglement voor *Holland*, gearresteerd 5 Maart 1807 (2).

Het Huishoudelijk School-Reglement voor *Zeeland*, gearresteerd 22 September 1806, heeft denzelfden aanhef; in Art. 4 voor de steden dezelfde bepaling als *Holland;* ook in Art. 5 voor de *smalsteden en dorpen* als ten platten lande aldaar, met dit onderscheid, dat, door het gecombineerd Collegie van Gemeentebestuur en Kerkenraad *eene keuze gedaan en diegeen* der sollicitanten *zal beroepen worden, die* IN ALLE OPZIGTEN het GESCHIKTSTE *geoordeeld wordt ter waarneming van de gecombineerde bedieningen van schoolonderwijzer, voorlezer en voorzanger;* volgens Art. 5 sub litt. *f* werd de approbatie van het Departementaal-Bestuur ter aanstelling van den beroepenen gevorderd; aan de eigenaren van Heerlijkheden zelfde ongehoudenheid als in *Holland* tot het nader examen; ook dezelfde bepaling (Art. 7 en 8) voor de *bijzondere* scholen als in *Holland* (3).

Het Huishoudelijk Reglement voor *Vriesland*, gearresteerd 20 October 1806, bevat bijna dezelfde bepalingen, doch wordt aldaar aan de stemgeregtigde ingezetenen grooteren invloed toegekend en moet *diegene beroepen worden, welke in alle opzigten de bekwaamste en meest geschikte geoordeeld wordt;* dit werd ook voor de steden van toepassing gemaakt, doch werd de approbatie van het Departementaal Bestuur niet gevorderd (Art. 1, 4, 6, 9, 10, 11) (4).

Utrecht volgde in zijn Reglement, gearresteerd 11 No-

---

(1) Zie *Bijdragen*, 1806, N°. 9, bl. 21 en volg.
(2) Zie *Bijdragen*, 1815, bl. 145 en volg.
(3) Zie *Bijdragen*, 1806, N°. 10, bl. 3 en volg.
(4) Zie *Bijdragen*, 1806, N°. 12, bl. 3 en volg.

vember 1806, in Art. 1, 2, 3, 4, 5 grootendeels *Zeeland*, doch bevatte Art. 3, litt. *d*, deze woorden: *indien men een nader examen verkiest*, en bepaalt, dat door het gecombineerd Collegie, van die, welke het regt tot beroepen bezitten en van den Kerkenraad *degene zal verkoren en aangesteld worden, welke, in alle opzigten, het geschiktste geoordeeld wordt tot het waarnemen van den post van schoolonderwijzer* (1).

Gelderland maakt in zijn Reglement, gearresteerd 27 November 1806, wat het examen betreft, geen onderscheid tusschen steden en platte land, maar, niettegenstaande veel eensluidenheid, lezen wij: *worden de sollicitanten of eenige derzelve* (IN ZOO VERRE ZULKS DOOR AANSTELLERS VERLANGD WORDT) *geëxamineerd. Na welk examen de beroeping door de daartoe vergaderde personen* (politieke en kerkelijke of mans-ledematen) *als gecombineerde Commissie dadelijk geschiedt* (Art. 5, litt. *d*); en verders dat *in plaatsen, waar de beroeping en aanstelling van den schoolonderwijzer, voorlezer, voorzanger en koster, alléén door één Collegie of persoon, zonder communicatie met eenig ander Collegie of personen, pleeg te geschieden, na het ingekomen antwoord van den schoolopziener, dadelijk tot de benoeming kan worden overgegaan, uit de personen, welke door hem* als wettige sollicitanten zijn opgegeven (litt. *e*). Voor de *bijzondere* scholen ook geen wenk tot examen (Art. 7, 8 en 9) (2).

In het Huishoudelijk School-Reglement voor *Braband*, gearresteerd 20 Januarij 1807, hetgeen in den vorm zeer verschilt van al de overigen, lezen wij in Art. 12: «De benoeming, aanstelling en admissie van *openbare schoolonderwijzers, heeft het Departementaal Bestuur in alle steden en plaatsen binnen dit Departement en de geïncorporeerde*

(1) Zie *Bijdragen*, 1806, N°. 12, bl. 23 en volg.
(2) Zie *Bijdragen*, 1807, N°. 1, bl. 33.

Landen,» en in Art. 30: «*De respective schoolopzieners en Plaatselijke Schoolcommissien zullen, nadat hun, hetzij door een nader afgenomen examen (Art. 25 der Verordeningen op de examens), hetzij anderzins, van de actuele bekwaamheid en goede zeden van de tijdelijke sollicitanten genoegzaam zal gebleken zijn, binnen den tijd van twee maanden bij het Departementaal of Plaatselijk Bestuur, naar dat aan dezelve respectivelijk het regt van aanstelling competeert, met overleg van derzelver consideratien, inzenden eene nominative lijst van alle daartoe geregtigde en alleen wettige sollicitanten, welke zich voor de Plaatselijke Schoolcommissie, ten fine als boven, zullen hebben gesisteerd, ten einde het Bestuur de electie, benoeming en aanstelling doe, zoo als hetzelve, voor het belang der Plaatselijke schooljeugd, zal oorbaar vinden.* Art. 13 en 14 verwijzen blootelijk naar de WET ten opzigte der *bijzondere* scholen der *eerste* en tweede klasse (1).

In het Reglement voor *Groningen*, gearresteerd 23 Februarij 1807, hervinden wij, in Art. 1, *het vrij en onverlet blijven in de keuze;* in Art. 4 een plaatselijk Reglement voor de steden; in Art. 5 voor het platte land het *vergelijkend examen*, met deze bepaling, sub litt. *f*: «*Uit de aldus geëxamineerde personen, zal door gemelde verkiezers eene keuze gedaan, en diegene beroepen worden, die in alle opzigten de geschiktste geoordeeld wordt ter waarneming van den openstaanden post; zoo echter, dat in geen geval een min kundig of min geschikt onderwijzer zal mogen worden voorgetrokken, uit aanmerking van deszelfs meerdere geschiktheid tot voorlezer of voorzanger,»* en sub litt. *g*: «*na de beroeping zullen de verkiezers dezelve..... ter appro-*

(1) Zie *Bijdragen*, 1807, N°. 2, bl. 3.

batie inzenden bij het Departementaal Bestuur.» Voor de *bijzondere* scholen verwijzen Art. 6 en 7 blootelijk naar de WET en Art. 19 van het Reglement A (1).

Eindelijk bijna hetzelfde hervinden wij, met dezelfde woorden, in het Huisboudelijk School-Reglement voor *Overijssel*, gepubliceerd 15 Januarij 1807, nopens de openbare scholen vermeld; alleen wordt er geen onderscheid voor de steden en dorpen gemaakt en wordt de *approbatie* van het Departementaal Bestuur niet gevorderd; intusschen wordt voor de bijzondere scholen der eerste klasse een vergelijkend examen voorgeschreven (Art. 2 en 3), en voor die der tweede klasse in kleinere steden en het platte land is het favorabel advies van den schoolopziener noodzakelijk (Art. 4) (2).

Zie hier den inhoud der *Huishoudelijke Reglementen.*

Wij bevinden alzoo de slotsom, dat ten platten lande *vrij algemeen* het vergelijkend examen door de Huishoudelijke School-Reglementen was voorgeschreven, ofschoon deze benaming aan dit onderzoek niet gegeven werd; het heette een *nader* of *tweede examen*, waaraan volgens Art. 25 der *Verordeningen* op de examens, zij, die reeds de algemeene toelating verkregen hadden, onderworpen bleven, *zoo dikwijlen dit gevorderd werd* (3); onder deze benaming van *nader* werd dit examen dan ook voorgeschreven en komt het als zoodanig onder het tarief der beloonigen der schoolopzieners in deze Huish. Reglementen voor.

---

(1) Zie *Bijdragen*, 1807, N°. 3, bl. 7 en volg.

(2) Zie *Bijdragen*, 1807, N°. 4, bl. 3 en 17.

(3) Dit artikel dier *Verordeningen*, ook wel REGLEMENT B genaamd, luidt aldus: «Zij, die de *algemeene toelating* als onderwijzer, van welke soort of rang ook, verkregen hebben, blijven desniettemin, zoo dikwerf dit gevorderd wordt, onderworpen aan het ondergaan van een nader of tweede examen, bij het staan naar eene speciale beroeping, aanstelling of admissie.» — Wij achten het niet nutteloos hier al wederom te doen opmerken, dat dit Reglement geen *wet* is.

Men ziet dus, dat men, door deze *Huishoudelijke Reglementen*, de letter en den geest der WET 1806 reeds dadelijk veranderd heeft. Men heeft van eene *bevoegdheid* der Beroeperen, tot het afnemen van een *nader examen*, dit hun ten pligte, van een *kunnen doen* tot een *moeten doen* gemaakt; maar wie? Hij die de Concept-Reglementen opzond. En dit was de heer VAN DEN ENDE, toen *Commissaris tot de zaken van het Lager Onderwijs; het vergelijkend examen* VERPLIGTEND *te maken was* reeds toen *het gezigtspunt van den heer* VAN DEN ENDE. Het is niet onbelangrijk ook dit niet uit het oog te verliezen. Ja de heer VAN DEN ENDE getuigt dit zelf onbeschroomd, door te verzekeren, dat daartoe bij de *(geheimzinnige)* redactie van Artikel 25 der Verordeningen op de examens, in September 1805, *de eerste* en, bij het ontwerpen en voorstellen eener schets voor de op te maken Huishoudelijke School-Reglementen aan de respective Commissien van onderwijs, in Junij 1806, *de tweede en zoo wel geslaagde stap gedaan was geworden* (1).

Intusschen zagen wij, dat, nopens de verpligtingen van een vergelijkend examen, vele uitzonderingen bij de Huishoudelijke Reglementen nog bleven plaats hebben; hier waren de eigenaren der heerlijkheden, daar eenige Collegiën aan dit voorschrift niet gehouden, in eenige provincien liet men aan elk beroepend Collegie de vrijheid dit examen te doen plaats hebben of niet, en werd het geheel facultatief gelaten; voor de steden bestond in het algemeen geheel vrije beschikking of regeling; en de *bijzondere scholen der eerste en tweede klasse* waren in den regel van dit vergelijkend examen vrij.

---

(1) Geschiedkundige schets, bl. 111.

In de meeste provincien werd de keus der beroepenen aan geene nadere approbatie onderworpen, slechts werd in het algemeen door hen aan den Schoolopziener kennis gegeven van de gedane beroeping; en dit niet alleen van de beroeping, maar ook van de aanstelling; terwijl de aangestelde blootelijk verpligt was zijne *acte van aanstelling* den Schoolopziener te vertoonen.

En mogt er in enkele provincien door het Departementaal Bestuur de benoeming ten platten lande van de openbare School-onderwijzers moeten worden goedgekeurd, nergens werd aan het hoofdbestuur deze taak opgedragen; dit *monopolie* zoude men in die dagen, in die tijden niet hebben durven invoeren, men had te goed den tegenstand der departementale Besturen ondervonden, na de invoering der tweede Wet, namelijk van 1803 (1); ja deze geheele WET van 1806 was zoodanig ingerigt, dat zij de goedkeuring der onderscheidene gewesten moest wegdragen, omdat aan derzelver Besturen groote magt was toegekend. Dit punt ontglippe insgelijks niet.

Wij zien overigens het hoofdbeginsel, DE VRIJE EN ONVERLETTE keus der beroeperen en aanstellers, in al die Reglementen, op den voorgrond geplaatst; en door de eensluidenheid der bewoordingen, wordt het bevestigd, dat dit beginsel *alstoen* de vaste stelregel des Hoofdbestuurs was, hetwelk, in Art. 17 der WET 1806 te neder geschreven (2), in de Huishoudelijke Reglementen werd gehandhaafd, en door de goedkeuring van deze Huishoudelijke Reglementen werd bekrachtigd.

(1) Zie *Katholiek*, D. 5, bl. 115, 326; D. 6, bl. 160.

(2) Dit artikel luidt: «De speciale beroepingen, aanstellingen en admissien GESCHIEDEN door daartoe bevoegde personen of collegien, in dier voege, als nader bij het Huishoudelijk Reglement zal worden bepaald.»

Alleen was bij de Huishoudelijke Reglementen, als hulpmiddel tot eene goede keus, het *nader examen*, of noemen wij dit *vergelijkend examen*, ten platten lande, vrij algemeen voorgeschreven — dit examen werd opgelegd aan een *uitgekozen getal sollicitanten* — was doch aan vele uitzonderingen onderhevig; overigens in geheele gewesten was het geheel facultief gelaten, voor de steden onbepaald, en voor de bijzondere scholen bijna niet aangewezen; de grondregel was en bleef: VRIJE KEUS der beroeperen; zelden mededeeling aan het Gewestelijk Bewind, nimmer aan het Hoofdbestuur.

Bemerken wij ook, in het voorbijgaan, dat schaarsch de *kundigste* werd voorgeschreven, meest overal de *geschiktste*; maar overal bleef VRIJE KEUS.

Na de WET en de Huishoudelijke School-Reglementen te hebben onderzocht, zullen wij weinig over het REGLEMENT A, de VERORDENING B, de INSTRUCTIE C — bloote *wettelijke* Verordeningen, door het Hoofd des Staats als middelen tot de ten uitvoer legging der WET uitgevaardigd — te zeggen hebben, dan dat deze denzelfden geest als de WET zelve ademen, en wij zullen ten dien einde ons vergenoegen te verwijzen naar Art. 19 van het REGLEMENT A, in ons vorig artikel, onder het vonnis, letterlijk aangegeven; en waarin wij weder VRIJE KEUZE, *eigen* beroeping en enkel *vertooning* van de acte van aanstelling aan den Schoolopziener zien voorgeschreven.

Zie daar nu de Voorschriften, den geest en de bedoelingen der Wet, der Huishoudelijke School-Reglementen en der *wettelijke Bijlagen*, welke tot de inlijving van ons land met Frankrijk in volle werking bleven.

Nadat wij nu de letter en den geest der WET en der overige WETTELIJKE VERORDENINGEN en vooral der HUISHOU-

DELIJKE REGLEMENTEN, nopens de *bevoegdheid tot* en de *wijze van* SPECIALE *beroeping* ernstiglijk hebben nagegaan en onderzocht, en *derzelver ware beginselen hebben doen uitkomen*, toetsen wij thans het *Besluit* van 20 Maart 1814, om te zien, of het eene *wettige*, eene *behoorlijk*-uitgevaardigde *verordening*, een *niet buiten den toegelatene omgaande maatregel* zij, of niet.

Ontleden wij hiertoe dit BESLUIT.

Wij lezen in deszelfs aanhef:

«In aanmerking nemende, dat het Lager Schoolwezen, gedurende den tijd der Fransche overheersching, geenszins met die oplettendheid en bekrompene zorg is behandeld geworden, welke hetzelve verdient, en die ook *bevorens* hier te Lande aan hetzelve was ten koste gelegd.»

«En willende een zoo aangelegen onderwerp, hoe eer hoe liever, *herstellen op dien voet*, welke alomme als de nuttigste en doelmatigste erkend, en door de ondervinding zelve als zoodanig aangeprezen is.»

«Hebben wij besloten en besluiten, enz.»

De Souvereine Vorst wil dus de verflaauwing en de daardoor ontstane kwijning doen ophouden, het schoolwezen weder, zoo als te voren, rijk doen bloeijen; Hij erkent het door dezen aanhef, dat de WET van 1806 met aankleven van dien geene veranderingen in hare hoofdbeginselen heeft ondergaan, maar dat zij is in hare werking zoo niet belemmerd, ten minste niet genoeg ondersteund geworden; er heeft achteruitgang plaats gehad. Hij wil haar op haar vroeger standpunt van werking terugbrengen.

Hij beaamt ten volle het *Rapport* van den heer H. VAN STRALEN, — die in 1805 en 1806 als Secretaris van Staat zeer veel deel in de daarstelling der WET en *Bijlagen* van 1806 gehad had en in 1814 Commissaris Generaal voor

de Binnenlandsche Zaken was; — deze had in zijn Rapport ter aanbeveling van het Concept *Besluit* van 20 Maart 1814 gezegd: «Het is niet te doen, om *maatregelen te vernieuwen of te herstellen*, welke, gedurende de laatste jaren, geschorst of vernietigd werden, maar om, bij voortduring, die te handhaven en nader te bevestigen, welke, sedert hare invoering, onafgebroken hebben stand gehouden; alzoo welligt het eenig voorbeeld opleverende, waarin de alles omver stootende hand der Franschen aan onze inrigtingen regt heeft doen wedervaren» (1).

Dien ten gevolge bepaalt de Souvereine Vorst in Art. 1 van zijn Besluit: «De WET van den 23 April 1806 zal, *bij voortduring*, beschouwd worden als de grondslag der Nederlandsche School-inrigtingen, en zullen *alle daarop rustende algemeene en bijzondere schoolverordeningen*, niet alleen worden gehandhaafd in de provincien, alwaar dezelve bereids zijn ingevoerd, maar ook, behoudens de noodzakelijke modificatiën, in die gedeelten van den Staat in-werking worden gebragt, welke in den jare 1806 zich daarvan afgescheurd bevonden, en eerst onlangs met de zelve hereenigd zijn of verder zullen worden.»

Men bemerke wel, dat de Souvereine Vorst, door deze woorden, niet alleen openlijk erkent, dat de WET van het jaar 1806, *bij voortduring*, de WETGEVING is, waarnaar het Schoolwezen behoort geregeld te worden, maar dat hij ook tevens aan de *algemeene en bijzondere schoolverordeningen*, onder welke laatste categorie de *Huishoudelijke School-Reglementen* behooren, hare handhaving verzekerde.

En deze officiële verklaring van handhaving staat in het naauwste verband met de ware juridieke beginselen; welke

(1) Zie *Bijdragen*, 1814 over April, bl. 18.

juridieke beginselen het nuttig zal zijn, tot verdere ontwikkeling en juistere beoordeeling der zaak, alhier aan te geven.

a.) De WET van 1806 is altijd in stand gebleven; zij is dan ook door het *Besluit* van 1814 niet weder ingevoerd, maar hare onderhouding is nader aangedrongen.

b.) Het *Besluit* van 1814 is geene WET, maar een bloot BESLUIT van handhaving.

c.) Indien er in eenig *Besluit* bepalingen voorkomen, met de WET van 1806 strijdig, deze zijn dan nietig.

d.) De *Reglementen*, gevoegd bij de WET, kunnen door het Hoofd van den Staat geamplieerd en gealtereerd worden; nooit echter kan deze ampliatie of alteratie in strijd zijn met de WET.

e.) Die materie, *welker regeling* de WET aan de provinciale of huishoudelijke Reglementen opdraagt, kan door eene verordening van het Hoofd van den Staat *niet wettelijk* geregeld worden. Immers Provinciale Huishoudelijke School-Reglementen moeten bestaan ingevolge de WET, die de wijze van ze tot stand te brengen voorschrijft en de materie, waarover zij loopen moeten, aanwijst. Wat magt tot alteratie der algemeene Reglementen dus aan het Hoofd van den Staat moge gegeven zijn, deze magt is, *ten aanzien der materie*, door de WET zelve beperkt; namelijk: een gedeelte der schoolverordeningen *moet* bij huishoudelijke Reglementen worden geregeld en van deze heeft het Hoofd van den Staat slechts de goedkeuring. Op die materie, tot welker regeling geene andere magt moet medewerken, kan het Hoofd van den Staat verordeningen maken, voor zooverre de WET zelve niet verordend heeft, en moeten de Huish. Reglem. zich naar die verordeningen schikken; maar op die materie, welke de WET voorschrijft door Huish. Reglem.

te regelen, kan het Hoofd van den Staat geene verordeningen maken; maar slechts goedkeuren.

f.) De *Speciale beroepingen, aanstellingen* en *admissien* zijn materie door de WET ter regeling aan de Huish. Reg. opgedragen (Art. 17). Het hoofd van den Staat kan dus op dit punt geene verordeningen maken, maar slechts goedkeuren of afkeuren, wanneer zij in de huish. Reglem. worden voorgedragen.

En welke zijn de gevolgtrekkingen van deze grondbeginselen?

(Het vervolg in een volgend nommer.)

BOEKAANKONDIGING.

HISTOIRE POLITIQUE, RELIGIEUSE ET LITTERAIRE de la Compagnie de Jésus, par M. *Crétineau-Joly.*

4e. Deel. (Zie *Katholiek*. VIIIe D. *November.*)

Onder de geschiedkundige werken, in onze tijden ten einde gebragt, zijn er weinigen, die met zoo veel snelheid zijn volvoerd, als het gedenkteeken, dat de heer CRÉTINEAU-JOLY ter eere van de Societeit van JESUS heeft opgerigt. Wij mogen evenwel, met al de onpartijdigheid eener kritiek, die zelve diep doorgedrongen is in het onderzoek der bewijsmiddelen, de verzekering geven, dat de snelheid der uitvoering geen nadeel heeft toegebragt aan de gemoedelijke naauwkeurigheid van den geschiedschrijver, noch aan het oordeel, dat hij over menschen en zaken velt, noch aan de rangschikking der talrijke bouwstoffen, welke zich aan hem voordeden. Wat meer is: het schijnt, dat zijn ijver en zijn talent nieuwe krachten erlangd'en, naarmate de gezigteinder zich voor hem opende. Zijne inzigten worden verhevener; zijn schrijftrant versiert zich met nieuwe kleuren; zijn verhaal word levendiger en schitterender; zijne voorstellingen van personen zijn met vaster hand geschetst; de handelende personen worden met meer leven voorgedragen; elke generaal der orde vertoont zich beurtelings voor onze oogen met verschillende hoedanigheden, soms geheel in strijd met die zijns voorgangers, doch steeds met behendigheid de heldhaftige strijdmagt, die hem gehoorzaamt, in het zedelijke, godsdienstige en verstandelijke strijdperk leidende. Ondanks zich zelven wordt men tot de regtmatigste bewondering aangespoord voor deze Societeit, steeds ijverig in het bestrijden der kwade hartstogten, onder welk mom of onder welken naam zij zich ook verbergen mogen,

met welke inzigten of door welke belangen zij ook mogen gaande gemaakt worden. Door kabaal en kuiperij wordt zij tot ballingschap gedoemd, na den storm treed zij glansrijker te voorschijn. De ketterij schandvlekt haar, zonder ophouden, bij de koningen en volkeren; doch de tegen haar zamengepakte wolken des lasters zijn weldra verdwenen. Naijverige corporatien betwisten haar voet voor voet de opvoeding der jeugd; zij zegepraalt, door de wijsheid en de zuiverheid van haar onderrigt, over onregtvaardige uitspraken en geheime kuiperijen. Men doet haar het schavot der vervolging betreden: uit haar bloed, even als in de eerste dagen der Kerk, spruit een nieuw zaad van martelaren, die, evenmin als hunne voorgangers, voor de bijl des beuls sidderen zullen, wanneer het er op aan zal komen, voor het geloof te sterven. Zij bezwijkt in de pesthuizen, waarin de plaag, door God over de aarde gezonden, de volkeren wegmaait: zij bezwijken, maar de gelederen der naastenliefde blijven nooit onaangevuld. De overlevenden zullen zich de eer betwisten om op dat slagveld te gaan sneven, alwaar de dood zich onder de afzigtelijkste en de meest vreesaanjagende gedaanten vertoont voor hen, die slechts op het aardsche nederzien. Moet de fakkel des Evangelies naar verre landen overgebragt worden? zij zegt aan de genoegens des vaderlands, aan de teedere banden des bloeds vaarwel, om zich in de duistere hut des wilden op te sluiten en hem den naam van het menschgeworden Woord voor te stamelen in eene taal, welke misschien voor altijd aan de wetenschap van het trotsch *Europa* onbekend zal zijn. Waarom medelijden betoond aan de verhevene vermoeijenissen, die haar achtervolgen, wegmaaijen? Ik zie u sidderen op het gezigt dier verkondigers van de blijde boodschap, die onder de bijl der beulen sneven; trouwens zij vinden beulen, zoo wel in de nieuwe als in de oude wereld, op de zeeën zoo wel als op het vaste land. Ach! beklaag hen niet; zij hebben zielen voor JESUS CHRISTUS gebaard: ziedaar

het eenige loon, waarnaar zij streven.

De drie eerste deelen van het werk van den heer CRÉTINEAU-JOLY zijn slechts de verklaring dezer eenvoudige woorden. Waar wij met een enkel woord bevestigen, daar treedt de geschiedschrijver voort, omringd van getuigenissen en bewijzen, welke tot in de wederspannigste gemoederen de overtuiging brengen. Wij behoeven op het eerste gedeelte van dit werk niet terug te komen; reeds hebben wij doen zien, door hoeveel uitstekende hoedanigheden het schittert en in hoever het de belangstelling des lezers waardig is, al ware het slechts om te weten, hoe veel waars er gelegen is zoo wel in de hatelijke uitvallen, als in de onschendbare genegenheid, waarvan de Societeit sedert hare eerste oprigting onafgebroken het voorwerp was. Er blijft ons over, zoo kort mogelijk de drie andere deelen te onderzoeken, welke dit, wezenlijk merkwaardig werk voltooijen, en waarin de onpartijdigheid des schijvers, te midden van den moeijelijken en kronkeligen weg, welken hij te betreden heeft, niet zijne geringste verdienste uitmaakt. De Fabel vertoont ons den held, in wiens persoon weleer de ligchaamskracht voorgesteld werd, den stroom van groote wateren tegenhoudende, om haar tot den terugtogt te dwingen, de wangedrogten nedervellende, welke de omliggende landstreken verwoestten en met eene krachtige hand de onreinheden terugstuwende, die de stallen eens beruchten konings overstroomden. De geschiedschrijver der Societeit heeft iets dergelijks gedaan. Hoe vele lasteringen tot stilzwijgen gebragt door de onwraakbare stem der gebeurtenissen? welke stroomen van laster tegengehouden door den wonderdoenden spiegel der waarheid! Hoe veel onreine duisterheden uit de bladzijden der geschiedboeken weggenomen, om er niets anders in te brengen dan de liefelijke helderheid van de koesterende stralen der daadzaken!

Men begrijpt hieruit, dat de drie laatste deelen niet minder belangwekkend en onderwijzend zijn dan de vorige. Indien wij er den hoofdzakelijken inhoud van moesten mededeelen, zouden wij zeggen, dat de leerlingen van den H. IGNATIUS er

streven naar het verheven einde, waartoe zij door hunnen stichter op eene heilige wijs werden afgerigt. Zij onderwijzen, zij stichten, zij prediken, zij worstelen met de ketterij, overal waar zij haar aantreffen; zij onderhouden den oorspronkelijken ijver der opkomende orde; zij wijden zich aan al de oefeningen der Evangelische liefde; zij gaan naar ongeloovige landen diegenen hunner strijders aflossen, welke onder het apostelschap van JESUS CHRISTUS bezweken zijn, even bijna als de europesche regeringen vloten naar afgelegene standplaatsen zenden om hare verzwakte krijgers door nieuwe te vervangen. Altijd dezelfde ijver voor de verheerlijking van God, altijd dezelfde hulpvaardigheid jegens de behoeften van het menschdom. In de laatste dagen, toen de kwade driften zamenspanden, om een werk, dat meer dan twee eeuwen bestaan had, omver te werpen, legt dit Instituut, welligt het meest omvattend, het algemeenst dat ooit bestaan heeft, eene verbazende werkzaamheid aan den dag, en groeit in den strijd op de bres aan. Verschillend van eenige geestelijke ordes, die, na den geest des gebeds en der liefde te hebben laten wegkwijnen, nog slechts zeer weinige beoefenaars telden, schaduwen, die in die, eertijds zoo bevolkte eenzaamheden ronddoolden en eene maar al te getrouwe voorstelling waren der doodelijke zwakte, welke zich van de kloosterlijke inrigtingen had meester gemaakt, groeit de Societeit van JESUS steeds aan onder den storm en behoudt nog hare mannelijke kracht. Geen wonder; de doorluchtige Spanjaard, die haar tot de gehoorzaamheid en het werkdadig leven des Evangelies geroepen had, vestigde hare grondslagen met de onvergankelijke bouwstof, welke de menschelijke instellingen duurzaam maakt.

Dit tweede gedeelte van het werk des heeren CRÉTINEAU-JOLY behelst dus een groot aantal bijzonderheden, die uit haren aard zelven, voor de *analysis* onvatbaar zijn, en, om eenigzins belangwekkend voorgedragen te worden, even veel plaats zouden vorderen als de schijver zelf ter zijner beschikking had. Doch

onder de daadzaken, welke hij het uitvoerigst en het best doorgrond heeft, omdat zij een hoofdbelang met zich voerden, zullen wij eenige kiezen, waarvan wij de meest uitkomende punten zullen wedergeven.

Het vierde deel neemt een aanvang met de Jansenisten. Wie heeft niet getreurd over de bedroevende godsdienstige oneenigheden, welke na het einde der groote regering verontrust te hebben, somwijlen de vadzige traagheid van LODEWIJK XV kwamen uit den slaap wekken en zich voortplanten tot zijnen ongelukkigen opvolger, om, in de noodlottige dagen der Conventie, den hamer des vernielers of de bijl des beuls in de hand te nemen? De eerste oorzaak des kwaads was gelegen in eenen Bisschop, door den koning van *Spanje* tot het bisdom van *IJperen* verheven, omdat hij in een ellendig pamflet aan *Frankrijk* eene beleediging had toegeworpen. De Vlaming (1) had bij zijnen dood een dik boekdeel nagelaten, onder den titel van *Augustinus*, waarin hij beweerde de leer des doorluchtigen Bisschops van *Hippo*, betrekkelijk de genade en de vrijheid des menschen, in het leven terug te roepen. Niets is ongegronder dan deze bewering.

De uitlegger had alle vervalscht; de voorbeschikking (praedestinatie) was voor hem niets anders meer dan eene rampzalige leer, krachtens welke God de zielen, door eene onvermijdelijke noodzakelijkheid en met al de luimen eens dwingelands, in het verderf stortte of er uit redde. Onder zijne hand werd de vrijheid des menschen eene bespottelijke hoedanigheid, of liever het was de almagt en de ongeschapene wijsheid zelve die in ons zondigde. In een woord: JANSENIUS maakte van de zaligmaking het uitsluitend erfdeel van sommigen; zijn CHRISTUS, in plaats van de armen en het hart uit te breiden, liet slechts het kleinste getal in den schoot zijner barmhartigheid toe. Ter zijner eer moeten wij hier bij voegen, dat hij stierf, zijn werk aan den

(1) *Cuique suum:* JANSENIUS was geen Vlaming. — De Fransche Schrijver der recensie heeft zich vergist.

H. Stoel onderwerpende, afkeurende wat deze afkeurde en reeds vooruit zich aan het te vellen oordeel onderwerpende. Wat zou hij gedaan hebben, indien hij geleefd had? wij weten het niet. De sectarissen zijn, in zulke omstandigheden, mild met beloften; maar naauwelijks zien zij zich getroffen door dat gezag, welks uitspraak zij inriepen, of zij verwerpen het om zich aan al het geweld des hoogmoeds over te geven.

De leerlingen en vrienden des ontslapenen eerbiedigden echter lang zijn voorbehoud. Zij haastten zich, het onuitgegeven boekdeel door den druk algemeen te maken. De abt *de* SAINT-CYRAN, ARNAUD, NICOLE, DE BARCOS, de bewoners van *Port-Roÿal*, eenige leden van het Parlement, aanzienlijke mannen, hooggeplaatste vrouwen grepen naar het heilloos zaad, hetwelk dit boek inhield, om het te doen ontkiemen en in de kerk uit te strooijen. Welke vreemdsoortige voldoening konden die mannen en die vrouwen vinden in leerstellingen, die het geweten in beroering brengen en tot wanhoop voeren? Het ware moeijelijk deze zonderlinge voorkeur te verklaren, indien men niet bekend was met de luimen des menschelijken karakters, dat zich somtijds hecht aan hetgeen het somberst en geheimzinnigst is. Doch hier kan de geschiedenis de verklaring geven dezer tegenstijdigheden, zonder dat het noodig zij de treurige zijde van ons wezen tot vraagbaak te nemen. Eenigen vormden zich van die voorstellen een bolwerk tegen hetgeen zij de verslapping der Jesuiten noemden; anderen zochten daarin een verzet tegen het gedrag eens konings, wiens opregte overtuiging hun niet onbekend was; sommigen zagen daarin een middel om de volksgunst te winnen, bijna allen eene gelegenheid tot opstand en een nieuw voorwendsel voor staatkundige woelingen, waaraan *Frankrijk* sedert maar al te lang gewoon was.

De Societeit van JESUS was de eerste, die het schandaal aan den dag bragt; een harer leden schond zelfs bij die gelegenheid de regelen der meest erkende regtschapenheid. Hij kocht den werkman om, die het boek drukte, om zich de blad-

zijden, die door ketterij besmet waren, te verschaffen, nog vóór dat zij in het licht gegeven waren. Dit was op eene onvoorzigtige wijze het uur van den strijd vervroegen. Met uitzondering van twee of drie handelingen van overdreven ijver, onder anderen een beleedigend vertoog van P. BRISATIER, is dit de eenige misslag, welke de geschiedenis in deze zaak aan de Societeit kan ten laste leggen. De billijkheid vordert nog te verklaren, dat deze, geheel persoonlijke, feiten de Societeit niet kunnen treffen. Zij heeft geschreven; zij heeft de nieuwe ketterij bestreden; zij heeft al hare hulpmiddelen en wettigen invloed aangewend, om een kwaad uit te roeijen, dat aan *Frankrijk* zulke bloedige wonden heeft toegebragt. De Kerk heeft haar de palm der overwinning gegeven in deze langdurige discussie, en zonder te treden in den twist der Thomisten en Molinisten, over de wijze waarop de genade in ons werkt, bekrachtigde zij door hare uitspraken de leer, welke de kinderen van IGNATIUS steeds verdedigd hadden en die niet anders was dan de hare.

Zonderlinge en opmerkenswaardige zaak! ofschoon de Societeit van JESUS de overwinning behaalde in eene zaak, welke alle andere zaken in belang overtrof, is er welligt geen strijd, die voor haar meer noodlottige gevolgen heeft gehad. Zij stond tegenover eene hardnekkige sekte, gewoon aan al de spitsvindigheden der chicane, uiterst hoogmoedig onder haren schijnbaren ootmoed, al de uitersten in zich vereenigende: nu eens leidzaam en enthousiastisch, dan weder hard en onbuigzaam; met degenen, die haar van dienst konden zijn, afdalende tot de schandelijkste toegevendheid, om haar doel te bereiken. Tot ongeluk voor de Jesuiten, of, om met meer waarheid te spreken, tot ongeluk voor de waarheid, verscheen een man, die den laster en de valsche aantijgingen tot een meesterstuk zou verheven hebben, indien een meesterstuk bestaanbaar was, wanneer het door het geweten en de rede wordt gedoemd. Met eene boosaardige sluwheid stortte hij den schimp met han-

den vol over zijne vijanden uit, die hij, met opzet hatelijk of belagchelijk maakte; hij was altijd bereid zijne pen tot het steken te scherpen, zelfs wanneer het de neteligste vraagstukken gold. Als krijgslist, was de taktiek behendig; de Jesuiten hadden de nieuwe sektarissen met de taal der rede bestreden; hen te beantwoorden was eene harde taak. De Jansenisten verwekten strijd in het vijandelijk leger; met de meeste zorg verzamelden zij wanklankige of veroordeelde stellingen, voortgebragt door onderscheidene theologanten der Societeit, van wie eenigen tot *Frankrijk* behoorden, de meesten vreemd waren aan deszelfs naam, zeden en gewoonten. De schuld van twee of drie individuën werd op eene lasterlijke wijze op allen geworpen. Het gebeurde zelfs, dat men aan het Instituut stellingen ten laste legde, waarvan de verantwoordelijkheid in geenen deele op hetzelve ruste, of dat men stelregels op deszelfs rekening bragt, welke het zelf veroordeeld had. Alles was voor den strijd geschikt, mits het slechts zekere wonden toebragt. Het waren ARNAULD en NICOLE, die het vergrootglas hunner uitgebreide kunde tot een zoo treurig einde gebruikten, en wanneer zij dan bouwstoffen gevonden hadden, welker nut door den haat vergroot werd, overhandigden zij den onafgewerkten dolk aan PASCAL, opdat deze er de punt van zou scherpen en in al het venijn zijns toorns doopen.

De hartstogtelijke bewoner van *Port-Royal* had in de *Provinciales* de teksten vervalscht; men trachtte ook de geschiedenis te vervalschen. Deze taak viel ten deel aan SAINT-MARTIN en aan GILLES D'ANSON, doch steeds onder de leiding van ARNAULD, wiens haat geene verpoozing toeliet. Onder den titel van *Morale pratique des Jesuites* bragten zij eene opeenstapeling van denkbeeldige wandaden aan het licht, met het doel, om de kinderen van den H. IGNATIUS voor te stellen als een genootschap, even schadelijk aan de Kerk als aan het tijdelijk gezag. Men zag hen tegelijk paarlenvisschers te *Cochin*, woekeraars en handelaren te *Carthagena* en in *Indië*, valsche

munters te *Malaga*, joden te *Genua*, afgodendienaars in het Hemelsche Rijk, ketters in *Japan*, aanvoerders van legers en souvereinen in *Paraguaÿ*, overal handel drijvende, bankeroetiers op vele plaatsen. Een masker van liefde overdekte dezen aanval, waartoe acht boekdeelen nog niet toereikend schenen. De schrijvers, toen nog hunnen naam verbergende, durfden God tot getuige roepen, dat zij tot deze handelwijs alleen waren genoopt door het verlangen om tot nut te verstrekken aan degenen, die zij wilden ontmaskeren, en door het opregtst leedwezen, van hen in zulke rampzalige banden gewikkeld te zien. Valsch medelijden, geveinsde droefheid, waardoor niemand, maar vooral niet degenen, tot welke men zich wendde, liet misleiden.

De walg, welken dit ellendig gewrocht veroorzaakte aan al degenen, wien nog eenig gevoel van kieschheid overbleef, was zoo groot, dat het Parlement, ondanks deszelfs geheime of openlijke vijandschap, zich niet kon weêrhouden hetzelve te veroordeelen om op het plein *de Greve* door beulshanden verscheurd en verbrand te worden. Het schandvlekte het, wij bezigen deszelfs eigen woorden, «als een zamenraapsel van een eindeloos «getal naar goedvinden verzonnen verhalen en ondergeschovene «stukken, alles met het voornemen om opzettelijk de Societeit «van JESUS en het gedrag der Jesuiten te belasteren: (comme «un ramas d'une infinité de mémoires inventés à plaisir et de pièces «supposées, le tout dans le dessein de décrier la Société de «JÉSUS et la conduite des Jesuites).»

De vernietiging van dit hatelijk gewrocht belette echter niet, dat het bestond en vruchten droeg. Reeds lang tracht men voordeel te trekken uit het axioma: Laster, laster, er zal altijd iets van overblijven.

Al de buitensporige of schandelijke onwaarheden, sêdert dien tijd tegen de Jesuiten bij een geraapt, zijn slechts de weerklank der *Provinciales* of der *Morale pratique*. Deze twee werken zijn als een ruim tuighuis, alwaar zotheid, onkunde,

ligtgeloovigheid, haat en laster ten allen tijde wapens hebben gehaald. Was de boosheid dom, dan nam zij ze zoo als zij waren; was zij berekenend en geletterd, dan bragt zij eenige veranderingen in vorm en kleur aan.

De heer CRÉTINEAU-JOLY heeft het aandeel der Jesuiten in dezen strijd, die bijna eene eeuw duurde, in elk van deszelfs tijdvakken, volkomen naar waarde beoordeeld. Zij doen zich voor ijverig, werkzaam, vredesgezind, rein in hunne zeden, vol waardigheid in hun gedrag, alle mogelijke toegeeflijkheid bewijzende voor zoover het de eigenliefde of de school geldt, maar vorderende dat de sektarissen zich aan het pauselijk gezag zullen onderwerpen. Zij schijnen wel zwak en vreesachtig in den strijd van schimpredenen; die zwakheid zelve strekt hun tot eer, omdat het gif der ironie en de wonde van het epigram nimmer met de christelijke liefde overeenstemmen; doch op het terrein eener kalme en beredeneerde discussie behalen zij al de voordeelen. Dit heeft de geschiedschrijver zeer oordeelkundig aangetoond. Ook heeft hij de tegenstrijdigheden, welke dit twistgeding oplevert, doen uitkomen. De Jansenisten laakten, door den mond van PASCAL, de priesters der Societeit van JESUS, omdat zij de zondaren op kussens lieten rusten; en terzelfder tijde zeide SINGLIN, het hoofd der bewoners van *Port-Royal*, die de leefwijze van den kardinaal DE RETZ met een stilzwijgende goedkeuring bedekten, aan de *galante* hertogin van *Longueville:* «personen van uwen «stand moeten zich vergenoegen met matig te leven, zonder «zich over te geven aan onthoudingen of gestrengheden, die even «gevaarlijk voor den geest als voor het ligchaam zijn.» PASCAL, ARNAULD beschuldigden de Jesuiten, van altijd de vreemdsoortigste bewijsredenen bij de hand te hebben om eene wandaad te wettigen: en in eenen brief, door den abt de SAINT-GERMAIN, hofpriester van MARIA DE MEDICIS, aan CHAMONTEL geschreven, zeide hij: «Hetgeen ik weet is, dat, op raad en magtiging van «JANSENIUS, een zekere ALPHESTON het ondernam om den kar-

«dinaal DE RICHELIEU te dooden; ook werd een musketschot «in het paleis te *Brussel* gelost tegen wijlen den heer DE PUY-«LAURENS; met welk schot onderscheidene personen konden ge-«dood worden, indien het werktuig, waarvan men zich be-«diende, niet zeventien van de twintig kogels verloren had, «wijl de drie overige drie menschen aan het hoofd kwetsten.» SIN-GLIN raadde de koketterie aan; JANSENIUS den moord; SAINT-CYRAN wees het middel aan om de voorschriften des evangelies zoodanig toe te passen, dat zij, volgens de beschuldiging, door PASCAL tegen de Jesuiten gerigt, een ieder konden tevreden stellen.

«Ik heb den heer de SAINT CYRAN hooren zeggen, zoo schreef de heilige VINCENTIUS A PAULO, «dat indien hij in een vertrek «waarheden had gezegd aan personen, die voor dezelve vat-«baar waren, en hij, naar een ander vertrek gaande, aldaar «andere personen vond, die er niet vatbaar voor waren, hij hun «het tegendeel zou zeggen.» Zulke bekentenissen waren waardig geboekt te worden. PASCAL, ARNAULD, SACY en NICOLE, de wrakers der verslapte zedetucht, werden door hunne eigene wapens bestreden. Indien de Jesuiten het komisch vuur van hunnen vijand gehad hadden, hoe zouden zij de lagchenden aan hunne zijde geschaard hebben! Zij veronachtzaamden of verachtten echter deze wederwraak.

Wij zullen eindigen met eene laatste bemerking, welke aan het schrander doorzigt van den heer CRÉTINEAU-JOLY niet ontsnapt is. Door behendige toegeeflijkheid wisten de sektarissen magtige vrouwen in hunne partij te lokken, om hen behulpzaam te zijn, hunnen naam wereldkundig te maken en aan hunne leer al de vermaardheid te geven, welke uit hare vlijt en haren ijver kon voorspruiten. Aldus kwamen de hertogin de LONGUEVILLE, de prinses DE CONTI, *mademoiselle* DES VERTUS, de moeders ANGELICA en AGNES ARNAULD bij hen hare praalzieke koketterie of muitzieke deugd in bewaring stellen. De vaders der Societeit van JESUS hebben zich altijd tot de mannen gewend ter ver-

breiding hunner denkwijzen. Zonder de tuschenkomst der vrouwen in het katholicisme te versmaden, hebben zij haar binnen de baak gehouden, welke God haar heeft aangewezen. Zij schijnen allen het voorschrift te beamen van den heiligen FRANCISCUS XAVERIUS, waarvan BOURDALOUE zoo gepast het denkbeeld heeft ontwikkeld in tegenwoordigheid van mevrouw DE MAINTENON. De wijsbegeerte der XVIIIe eeuw, de bewoners van *Port-Royal* nabootsende, heeft hare EGERIA's gebad, altijd bereid haren lof te bezingen. De DU DEFFANT, de D' ESPINASSE, de SAINT-JULIEN, de maréchale de LUXEMBOURG en de GEOFFRIN, wedijverden in verstand te harer eer. Zag men ooit de Jesuiten tot zulke kuiperijen afdalen? En nogtans zullen de Jansenisten en filosofen van alle tijden nooit ophouden de zedeleer der Jesuiten verachtelijk te maken. Zie daar de regtvaardigheid der partijen.

Uit de *Ami de la Religion.*

BERNARD OEVRBERGS Bijbelsche Geschiedenis (ten gebruike van kerk en school) verkort, en met aanmerkingen op hooger gezag, verrijkt, door *Georg Kellerman*, kanunnik, Deken der H. Ludgerus-kerke, (*Munster* 1842.) ten dienste der vaderlandsche jeugd, met goedkeuring, vertaald door *P. A. Camper* Mr. der Wijsgeleerdheid, leeraar der letteren. Eerste stuk. Oud verbond VIII en 149 blz. — Tweede stuk. Nieuw verbond 145. — 12°. *Deventer*, *J. W. Robijns*, 1845.

Wij danken den heer CAMPER, dat hij er zich toe verledigd heeft, om, hetgeen door den waardigen KELLERMAN uit het werk van den beroemden OVERBERG zamengetrokken en met eenige aanmerkingen verrijkt werd, in het hollandsch over te bren-

gen. Het is een werkje van kleinen omvang, maar dat groot nut stichten kan; wij wenschen derhalve dat onze aankondiging tevens voor eene aanbeveling gehouden worde. Ofschoon geen eigenlijk leerboek der Bijbelsche geschiedenis zijnde, bezit het, als leesboek, voor de jeugd, onmiskennelijke verdiensten. De voorstelling, die tafereelsgewijze voortgaat, — het boekske is in lessen ingedeeld — is levendig, snel, eenvoudig fiksch; — het verhaal onderhoudend, en aangenaam aantrekkelijk. Niemand, zelfs die de geschiedenis uit hare bron heeft leeren kennen, zal zich in dit boekje vervelen. Mogen vele ouders en meesters het den hunnen in handen geven; mogen vooral ook de Eerwaarde Heeren geestelijken hetzelve verspreiden. Dat de vertaling geslaagd is, — gelijk men van den heer CAMPER verwachten kon — meenen wij reeds genoeg te kennen gegeven te hebben. De correctie laat op enkele plaatsen nog te wenschen overig: doch de uitvoering is beter dan van vele gewone schoolwerkjes. Moesten wij eenige bedenking opperen, wij zouden bescheiden vragen: of niet hier en daar, waar toch het aanhalingsteeken op de woorden zelve der H. Schrift schijnt te wijzen, de vertaling wat te vrij en afwijkend geworden zij?

LETTERLOVER.

HET KORT GEVECHT VOOR TURIN.

(**Fragment van een heldendicht**)

. . . . . .

Hier snelde hun op eens een troep verspiedren tegen:
«De vijand was gezien! De vijand, voor zijn wal,
«Stond tot den slag geschaard, onnoemlijk in getal!»
De vijand! galmde 't nog en liep door de gelederen,
Toen reeds de veldheer vliegt, en men zijn wittè vederen
Door 't landschap golven ziet naar 't wenden van zijn draf.
Hij is met CLAUDIUS weer op verkenning af;
Hij acht het veilig, ook met weinig Batavieren,
Tot onder 's vijands oog zijn snuivend ros te stieren.

Een krijger, van wiens roem nog 't Afrikaansche strand
Gewaagde, ZENA was 't, die 't hier voor 't vaderland,
Voor *Rome*, voor de Goôn, met CONSTANTIJN zou wagen.
Zijn ijver mogt voor 't minst die heil'ge namen dragen,
Hem zelven deerde 't niet; wat 's hemels haat of gunst
Bezorgde, wist hij min dan d'edle wapenkunst.
Slechts 't overmatig loon, in 't dienen der belangen
Eens dwing'lands, hem bereid, van niemand af te hangen
Bij 't zorg'loos rijksbestier — was doel van zoo veel moed.

Met schrander overleg had hij zijn' oorlogsstoet
Geschaard; aan 's legers spits vertoonde zich in 't wapen
Een drom van ruiteren, die, als uit staal geschapen,
Geen leden hadden dan met harnas overdekt.
Van ijzer is de borst, die 't paard met schuim bevlekt,
Van ijzer 't voorhoofd, dat omhoog blinkt zonder manen;
Verschrikbre beelden die bewegen, zou men 't wanen,
Geen strijders wien het zwaard een' ziel ontrooven kon.
De voetknecht, die 't van hen in aantal tienmaal won,

Sloot achter op, maar liet zijn staag gevolgde scharen
Staag wijder uit in 't veld en wederzijds ontwaren.
Een driehoeks scherpen vorm bood 't leger aan 't gezigt,
En wie 't van 's vijands muur beschouwde, dacht welligt
Aan den gedrongen hoop, in blijder oogenblikken
In 't schouwhurg rond vergaard, die rij op rij gaat schikken,
En in één punt verengt van boven naar beneên;
Of als een zonnestraal de ruiterspits bescheen,
Aan d'ijzren scheepssneb, die bij 't dreigend voorwaarts steken,
Door riem en stroom gevoerd, gereed is in te breken
Op 's vijands kielen, en te scheuren wat weerstaat.
Ook dit was ZENA's doel; als d'eerste krijgstromp gaat
Aan 't schat'ren, moet die drom met uitgevierde toomen
't Vijandelijk gelid doorbreken en doorstroomen,
Dan wenden met een zwaai om 't in den rug te slaan,
De voetbende op dat pas verbreedend voorwaarts gaan,
't Omvleuglen, en de dood zoo veler kruisaanbidderen
Zou 't eind des oorlogs zijn, die *Rome* had doen sidderen.

Dan 't wel voorzien gevaar wordt van een' held veracht;
En kloeke CONSTANTIJN, die weet waar 't hem verwacht,
Hij weet een krijgsplan ook om 't tijdig af te wenden.
«Gij CLAUDIUS» sprak hij «met uwe ruiterbenden,
«Zult in 't geslagschaard heer ter regterzijde staan.
't Eenslui dende bevel werd CLODION gedaan:
Aan 't hoofd der Trevirers, die 't Gallisch strijdpaard teugelen,
Moet hij de linkerzij behoên voor 't overvleugelen.
Kon 't standpunt voor den vorst nog twijfelachtig zijn?
Waar 't hoogst gevaar bedreigt is plaats voor CONSTANTIJN.
Hij, midden in zijn heer, wil, op het toomloos loopen
Dier ruit ren, zijn gelid doen wijken, in een open
Hen vangen, en hen dáár van eig'ne wapens stijf,
Als ingesloten wild gaan storten op het lijf.
Een raad van POLYMEED, met geestdrift aangenomen
Deed 't opgevatte plan tot meer volmaking komen.
«Zie,» sprak hij: «veldheer! Zie dat blinkend ijzer aan.
«Moet uwer krijgren zwaard daar krom en stomp op slaan?
«Geef knodsen aan hun' vuist, laat hen met legerpalen
«Dien stijfverstaalden hoop verplett'ren en vermalen;
«Dit wapen is 't alleen dat tegen monsters past!»
't Ging aan. Reeds hebben naar des keizers hoogen last
Er duizenden de knods tot krijgsgeweer verkregen,
Spoedt ATREBAS er bij zijn strijdros afgestegen,
En plaatst, en schaart zich 't volk, en staat de ruiterij
Te trapp'len in 't gelid aan 'slegers wederzij.

Maar de Aartsverleider had de krijgskans mée berekend.
Helaas! geen rampen, neen! de voorspoed, 't hart verweekend,
Die 't opent door zijn vreugd, 't benevelt door zijn waan,
Biedt immer 's afgronds list een vrijer toegang aan.

Een aad'laar stijgt er op uit 's vijands vestingwallen;
Een ander achter 't heer des keizers: ijlings vallen
Ze, boven 't veldruim dat nog de oorlogsrijen scheidt,
Elkander krijschend aan. 't Geroep eensklaps verbreid,
Wordt even snel gevolgd van een verwonderd zwijgen.
Men wijst, men staart omhoog, ontziet naar d'aam te hijgen;
Twee legers staan verstijfd! en uit de krijgstrompet,
Die meer dan een heraut had aan den mond gezet,
Komt teeken noch geluid voor d'aanval hem geboden.

Boosaardig was 't gediert ten tweestrijd zaam gevloden;
Met kop, met klaauwen, met de wieken, slag op slag,
Ging 't op elkaar te weer! 't Gepluimt stoof door den dag,
En 't bloed droop neder! — Hoe, bij 't rijzen en bij 't dalen,
Bij 't draaijen om en om, bij 't her en derwaarts dwalen,
Herkend wie beider uit de vestingwallen rees?
Waar niet elk strijder, dien bij beurten hoop of vrees
Dèed sling'ren, en gestage onzekerheid bleef prangen,
Met onverzaadbren blik aan 't schouwspel blijven hangen.
Wee! die 't bediedsel hun van 't godendom verleend
Ten kwade had gekeerd door boogschot of gesteent.
In 't eind, een half gewaagde kreet gaat op.... ja wijken
Moet ZENA's adelaar! Hij vlugt, en beide strijken
De vesting overheen als pijlen uit 't gezigt.
Heel 's keizers leger, hand en wapens opgerigt,
Vervolgt hen met geschreeuw! 't Ging rollend door de wolken,
Als of die JUPITER, wien 't bijgeloof der volken
Met onweer wapent, zijn gevogelt achteraan
In d'open wagen voer, waaruit de donders slaan.
«Ons is de zegepraal! wij nemen 't gunstig teeken
«O Goden van U aan! Uw hulp is ons gebleken!
«Heil! heil!» zoo galmde 't rond. Ook CONSTANTIJN helaas!
Hij sprak van Goôn, en zoo, bij 't lasterlijk geraas,
De zware godsdiensttwist in 't heer nog niet ontbrandde,
't Was ZENA slechts, die haar voor 't oogenblik verbande;
Daar hij, na wel ter tijd der vogelen gevecht
Van Christen tooverkunst door hem was uitgelegd,
Het sein gaf, en zijn drom van ruit'ren in deed jagen.

Een waterstroom gelijk, die uit 't gebergt geslagen
Al klatrend voorwaarts stort, en plassend over 't veld

De stralen vliegen doet van 't licht waarin hij snelt:
Zoo klonk en blonk en woelde op hobbelende paarden,
't Geharnast volk vooruit. De krijgers die 't ontwaarden
En 't komen zagen in dien onbehouwen draf,
Verstoven hier en ginds als 't opgewaaide kaf.
Triumf! triumf! zoo galmt reeds ZENA's stem, wiens scharen
Met uitgebreid gelid, door 't ruime slagveld varen,
Dan 't strijden ving eerst aan. Door 't open heer gejaagd,
Daar stuit zijn ruiterij! Aan alle kanten daagt
't Verschrikkelijk geweer: de paal en boomknods slingeren
Ontelbaar opwaarts in Germaansch gespierde vingeren,
En pletteren dien hoop van opgezet metaal.
Wat baat hier speer of schild? Wat puntig zwaardenstaal?
Kon met dit wapentuig voor 't minst men 't lijf verweren!
Vergeefs is 't; naauw in staat zijn strijdros te beheeren,
Verward, verdrongen, in zijn platen vastgesnoerd,
Heeft geen der ruiteren magt dat hij zijn leden roert.
De knodsen gaan vast voort, staag heviger, staag wreeder;
En duizend slaan er op, en duizend slaan er neder;
Het bonst en knettert, en hun woeden op deez' schaar
Bij 't slaan en steigeren der paarden, door elkaar
Aan 't tuimlen langs den grond, met stroomen bloeds bespogen,
Stelt geen gevecht meer, maar een dierenslagt voor oogen.

Strijd was 't een oogenblik waar der Bataven moed
Voor d' overmagt niet zwichtte, of CLODION verwoed
Aan 't hoofd der Trevirers den vijand tegenrende.
Maar toen een ruitrentroep ter vlugt den teugel wendde,
Streek plotslings ZENA's vaan, wierp elk van schrik vermand,
Bij 't hielen keeren, zwaard en wapens uit de hand;
En als de stopplen, die bij 't dartel windenwaaijen
Een tijd lang op het veld in wervelkringen draaijen;
Maar, als een stijver vlaag zich opheft, ze ijlings heen
Gestoven, al te zaam gaan vliegen achtereen,
En regenen langs 't vlak der afgemaaide gronden:
Zoo, na de worsteling waarin ze een wijl weerstonden,
Zag men deez' strijderen verstuiven over 't veld:
En hopman en soldaat verward door een gesneld,
En gouden adelaars en vaandelen en veeren
En midden in een jagt van glinsterende speren,
't Verwilderd oorlogspaard, dat zonder rijder holt,
En doôn en wapens treedt op 't slagveld neergerold.

C. B.

INGEKOMEN BIJDRAGEN

TOT EEN EERE-GESCHENK AAN ZIJN HOOGW. MSGR. GROOFF.

Bedrag van de vorige opgave	*f* 28,00
Van den Hoog Welgeh. Heer Baron ** te Z.	- 50,00
Van den Wel Eerw. heer v. D.. . . .	- 2,60
Van den WelEerw. heer v. B.	- 10,00
Van eenige dienstboden	- 2,00
» Mejufvr. A. D. .	- 3,00
» den WelEerw. heer K. te B.	- 10,00
Van N. N. te U. . .	- 3,00
» den WelEerw. heer B. te L.	- 2,60
Van den WelEerw. heer v. B. te H. . . .	- 3,00
Van den WelEerw. heer N. N.	- 3,00
Van den WelEerw. heer Past. van *Oegstgeest* en eenige zijner gemeentenaren . . .	- 42,75
Van den WelEerw. heer P. te H.	- 10,00
Van Mejufvr. R. te R.	- 2,37½
» eenige dames te *'s Hage*	- 30,00
Van N. N.	- 2,50
» N. N.	- 2,50
» den WelEerw. heer P. te O. Z. . . .	- 1,00
Van den WelEerw. heer F.	- 0,50
Van F. M.	- 0,25
» J. v. V. . . .	- 1,37½
» de familie J. te Z.	- 2,25
» eenige diensthoden te W.	- 3,30
Van een gepensionneerd ambtenaar te *'s Hage*.	- 2,50
Van J. F. C. ibid. .	- 1,00
» M. B. » . .	- 0,50
» B. C. » . .	- 0,50
» J. B. » . .	- 0,50
» J. H. J. » . .	- 0,25
» M. C. E. van O.	- 0,25
» M.v.K.en kinderen	- 0,25
» eenige heeren studenten	- 24,00
» drie dienstboden.	- 1,00
» een R. K. Pr. te N.	- 3,00
» C. H. te *Utrecht*.	- 3,00
» eenige katholieken	
Transporteren	*f* 252.70

Transport	*f* 252.70
te *Utrecht*	- 4,50
Van N. N.	- 1.00
» B.	- 1.00
» S. C.	- 0.50
» eenige geestelijken te *Leiden*	- 12.00
Van J. v. E. . . .	- 0.25
» eene vereeniging van H.H. Studenten.	- 15.00
Van een huisgezin te V.	- 7.00
» een vriendenkring te H.	- 5.00
Van den WelEerw. heer W. te B.	- 1.50
Van den WelEerw. heer kapellaan te B. . .	- 2.60
Van een R. K. Pr. te H.	- 2.00
» den WelEw. heer B.	- 1.00
Van den WelEerw. heer M. te D	- 2.60
Van eenige heeren studenten	- 25.00
Van S. H. te V. . .	- 1.65
» den WelEerw. heer F. te H.	- 1,50
Van den WelEerw. heer F. te D.	- 2.60
Van het R. K. Leesgezelschap te *Bodegraven* en *Zwammerdam*. .	- 10.97
Van eenige katholieken te *Harmelen* . . .	- 4.35
Van N. N. te *Utrecht*.	- 1.00
» J. bij *Utrecht* . .	- 1.50
» de jonge heeren der R. K. Kostschool te *Bodegraven*	- 4.00
Van eenige katholieken te S.	- 15.00
Van eenige katholieken te L.	- 7.50
Nog ingekomen door den Eerw. H. pastoor van *Oegstgeest* . .	- 5.00
Van N. N. te Lissen .	- 2,00
» den Eerw. Heer v. B. te U.	- 3,00
Van de Heer W. te 's Hage	- 2,00
Van de heer H . . .	- 3,00
» de heer van H . .	- 1,00
» de Dames L . . .	- 2,00
» P. P. te *Soetermeer*.	- 2,00
Totaal .	*f* 403.72

Opgave van het ontvangene door den Heer H. A. ZWEERS te *Amsterdam* (1).

N. N. Uit *Zaandam* . . .	*f* 1.00	N. N.	*f* 1.50
F. W. Coupon	- 3.96	W. C.	- 3.00
H. K.	- 5.00	Van diverse	- 2.65
H. A S.	- 2.00	S.	- 10.00
Leden van het Zang Collegie R. K. Kerk de Zaaijer te *Amsterdam*	- 25.00	Dienstmeisje	- 0.50
		Onbekend	- 1.00
A. H.	- 1 00	Van P. te E.	- 3.00
D.....	- 3.00	Van P. te L.	- 1.00
Van een Katholijk huisgezin	- 5 20	P. F. S. Pastoor te A. . .	- 10.00
N. N.	- 1.50	J. F. S. te A.	- 3.00

(1) Deze bijdragen zijn ook gedeeltelijk reeds medegedeeld in den *Noord-Brabander*, nº. 62.

GREGORIUS XVI.

De tijding van het overlijden des heiligen Vaders GREGORIUS XVI, heeft de gansche Katholieke Kerk in droefheid gedompeld. Zij verliest in Hem een deugdzaam en geleerd Opperhoofd, wiens pontificaat van zestien jaren onder de belangrijkste der geschiedenis moet gesteld worden, en wiens nagedachtenis in zegen zijn zal tot in het jongste geslacht.

MAURO CAPPELLARI werd den 18 September in het jaar 1765 te *Belluno* in den Venetiaanschen staat geboren. Vroegtijdig legde hij zich met allen ernst toe op de klassische en natuurlijke wetenschappen, waarvoor hij immer met liefde bezield bleef. De rigting evenwel, welke hij reeds vroegtijdig in het kerkelijk leven had genomen, bepaalde naderhand zijne studiën meer uitsluitend tot de theologische en daarmede in verband staande wetenschappen. Het kloosterleven, in de orde der *Camaldoli*, omhelsd hebbende, onderscheidde hij zich zoo wel door zijn streng en voorbeeldig leven, als door zijne talenten. Hij was daarom al spoedig de lieveling van zijne oversten, en vooral van zijnen

Professor in de godgeleerdheid, die een bekeerde, vroeger hooggeplaatste Protestant was, en die, na zijne bekeering, in de orde der *Camaldoli* zijne dagen aan God en de godsdienstige wetenschap toewijdde. De jeugdige CAPPELLARI sloot aan zijnen geliefden leermeester de oogen, nadat hij, kort te voren, eene niet onduidelijke zinspeling van hem had gehoord over zijne toekomstige grootheid in de Kerk Gods op aarde. Hoewel wij hier aan geene goddelijke ingeving noodzakelijk behoeven te denken, is het nogtans opmerkenswaardig, dat de voorzegging van den heiligen man is vervuld geworden, en daarom maken wij er hier melding van. GREGORIUS XVI sprak, zoo dikwijls de gelegenheid zich daartoe aanbood, ook nog immer met zigtbare aandoening en de teederste gevoelens van ware hoogachting over zijnen dierbaren Professor. Hoe zeer overigens het gevoel van erkentelijkheid jegens zijne opvoeders in de wetenschap Hem immer bijbleef, zelfs op de hooge plaats, waartoe Hij werd verheven, daarvan was Schrijver dezes getuige, toen hij in het jaar 1835 den reeds grijzen GREGORIUS zijnen voormaligen Professor in de physiek, Msgr. TRAVERSI, tot Bisschop zag wijden; iets, hetwelk zeer zeldzaam plaats vindt en steeds als een blijk van buitengewone toegenegenheid in eenen Paus jegens den *consecrandus* beschouwd wordt.

MAURO CAPPELLARI werd daarna tot Professor in de godgeleerdheid benoemd in het klooster van zijne orde te *Rome*, waar hij eenige jaren met de grootste onderscheiding zich van zijne zeer gewigtige taak kweet. Zijne verdiensten bleven niet lang binnen de muren van het klooster op den *Monte-celio* verborgen. Zijn geleerd werk «il trionfo della santa sede e della chiesa,» dat hij op het einde der vorige eeuw in het licht gaf, en even zoo zeer zijne publieke, in een of

nder geleerd genootschap voorgelezen, verhandelingen en gehoudene disputen, deden hem weldra als een geleerde van diep doorzigt en uitstekende bekwaamheden kennen. Eindelijk werden die verdiensten beloond door LEO XII, die den nederigen, maar geleerden religieus tot de waardigheid van Kardinaal verhief den 13 Maart 1826. Hij werd daarna Prefect van de Congregatie der Propaganda, welke waardigheid hij behield tot dat hij, na den dood van PIUS VIII, tot Paus werd gekozen op den 2 Februarij 1831. Uit hoogachting voor den H. GREGORIUS *den Groote*, wien hij als abt in het klooster op *Monte-celio* reeds vroeger, middellijk, was opgevolgd, noemde hij zich GREGORIUS, den zestiende van dien naam in de rij der Pausen. Als Prefect der Propaganda had de Kardinaal CAPPELLARI groot deel in de onderhandelingen van den H. Stoel met den Koning der *Nederlanden* tot het sluiten van een concordaat, dat in het jaar 1827 tot stand kwam.

GREGORIUS veranderde niets in zijn bijzonder leven nadat hij op den pauselijken troon was verheven. Zijn tafel was eenvoudig als in het klooster, zijne legerstede een stroozak; in alles was Hij verstorven, eenvoudig tot in het ameublement zijner woonkamer, waar volstrekt niets prachtigs, noch buitengewoons gevonden werd. Dáár besteedde hij zijne lange dagen aan de menigvuldige en uiteenloopende werkzaamheden, welke aan het pontificaat zijn verbonden. Gewoonlijk was de eenige uitspanning van zijne dagelijksche bezigheden eene namiddag-wandeling in de tuinen van het paleis, waar hij, naar gelang van het jaargetijde, zich ophield. Hij werd dan vergezeld door een of twee zijner kamerheeren, en gedurende den tijd van één uur wist hij dan alle zorg ter zijde te stellen, om zelfs degenen, die hem vergezelden, aangenaam te onderhou-

den en door eene gepaste uitspanning te verkwikken. Zelden maakte hij eene wandeling in of buiten de stad, maar gebeurde het, dan keerde hij nimmer in zijn paleis terug, zonder of blijken van zijne weldadigheid te hebben achter gelaten, of in een of ander liefdadig gesticht zijne belangstelling te hebben getoond voor het welzijn der noodlijdenden, of in de godsdienstige opvoedings-verblijven tot deugd en ijver voor de wetenschap te hebben aangemoedigd. De schrijver dezer regelen spreekt uit eigen bevinding, en haalt hier als bewijs voor het laatste alleen dit aan, dat GREGORIUS, weinige maanden na zijne verheffing op den pauselijken troon, zich in persoon naar het collegie der Propaganda begaf, om er den jeugdigen leerlingen eigenhandig de in het studie-jaar behaalde prijzen uit te deelen; hetgeen met eene hartelijke en opwekkende toespraak vergezeld ging. Eene andere maal bezocht hij hen op het *Tusculum*, waar zij den vacantie-tijd doorbragten, hield zich den ganschen dag op het allerminzaamst met hen bezig, en achtte het niet beneden zich met die jongelingen, uit alle werelddeelen vereenigd, het middagmaal te gebruiken.

Maar voornamelijk verdient GREGORIUS eene eerste plaats in de geschiedenis van Gods kerk op aarde om zijn rusteloos streven naar de vervulling van die pligten, welke Hij als zigtbaar Hoofd en het middenpunt dier kerk had. Wij kunnen hier dat streven en werken van den onsterfelijken Paus niet eens oppervlakkig doen kennen. Het vordert boekdeelen; en, wij vertrouwen het, gelijk INNOCENTIUS III, GREGORIUS VII, LEO X, PIUS VI, VII en VIII, LEO XII bekwame geschiedschrijvers hadden, zoo zal ook het Pontificaat van GREGORIUS XVI eene geleerde hand vinden, welke het veelomvattende van de werkzaamheden dezes grooten Pausen aan het nageslacht zal bekend maken.

Wij moeten ons vergenoegen met eenige weinige punten te raken.

Hoe men ook over het Pausschap denke, de billijkheid vordert, dat men in de beoordeeling van eenen Paus zich op zijn standpunt stelle, en van dáár den kring zijner werkzaamheden, zijnen invloed en zijn streven overzie. De Paus is het Hoofd en het middenpunt der Katholieke kerk en eenheid. Als zoodanig wordt hij door millioenen van geloovigen, hoezeer zij ook onderling in nationale gebruiken en zeden mogen verschillen, in alle werelddeelen erkend en geëerd; de Katholieke Chinees eerbiedigt in Hem zijnen geestelijken Vader, zoo wel als de Amerikaan, of de Ier, of de onlangs bekeerde Nieuw-Zeelander. En de Paus wederkeerig als het zigtbare Hoofd van het groote verbond der liefde, zoo als de H. IGNATIUS van *Antiochien* het reeds noemde, omvat allen in de eenheid van geloof als zijne Hem, door CHRISTUS zelven, toevertrouwde kudde. Voor en over die kudde moet Hij waken, opdat haar onverhinderd en in waarheid de verlossing in CHRISTUS, naar alle rigtingen heen, worde toegeëigend. De bewustheid van dezen zijn hoogen roep doet Hem vooreerst waken voor het algemeene goddelijke geloof, opdat het in zijne eenen onveranderlijkheid door geene nieuwe menschelijke leer worde ontreinigd; vervolgens over de kerkelijke tucht, opdat zij door geene, buiten het kerkelijk gezag liggenden eigendunk of subjectiviteit worde veranderd of misacht, dewijl zij met de leer zelve onafscheidbaar is verbonden; en eindelijk over het gansche bestuur der algemeene kerk zoowel als, geëvenredigd, van elke bijzondere, opdat de hierarchische orde overal en in alles worde gehandhaafd.

Hoeveel gewigtigs nu behoort niet, onder elk dezer opzigten, tot de geschiedenis van GREGORIUS pontificaat!

Wat de leer betreft, hier maakt het voorgevallene met DE LA MENNAIS en het *La mennisme*, gelijk later met het *Hermesianisme*, op zich zelf het onderwerp uit van eene belangrijke geschiedenis, waarin de ijver, moed en standvastigheid van GREGORIUS treffend uitkomen. Hoe menige schoone bladzijde zal zijne geschiedenis niet behelzen, wanneer, tegen over de kuiperijen der dwaling en de plooijen, welke zij aannam, de opene en vaste handelwijze van GREGORIUS zal geteekend worden! Welk diep gevoel van zijn verheven roep ligt alleen in het woord, dat hij, bij eene eerste ontmoeting, toesprak aan de twee afgevaardigden van de Hermesiaanche partij: «Spero vos haud Romam «venisse ut sanctam sedem doceates, sed ut edoceamini ab «ea. — «Ik vertrouw, dat gij niet naar *Rome* zijt gekomen «om den heiligen Stoel te onderwijzen, maar om door hem «onderwezen te worden.» Deze schoone woorden getuigen hoe diep hij doordrongen was van het wezen der Katholieke Kerk en van zijn ambt, en hoe hij ook de kennis van dat wezen veronderstelde in hen, die er aanspraak op maakten opregte Katholieken te zijn. Hoe hij daarna niet minder grootheid van ziel dan edelmoedigheid en teedere deelneming in het lot van de Russische Grieksch-Katholieken aan den dag legde, toen het geloof dier ongelukkigen door den autokraat gewelddadig werd aangerand, is wereldkundig. En hoe hij geene geoorloofde pogingen onbeproefd heeft gelaten om het dierbaarste onderpand aan die door materieel geweld gedwongen afvalligen terug te doen geven, zal eenmaal de onpartijdige geschiedenis met den verdienden lof melden.

Met niet minder lof zal zij melden hetgeen GREGORIUS voor de handhaving der kerkelijke tucht en der vrijheid van het kerkelijk bestuur, zoowel in de Keulsche en Po-

sensche zaak, als in de Spaansche en Portugeesche kerken heeft verrigt. Hoewel zijne pligtmatige bemoeijingen en zijne zuiverste bedoelingen in die zaken dikwerf zijn miskend, het nageslacht zal daarover een regtvaardiger oordeel vellen dan het blinde vooroordeel, de partijgeest en het eigenbelang van velen zijner tijdgenooten geveld hebben.

De zorg van GREGORIUS bepaalde zich echter niet alleen tot *Europa* maar strekte zich uit tot in de andere werelddeelen. Een schisma, dat in de *Indiën*, welke vroeger door *Portugal* beheerscht werden, op het punt was van uit te breken door de kortzigtige bemoeijingen van eenige Portugeesche priesters, werd voorgekomen door de wijze en krachtige maatregelen van den Paus. Uit *Abyssinie* ontving hij eene legatie van aanzienlijken en opende onderhandelingen, welke tot eene vereeniging dier Kerk met de Katholieke konden leiden. En die onderhandelingen hebben reeds vruchten gedragen. Herhaalde malen zond hij zijne Legaten naar *St. Domingo* in *Amerika*, eerst den beroemden Msgr. ENGLAND, en, na diens overlijden, den bekenden bisschop van *Cincinnati* Msgr. ROSATI. Nieuwe bisdommen rigtte hij op in de *Vereenigde Staten*, in *Algiers*, *Ierland* en nieuwe vicariaten in *Engeland* en in de *Indien*. In 't kort, waar gedurende de laatste zestien jaren de zuiverheid van het geloof werd bedreigd, waar de vrijheid der Kerk werd aangerand, waar haar bestuur werd belemmerd, — waar haar inwendige bloei en leven kon worden bevorderd, waar aan hare eenheid grootere vastheid kon worden gegeven, waar aan haar geheel meer kracht en luister kon worden bijgezet, daar werd de werkzame ijver van GREGORIUS gekend en zijn wijs en krachtig bestuur ondervonden.

De werkkring echter van den Paus is niet alleen de Kerk in haar eigen wezen en bestaan, maar ligt ook daar

buiten. De Kerk toch beschouwt zich zelve als goddelijke instelling, waardoor de verlossing in CHRISTUS tot aan het einde der eeuwen wordt verwezenlijkt in de menschheid, en daarom tracht zij gestadig die verlossing ook hun toe te eigenen, welke nog buiten haar zijn. Wie niet tot de Kerk behoort, behoort ook niet tot CHRISTUS. De woorden van CYPRIAAN, «qui ecclesiam non habet matrem Deum non «potest habere patrem,» zijn de uitdrukking van het zelfbewustzijn der Kerk van alle eeuwen. Daar echter de verlossing voor allen is, rekent de Kerk het zich tot een duren pligt, of de afgevallenen wederom tot de eenheid terug te voeren, of de ongeloovigen in het algemeene heil te doen deelen. En hier wederom is het de Paus, als het zigtbaar Opperhoofd der Kerk, waarvan alle werkzaamheid ten dezen uitgaat.

Hoe zeer nu GREGORIUS XVI met onvermoeiden ijver steeds werkzaam was voor de uitbreiding van het geloof en voor den terugkeer van hen, die uit de Kerk waren uitgegaan, daarvan getuigen zijne bijna ontelbare *constitutien, breven, decreten, bullen* en *Apostolische brieven*, waardoor hij of nieuwe vicariaten oprigtte in de afgelegenste landen, of zendelingen in hunnen arbeid aanmoedigde, of gelukwenschingen aan de bekeerden toezond. Wij houden het voor het roemrijkste van zijn pontificaat, wat hij voor de Missien, vooral onder de ongeloovigen in *China*, in *Nieuw-Holland* en de eilanden der groote *Zuid-Zee*, in *Afrika Amerika*, in *Arabie* en elders heeft verrigt. Men sla een blik in het laatste deel van het «*Bullarium pontificium sacrae congregationis de propaganda fide; Romae* 1841» en men zal verbaasd staan over de talrijke en gewigtige besluiten en verordeningen door GREGORIUS uitgevaardigd tot vestiging, uitbreiding en behoud der Missien. Wij kunnen

in geene bijzonderheden gaan, hoe gaarne wij ook eenige uittreksels zouden mededeelen aan onze lezers van brieven, welke hij of aan heidensche vorsten ter aanbeveling van zijne zendelingen schreef, of aan nieuw-bekeerde hooggeplaatste personen rigtte, om hen met die bekeering geluk te wenschen. Een geval mogen wij echter niet met stilzwijgen voorbijgaan.

GREGORIUS had eenige Fransche zendelingen naar de Gambier-eilanden gezonden om die volken te bekeeren. Na weinige jaren was geen heiden in die eilanden meer te vinden. De vorst nam den naam van GREGORIUS aan en zond, ten blijke van zijne regtzinnigheid, den laatsten afgod, die uit de algemeene vernieling was overgebleven, den Paus ten geschenke, hem tevens een en ander berigtende nopens den toestand en de werkzaamheden zijns volks in betrekking tot de godsdienst. De heilige Vader antwoordde met eenen minzamen brief. «Wij kunnen het met geene woorden «uitspreken» — zoo schreef hij — «hoe zeer ons hart van «vreugde is vervuld geworden door de letteren van uwe «Hoogheid. Niets aangenamers, niets konden wij vuriger «wenschen, dan wat gij ons meldt van de bekeering uws «volks tot de Katholieke Kerk; van uwen ijver voor de gods«dienst van CHRISTUS JESUS, die onder u zelfs in openbare «omgangen wordt aangebeden en vereerd, en wien gij eenen «steenen tempel gaat toewijden; van de godsvrucht, welke «u bezielt jegens de Moeder des Heeren MARIA, welke gij «uwe moeder noemt, en wie gij tot bijzondere beschermster «van uw land hebt verkozen. Waarlijk waren ze schoon de «voeten van hen, die u den vrede hebben verkondigd, de «blijde boodschap gebragt, daar hun arbeid zulke rijke «vruchten heeft gedragen. Wij wenschen derhalve van gan«scher harte geluk aan u, en uw geheel volk, dat God u

« zijne barmhartigheid heeft betoond. Het is daarom regtma-
« tig, dat gij de grootheid en goedheid prijst van Hem, die u
« uit de duisternissen tot zijn wonderbaar licht heeft geroe-
« pen. En dewijl gij nu licht zijt in den Heer, wandelt dan im-
« mer als kinderen des lichts, overvloeijenden van alle goed
« werk, en u verheugenden in de hope, dat uw loon overmatig
« groot zijn zal in den hemel. Voor u danken wij God uit het
« diepste onzer ziel: en zijn u en uw volk indachtig in onze
« smeekingen en gebeden dag en nacht, en bidden den Vader
« des lichts en der barmhartigheid, dat Hij, om de verdiensten
« van zijnen beminden Zoon en op de voorspraak van zijne
« allerheiligste Moeder MARIA, u bescherme onder de schaduw
« zijner vleugelen, en u beware als zijn oogappel»...

Zoo schreef GREGORIUS aan hem, die gedoopt was en in de christelijke Kerk opgenomen door eenen zendeling, welke hij zelf had gezegend en gezonden. (1) En al wie het geluk heeft gesmaakt met hem zich te onderhouden, zal in de aangehaalde woorden den zachtmoedigen, den gevoelvollen en godvruchtigen Paus gemakkelijk herkennen.

Wat eindelijk het tijdelijke bestuur van GREGORIUS betreft, als Vorst was hij misschien te zeer geneigd tot toegevendheid. Onder staatkundige beroeringen werd hij tot den troon verheven, en de eerste dagen reeds zijner regering kenmerkten zich door de woelingen, welke het uitvloeisel waren van de kuiperijen en revolutionnaire inzigten van geheime genootschappen. Krachtigere maatregelen dan die genomen werden; minder inschikkelijkheid, minder raadplegen van zijne zachtmoedige en vredelievende gezindheid, zouden hem waarschijnlijk een geruster Pontificaat voor zijne volgende jaren hebben bezorgd. Het is er nog-

(1) Vergelijk daarbij zijnen brief: Regi Birmannorum, l. c.; eene voortreffelijke aanbeveling zijner zendelingen.

tans zoo verre van af, dat dit den roem van GREGORIUS XVI zou verminderen, dat veeleer het vaderlijke en zachte bestuur van dezen Paus zijn hart eer aandoet, en bij velen nog lang in een gezegend aandenken zal blijven.

Niemand heeft ooit een blaam kunnen werpen op den persoon van GREGORIUS; zijn leven was voorbeeldig en heilig, in het bijzonder zoowel als in het openbaar. Ieder, die tot hem naderde, van welke gezindheid hij ook zijn mogt, keerde voldaan en met Hem ingenomen terug. Het was zijn geluk en zijne vreugde anderen gelukkig te maken en hij bezat de gave dit te doen zonder iemand te kwetsen. Hij kon geene gevraagde gunst weigeren, waar zijn geweten het toeliet haar te schenken. Van de noodlijdenden en armen was hij de vader. Elke gelegenheid nam hij te baat om zijne weldaden aan de behoeftigen in 't geheim en in 't openbaar te doen toevloeijen, en menigeen, die ze ondervond, zal in hem eenen nimmer verflaauwden weldoener missen.

GREGORIUS XVI was van middelmatige gestalte, tamelijk gezet, van krachtigen ligchaamsbouw en onvermoeid in zijne werkzaamheden. Zijn uitzigt was zacht en innemend, zijn oog helder en doordringend. In het spreken was hij bedaard en miste die sterke bewegingen, welke anders den Italiaan kenmerken. Zijne stem, hoewel mannelijk en krachtig, had niettemin iets aangenaams en zachts, en boezemde vertrouwen in aan dengene, tot wien Hij het woord rigtte. Zonder aan ziekten of kwalen onderhevig te zijn geweest, behalve eene polyp in de neus, waarvan niets zigtbaar was, stierf hij in den ouderdom van ruim een-en-tachtig jaren, en ging, zoo als wij vertrouwen, het loon ontvangen van een leven, dat vol was van verdiensten en opofferingen voor het heil van Gods Kerk op aarde.

DE GESCHIEDENIS DER HERVORMING IN TAFEREELEN,

DOOR

B. TER HAAR,

THEOL. DOCTOR EN PREDIKANT TE AMSTERDAM.

IV.

(Geest en waarheid.)

Na gesproken te hebben van de onwetendheid, gaat de schrijver tot belangrijker punten over: de verbastering des Christendoms zal hij doen zien in de Eerdienst, de hierarchie, de leer der christelijke regtvaardigheid, en het zedenbederf.

Al had de Heer TER HAAR zelf niet erkend, dat hij in zijn betoog de *noodzakelijkheid* der hervorming moest voldingen, zouden wij, om 't gewigt der beschuldigingen, klare en afdoende bewijzen mogen vorderen. Waar zijn ze?

«De Heer der gemeente had omtrent de inrigting zijner «Kerk geene bepaalde voorschriften achtergelaten, en alleen «de edel-eenvoudige plegtigheden van *Doop-* en *Avondmaal* «ingesteld. Veel kon er alzoo aan eene wijze en bedacht- «zame keuze van volgende eeuwen worden overgelaten; «maar de christenheid bleef toch in het bezit van zijn woord: «*God is een geest, en wie Hem aanbidden moeten Hem aan-* «*bidden in geest en waarheid.*»

Daar wij voornemens zijn voornamelijk over deze woorden des Zaligmakers te spreken, zullen wij hierbij afbreken.

Vooraf moeten wij eene bemerking maken, die meer of min op al de gedane beschuldigingen toepasselijk is, en

in het gansche betoog van den Heer TER HAAR een zoo onaannemelijken, met alle rede strijdenden zin moet doen erkennen, dat wij ons van eene verdere wederlegging zouden kunnen ontslagen achten.

Wat wil hij bewijzen? Wij lezen het aan 't hoofd van dit gedeelte zijner inleiding; « *De hervorming, de vernieuwde «opwekking van het ware levensbeginsel in het van zijnen oor-«sprong verbasterde Christendom.* » Deze stelling zeggen wij is volstrekt onaannemelijk. Hoe immers staat het Protestantisme tegen het Katholicisme over? In welke verhouding doen zij zich voor aan iemand die onbevooroordeeld, die noch Protestant noch Katholiek is? Kan deze het Protestantisme aanzien als de zuivering der vroeger bestaande orde, welker wezenlijke bestanddeelen het alzoo behoudt, verlevendigt en tot volmaking voert? Zou hij er zelfs eene wijziging of verandering, waarbij ten minste dezelfde zaak blijft en geenszins eene nieuwe geboren wordt, in kunnen vinden? Zoo zou hij voorzeker moeten oordeelen, indien het Protestantisme *zuivering* was van het verbasterd Christendom of Katholicisme, en dit laatste, gelijk de Heer TER HAAR wil, tegen het eerste over stond, als onvolkomenheid tegenover volmaaktheid, als Jodendom tegenover Christendom (1); ja als een verschillende vorm van hetzelfde ideaal; maar zoo kan iemand die zijne rede gebruiken wil er niet over denken. Katholicisme en Protestantisme verschillen niet in de ontwikkeling der christelijke beginselen, maar in die beginselen zelven, niet in het meer of min, maar in het

(1) Gelijk de Wet de tuchtmeesteres der Joden was, onder wier voogdijschap zij blijven moesten, tot dat de menschheid voor eene meer geestelijke godsdienst was rijp geworden, zoo was het *Katholicisme* met zijne zinnelijke, half *Joodsche* half *Heidensche* eeredienst, in de hand der Hemelsche Voorzienigheid het opvoedingsmiddel dier volken. blz. 12.

geheel, en zoo wezenlijk (*essentiëel*) is dit verschil, dat zij tegen elkander over staan als *ja* tegen *neen*. Het Protestantisme was daarvan zoo wel bewust, dat het de Katholieke Kerk verklaarde voor het rijk van Satan en den Antichrist. Heeft, om slechts één punt van verschil tot voorbeeld te nemen, het Protestantisme eene wijziging, eene zuivering in de orde des gezags aangebragt? Neen, het heeft volstrekt alle gezag verworpen. Het Christendom is, volgens den Heer TER HAAR zelven, niet eens als *republiek* (waarin toch nog gezag, nog gebied der vrije burgers bestaat, en niet allen dezelfde magt hebben (1), maar als *democratie* begonnen, blz. 18. Eene dergelijke omwenteling is onmogelijk. Er is ook voor den vrijen mensch eene orde, die hij niet kan vernietigen, die hij integendeel als onbewegelijk steunpunt voor zijne vrijheid noodig heeft, en zonder welke deze evenmin kan behouden blijven, als er een vrije wil kan bestaan zonder een verstand, hetwelk de onbewegelijke betrekkingen der waarheid bevat. Zoo kan, om hetzelfde voorbeeld te nemen, het gezag zich verplaatsen, zich anders organiseren, daaraan door meer standen of personen deel genomen worden, en alsdan gebeurt er eene omwenteling; maar eene volstrekte vernietiging van het gezag, zoodat er geen gebieden en geen gehoorzamen meer plaats heeft, is eene onmogelijkheid. Hoe zou dan eene dergelijke verandering kunnen plaats hebben in die orde, welke de orde der natuur in kracht en volkomenheid nog te boven gaat? Heeft CHRISTUS zijne Kerk niet gevestigd op eene rots tegen welke de magten der hel niet vermogen? MATTH. XVI: 16. Wordt zij niet eene zuil der waarheid geheten? II TIM. III: 15. Heeft de Zoon Gods aan zijne leerlingen den Hei-

(1) Zie HALLER *Restauration*.

ligen Geest niet beloofd, die hun alle waarheid zoude leeren? JOAN. XIV: 17, XVI: 13. Heeft Hij hun niet bevolen alle volken te onderwijzen, en te leeren onderhouden wat Hij hun gezegd had, en er bijgevoegd: «zie Ik ben met ulieden «tot aan het einde der wereld?» MATTH. XXVIII: 16; MARC. XVI: 14—20. — Veronderstellen wij zelfs, om van het eigenlijke punt, waarover wij hier spreken, niet af te dwalen, dat zulk een geheele omkeer der orde in het Christendom mogelijk was, dat deszelfs geschiedenis eerst is uitgegaan van Protestantisme, daarna van Katholicisme, om op nieuw tot Protestantisme terug te keeren: toch blijft het waar, dat deze twee godsdienst-stelsels radikaal verschillen, en als ja en neen tegen elkander over staan; dat het Protestantisme zou moeten gedacht worden als verrijzenis na den dood, niet als zuivering, niet als vernieuwde opwekking van een slechts sluimerend levensbeginsel, niet als een meer volkomen vorm, die zich uit een zeer onvolmaakten ontwikkelt. Ware de Heer TER HAAR aanhanger van HEGEL of van den hier meer bekenden KRAUSE, dan zou hij ten minste op dit punt consequent zijn; maar dit juist is het onverdragelijkste wat men bij de Protestantsche *Theologanten* aantreft: zij nemen bij wijze van *instinct* beginselen aan, van welke zij de gevolgen verwerpen. Gij zult den Hoogleeraar SCHOLTEN eene *Theologie* van SCHLEIERMACHER hooren aanprijzen, de *opgaande leer* van KRAUSE hooren aannemen als *waar*, en hem nogtans tegen dezen zelfden wijsgeer zien vechten *manibus et pedibus, unguibus et rostro!*

Maar wat dan, om tot het eerste punt van beschuldiging over te gaan, wat wordt tegen de Katholieke eerdienst in 't midden gebragt? «De Heer der gemeente had omtrent de «inrigting zijner Kerk geene bepaalde voorschriften achter

«gelaten, en alleen de edel-eenvoudige plegtigheden van *Doop* «en *Avondmaal* ingesteld.» Het bewijs hiervoor wordt niet gegeven, en is ook niet te geven. Uit de veronderstelling zelve, dat er van geene andere Sacramenten in den Bijbel gesproken wordt, volgt nog geenszins dat CHRISTUS ze niet heeft ingesteld, en geene bepaalde voorschriften omtrent de inrigting zijner Kerk heeft nagelaten. De gansche aanleg der schriften van het N. Testament, en de omstandigheden, waarin ze vervaardigd zijn, geven reeds duidelijk genoeg te kennen, dat zij niet alles bevatten wat door CHRISTUS en zijne Apostelen gezegd en gedaan is. Dezelfde historische aard, die, in 't leerstellig opzigt, geen volmaakt geheel laat verwachten, blijkt bij de vergelijking dezer schriften: wanneer wij zien, dat soms de een verhaalt waarvan de ander niet een enkel woord rept, dat de een in zijne vermaningen hier- en de andere daarop aandringt, en alles op werkelijke omstandigheden of reeds bestaande instellingen betrekking heeft. Wat meer is, deze schriften zelven bevatten de uitdrukkelijke getuigenis, dat zij ons niet volstrekt alles verhalen. «Er zijn,» zegt de H. JOANNES, «nog vele «andere dingen die JESUS gedaan heeft; zoo deze, ieder in «'t bijzonder, geschreven wierden, geloof ik niet, dat de «geheele wereld zelve de boeken zoude kunnen bevatten, «die er zouden te schrijven zijn»; JOAN. XXI, 25. Zoo dit van de daden van CHRISTUS geldt, hoeveel te meer van zijne woorden. *Handel.* XX, 25 vinden wij daarvan eene bevestiging, waar de H. PAULUS zich op een *effatum* of gezegde des Zaligmakers beroept, hetwelk in de Evangelien niet te vinden is. En wanneer eindelijk mag het wel de bekwame tijd geweest zijn voor den Verlosser om zich over zijne Kerk te verklaren? Was het niet vóór zijne hemelvaart, toen Hij van de zijnen scheiden zou, en Hij hun als zijnen

uitersten wil had mede te deelen? Was het niet, toen Hij alles vervuld, over hel en dood gezegevierd, en daardoor alle magt verkregen had in hemel en op aarde? MATTH. XXVIII, 18. Toen ook was in Hem, als in haar voorbeeld, de wereld verrezen, moest door Hem het begin der nieuwe eeuw gesteld worden; en zoo Hij van zijne zijde de magt ter stichting verdiend had, ook de Apostelen konden zijne gansche geschiedenis in haar geheel en in hare zamenstemming overzien, waren in zoo ver voor het verstaan zijner eigenlijke leer en zijner beschikkingen het meest bereid, en konden nu geloof, noch gehoorzaamheid weigeren aan het woord van hunnen uit den dood verrezen Meester. Inderdaad, wij lezen, dat Hij hun toen voornamelijk de schriftuur uitlegde, hun zijne eigen vroeger gegeven lessen nader verklaarde; LUCAS XXIV, 44—46, en met hen over het Godsrijk of de Kerk sprak; *Handel.* I, 3. Doch het een zoowel als het ander wordt ons slechts in *zeer algemeene* bewoordingen medegedeeld. — Het laatste bevel, dat Hij hun geeft is ontzettend; het wordt daarom van eene verklaring zijner alomvattende magt voorafgegaan, en veronderstelt weder vele bepaalde voorschriften. Er wordt daar ook op verwezen; maar hoe? Alweder in algemeene bewoordingen: «*Mij is alle magt gegeven in hemel en op aarde,* «*gaat dus en onderwijst alle volken, hen doopende in den naam* «*des Vaders, des Zoons en des H. Geestes en leert hun onder-*«*houden, al wat ik u bevolen heb.*»

De Godmensch, het toonbeeld der menschheid en menschelijkheid, zou op eene met de menschelijke natuur allerstrijdigste wijze gehandeld hebben, indien Hij, ter volvoering van zulk eenen last, geene bepaalde voorschriften gegeven had. In welk eene *eenheid* moesten alle volkeren vergaderd worden! En dat zou gebeuren niet door

maatschappelijke instellingen, waarvan voor den mensch alles afhangt, en behoort af te hangen, maar door eenige geschriften, tot welker vervaardiging geen bevel wordt gegeven, en die, schoon zij ongetwijfeld tot de goddelijke *oeconomie* behoren, toch het gevolg waren der omstandigheden en der reeds bestaande maatschappij. Met welk een stierenoog staart men dan op de bijbelbladen, dat men het dwaze van zulk eene veronderstelling niet gevoelt? Maar wij hebben niet te bewijzen; wij moeten aan den Heer TER HAAR vragen: van waar hij weet, dat CHRISTUS omtrent de inrigting zijner Kerk geene bepaalde voorschriften heeft achtergelaten; van waar hij de wetenschap put, dat de oneindige orde, de eenheid van den VADER, den ZOON en den H. GEEST, waarvan alle orde, en de maatschappelijke orde wel de hoogste nabootsing is, zich bij hare toepassing op het menschdom zal hebben uitgedrukt in het vlak tegenovergestelde, en *democratie* zal hebben voortgebragt, *democratie!* die in hare eigenlijke beteekenis de hoogst denkbare wanorde, en daarom slechts eene fictie is, die nergens heeft bestaan.

Ja, wij vragen met welk regt de Heer TER HAAR tegen de gansche oudheid, en tegen het grootst en krachtigst historiesch getuigenis, dat er ooit bestaan heeft, dat der Katholieke Kerk, aldus durft beslissen? De Bijbel immers, wel verre van de veronderstelling uit te sluiten, dat de instellingen van CHRISTUS zich niet tot het invoeren van twee «plegtigheden» bepaalden, noopt ons veeleer er nog verschillende andere aan te nemen. Waarom dan verzekerd, dat Hij geene andere bepaalde voorschriften omtrent de inrigting zijner Kerk gegeven heeft? Door welke openbaring weet de Heer TER HAAR, wat er tusschen CHRISTUS en zijne leerlingen over het rijk Gods verhandeld is? *Hand.* I, 3. Wat er al door

Hem bevolen was, en wat Hij nu, bij zijn afscheid, gebood te leeren onderhouden? MATTH. XXVIII: 20.

Als wij verder de H. Schrift van eene meer stellige zijde gaan onderzoeken, zal het hem niet minder moeijelijk vallen zijn zeggen tegen ons vol te houden. Wij wenschten wel eens van hem te hooren, waarom de voetwassching niet onder de door CHRISTUS voorgeschrevene *plegtigheden* mag gerekend worden? Is daarin niet een zeer schoone *symboliek?* Heeft CHRISTUS daarbij niet gezegd: «Indien Ik, uw Heer «en Meester, u de voeten gewasschen heb, moet ook gij «elkander de voeten wasschen. Ik heb u een voorbeeld ge«geven, opdat gelijk Ik u gedaan heb, ook gij zoo doen «zoudt»; JOAN. XIII: 14, 15. Dringt Hij niet op de noodzakelijkheid der voetwassching aan, als Hij tot PETRUS zegt: «Indien Ik u niet wassche, zult gij geen deel met mij heb«ben»; v. 8. Waarom dan water over het hoofd geworpen van kinderen, die er niets van weten, en zulk eene indrukmakende plegtigheid als de voetwassching nagelaten en haar voor onnoodig gehouden? Is dit alles slechts aan te zien voor een spreken des Zaligmakers in zinnebeeld en figuur, in plaats van met woorden? Wij vragen hoe de Heer TER HAAR dit weet? en hoe dit is overeen te brengen met zijne begrippen van *geest en waarheid?* Welk een omslagtig ceremonieel is die voetwassching niet!

Wij zijn hiermede gekomen tot de plaats, waar het woord des Zaligmakers: «*God is een geest en wie Hem aanbidden, «moeten Hem aanbidden in geest en waarheid,*» ter veroordeeling der Katholieke eerdienst wordt aangehaald. Het werd gezegd tegen de Samaritaansche vrouw, die na een goddelijk licht in dengene, met wien zij sprak, erkend te hebben, verlangde, dat Hij uitspraak zou doen en oordeelen tusschen de Joden en Samaritanen. «Heer, ik zie,

«dat gij een profeet zijt. Onze vaders hebben op dezen «berg aangebeden, en gij (Joden) zegt dat te Jerusalem de «plaats is waar moet aangebeden worden.» (JOAN. IV: 19, 20.) Waarop de Zaligmaker wel de Joden in het regt stelt, maar dit slechts als in 't voorbijgaan doet, terwijl Hij haar een veel belangrijker waarheid aankondigt, dat namelijk de Joodsche eerdienst, die als onvolmaakt slechts plaatselijk, en voorspellend figuur was, door de volmaakte, alles vervullende en daarom *algemeene* zou vervangen worden. «Vrouw geloof mij, het uur komt, dat gij noch op «dezen berg, noch in Jerusalem den Vader zult aanbidden. «Gijlieden aanbidt wat gij niet weet; wij (Joden) aanbid- «den wat wij weten, dewijl het heil uit de Joden is. Maar «het uur komt en is thans daar, wanneer de ware aan- «bidders den Vader zullen aanbidden in geest en waar- «heid, want zulke aanbidders wil de Vader. God is een «geest en die Hem aanbidden, moeten Hem in geest en «waarheid aanbidden.» (JOAN. IV: 21—24.)

De eerdienst, over welke hier *in de eerste plaats* gesproken wordt, is eene voorwerpelijke, *objectieve:* de tempeldienst der Joden en Samaritanen. Wij zeggen: in de eerste plaats, omdat de deelneming aan die dienst of het *subjectieve*, daar zeker niet bij wordt uitgesloten, maar toch het naaste voorwerp der gedachte niet is. — In zoo ver daarnaar ook de aangekondigde volmaakte eerdienst moet verstaan worden, is deze hier insgelijks als eene *objectieve* dienst op te vatten. In allen geval wordt het een, noch het ander door den Zaligmaker van de volmaakte aanbidding uitgesloten; zijne woorden zijn in dit opzigt algemeen.

Van meer gewigt echter is het de beteekenis van *geest* en *waarheid* na te gaan.

Deze woorden hebben zoo wel hunne redelijke of slechts natuurlijke, als hunne bovennatuurlijke geheimzinnige beteekenis.

De natuurlijke rede ziet zeer wel in, dat *geest* en *waarheid* eigenlijk dezelfde zaak zijn. Niets immers is zoo één en *intelligiebel*, zoo waar en verstandelijk als verstand of geest zelf, en wederom is niets zoo geestig of geestelijk als de waarheid; want de eigenlijke waarheid is niet slechts *formeel*, maar levende geest. Even zoo is het onderscheid en de verdeeling, die er, in het eindige, tusschen geest en waarheid bestaat, gemakkelijk te erkennen. Geest is meer het *leven*, waarheid meer de *eenheid;* geest, om dezelfde reden, meer het *subjectieve* en werkende, waarheid meer het *objectieve;* geest daarom het *denkende* en nog meer het *willende*, waarheid meer het *gedachte* en nog meer het werkelijk ware of *reëel bestaande.*

Naar deze slechts redelijke opvatting is er in de Christelijke aanbidding of eerdienst meer *rede en vrije wil*, en beteekenen de woorden: *God is geest en wie Hem aanbidden, moeten Hem in geest en waarheid aanbidden*, zoo veel als: God is een denkend en willend, en geenzins een stoffelijk, niet-vrij wezen: God is geest; daarvan moet ook onze hulde het kenmerk dragen, en zich niet bij het stoffelijke en zinnelijke bepalen, maar *vrij gewild en verstandelijk* zijn.

Naar deze opvatting is de eerdienst *in geest en waarheid*, welke door CHRISTUS wordt aangekondigd, in zoo verre nieuw, als de tijd der kindschheid en jeugdige verbeelding, die zich door het zinnelijke laat overheerschen, voorbij, en de mannelijke leeftijd der rede voor het menschdom aangebroken was.

Hoe veel grond er voor deze uitlegging gevonden worde, zij put de diepte der goddelijke woorden niet uit, en is,

onder dit opzigt, onvoldoende. Immers het zoo *volstrekt* onderscheid, dat er wordt aangeduid tusschen de Christelijke en Joodsche eerdienst, als zijnde de eerstgenoemde, en niet deze laatste, in *geest en waarheid*, wordt in de gegeven uitlegging niet genoeg bewaarheid. Natuurlijke ontwikkelingen, als de eeuwen der jeugdige verbeelding, die door de eeuwen der rede gevolgd worden, leveren zulk een volstrekt verschil niet op; dewijl men, van den kindschen of jeugdigen leeftijd der volken sprekende, juist niet zeggen wil, dat toen de oude lieden letterlijk als de kinderen te werk gingen, zoodat er volstrekt geen verstand en vrijheid te vinden was. 't Is slechts *analogiesch* en betrekkelijk gesproken. Ook de Joden waren menschen, en niet redelooze wezens; hunne eerdienst was vol van de verhevenste beteekenis, en legde aan hunnen vrijen wil zeer zware pligten op: «*wij aanbidden wat wij weten*,» zegt de Zaligmaker van de Joden. En indien wij in den mannelijken leeftijd van de verbeeldingskracht niet beroofd worden, 't geen eene vernietiging zou zijn onzer natuur, maar dit vermogen slechts aan de rede dienstbaar, geregeld, en daardoor schooner en beter gemaakt wordt, — nog veel minder heeft zulk eene uitdooving der verbeelding in den mannelijken leeftijd van een volk of der menschheid plaats. *Eene rede die de verbeelding doodt is valsch.* Gelijk we zeiden: 't is slechts betrekkelijk en analogiesch waar, en de H. PAULUS, die het Jodendom als kindschheid voorstelt, spreekt op dezelfde wijs van den tegenwoordigen tijd met betrekking tot de toekomst.

Ten andere kan deze alleen redelijke uitlegging ons niet doen begrijpen, hoe er eene zoo algemeene eerdienst als hier aangekondigd wordt werkelijk kan bestaan. Zij zal noch op dezen, noch op genen berg, dus niet plaatselijk,

maar *algemeen*, niet voor dezen of genen, niet nationaal, maar voor allen zijn. Hoe kan dit gebeuren? De algemeenheid der rede is slechts afgetrokken en gedacht; de *werkelijkheid*, die er aan beantwoordt, is noodzakelijk verdeeld en verschillend, en het uitgestrektste hier: nationaal.

Wij moeten dus *geest en waarheid* hooger opvatten en deze woorden in dien geheimvollen zin nemen, dien zij ook elders in het *N. Testament* hebben.

De geest en waarheid der openbaring zijn geen afgetrokken betrekkingen der rede. De waarheid is daar de ZOON des VADERS, de geest daar de H. GEEST, en zij worden geest en waarheid voor ons, door dat de ZOON onze menschelijke natuur aannemende, ons niet slechts alle waarheid openbaart, maar den H. GEEST voor ons verdient, door wiens gave wij in staat zijn die waarheid tot de onze te maken, en door bemiddeling van den mensch-geworden ZOON, den VADER weder te dienen. — *Geest en waarheid* beteekenen dus de *substantiele* WAARHEID, en den *substantielen* GEEST, benevens de mededeeling van beiden volgens al de voorwaarden onzer menschelijke en gevallen natuur. Van deze verheven orde is het levend middelpunt, of de eerdienst, in 't bijzonder *geest en waarheid* te heeten, en wel *objectief:* omdat CHRISTUS, die alle waarheid is en levend uitdrukt, zich door de liefde van den H. GEEST voor ons aan den Vader opdraagt; en *subjectief:* omdat de H. GEEST ons de goddelijke *waarheid* niet slechts doet gelooven, maar verlangen naar haar bezit, en ons de kracht zijner liefde schenkt, om ons met dat objectieve offer te vereenigen en het te maken tot het onze.

Zoo zien wij, waarom er aanbidding van den Vader staat en niet van eenen *abstract* gekenden God, hoe er *werkelijk* eene algemeene aanbidding kan plaats hebben, en

wordt ons tevens de tegenstelling van Joodsche en Christelijke aanbidding, die in de woorden van CHRISTUS gevonden wordt, volkomen verklaard (1).

Immers de Joodsche eerdienst was wel, gelijk we zeiden, vol verheven beteekenis, doch zij had geen *bovennatuurlijken* zin dan als afbeeldsel van het toekomend model, dat is van CHRISTUS; en even zoo, of liever overeenkomstig daaraan, dat zij uit en in zich zelve deze *waarheid* niet had, zoo had zij geen levenden *geest*, geen genade aan zich verbonden. Zij was slechts het afbeeldsel van het leven, en kon dus het leven of den geest niet mededeelen. De *geest* en *waarheid* alzoo, in welke, naar het woord van CHRISTUS, de VADER zal aangebeden worden, en gelijk wij ze hier bepaaldelijk, in tegenoverstelling van de aanbidding der Joden, moeten verstaan, is de *geest* van liefde en vrijheid, is genade, tegenover het werk der niet alleen eindige, maar gevallen natuur, en is *waarheid* als volheid, als *realiteit* tegen over het *afbeeldsel* zonder *bovennatuurlijke* ziel of kracht.

Deze uitlegging is met de vorige, die zich bij eene natuurlijke opvatting bepaalt, evenmin strijdig als de openbaring in strijd is met de rede, of sluit haar evenmin uit als het bovennatuurlijke het natuurlijke uitsluit. Maar wij mogen bij de vorige niet blijven staan. Wanneer wij het Christendom tegenover het Jodendom slechts beschouwen

---

(1) Eigenlijk kondigt Hij daarin, naar aanleiding der Hem gedane vraag, de nieuwe wet, *de verlossing*, den MESSIAS aan. Daarom hervat de vrouw : «ik weet dat de Messias komt.» Er is dus hier niet zoo zeer tegenoverstelling van ziel en ligchaam, geest en stof, uiterlijk en innerlijk, maar van eene uiterlijke orde zonder *goddelijke* kracht en eene andere orde, die, juist omdat ze *goddelijk* is, nog meer zigtbaar zal zijn, en geest en stof naauwer zal vereenen, als voorkomende van Hem, die *God* en *mensch* tevens is.

als het tijdperk der rede en des verstands, dat op het tijdperk der zinnelijke verbeelding volgt, wanneer wij het een slechts houden voor *pure ontwikkeling* van het ander, en voor het einde dat slechts naar de orde der natuur door hetgeen voorgaat wordt afgebeeld, met een woord, wanneer wij aan de Godheid van CHRISTUS en van den H. Geest, met al de gevolgen die dit hebben moet, niet vasthouden, dan komt het Christendom niet van boven, is zulk eene tegenstelling als de Schriftuur ons tusschen oude en nieuwe wet leert, en het woord des Zaligmakers, dat de VADER in *geest en waarheid* zal aangebeden worden, om diezelfde volstrekte tegenstelling, niet te begrijpen.

Wat intusschen beteekent meestal het geroep van *geest en waarheid*, door de Protestanten aangeheven, en door den Heer TER HAAR tegen de Katholieken herhaald? Gij Katholieken zijt *zinnelijk* en niet *verstandig* in uwe eerdienst; gij beweegt u uiterlijk, maar inwendige daad is er niet. Indien men bij deze enkel redelijke opvatting wil blijven staan, dan behoort men ook zijne rede niet te verzaken, en te begrijpen, dat de volmaking van den mensch de volmaking is van een wezen, hetwelk uit ziel en ligchaam bestaat; dat het met onze rede gedaan is, zoodra wij de zinnen niet meer gelooven, noch gebruiken willen; dat onze wilskracht zich met behulp van *passie* ontwikkelt, en dat wij onze verstandelijke en uit den wil voortkomende daad niet dan uiterlijk kunnen voltooijen.

Daar dit de gewilde orde des Scheppers is, zoo volgen uit deze tweevoudige natuur des menschen verschillende redenen, waarom de eerdienst zoowel uiterlijk als innerlijk, zinnelijk als geestelijk behoort te zijn: 1. omdat vereering uitwendigheid en getuigen vordert; 2. omdat onze vereering maatschappelijk moet zijn; 3. omdat het innerlijke

en geestelijke door uiterlijke middelen wordt opgewekt en voltooid; 4. omdat wij van God niet minder naar het ligchaam dan naar de ziel afhangen, en daarvoor dank aan Hem verschuldigd zijn. — Deze zoo eenvoudige als natuurlijke redenen voor de uitwendigheid der eerdienst, worden door het woord des Zaligmakers niet weersproken. Indien Hij verlangt, dat wij *in geest en waarheid* aanbidden, dat wij God ons verstand en onzen wil, met een woord, de krachten onzer ziel wijden, beteekenen deze woorden dan, dat wij het *niet* zullen doen op die wijze, op welke het alleen kan gebeuren? Wordt, omdat Hij het innerlijke vordert, het uiterlijke verworpen, en heeft de mensch geene ziel, omdat hij een ligchaam heeft?

Doch de strijd tusschen Katholicisme en Protestantisme, over dit punt, gaat veel dieper. De natuurlijke redenen, die wij hebben opgenoemd, zijn niet genoeg om die vereeniging van geest en stof te verklaren, die er in de Katholieke eeredienst plaats heeft. De *Sacramenten* en *Sacramentalia*, de *ceremonien* zelve worden door het gezegde slechts naar *analogie*, niet eigenlijk en volkomen bewaarheid. Van een anderen kant is er in het Protestantisme een afkeer tegen het zinnelijke en stoffelijke, die zich niet enkel door eene pedante gezetheid op al wat verstandelijk is verklaren laat. *Mystiesche* gronden staan daar tegen de *mystiesche* gronden der Katholieke leer over, en alleen omdat het Protestantisme zijne mystiek verliest, en meer en meer oppervlakkig wordt, is men daar heden gunstiger omtrent het uiterlijke gestemd, zoodat zelfs van tijd tot tijd de Katholieke Kerk, onder dit opzigt, geprezen wordt, en, gelijk is opgemerkt, het geroep van Geest en Waarheid meestal niets beteekent dan: wij moeten denken en verstandig zijn.

Wij zouden niets liever doen dan hier de twee zoo verschillende godsdienstige beginselen nader uitleggen, (1) doch schoon wij meer beoogen dan juist den Heer TER HAAR te wederleggen, mogen wij dit laatste doel niet geheel en al uit het oog verliezen. 't Zij genoeg hier te zeggen, dat de Katholieke Kerk, in hare leer van eene bovennatuurlijke orde, welke na 's menschen val hersteld en nog meer volmaakt wordt, *consequent* voortgaat. Zij leert van den eenen kant het ligchaam, het zinnelijke en stoffelijke te verachten, te overwinnen en als ten onder te brengen; en van den anderen kant het zoo veel mogelijk met den geest te vereenigen, te verheffen en te verheerlijken; ja biedt een huwelijk aan tusschen geest en stof, hoedanig de boven zich zelve pogende uit te streven rede der wijsgeeren te vergeefs tracht te bewerken of te berciken (2).

Waar leert zij het eerste: *onderdrukking van het zinnelijke?* daar, waar het op de verbetering of volmaking van ons zelven aankomt. Er heeft door de zonde een opstand in de zinnen, een wanordelijke verhouding tusschen deze en den geest plaats gegrepen. Het goddelijk beginsel, ons terug geschonken om door en met CHRISTUS te overwinnen, doet alzoo dat zinnelijke *onderdrukken*, opdat het zich niet boven den geest verheffe, 2. het zinnelijke *boeten* tot straf en herstelling der orde, 3. het zinnelijke vrijwillig *opofferen* uit wederliefde voor CHRISTUS.

Daarin ligt geen *manicheïsche* haat tegen het stof, gelijk het, vrij onnozel, wel eens van Protestanten beweerd wordt;

(1) Het Protestantisme maakt van het Christendom Idealisme, en stelt het tegen het Jodendom over als: gedachte en — zinnelijke *causaliteit;* als bezinning van den mensch, dat hij *geest* of *God* is, en — gewone rede, die bestaan en waarde aan het eindige toeschrijft.

(2) Het zeggen van SCHELLING, dat de geest stof wil worden en het stof geest, is, zijn systeem ter zijde, zeer schoon en diep gedacht.

want al dat lijden is om eene glorierijke zegepraal te behalen, waarin datzelfde ligchaam deelen zal, hetwelk van den Katholiek voor meer dan natuurlijk goed, voor *geheiligd* gehouden wordt.

Waar leert de Kerk het tweede: *vereeniging van geest en stof?* daar, waar die zegepraal begint, waar het doel zich vervult, waar de verzoening en aanbidding plaats grijpt, die in alle eeuwigheid moet duren: in de *eerdienst.*

Immers de bovennatuurlijke orde is *meer* orde of eenheid, en niet minder eenheid. Het verband, dat er naar de orde der natuur tusschen geest en stof bestaat, en naar hetwelk men de gansche schepping kan beschouwen als de noodwendige cirkel, die zich om eene ziel, welke met een ligchaam vereenigd is, moet uitbreiden, dat zoo ordelijk verband wordt alzoo in het bovennatuurlijke nog ordelijker, nog meer één. Een verrezen, verheerlijkte GODMENSCH, in waarlijk stoffelijk ligchaam gezeten aan de regterhand des VADERS, is het voorbeeld waaraan alles, de mensch en de gezegde cirkel, die als de voltooijing is onzer natuur, naar evenredigheid moet gelijk worden; en de H. GEEST, overeenkomstig zijne oorzaak werkende, vereenigt hier reeds de geestelijke krachten met het stof, stort het laatste een beginsel van onsterfelijkheid in, en maakt, door dit begin, de Kerk tot afbeeldsel der toekomende heerlijkheid.

De Katholieke eerdienst is inderdaad het begin van de eeuwige bruiloft, en daar voornamelijk is de poëzij, wat zij zoude willen zijn: waarachtige waarheid!

Dat er de zinnen des te meer ondergeschikt en dienstbaar worden aan den geest, gelijk zulk eene hoogere orde wil, blijkt daaruit, dat men zich door het geloof ver boven hunnen indruk verheft, en den verheerlijkten Godmensch, die

hier zooveel luister om zich doet geboren worden, aanbidt onder de gedaante van brood en wijn. In zoover eerdienst en zelfvolmaking niet absoluut te scheiden zijn, is hier zelfs versterving der zinnen aan te wijzen; doch het overheerschende is *vereeniging* van geest en stof, gelijk dit in de verzedelijking en zelfvolmaking eer in *scheiding* bestaat.

In het Protestantisme is het juist omgekeerd. Spreek daar van vasten, van waken en boetdoening! Meer en meer heeft men dat als volstrekt nutteloos verworpen, en in alles wat de zedelijke volkomenheid betreft schijnt zin en stof den mensch zoo te moeten beheerschen, dat hij er zich onmogelijk boven kan verheffen. Diegenen onzer, die den raad des Zaligmakers nakomen, en van al het tijdelijke afstand doen om Hem te volgen, worden juist het meest uitgelagchen en als de grootste slempers voorgesteld. De ordesgeestelijken zijn bij zekere schrijvers altijd zwaarlijvig; slechts de Jesuiten maken eene uitzondering; zij worden doorgaans als afzigtelijk mager voorgesteld, ofschoon zij van den anderen kant gezegd worden op bezit van goederen en rijke erfenissen uit te zijn. Maagdelijke zuiverheid acht men volstrekt onmogelijk, de huwelijksband is verbreekbaar, en zoo LUTHER *polygamie* toestond, het is billijk te erkennen, dat het ongeoorloofde daarvan uit Protestantsche beginselen niet te bewijzen is.

Hoe integendeel is het met de kerkdienst? Daar juist heerschen armoede en naaktheid, schijnt men het zinnelijke volstrekt niet te behoeven, en acht men het zoo onverbeterlijk boos, dat het beeld van Hem, die voor ons is vleesch geworden, ja van het kruis, waarop Hij gefolterd werd, als veel te zinnelijk, niet mag geduld worden.

Dat hier groote dwaling en omkeering der orde heerscht, blijkt reeds uit de *inconsequentie*. Tot welk een Joodsche

uiterlijkheid is men immers ten opzigte der *Sacramenten* vervallen! Het zijn geene genade-middelen, het zijn *figuren en zinnebeelden*, « plegtigheden. » Maar waartoe dan de kleine kinderen gedoopt? 't Is bekend hoe LUTHER daarmede in de war zat en er geen antwoord op vinden kon. Het zijn « edel-eenvoudige plegtigheden » zegt de heer TER HAAR Wij vinden eene plegtigheid, die nergens toe dient, en die met het beginsel, dat men aankleeft, in volstrekte tegenspraak is, noch edel noch eenvoudig, maar een geestverlagend en walgelijk ceremonieel. Als uiterlijke plegtigheid het geloof kan opwekken, is de zoogenaamde geest en waarheid valsch, en had men zoo vele andere zinrijke plegtigheden niet moeten verwerpen. Is er dan ten minste een *positieve* grond, een voorschrift in den Bijbel, dat sprakelooze kinderen, die er niets van begrijpen, het voorwerp moeten zijn van eene zoo zinnelijke, niets uitwerkende plegtigheid? Men zal dit vergeefs zoeken, en het is ook hier zigtbaar, dat het Protestantisme een *afval* van de waarheid, een afgebroken deel is, hetwelk, zonder betrekking tot het geheel waartoe het behoort, geen zin of beteekenis meer aanbiedt.

Niet minder blijkt dit uit het Protestantsche *nacht-* of *avondmaal*. Eten en drinken, welk eene zinnelijkheid! De heidenen noemden de waarheid spijs van den geest, (PLATO): maar zij aten en dronken geen brood en wijn om geest en waarheid deelachtig te worden. Eene dergelijke tafel of spijziging had bij hen betrekking tot een *offer*, waaraan zij deelachtig werden door er van te eten. Hetzelfde had bij de Joden plaats, en even als hun offer was deze hunne spijziging *figuurlijk*. Waar is bij de Protestanten het offer, waartoe deze plegtigheid eigenaardig behoort? Waar het figuurlijk offer voor deze

figuurlijke spijs? De Katholieken gelooven aan een goddelijke herinnering, dat is eene herinnering, die niet een afgetrokken gedachte of voorstelling van het verledene is, maar het wezen der zaak levend tegenwoordig stelt. Van dit herinnerings–*offer* is bij hen de *communie* of spijziging de voltooijing. Het een kan zonder het ander niet bestaan. De Protestanten hebben slechts een deel van het geheel: de *communie* behouden, en dit *figuurlijk* gemaakt; 't is, zoo wij hooren, eene der «edel-eenvoudige plegtigheden.» Een *figuurlijk* offer is er in de Protestantsche eerdienst niet. Deze, zoo dat nog eerdienst heeten mag, bestaat eigenlijk in de beschouwing van den afgetrokken letter, of den Bijbel: in de predikatie. Hoe kan dit met een geheimzinnigen maaltijd of tafel in betrekking staan? Wil men, om geen *offermaal* te hebben zonder *offer*, het in verband tot het kruisoffer beschouwen, dan zeker gaat men op eene geheel *Joodsche* wijze, en in volstrekte tegenspraak met zijne beginselen aangaande *geest en waarheid*, te werk, dewijl men door het zinnelijkste figuur, dat er kan uitgedacht worden zich een hoogst *reëel* en waarachtig offer meent toe te passen. Sommige Protestanten meenen deze *inconsequentie* te ontgaan door den offerdood, en den persoon van CHRISTUS zelven als een poëzij of *figuur* te beschouwen, terwijl de meer oppervlakkige *Rationalisten* het geheele denkbeeld of begrip van offer en offermaal als *Joodsch* en *Heidensch* verwerpen. Voor hen is het nachtmaal een soort van vriendenmaal. Tot dezen schijnt de Heer TER HAAR te behooren: hij wil, even als de Hoogleeraar KIST, dat niet God met den mensch, maar de mensch met God verzoend worde, en noemt het tegenovergestelde eene geheele omkeering der eerdienst. Deze wijze heeren, die zoo veel op de rede betrouwen, moesten ons toch eens zeggen, waarom niet slechts

het overige gansche menschdom vier duizend jaren lang, maar het, door zijne godsdienstige wetenschap zoo wonderbaar uitstekende, Joodsche volk in dien waan is kunnen geraken. Wie in de geschiedenis des menschdoms geene wet erkent, moet zich op de menschelijke rede niet beroepen. Neen, zij die aan een offer gelooven zijn noch Joodsch noch Heidensch; de Katholieken minst van allen; bij hen is de *realiteit*, die van het *figuur* oneindig verschilt. Diegenen zijn het eer, wier hoogste godsdienstige daad nog steeds *figuur* en verbeelding is; zij echter zijn het nog het meeste, die deze hoogste daad van de godsdienst maken tot een vriendenmaal, dewijl dit een niet minder algemeen gebruik van Joden en Heidenen was, en, wat hier voornamelijk in aanmerking komt, dit het minst *geestelijke* was, waartoe zij zich in hunne maaltijden verhieven.

Een maaltijd van redetwistende wijzen, zoo als PLATO en PLUTARCHUS verdicht hebben, zou mogelijk het best bij het Protestantsch stelsel van geest en waarheid passen. Het thans nog gebruikelijk avondmaal is een *hors d'oeuvre*, en blijkbaar het afgebroken deel eener verheven orde, waarvan men meer en meer het begrip verliest. 't Is dan ook geen wonder dat de Protestanten er zoo zeer over verschillen, en nagenoeg niemand hunner — de gedachteloozen, blind hare predikanten volgende menigte ter zijde gelaten — weet wat er van te maken of te denken.

Wat beteekent wel *edel-verheven plegtigheid?* Zoo wordt het *avondmaal* door den Heer TER HAAR genoemd. Indien de zoo verstandige, op geest en waarheid grootsch gaande Protestanten zich niet laten te vreden stellen met eenige brommende woorden, zullen zij toch wel willen weten wat de Heer TER HAAR bedoelt. De zamenstelling: *edel-verheven* schijnt aan te duiden, dat hij er over heeft na-

gedacht. — Eenig antwoord vindt men op de plaats waar hij spreekt over LUTHER's strijd met ZWINGEL aangaande de waarachtige tegenwoordigheid. Daar beschuldigt hij LUTHER van aan dit leerstuk zoo veel gewigt te hechten, en zegt van dezen: «hij blijft hangen aan één woord, «aan ééne lettergreep, welke het ware wezen des Chris-«tendoms geheel onaangeroerd laat» bladz. 401. Wien zocht hier de Heer TER HAAR te bedriegen: óf zich zelven óf den onnoozelen lezer? In het eerste geval had hij zich moeten wachten de woorden van *geest en waarheid* in den mond te nemen: in het tweede geval betuigen wij ons niet in staat te beslissen of zulk eene taal ons meer walg, dan wel smart en verontwaardiging inboezemt. Welk een erbarmelijk Sophisma! en dat over 't Heiligste wat er is! Heet dit de «*Protestanten versterken in hun allerheiligst «geloof*»? Was er dan geschil over een woord, over eene lettergreep, of over de zaak door die lettergreep beteekend? Of hangt de waarde en het gewigt dezer af, van het grooter getal letters waaruit haar naam is zaamgesteld? Dan is *God* iets van zeer weinig gewigt, daar zijn naam in bijna alle talen (ten minste in de uitspraak), uit ééne lettergreep bestaat. En zoo er getwist wordt of God, gelijk FICHTE ten laatste wilde, slechts de abstracte wereldorde, óf een levend persoonlijk wezen is, zult gij waarschijnlijk alles ter zijde schuiven, met te zeggen: die lieden twisten over *één woord*, over *ééne lettergreep!* O geest en waarheid! Of CHRISTUS persoonlijk tegenwoordig is in de Eucharistie, dan of hier slechts een afgetrokken denkbeeld te vinden zij, ziedaar de hoofdzaak tusschen Protestantisme en Katholicisme, en hetzij gij 't begrijpt of niet begrijpt, ziedaar de vraag, die alle mogelijke vragen, welke het menschdom verdeelen, overheerscht en beslist. Dit zal nog-

tans het ware wezen des Christendoms geheel onaangeroerd laten! Het eigenlijk wezen des Christendoms kan niet zijn dan in 's menschen betrekkingen tot God, want daaruit vloeijen die der menschen onder elkander voort. Deze zelfde betrekkingen van den mensch tot het Opperwezen hebben noodwendig haar hoogste leven en hare duidelijkst uitdrukking in de eeredienst. Van hier gaat in de godsdienst alles uit en daartoe keert alles weer. Door de Eucharistie wordt daarom ook alles, volstrekt alles verklaard wat tot het wezen der Katholieke Kerk behoort, en de eenvoudige Katholiek, schoon hij de wetenschappelijke uitlegging hiervan niet geven kan, gevoelt dat het zoo zijn moet, en zegt: «het eigenlijk verschil tusschen ons en de Protestanten, «betreft de wezenlijke tegenwoordigheid.» Het was aan predikanten van zoogenaamde geest en waarheid voorbehouden om te verkondigen, dat hetgeen waarin de eeredienst zich vervult, al zou men daar het een of het ander uiterste veronderstellen, de godsdienst en *het ware wezen des Christendoms onaangeroerd laat.*

Wij besluiten: de woorden: «God is een Geest en wie «Hem aanbidden moeten Hem in geest en waarheid aan«bidden,» bewijzen niets tegen de Katholieke eerdienst. Om zulks te toonen had de Heer TER HAAR moeten doen zien, dat zij het uiterlijke uitsluiten, als zijnde dit met het innerlijke niet bestaanbaar, of dat in de Katholieke eerdienst geen *geest*, geen *liefde*, geene *waarheid* of voorwerp van geloof aanwezig is. Hij zou hebben moeten toonen, dat de *zich offerende* CHRISTUS geen geest en geen waarheid is; want of dit geheim, naar de leer onzer Kerk, werkelijk en waarachtig plaats heeft in het Misoffer, is hier nog de vraag niet, maar of de Katholieken in hunne eerdienst slechts uiterlijk zijn, en daar geene diepe gedachten

hun verstand, geene gevoelens van liefde hun hart vervullen.

Integendeel zeggen wij: in het protestantisme is geene aanbidding in geest en waarheid; dewijl de eerdienst er bestaat in *beschouwing*, niet in aanbidding, niet in liefde en hare daad; zelfs niet in gelooven, maar in zoeken wat er te gelooven zij. — Er is daar geen geest en waarheid, dewijl men nog *figuur* heeft als de Joden, terwijl er *realiteit* moest zijn. Er is daar geen geest en waarheid, dewijl daar de grootste tegenstrijdigheid bestaat; men er de Katholieke Kerk uiterlijkheid en zinnelijkheid verwijt en alles wat daarnaar gelijkt afschaft, en niettemin den DOOP en het AVONDMAAL tot uiterlijkheden maakt van welke in de Katholieke Kerk de wederga niet te vinden is; men offermaaltijd over houdt, waarvoor geen offer met welke het in betrekking sta, zelfs niet een figuurlijk, is aan te wijzen; men, in het zedelijke en in de zelfvolmaking, den mensch beschouwt als geheel onmagtig tegen het geweld der zinnen, en in de eerdienst, waar een in het *vleesch* gestorven en verrezen God alle scheiding wegneemt, het zinnelijke niet wil dulden.

Den Heer TER HAAR zelven antwoordden wij, dat hij door zijn beweren, als ware het verschil over CHRISTUS wezenlijke tegenwoordigheid slechts een lettertwist, waarbij het ware wezen des Christendoms geheel onaangeroerd blijft, ons de maat heeft gegeven van de geest en waarheid, die er in het Protestantisme te vinden zijn.

LAGER ONDERWIJS.

VERGELIJKENDE EXAMENS.

REGTSPRAAK

VAN DEN

HOOGEN RAAD DER NEDERLANDEN.

16 *December* 1845.

(Vervolg van bladz. 337.)

Welke zijn de gevolgen der grondbeginselen in ons vorig artikel aangegeven en ontwikkeld?

Dat de aanhef en het Art. 1 van het Besluit van 1814 zeer waar juridiek zijn.

Dat, indien er in het overige gedeelte van het *Besluit* van 20 Maart 1814 bepalingen voorkomen in strijd met de WET van 1806, deze nietig zijn.

Dat men aan geene bepaling van dit *Besluit*, hoe duister en dubbelzinnig ook, een zin geven mag strijdig met de WET. — Dit is des te zekerder, omdat het Besluit zelf, wel verre van der WET eene wond te willen toebrengen, juist het oogmerk heeft om de WET te handhaven.

Dat voor zoo verre het Besluit van 1814 de materie van speciale beroeping, aanstelling of admissie, onafhankelijk van- of in strijd met de huish. Reglem. wil regelen, het Besluit onwettig en nietig is.

Dit geldt des te meer, dewijl naar aanleiding der WET des jaars 1806, de Huish. Reglem. naar hare voorschriften zijn voorgesteld en goedgekeurd en dadelijk ten volle ten uitvoer zijn gelegd. Dit zal de heer VAN STRALEN, als onwraakbare getuige, bevestigen. Hij zegt: «Deze *laatste* WET (van 1806), welke ik ten tijde van mijne betrekking als

Secretaris van Staat voor de Binnenlandsche Zaken het geluk hebben mogt tot stand te helpen brengen, — waardoor de tegenkantingen en belemmeringen, welke deze nieuwe inrigtingen tot dien tijd toe ondervonden, werden opgeheven en wel met zoodanig gevolg, dat de algemeene schoolverbetering, sedert, onder alle standen, den meesten bijval, verwierf, — is vervat in de Publicatie van Hunne Hoogm. van 3 April 1806, en zijn uit dezelve voortgevloeid eene algemeene Schoolorde..., wijders *voor elk Departement huishoudelijke School-reglementen,* als ook bijzondere Schoolorden, ten doel hebbende, om de algemeene beginselen, zoo veel doenlijk, naar de plaatselijke omstandigheden te wijzigen... Deze algemeene en *bijzondere wetten* en *Reglementen* waren, met en benevens de inrigtingen, welke daarbij verordend waren, ten tijde onzer inlijving in Frankrijk, *in volle werking* (1)».

Ja, begrijpen wij het wel, die Huishoud. Reglem. zijn, krachtens Art. 17 der Wet, bij onderlinge overeenkomst tusschen het Hoofdbestuur en de Departementale of Provinciale Besturen, daargesteld; door de laatste opgesteld, door het eerste na rijp onderzoek goedgekeurd en alstoen gearresteerd en gepubliceerd, en in werking gebragt, hebben zij eene verbindende kracht verkregen, ja, zijn zij voor hen onderling alzoo WET geworden; welke overeenkomst hare verkregen regten heeft, heilig en onschendbaar is, en door één der partijen niet aangerand, veranderd of vernietigd kan worden. Eene vrije en wederzijdsche overeenstemming is hiertoe benoodigd. Het prerogatief van Bestuurmagt van het Hoofd van den Staat verliest, ten aanzien van deze, naar de voorschriften der Wet wederzijds verbindende, ver-

(1) Zie zijn Rapport aan den Souvereinen vorst, *Bijdragen*, 1814 N. voor April, 1814.

ordening, krachtens de beperking bij WET daargesteld, zijne werkkracht; het is buiten zijne attributen.

Ten volle bezield van deze regtsbeginselen lezen wij nu Art. 2 van het Besluit van 20 Maart 1814; alsdus luidt het: «Ter vervulling der openvallende plaatsen van schoolonderwijzers, zullen, op *den hiertoe gebruikelijken voet*, de opgeroepene wettige sollicitanten aan een vergelijkend examen worden onderworpen, — en, zal, na ontvangst van het verslag deswege, onze Commissaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken de authorisatie tot de aanstelling of toelating verleenen en de vereischte akten uitreiken.»

Bij de lezing van het eerste gedeelte van dit Artikel, wanneer wij aan de woorden: op *den hiertoe gebruikelijken voet*, hunnen natuurlijken zin geven, en daarbij in kracht beschouwen hetgeen de in Art. 1 gehandhaafde *Huish.* of *bijzondere Reglementen* bepalen, alsdan vinden wij niet dan overeenstemming met de door ons aangevoerde beginselen.

Maar wil men aan deze woorden zoodanige uitlegging geven, dat *vóór elke schoolvervulling een vergelijkend examen bevolen is*, dan, verklaren wij het rondborstig, geeft men hun eenen zin, die regtlijnig in strijd is met de WET en met de Huish. Reglementen. En ware deze de bedoeling van den Souvereinen Vorst geweest, alsdan is deze bepaling *onwettig*, *ongeldig* en *nietig*.

Ter verdediging van het systema der verpligtende vergelijkende examens, *als algemeene maatregel*, zal men ons toevoegen: onder de fransche overheersching was dit reeds een algemeene verpligtende regel geworden, welke alzoo door den Souvereinen Vorst konde worden in stand gehouden.

Dadelijk zullen wij vragen, was zulks door eene wet voorgeschreven? En men zal genoodzaakt zijn te bekennen, dat zoodanige wet niet bestaat; dat wel eenige aanschrijvin-

gen van den heer VAN DEN ENDE, als *Inspecteur van de keizerlijke universiteit*, aanwezig zijn, van Augustus des jaars 1812; doch dat deze heer geene keizerlijke, geene geheel despotische, geene wetgevende magt bezat.

Ten anderen zouden wij hem zelven kunnen vragen, of hij de noodige magtiging, tot het uitvaardigen dezer bepalingen bezat, zelfs van een ondergeschikte autoriteit uitgegaan? En hij zal zelf ons antwoorden: neen; want na vermelding, dat hij van den Grootmeester der keizerlijke Universiteit eene missive van 11 Augustus 1812 ontvangen had, waarin eenige generale Instructien gegeven werden, ten einde het schoolwezen afhankelijk van de Universiteit te maken, zegt hij: «Geenerhande wenken, veel min eeni-«gerhande voorschrift of aanschrijving, waren er overigens «bijgevoegd, hoe omtrent de uitvoering te werk te gaan.

«Deze lastgeving had ten gevolge de derde aankondiging «van den Inspecteur-Generaal van 28 Augustus 1812 en «de, deze geleidende, circulaire van 29 Augustus 1812 «aan de Schoolopzieners. — De, daarbij gemaakte, voor-«zieningen ten aanzien van het vergelijkend examen wer-«den uitgelokt, deels door de strekking der lastgeving «zelve, aan welke, langs geenen anderen weg, noch beter «noch van weerszijde getrouwer toescheen te kunnen wor-«den voldaan, deels DOOR HET VERLANGEN, om het, reeds «op zoo weinig na, algemeen ingevoerde te handhaven «en zelfs, BIJ DEZE GUNSTIGE GELEGENHEID, DATGENE VOL-«KOMEN EN GANSCH EENPARIG TE MAKEN, waartoe bij de «redactie van Artikel 25 der Verordeningen op de Examens «in September 1805 de eerste, en, bij het ontwerpen en «voorstellen eener schets voor de op te maken Huishou-«houdelijke School-Reglementen aan de respective Com-«missien van onderwijs in Junij 1806, de tweede en zoo

«wel geslaagde stap gedaan was geworden» (1). Dat dit bevel dus door den heer VAN DEN ENDE uit *eigen beginsel* gezocht en zonder magtiging ingevoerd is, laat geenen twijfel over; dat intusschen de Fransche wetgeving dit examen niet voorschreef, zal de Commissaris van Staat VAN STRALEN ons van zijne zijde getuigen: «De wetten der «Universiteit bragten mede, dat de schoolonderwijzers, «bij uitsluiting, door den Grootmeester derzelve Univer- «siteit geschiedden. Echter was men gelukkig genoeg, om «dezen algemeenen maatregel, *naar de hier bestaande ver- «ordeningen op dat stuk, gewijzigd, en zoodanig eene cy- «nosure daarop ingevoerd te krijgen, waarbij het, onder «eene goede regeling en handhaving der gemaakte bepalingen, «alleen de meeste verdiensten en de meeste bekwaamheid wa- «ren*, welke beslisten, aan wien de openstaande plaats «zoude worden toegewezen» (2).

Dat de Inspecteur der keizerlijke Universiteit, in de tijden der Fransche dwingelandij, VAN DEZE GUNSTIGE GELEGENHEID *gebruik gemaakt heeft*, om zijn beginsel door te drijven, in strijd met alle verkregen regten, zonder al de nadeelige gevolgen genoeg te overzien, welligt door eenen verkeerden ijver gedreven, het vergelijkend examen, zoo als hij zegt, *obligatoir* gemaakt heeft, pleit wel niet voor loyauteit, maar was ten minsten doenlijk en welligt eenigermate verdedigbaar; maar te bevreemden is het, dat de Commissaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken, na de afwerping van het Fransche juk en al deszelfs dwang, gepaard met regtsverkrachting, de handhaving en bevestiging van dezen onwettig opgelegden last, — zoo men het Besluit als *obligatoir* voor alle schoolvervulling

(1) Zie historische schets, bl. 111 en volg.
(2) Rapport aan den Souv. Vorst. *Bijdragen* over April, bl. 19.

beschouwt, — zoude hebben bedoeld; dit begrijpen wij niet, ten zij hij waarachtig overtuigd is geweest, dat daardoor al meer en meer heil, en voor de geheele natie al meerdere beschaving te verwachten was (1). Het tegendeel hebben wij bewezen.

Maar genoeg, dit is zeker, dat geene WETskracht deze *verpligting*, zoo men haar mogt bedoeld hebben, heeft daargesteld. Te regt zegt dan ook de Heer ROOZENBOOM: «Indien wij nu de *wettigheid* der verordening van het vergelijkend Examen uitsluitend op de *wetgevende kracht* dezer «*aankondigiug* wilden gebouwd hebben, zoo zouden wij misschien verlegen staan en de zaak niet alleen ten aanzien van «de bijzondere scholen der 1e klasse, maar ook met opzigt tot «de overige, liever gewonnen geven.» (Nood. Teregtw. bl. 19.) En is die *verpligting* door geene WETskracht ingevoerd, dan zijn èn de Wet, èn de Huishoudelijke Reglementen in volle kracht gebleven. Zij mogen in hunne regtsuitoefening eenigen tijd belemmerd zijn geworden, — maar neen, er werden, zoo als wij in een volgend artikel zullen aantoonen, zelfs onder de Fransche Dwingelandij, scholen zonder vergelijkend Examen vervuld, — bij het gelukkig verdwijnen dier duistere dagen, herkiemden hunne regten en konde noch wilde de Souvereine Vorst, door eene Wet, dien dwang bestendigen, noch heeft hij het ijzeren juk op onze schouderen gedrukt gehouden, noch verzwaard, hetgeen trouwens het geval zoude geweest zijn, als hij in Art. 2 die bedoelingen zoude gehad hebben, welke men hem onbeuschelijk toeschrijft. Het zoude een buiten den toegelaten omgaanden maatregel zijn, eene niet behoorlijk uitgevaardigde verordening, als door eene daartoe onbe-

(1) Rapport. Bijdragen. April, bl. 20.

voegde magt geschied en eene onwettige daad, als zijnde in strijd met gestipuleerde regten, door de kracht der wet bezegeld.

Wat zullen wij van de slotbepaling van Art. 2 zeggen? «Zal, na ontvangst van het verslag, onze Commissaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken de autorisatie tot de aanstelling of toelating verleenen en de vereischte akte uitreiken.»

De Hooge Raad, ofschoon Hij, in het gemis van zoodanige akte, een punt van veroordeeling zoude kunnen gevonden hebben, heeft dit punt, met een wijs stilzwijgen, onaangeroerd gelaten. Al ware het zoo, dat, eigenlijk gezegd, de Minister van Binnenlandsche Zaken niets anders deed, dan de vereischte akte uit te reiken aan diegenen der sollicitanten, welke zich, volgens de getuigenis van beroeperen en Schoolopzieners, als den meest verdienstelijken en meest geschikten, ter verkrijging der plaats, had doen kennen, is deze nog een buiten den toegelaten omgaanden maatregel; ja, zelfs onder het Fransche schrikbewind ongebruikelijk; tot op den 11 Augustus 1812 zonder werking: want in de Missive van dien dag schreef de Grootmeester nog: «*Lorsque l'opinion de Mr. l'Inspecteur Général sera fixée sur tous les Instituteurs primaires de la Hollande.... tous ces chefs de petites écoles* recevront *un Diplome de l'Université Impériale.*» En men doorloope de schoolberigten der Bijdragen sedert dit oogenblik tot het oogenblik onzer verlossing uit de dwingelandij en men zal wel eene reeks van schoolonderwijzers tijdelijk met de waarneming belast zien, tot dat de Grootmeester over hunne beroeping zal hebben beslist; maar geene definitieve aanstelling zal men ontmoeten.

Hoe het ook zij, het is een maatregel in strijd met de

letter der WET, in strijd met de letter der Huish. Reglementen en met de letter der Bijlagen A. B en C.

Volgens de letter van alle verordeningen, is het eene verkorting der regten der *beroepers* en eene verkorting der regten der *beroepenen*, eene verkorting der regten der school-commissien, zoo plaatselijke als *ad hoc* uit de Provinciale Besturen gekozen, ja eene verkorting der regten der Provinciale Besturen zelven.

Vele en krachtige woorden, uitdrukkingen vol van gevoel, ja, uitboezemingen van ware vaderlandsliefde zouden wij geredelijk hier te neer kunnen schrijven, maar wij bedwingen onze pen en vergenoegen ons met deze bloote edoch doeltreffende vraag: is het Besluit van 20 Maart 1814, uitgelegd als voor allen verpligtend, niet: eene buiten den toegelaten omgaanden maatregel, eene niet behoorlijk uitgevaardigde en onwettige verordening? Bestaat er twijfel? Of is zulks uitgemaakt?

AANHANGSELS.

Om den draad der redenering niet af te breken, hebben wij vermeend de volgende aanteekeningen niet als *noten*, maar als *aanhangsels* te moeten geven.

Bladz. 322. De heer VAN DEN ENDE — sedert 1 Oct. 1800 in algemeene betrekking ter zake van het Lager Schoolwezen en onderwijs, sedert 13 Sept. 1803 *amanuensis* der jaarlijksche vergadering van afgevaardigden uit de Departementale schoolbesturen, den 29 Oct. 1805 *Commissaris* tot de zaken van het Lager Schoolwezen, 30 April 1812 *Inspecteur-Generaal* der Keizerlijke Universiteit, van 9 Dec. 1813 tot 8 Aug. 1832 *Commissaris* voor de zaken van het Publiek Onderwijs, thans wonende op den Huize *Geessink* onder *Warnsveld* bij Zutphen, — geeft ons zoowel aangaande de WET van het jaar 1806 als aangaande de *Bijlagen* eenige hoogst belangrijke mededeelingen. Hij zegt: «De Amanuensis (de heer VAN DEN ENDE zelf) ontwierp een nieuw Reglement voor het Lager Schoolwezen en Onderwijs binnen de Bataafsche Republiek, alsmede nieuwe verordeningen op het afnemen en afleggen der examens van de onderwijzers bij hetzelve.»

«Tot grondslag strekte de Wetgeving van 1803. Te rade werd gegaan met zijne aanteekeningen, bij de derde en vierde algemeene schoolvergaderingen gemaakt, voorts ten zorgvuldigste acht geslagen op de ontvangen bedenkingen en bezwaren der Departementale Besturen en Schoolbesturen: eindelijk bedacht en ingezien, dat eene derde Wetgeving reeds verder kan gaan dan de vroegere, en dat zulks eene, konde zij al met geene mogelijkheid dadelijk voorschrijven alles wat tot een volkomen Schoolwezen behoort of kon geacht worden te behooren, *althans de wenken, aanleiding of eerste gronden daartoe zou behooren te omvatten.*» — *(Ieder begrijpe.)*

«Deze twee stukken, namelijk, gezegd Reglement en Verordeningen, waren den 29 September (1805) gereed. Op dien dag werd wegens al het ontvangene een breed rapport, tevens voor het nieuw bewerkte tot geleidende missive moetende dienen, ter neêrgeschreven en daarbij ook berigt, dat de bouwstof voor eene nieuwe Concept-Instructie der Departementale Schoolbesturen — voortaan liever Commissien van Onderwijs te noemen — grootendeels was bijeengebragt, en dat dit Concept, staande de Algemeene Schoolvergadering, den Secretaris van staat zou worden voorgelegd. Spoedig volgde het vertrek naar de Haag, waar de, volgens Staatsbesluit van 30 Augustus 1805, te houden, Algemeene Vergadering van Schoolopzieneren den 3en October stond aan te vangen.»

«Na met meergemelden Secretaris van Staat de twee concepten mondeling te hebben behandeld, gaf deze, na zijne goedkeuring, dadelijk te kennen, dat het, *uit aanmerking van tijd en stonde*, verkieslijker ware het concept-reglement te splitsen door van een te scheiden, *wat werkelijk* WETGEVING *zijn moest*, en *wat als* UITLEGGING *en* UITVOERING *kon worden aangemerkt.* Het vervolg toonde de juistheid van dien blik. Overeenkomstig daarmede werden nu door den Amanuensis geredigeerd een *Concept-Wet* en een *Concept-Reglement* voor het Lager Schoolwezen en Onderwijs binnen de Bataafsche Repnbliek.»

«Des avonds ten 6 ure van 3 October 1805 werd de vijfde Algemeene Schoolvergadering door den Secretaris van Staat geopend.»....

«4 October.... de Concept-Wet overwogen en met weinige veranderingen opgenomen.»

«5 October.... De overweging van het Concept-Reglement aangevangen.»...

«9 October.... De Concept-instructie — na met den Secretaris van Staat besproken te zijn — bij de Vergadering ingediend, door deze ten einde gebragt en insgelijks onder weinige bedenkingen en veranderingen overgenomen. Daarna mede articulatim overwogen het Reglement van Orde voor de Openbare Scholen, behoorende tot de eerste schoolwet of die van 1801, ten einde daaruit zoodanige stoffen te ontleenen, als de Vergadering mogt oordeelen.... Ook dit werd ten einde gebrgt, en de redactie dier Schoolorde opgedragen aan den Amanuensis.»

«10 October.... De Concept-Wet en Bijlagen finaal gearresteerd....

Aan den Seeretaris van Staat werden de vastgestelde stukken aangeboden met onderwerping aan zijne nadere beoordeeling en aanbeveling aan zijne krachtdadige bevordering.»

«Op 21 October zond de Secretaris van Staat de Concept-Wet bij den Raadpensionaris in, tevens voordragende de benoeming van den Amanuensis tot Commissaris tot de zaken van het Lager Schoolwezen en Onderwijs, welke benoeming bij deszelfs Besluit van 29 October volgde.»

«Intusschen was de Concept-Wet door den Raadpensionaris gebragt in den Staatsraad.»

Vervolgens deelt de Heer VAN DEN ENDE mede, dat de *Conceptt-Wet* den 19 November bij Hun Hoog Mogenden werd ingediend, waartegen de Commissie bedenkingen maakte, terwijl de discussie scheen te bevestigen, *dat dit Onderwerp bijna in de gegevene omstandigheden van ons Land niet vatbaar was voor zulke algemeene bepalingen.* Den 3 Februarij hadden Gecommitteerden uit H. H. Mogenden eene Conferentie met den Secretaris van Staat; den 25 Febr. werd door H. H. Mogenden de WET gearresteerd, gesteld in handen van den Secretaris van Staat, om wegens de wijze van executie te dienen van rapport en door dezen in handen van den Commissaris, die den 1 April rapport uitbragt.

«Na deze handeling,» zegt de heer VAN DEN ENDE, «met den Secretaris van Staat in den voormiddag van gezegden dag, 2 April, reden beiden te zamen naar het huis in 't Bosch, waar de Raadpensionaris alstoen gehuisvest was. Men plaatste zich om een tafel. De Commissaris las het rapport voor, dat, wegens de executie der Wet, van den Secretaris van Staat gevorderd was. Deze bood nu, met hetzelve Rapport, den Raadpensionaris aan afschriften der drie Bijlagen, welke Zijne Excellentie, krachtens gezegd Art. 21 der Wet, voor vastgesteld verklaarde. Zoo doende werd de WET en hare Reglementen A, B en C onder één en dezelfde dagteekening uitgevaardigd en gepubliceerd». (Bl. 27—35 van zijne *Geschiedkundige Schets van Neêrlands Schoolwetgeving*, 1846, te Deventer bij J. de Lange gedrukt, *eigene uitgave, buiten den handel*, aan zijne *vrienden*, oude *medestanders en alle bevorderaars der wetgeving, die het geldt, erkentelijk en vertrouwelijk aangeboden en toegewijd.*) — In deze SCHETS hervinden wij in het kort hetgeen door ons reeds voor lang breedvoeriger is medegedeeld. (Zie *Katholiek*, D. 2, bl. 301, 401; D. 3, bl. 33, 125, 311, 425; D. 4, bl. 118, 375. 442; D. 5, bl. 115, 346; D. 6, bl. 160.

Intusschen doorloopt hij *geheel* de geschiedenis en maakt hij vele kleinere, doch hoogst belangrijke geheime omstandigheden openbaar, waarvan wij eenige zullen mededeelen. Het behoeft geene bemerking, dat hij de verdediger van al het *geschiede* is, en dat ook de Katholieken wegens hunne geuite klagten moeten worden doorgehaald — dit is trouwens gebruik en *bon ton*. Ieder werpt hun, in het voorhijgaan, eenen steen toe; menigmalen hebben wij en ook anderen den steen beleefdelijk teruggebragt. Gaan wij daarmede voort: want ook

door den heer VAN DEN ENDE wordt onze LIJDZAAMHEID ons als dadelijke goedkeuring toegerekend. Wil intusschen deze schrijver onze gronden van BEZWAAR tegen het Protestantsch Godsdienstig onderwijs leeren kennen, en zijne redeneringen reeds vooruit wederlegd vinden, hij raadplege *Katholiek* D. 5, bl. 268, 387; D. 6, bl. 66, 217; D. 8, bl. 145.

Bladz. 323. De heer A. VAN DEN ENDE zegt van de Huishoudelijke School-Reglementen het volgende; «Onder de tweede schoolwet (1803) waren zoodanigen slechts in de vier Departementen Braband, Overijssel, Vriesland en Zeeland tot stand gekomen. Deze vier huish. regl. liepen geheel uiteen. Voor de nu te ontwerpen was van alle zijden, zoo veel mogelijk, eenparigheid en overeenstemming wenschelijk en noodig, ook wegens het overleg met het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, waarna zij nu eerst, volgens Art. 20 der Wet, konden worden gearresteerd. Met dat inzigt bood de Commissaris in Junij 1806 de Commissien van Onderwijs een ontwerp of schets van Huishoudelijk School-Reglement aan, te wijzigen naar de bijzondere omstandigheden en behoeften van elk gewest. Door allen, die van Braband uitgenomen, waar eene eigene redactie reeds verder gevorderd was, werd dit ontwerp op den voet gevolgd. Een oogopslag in die der overigen getuigt dadelijk, dat zij op ééne leest geschoeid zijn.»

«In Julij en de zeven volgende maanden kwamen de ontworpene Huishoudelijke School-Reglementen allengskens bij het Ministerie in. Gesteld geworden in handen van den Commissaris, bleek het, dat op die van Holland en Vriesland geene aanmerkingen hoegenaamd te maken waren, slechts eenigen, meestal echter van geen of weinig belang, op die van Drenthe, Zeeland, Utrecht, Gelderland en Groningen. Alleen dat van Braband vorderde eene vertrouwelijke correspondentie met den Secretaris dier Commissie van Onderwijs vóór er een gunstig rapport wegens te kunnen uitbrengen. Na dusdanig een werden allen, na 's Ministers goedkeuring, door de respective Departementale Besturen vastgesteld en gepubliceerd.» Bl. 40 en 42 van zijne *Geschiedkundige Schets van Neerlands Schoolwetgeving.*

Bladz. 324. In het Reglement voor *Holland* lezen wij, Art. 5, *d:* »Na de ingekomene antwoorden van den Schoolopziener, zullen de Gemeente-Besturen daar, waar bevorens de post van Schoolonderwijzer met dien van Voorlezer en Voorzanger is vereenigd geweest, de overgelegde Getuigschriften der wettige sollicitanten mededeelen aan diegenen, ter beschikking van welken de laatstgemelde posten staan, en *trachten door middel van persuasie te bewerken, dat, indien mogelijk, de* TE BENOEMEN *Onderwijzer mede tot Voorlezer en Voorzanger worde aangesteld.*» In de Reglementen voor *Zeeland* en *Utrecht* wordt de Kerkenraad dadelijk onder de beroepers ingelijfd en blijkens Art. 5, *e* (Art. 3, *d*, *e* voor *Utrecht*) zal door gemeld gecombineerd Collegie eene keuze gedaan en diegene beroepen worden, die in alle opzigten het geschiktste geoordeeld wordt *ter waarneming van de gecombineerde Bedieningen van Schoolonderwijzer, Voorlezer*

en Voorzanger.» Het Reglement voor *Friesland* bepaalt Art. 2 *a:* «Zullen op zoodanige plaatsen, waar de posten van Koster, Voorzanger en Organist, aan dien van Onderwijzer tot hiertoe zijn verbonden geweest, *dezen daarvan niet worden gescheiden, ten zij om gewigtige redenen, ter beoordeeling van het Departementaal Bestuur.*» Hetzelfde hervinden wij in het Reglement voor *Friesland* Art. 5 *d:* en naar het Reglement voor *Groningen* Art. 2, *a:* «Zullen de openbare Schoolonderwijzers in de steden en ten platten lande het Voorlezers-, Voorzangers- en Kostersambt mogen bekleeden; ten welken einde de Kerkenraden en alle andere Collegien of personen, aan wien de begeving dezer bedieningen competeert, *wordt aanbevolen*, de ge noemde Schoolonderwijzers, die daartoe de vereischte bekwaamheden bezitten, tot de voorzeide bedieningen bij voorkeur aan te stellen.» In *Overijssel* Art. 2, *e* en *f:* «Indien de vacante plaats tevens eene Kosters- of Voorzangersplaats is, zal diegene beroepen en aangesteld worden, die *in alle opzigten* het geschiktste geoordeeld wordt.»

En nu zullen wij den heer VAN DEN ENDE, opsteller der Concepten dier Reglementen, *in gemoede* afvragen, of er in de WET eenige zweem van *verpligte vereeniging* dier twee onderscheidene betrekkingen aanwezig is? — Hadde men dit bij het opstellen der WET op het oog gehad, waarom niet loyaal dit er in geplaatst of Art. 13 der Instructie C duidelijker gemaakt, alsdan zouden voorwaar de Katholieke Aartspriesters niet misleid zijn geworden door den schoonen schijn der Wet, en zouden zij, in plaats van vleijende hoopbetuigingen, waarop de gewezen Commissaris-Inspecteur-Generaal zich zoo beroept, de diepe klagten hebben doen hooren, die sedert het jaar 1806 uit hun hart zoo dikwerf smartvol voortkwamen, toen zij zagen, dat zij én door wettelijke bepalingen én door de praktijk belaas al te duidelijk zagen, dat zij *misleid* waren. De heer VAN DEN ENDE moge voorgeven nimmer hunne klagten te hebben gehoord, en vreemdelingen, eenen RAMON DE LA SAGRA en O'MALLEY, — reeds zoo dikwijlen openlijk gelogenstraft, — als getuigen van tevredenheid der Katholieken aanvoeren, wij voor ons houden ons verzekerd, dat hij als *publiek ambtenaar* hunne klagten niet heeft kunnen niet hooren. Gelieve men dezelve te kennen, men raadplege *Katholiek*, D. 2. bl. 161; D. 5, bl. 9, 299, 380; D. 6, bl. 273; D. 8, bl. 145, 331; D. 9, bl. 107; ook ter gelegenheid van het Besluit van 1842, D. 1, bl. 124, 266, 273. — Of de Brieven van de heeren F. J. VAN VREE, BROERE, VAN BOMMEL enz., in 1840 en 1841 tot den Hoogleeraar MATTHIJS SIEGENBEEK gerigt.

VERSCHEIDENHEDEN.

Wij meenen onzen lezers eene aangename dienst te doen, met de volgende mededeeling nopens hetgeen te *Rome* plaats heeft bij het openstaan van den heiligen Stoel, de uitvaart van den Paus, het Conclaaf, en de keuze van den nieuwen Paus. De berigten daarover zijn, behalve inlichtingen, welke dienaangaande ter plaatse door den schrijver zelven vroeger zijn ingewonnen, grootendeels ontleend aan het werkje: «relazione della corte di Roma,» door den ridder LUNADORO, nagezien en toegelicht door F. A. ZACCARIA; *Roma* 1830.

HET OPENSTAAN VAN DEN HEILIGEN STOEL.

Op het ontvangen der tijding, dat de Paus overleden is, begeeft zich de Kardinaal-*Camerlengo* naar het paleis, waar het lijk is, om den dood te constateren. Hij ontvangt te dier gelegenheid van den prelaat kamerheer des Pausen den visschersring, welke daarna, in de eerste congregatie der Kardinalen, wordt verbroken. Vervolgens zendt hij het bevel naar het kapitool om, door het luiden van den grootsten klok, aan *Rome* het overlijden van den H. Vader bekend te maken. Kort daarna wordt de gevangenis geopend en vrijheid verleend aan allen, die om geringe wanbedrijven waren gekerkerd.

De Kardinaal *Camerlengo* heeft, bij het openstaan van den heiligen Stoel, het regt om met zijne wapens te laten munten, hetgeen reeds daags na het overlijden van den Paus werkelijk plaats heeft.

Hij is tevens, gedurende den ganschen tijd, dat de heilige Stoel openstaat, aan het hoofd van het bestuur, waarmede overigens nog drie andere Kardinalen, de oudsten van de orde der Bisschoppen, Priesters en Diakens, belast zijn. Wan-

neer het Conclaaf eenen aanvang heeft genomen, verwisselen deze drie, om de drie dagen, hunnen post met drie anderen naar de orde van anzianiteit, nogtans immer in overleg met den Kardinaal-*Camerlingo*.

UITVAART VAN DEN PAUS.

De uitvaart voor den overledenen Paus duurt negen dagen. Vier-en-twintig uren na het overlijden, wordt het ligchaam gebalsemd door de pauselijke chirurgi. Het lijk wordt nu gekleed met een wit-lakenschen toog, en geplaatst in eene andere zaal van het paleis, waar het wordt bewaakt door de penitenziers en de Zwitsersche lijfwacht. Indien de Paus op het paleis van den hengstenberg is overleden, worden zijne overblijfselen, één uur na zonnenondergang, naar het vatikaan vervoerd, onder het geleide van troepen, en van de dienstboden, welke onmiddellijk aan zijnen persoon waren verbonden. Bij het aankomen aan den trap van CONSTANTIJN, wordt het lijk op eene rijke baar, door vier penitenziers van de Pieterskerk, geplaatst en overgebragt in de sixtijnsche kapel, waar het op een praal-bed wederom wordt bewaakt door de penitenziers van de Pieterskerk en de Zwitsersche lijfwacht.

Den volgenden morgen begeeft zich het kapittel met den ganschen klerus van dezelfde kerk naar genoemde kapel, en ontvangt dáár van de penitenziers het lijk van den Paus. Daarna komen de Kardinalen binnen, terwijl het pauselijke zangkoor het «Subvenite sancti» aanheft. Deze eerste plegtigheid eindigt met de gebeden voor de overledenen, welke door een der oudsten van de tegenwoordig zijnde kanunniken worden uitgesproken.

Vervolgens wordt het lijk door acht priesters gedragen naar de Pieterskerk, terwijl een aantal kanunniken de baar vasthouden. In dien optogt gaat het kapittel met den klerus voorop, volgen de Kardinalen in paarsche koorkappen en de overige Prelaten met zwarte kleeding, voor welke zij, gedurende den ganschen

tijd, dat de H. Stoel openstaat, de paarsche hebben afgelegd. Het lijk wordt geplaatst in het midden van het groote schip der kerk, waar, door eenen Aartsbisschop of Bisschop van het kapittel, de gebruikelijke gebeden der overledenen worden uitgesproken. Van daar wordt het overgebragt in de, aan de kerk verbonden, kapel, genaamd van het Allerheiligste, waar het drie dagen verblijft, en zoo is geplaatst, dat de voeten door het ijzeren hek steken, ten einde den in groote menigte toevloeijenden geloovigen de gelegenheid te verschaffen, voor het laatst den overledenen Paus met den voetkus te vereeren. Het is wederom de Zwitsersche lijfwacht, welke hier de orde handhaaft.

Tegen den avond van den derden dag komen de Kardinalen, die door den overledenen hunne waardigheid ontvingen, de begravenis van den Paus bijwonen. Het lijk wordt in de kapel van de kanunniken overgebragt, waar op nieuw door een' Aartsbisschop of Bisschop de gebeden der overledenen worden uitgesproken. Vervolgens wordt het lijk in eene ceder-houten kist gelegd, waarin door den Prelaat-Maggiordomo eene beurs met gouden, zilveren en bronzen penningen, waarop het afbeeldsel van den Paus is gegraveerd en welke zoo veel in getal zijn als de Paus jaren geregeerd heeft, wordt gelegd.

Vervolgens bedekt een Kardinaal, gewoonlijk de eerste, welke door den Paus werd gecreëerd, of anders de Prelaat-Maggiordomo, het aangezigt van den Paus met een witten sluijer; het gansche ligchaam wordt in een karmozijnen kussen gehuld en daarna de ceder-houten kist gesloten. Deze wordt geplaatst in eene looden, welke de wapens van den Paus draagt, en verzegeld wordt door den Kardinaal-*Camerlengo* en den Maggiordomo. Eindelijk wordt ook de derde kist gesloten en bijgezet op de daartoe bestemde plaats in de kerk van ST. PETRUS.

Gedurende negen dagen lezen de Kardinalen voor den Paus de Mis der overledenen. Den eersten dag wordt hij door den Kardinaal-deken van het heilig collegie gezongen, en de daarop

volgende dagen, door anderen, die hem in anzianiteit opvolgen. De drie laatste dagen evenwel worden de missen gezongen door de Kardinalen,- Bisschoppen en -Priesters, geassisteerd door vier andere Kardinalen, die dan ook gezamenlijk de laatste gebeden voor den overledene uitspreken.

Op den laatsten dag eindelijk wordt in de tegenwoordigheid der Kardinalen de lijkrede uitgesproken door eenen prelaat, die daartoe, sedert den derden dag na het overlijden, door de congregatie der Kardinalen benoemd werd.

HET CONCLAAF.

Den derden dag na het overlijden van den Paus vereenigen zich de Kardinalen om de eerste congregatie te houden. In deze worden, gedeeltelijk door den Secretaris van het heilig collegie, gedeeltelijk door de ceremonie-meesters, de pausselijke constituties en bullen, welke op het Conclaaf en het bestuur der zaken, gedurende het openstaan des H. Stoels, betrekking hebben, voorgelezen. Daarna wordt de verbroken visschersring, alsook de verbroken vormen der looden zegels aan de Kardinalen getoond. De Gouverneur van *Rome* wordt gekozen en bevestigd; een Prelaat benoemd om de lijkrede en een ander om de rede over de Pauskeuze (*de eligendo summo Pontifice*) te houden. Eindelijk worden drie Kardinalen gekozen ter regeling van het verblijf, waar het Conclaaf moet gehouden worden.

De eerste congregatie wordt gevolgd door negen andere, waarin alles wordt geregeld en vastgesteld, wat tot het Conclaaf behoort. In de laatste worden de gezanten der vorsten en der steden van het kerkelijk gebied ontvangen. Daags daarna, den elfden dag na het overlijden van den Paus, komen de Kardinalen te zamen om de Mis van den heiligen Geest, die door den Kardinaal-deken wordt gezongen, bij te wonen, waarna de redevoering, over de Pauskeuze, door den daartoe bestemden Prelaat, wordt gehouden.

Vervolgens begeven zich de Kardinalen twee aan twee, voorafgegaan door eenen ceremonie-meester en begeleid door de zwitsersche lijfwacht, op de wijze van solemnele processie, naar het Conclaaf.

Het Conclaaf werd door GREGORIUS X op de tweede Kerkvergadering van *Lyon* — onder de algemeene de veertiende, — voorgeschreven. Vroeger hadden de Kardinalen de gewoonte niet zich in het Conclaaf tot de Pauskeuze op te sluiten, maar begaven zich, na algemeen overleg, dagelijks of naar de ST. JANS- of ST. PIETERS-kerk of elders heen, naar gelang der omstandigheden. Ook thans staat het den kardinalen vrij eene plaats, waar het Conclaaf moet gehouden worden, naar goedvinden te kiezen. Tot aan LEO XII had dit plaats in de zalen van het *Vatikaan;* van en na hem in het paleis op den hengstenberg (*Monte-Cavallo*), hetwelk tot dat einde zeer doelmatig is ingerigt. De woonkamers en zitplaatsen der Kardinalen, die van den laatst overledenen Paus hunne waardigheid ontvingen, zijn bekleed met paarsche, die der overige met groene stoffen.

Alle openingen aan het Conclaaf zijn digt gemetseld; slechts eene deur laat den toegang er toe open. Overigens zijn er op acht verschillende plaatsen torens (ruote), even als die in de nonnen-kloosters, waardoor de spijzen en alle andere behoeften voor de Kardinalen en hunne bedienden worden binnengebragt, gesteld.

Tegen den middag komen de dienstboden der Kardinalen met het rijtuig op de plaats voor het paleis met de spijzen voor Kardinalen en Conclavisten. Twee aan twee begeven zij zich naar de genoemde torens, overhandigen daar de spijzen, deze worden naauwkeurig onderzocht door den bewaker (*custode*) van den toren en vervolgens binnen gelaten. Wanneer alle er zijn geweest, wordt de toren wederom gesloten en verzegeld, zoowel van binnen als buiten, door een Prelaat en Cerimoniemeester.

Denzelfden dag, waarop de Kardinalen het Conclaaf binnen

gaan, betrekt de Prelaat-Gouverneur van het Conclaaf, de daartoe voor hem bestemde zalen. Hetzelfde doet de Maréchal van het Conclaaf, welke post, na den dood van JULIUS SAVELLI, in de prinselijke familie CHIGI erfelijk is. De vertrekken van dezen zijn in de nabijheid van de eenige deur, welke aan het Conclaaf is, opdat hij dezelve kunne openen en sluiten naarmate dit vereischt wordt. Rondom het Conclaaf zijn, in de daartoe bestemde woningen, de troepen van verschillende corpsen gehuisvest.

Al de dagen van het Conclaaf begeeft zich de klerus, volgens de voorschriften van den Kardinaal-Vicaris, naar het paleis, waar, door een der pauselijke kapellanen, de Mis van den Heiligen Geest wordt gezongen, en waarbij de zangers der pauselijke kapel het koor uitmaken. Ook is gedurende al dien tijd het Allerheiligste in de kerken ter aanbidding uitgesteld, even als ten tijde van het veertig-uurs-gebed, waarheen zich, volgens beurten, de verschillende broederschappen begeven, ten einde van God eene spoedige keuze van eenen goeden Herder af te smeeken.

Nadat de Kardinalen het Conclaaf zijn binnengetreden, begeven zij zich naar de kapel, waar de deken van het H. Collegie voor het altaar het gebed «Deus qui corda fidelium etc.» uitspreekt. Op nieuw worden de pauselijke verordeningen, opzigtens de keuze van den Paus, voorgelezen, en de Kardinalen bevestigen het met eede, dat zij ze zullen onderhouden. De genoemde Kardinaal-deken vermaant hen vervolgens om spoedig eenen bekwamen Herder aan de Kerk te geven.

Daarna ontvangen de Kardinalen in hunne kamers de Edelen, Prelaten en Gezanten. Vervolgens laten zij in de kapel tot den eed van getrouwheid toe al degenen, die in eenige betrekking staan tot het Conclaaf. Het eerste, tweede en derde uur na zonnen-ondergang doet de Kardinaal-deken schellen, opdat allen, die niet tot het Conclaaf behooren, zich verwijderen. Het Conclaaf wordt gesloten, van binnen met twee sleutels, waarvan er een aan den cermonie-meester wordt overhandigd,

van buiten insgelijks met twee sleutels, welke den Maréchal van het Conclaaf worden ter hand gesteld en blijven toevertrouwd. Daarna doet de Kardinaal-*Camerlengo*, vergezeld door drie andere Kardinalen, naauwkeurig onderzoek, ten einde zich te verzekeren, dat geene onbevoegde personen zich binnen het Conclaaf bevinden. Bevoegde personen, buiten de Kardinalen, zijn: de zoogenaamde conclavisten, welk twee of drie in getal voor iederen Kardinaal zijn, Monseigneur Sagrista, de ceremonie-meesters, de secretaris van het heilig collegie, die tevens secretaris van het Conclaaf is, de onder-sagrista, de biechtvader van het Conclaaf, twee geneesheeren en één chirurgus, één apotheker, vier barbiers, vijf-en-dertig dienstknechten, één metselaar en één timmerman. Zoo een dezer personen, om eenige reden, het Conclaaf mogt verlaten, kan hij er niet terugkeeren, maar een ander wordt in zijne plaats gekozen.

Gedurende het Conclaaf worden de Gezanten, de Gouverneur van *Rome* en van het Conclaaf, de Senateur en de andere civiele magistraten van *Rome* ter audientie, evenwel slechts aan de boven beschreven torens, bij het heilig collegie toegelaten. Aan de Gezanten antwoordt de Kardinaal-deken in naam van allen.

Wanneer aldus alles goed is geordend en gesloten, wordt, tweemaal daags, het gewone teeken door den ceremonie-meester gegeven, waardoor den Kardinalen word bekend gemaakt, dat zij zich naar de kapel te begeven hebben.

Op den morgen van den eersten dag wonen allen de heilige Misofferande, welke door den Kardinaal-deken wordt opgedragen, bij. Allen naderen, twee aan twee, het altaar en ontvangen de H. Communie uit de hand van genoemden Kardinaal-deken. Na de Mis vermaant hij allen met eene korte reden om ernstig te denken aan de keuze van eenen Paus, waarna de Bullen van GREGORIUS X en het ceremoniëel van GREGORIUS XV, betrekkelijk de vormen en orde dier keuze, worden voorgelezen.

Hierna wordt voor het altaar eene tafel geplaatst, waarop

de vorm van den eed, dien elken Kardinaal, vóór dat hij zijne stem uitbrengt, gehouden is af te leggen, zich bevindt. Bij diezelfde tafel zijn zitplaatsen voor de Kardinalen — «scrutatori» en «revisori» (belast met het opnemen en nazien der stemmen). Kleinere tafels, voorzien van inktkokers en pennen, worden door de gansche kapel geplaatst, en daar schrijven de Kardinalen hunne stemmen voor de keuze.

De volgende dagen wordt de H. Misofferande door Mgr. Sagrista opgedragen, die, na den hymnus «*Veni Creator*» te hebben gebeden, zich verwijdert, waarna de Kardinalen alleen blijven in de gesloten kapel.

Nadat hun de gedrukte bladen voor de keuze van het *scrutinio* en *accesso* (bij stemming en toenadering) zijn rondgedeeld, hetgeen tweemalen daags, des morgens en des avonds, plaats heeft, gaat men over tot

DE KEUZE VAN DEN PAUS.

De Paus kan zelf geen opvolger benoemen; deze moet door de Kardinalen wettig gekozen worden. De wijze waarop thans een Paus kan worden gekozen is vierderlei: door *compromis*, door *inspiratie*, door *stemming*, door *toenadering*.

Door *compromis* wordt de Paus gekozen, wanneer de Kardinalen, ten einde alle moeijelijkheden en vertraging uit den weg te ruimen, onderling de verbinding aangaan, om zich te houden aan de keuze van eenige gedeputeerde Kardinalen, en hem als Pans te erkennen, wien deze hebben gekozen. De hiertoe verleende magtiging is evenwel dikwijls met menigvuldige voorwaarden verbonden. Ook is het noodzakelijk, dat allen, zonder ééne uitzondering, in zulke keuze door *compromis* berusten, dewijl anders de keuze nietig zijn zou. Wanneer men derhalve hierin overeen is gekomen, maken de door *compromis* daartoe bestemde Kardinalen een authentiek stuk op, waarin zij verklaren, dat van nu af aan, buiten hen, niemand zich met de keuze te bemoeijen heeft; dat elk door hen gebezigd woord, elke uitdrukking, hoezeer die ook voor de keuze van

dezen of genen gunstig mogen schijnen, niet in in het minst als blijk van keuze kan worden beschouwd; dat die keuze alleen uit hunne eigenhandig geschreven verklaring zal blijken. Wie daarna gekozen wordt, wordt als wettig gekozen Paus door allen erkend en geëerd.

Door *inspiratie* wordt de Paus gekozen, wanneer alle Kardinalen, als door Gods geest bezield, gezamentlijk eenen tot Paus verkiezen, en den gekozene als zoodanig erkennen.

De derde wijze is de stemming (*lo scrutinio*), welke door middel van stembiljetten geschiedt. Vóór de stemming moeten de gedrukte biljetten voorhanden zijn, en de stem-opnemers worden gekozen. Verder moet ieder Kardinaal eigenhandig het stembiljet invullen, en weten hoe het digt te vouwen is en verzegeld moet worden. De vorm der gedrukte biljetten is deze:

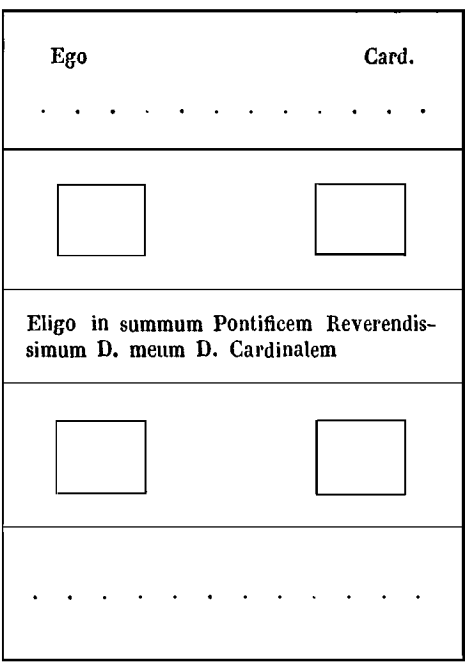

In de ruitjes, welke op dit biljet gevonden worden, behooren de zegels geplaatst te zijn. De wijze van vouwen is insgelijks voorgeschreven, zoo als reeds is aangemerkt. De buitenkant der biljetten is met lofwerk versierd, opdat de geschreven naam niet zou doorschijnen.

Men maakt dan een begin met de keuze van de drie Kardinalen stem-opnemers, en van drie anderen, die dit bij de zieken, zoo er mogten zijn, bewerkstelligen.

De laatste Kardinaal-diaken neemt van de bovengenoemde tafel eenige ballen, waarop de namen der tegenwoordig zijnde Kardinalen zijn geschreven. Hij telt ze met luide stem, leest, een voor een, de namen der Kardinalen voor, werpt vervolgens de ballen in eene daartoe bestemde beurs en schudt ze door een. Daarna trekt hij drie ballen, den eenen na den anderen, en de uitgekomen namen zijn de Kardinalen-stem-opnemers voor dien keer. Daarna trekt hij drie andere, en deze vervullen den gemelden pligt bij de zieken.

De Kardinalen stem-opnemers plaatsen zich voor de genoemde tafel, nemen een kistje, dat er zich op bevindt, openen het in de tegenwoordigheid van allen en doen zien dat het ledig is, sluiten het vervolgens en geven het over aan de Kardinalen, welke zich tot de zieken moeten begeven.

Daarna nadert de Kardinaal-deken het eerst de tafel, neemt een biljet uit de op de tafel geplaatste kom, begeeft zich vervolgens naar een der tafeltjes, welke in de kapel zijn geplaatst, vult het biljet in, vouwt en verzegelt het — en op deze wijze vult ieder Kardinaal, de een na den ander, zijn stembiljet in.

Wanneer allen dit hebben gedaan, neemt ieder Kardinaal, en in de eerste plaats de deken van het heilig collegie, zijn biljet, heft het tusschen duim en wijsvinger omhoog, begeeft zich naar het altaar, knielt, en na een kort gebed legt hij staande den eed af: «Ik betuig voor den Heer CHRISTUS, die «mij eenmaal zal oordeelen, dat ik diengene kies, wien ik, naar «God oordeel, dat gekozen moet worden, en dat ik hetzelfde

bij de toenadering doen zal.» Daarna legt hij het biljet op de pateen, van daar in den kelk en keert naar zijne plaats terug.

De Kardinalen, die volgens het lot, de stemmen der zieken moeten opnemen, schrijven gewoonlijk hunne keuze terstond na den Kardinaal-deken, ten einde vervolgens die der zieken te gaan ontvangen. Daartoe nemen zij het vermelde gesloten kistje, waarin nogtans eene kleine opening is, om er de gesloten biljetten te kunnen inlaten, benevens zoo vele biljetten als er zieken zijn en den vorm van den eed. Dit alles wordt den zieken aangeboden; deze vullen de biljetten in, vouwen en verzegelen dezelve op de gezegde wijze, en laten ze vervolgens in het kistje neder. Indien het den zieke ondoenlijk zijn mogt zijn biljet in te vullen, wordt dit gedaan door een ander Kardinaal, nadat hij vooraf heeft gezworen het geheim te zullen bewaren op straffe van de excommunicatie, welke ten deze, volgens de pauselijke Bullen, wordt geincurreerd. Het kistje wordt vervolgens naar de kapel terug gebragt en geopend door de Kardinalen stem-opnemers in tegenwoordigheid van allen; zij tellen de biljetten der zieken, vergelijken het nommer, leggen ze een voor een op de pateen en van daar in den kelk.

Zoodra nu alle biljetten in den kelk zijn en deze gedekt is door de pateen, worden zij herhaalde malen dooreen gemengd door den eersten Kardinaal stem-opnemer, vervolgens door den laatste geteld en een voor een overgebragt in eenen anderen kelk. Indien bij het einde der telling mogt blijken, dat het getal der biljetten meer of minder is, dan het getal der tegenwoordig zijnde Kardinalen, worden ze, zonder meer, verbrand; maar komt het getal der biljetten met dat der Kardinalen overeen, dan worden ze, een voor een, geopend en gepubliceerd op de volgende wijze:

De eerste Kardinaal stem-opnemer neemt een der biljetten uit den kelk, opent het in het midden, waar de naam van den gekozene te lezen is en, na het gelezen te hebben, geeft hij het over aan den tweede, die het insgelijks leest en het over-

handigt aan den derde en deze spreekt overluid den naam van den gekozene uit. Ieder Kardinaal teekent op eene gedrukte lijst, waarop al de namen der tegenwoordigen gevonden worden, den genoemden aan, en zoo gaat het voort tot dat het laatste biljet is uitgekomen.

Indien bij het openen der biljetten mogt blijken, dat er twee te zamen zijn gevoegd in diervoege, dat men ze van eenen en denzelfden Kardinaal als afkomstig kan beschouwen, gelden zij slechts voor ééne stem, indien beiden denzelfden naam hebben, maar zijn volstrekt ongeldig zoo er twee verschillende namen van gekozenen op gevonden worden. De stemming gaat dan niettemin door.

Na het einde der opening van de biljetten tellen de Kardinalen de stemmen, en teekenen ze op een ander blad aan: «de Zeer Eerw. Kardinaal N. N. had 14 stemmen; de Zeer «Eerw. Kardinaal N. N. had 10 stemmen» enz.

Intusschen rijgt de laatste Kardinaal stem-opnemer de biljetten aan een zijden draad, vereenigt de twee uiteinden van dien draad, en legt de biljetten in eenen kelk, welke zich tot dat einde op de tafel bevindt.

Indien het nu blijken mogt, dat op eenen persoon twee derden der stemmen zijn vereenigd, dan is deze de wettig-gekozen Paus. Mogt dit echter niet het het geval zijn, dan heeft terstond de stemming plaats door toenadering.

Deze verschilt weinig van de voorgaande. De biljetten zijn van denzelfden vorm, maar in plaats van «*eligo in*» hebben zij «*accedo*», worden overigens op dezelfde wijze gehaald, ingevuld, verzegeld, teruggebragt en geopend, met dit onderscheid, dat de eed niet behoeft herhaald te worden, dewijl die voor de toenadering reeds in den eersten was opgesloten.

Geen Kardinaal mag hier zijne stem geven aan den persoon, wien hij in de stemming (lo scrutinio) zelve reeds had genoemd, ook niet aan iemand, die bij het scrutinium niet ééne stem voor zich had. Mogt hij evenwel tot niemand willen naderen, dan

schrijft hij achter het «*accedo*» — «*nemini*», dat is: niemand.

Het opnemen van de stemmen der zieken, het tellen en openen hunner biljetten gaat op dezelfde wijze als te voren.

Mogt nu hiermede het vereischte getal van stemmen zich op iemand vereenigen, dan worden deze biljetten vergeleken met die van het scrutinium, ten einde het blijke, dat zegels, nommers, motto's der biljetten van het scrutinium volmaakt overeenstemmen, met die van het «accesso». Wierd het ontdekt, dat in beide biljetten, van dezelfden Kardinaal afkomstig, de naam van den gekozene dezelfde ware, dan is de verkiezing zelve ongeldig en vernietigd.

Heeft deze laatste stemming nog geene voldoende uitkomst gegeven, dan wordt de vergadering opgeheven tot de volgende stemming. Mogt echter het vereischte getal stemmen zich op iemand hebben vereenigd, dan is de wettige Pauskeuze geschied.

Dan worden ten slotte, door den laatsten Kardinaal-diaken, drie Kardinalen-diakens, volgens het lot benoemd, welke «*recognitores*» heeten. Deze herkennen de stembiljetten, onderzoeken of zij goed zijn gelezen, vergelijken ze onderling en daarna worden de biljetten verbrand, hetzij de Paus gekozen is of niet.

In het eerste geval, trekt de laatste Kardinaal-diaken aan de schel, de ceremonie-meesters treden binnen, met den secretaris van het heilig Collegie, en de kapel wordt op nieuw gesloten. Onmiddelijk daarop begeven zich de Kardinaal-deken, de eerste Kardinaal-bisschop, de eerste Kardinaal-priester, de eerste Kardinaal-diaken, de *camerlengo*, vergezeld door den ceremoniemeester, naar de plaats van den gekozene en onderzoeken of hij in zijne keuze bewilligt; de Kardinaal-deken spreekt hem aldus aan: berust gij in de wettige keuze van u tot het Pontificaat? *(acceptasne electionem de te canonice factam in summum Pontificem?)* Op een toestemmend antwoord vraagt hij verder, welken naam hij, de gekozene, zal aannemen, en dit gezegd zijnde, wordt door den eersten ceremonie-meester daarvan authentieke akte opgemaakt.

BOEKAANKONDIGING.

ACTA SANCTORUM OCTOBRIS, ex Latinis et Graecis, aliarumque gentium monumentis, servata primigenia veterum scriptorum phrasi, collecta, digesta, commentariisque et observationibus illustrata a *Josepho van der Moere* et *Josepho van Hecke*, Societatis Jesu presbyteris theologis, nonnullis aliis ex eadem societate operam conferentibus. — Tomus VII Octobris, quo dies decimus quintus et decimus sextus continentur. — Prostat Sylvae-Ducis apud fratres Verhoeven.

ACTA SANCTAE THERESIAE A JESU, carmelitarum strictioris observantiae parentis, commentario et observationibus illustrata a *Josepho van der Moere*, societatis Jesu presbytero theologo, nonnullis aliis ex eadem societate operam conferentibus. — Prostat Sylvae-Ducis apud fratres Verhoeven.

Niet dikwijls verschijnt er een werk, dat voor de gansche Katholieke, ja, men moet daarenboven zeggen, voor de gansche geleerde wereld zoo belangrijk is als het hier aangekondigde. Het is toch het eerste resultaat van de voortzetting des reuzenarbeids van BOLLANDUS, en het is een waarborg, dat zij, die deze voortzetting weder opgenomen hebben, het omvattende hunner taak begrijpen. Om zich van dit laatste te overtuigen, behoeft men slechts een oogslag te werpen in den nu verschenen zevenden Tomus van October: dadelijk ziet men, dat de onderwerpen onbekrompen zijn opgevat, de nasporingen op groote schaal zijn verrigt, aan al de redelijke eischen der kritiek is voldaan. Bovenal munten hier uit het leven en de daden

van de H. THERESIA, dat ook afzonderlijk gedrukt en verkrijgbaar gesteld is. Deze Heilige, eene der wonderbaarste en grootste verschijningen in de Kerkgeschiedenis, leverde, om de geheel ongewone eigenaardigheden van haar in- en uitwendig leven, bijzondere moeijelijkheden op voor den schrijver harer geschiedenis, inzonderheid in een tijd als den onzen, door de strijdigste uitersten, twijfel, ongeloof, schijngeloof, dweepzucht, valsch mysticisme, beroerd en verward; in een tijd, waarin de eer der Kerk, en zelfs het geloof der zwakken gevaar loopt, zoodra Gods wonderbare leiding zijner Heiligen, zonder al de oplossingen van de vragen der wetenschap en zelfs der nieuwsgierigheid, voorgesteld wordt. De eerwaarde en geleerde pater VAN DER MOERE begreep dit, en moedig besloot hij geen punt in het leven van THERESIA, dat eenige moeijelijkheid baren kon ononderzocht te laten, zoodat hij zelfs het dierlijk magnetisme vrij breed ter sprake gebragt heeft. Wij zwijgen van de talrijke historische, literarische, theologische en andere wetenswaardige bijzonderheden, die opgespoord, vermeld, onderzocht, uit een gezet zijn. Wij teekenen slechts aan, dat in den 7ª Tomus het leven en de acten van 50 met name bekende Heiligen voorkomen, onder welke, behalve die van de Heilige THERESIA en THECLA, onze aandacht bijzonder trekken de namen van LULLUS, die den H. BONIFACIUS op den zetel van Meintz volgde, en van MOMMOLINUS, die bisschop van *Doornik* geweest is. In beide levens worden bijzonderheden behandeld, die den Nederlandschen geleerden niet onverschillig kunnen zijn. Deze twee boekdeelen leveren het bewijs dat de Jesuiten van onze dagen denzelfden wetenschappelijken geest hebben, die hunne groote voorgangers kenmerkte.

Wij kunnen niet nalaten te doen opmerken, dat de Eerw. pater VAN DER MOERE, schrijver van THERESIA's leven, dezelfde is, die weleer het seminarie van *Kuilenburg* bestuurde. Zoo velen zijner voormalige kweekelingen, als nog in Nederland verspreid zijn, zullen, ook uithoofde dezer betrekking tot

den hooggeschatten schrijver, in dat werk belang stellen, en, daar het afzonderlijk verkrijgbaar is, het zich trachten aan te schaffen.

OVERWEGING BIJ HET H. SACRAMENT DES ALTAARS, geschikt voor de uren van aanbidding, (vrij naar het Fransch). Met eene voorrede van *P. J. Hesseveld*, leeraar in het seminarie te Velzen. Derde en vermeerderde druk. Te Amsterdam, bij J. H. van Spanje en J. S. de Haas. 1846.

Dat genoemde overwegingen, gelijk wij verwachtten, den godvruchtigen smaak der Katholieken voldoen, bewijst eene *derde* — en naar aankondiging der *Cath. Nederl. Stemmen* van den 6n Junij — eene *derde aanzienlijke* oplage, die in een jaar tijds is noodig geworden.

Deze herdruk is vermeerderd:

1. Met korte gebeden of verzuchtingen tot de Moeder des Heeren, die elke overweging zijn toegevoegd; naar het voorbeeld van den H. LIGUORIO, die zijne bezoeken bij het H. Sakrament met eene groete tot de Moedermaagd pleegt te sluiten.

2. Met enkele tusschenvoegingen in de overwegingen zelven, met eenige litaniën en eene inhoudsopgave.

Daarbij is nu elke overweging in twee punten gesplitst, en zijn er hier en daar meer rustplaatsen aangeduid, waardoor het nette werkje in waarde en voor het gebruik gewonnen heeft. Die meerdere afdeelingen toch, geven zekere verademing, en noodigen ons vriendelijk uit om meermalen te rusten en te verwijlen, ten einde, bij dat verkwikkend vertoef, het overwogene te beter te smaken. Het geestelijk voedsel wordt er ongetwijfeld te inniger en duurzamer door genoten.

De correctie laat weinig te wenschen over; jammer echter dat op bl. 13, met stoornis van den zin, tweemaal (regel 8

en 18) het woordeken *heb* voor *ben* is ingeslopen, welke drukfeil in de vorige uitgaven niet wordt aangetroffen.

Wij herhalen hier, hetgeen wij het vorige jaar verklaarden, dat wij niet aarzelen om dit stichtend boekske onvoorwaardelijk aan onze Katholieke lezers aan te bevelen.

Nog merken wij op, dat wij met genoegen hebben gezien, dat voor dezen *vermeerderden herdruk*, gelijk behoort te geschieden, eene *nieuwe* goedkeuring is aangevraagd.

INGEKOMEN BIJDRAGEN

TOT EEN EERE-GESCHENK AAN ZIJN HOOOGW. MSGR. GROOFF.

Bedrag van de vorige opgave	*f* 403,72	*Transport*	*f* 481,02
Van eenige H. H. Studenten te L.	- 15,00	Van een R. K. huisgezin.	*f* 1,00
Van N. N. te *Lisse*. .	- 4,20	» een R. K. leesgezelschap	- 4,50
Van den WelEerw. heer past. en de gemeentenaren der beide *Egmonden*	- 30,00	Van een paar geestelijken uit het district *Utrecht*.	- 8,00
Van G. G. te *Leiden* .	- 3,00	Van T. T. te » .	1,50
» een dienstmeisje .	- 0.35	» S. te » .	- 1,00
» een onbekende . .	- 5,00	» P. H. bij » .	- 1,00
» een dame uit V. .	- 3,00	» V. B. te M. . .	- 2,00
» den WelEw.h.P.Q.	- 2,25	» J. K. te *Utrecht*. .	- 1,50
» R. te H.	- 2,00	Van een ambachtsman en zijne kinderen uit *Purmerend*	- 1,60
» de R. K. gemeente te *Rhenooy*	- 9,00	Van N. N. aldaar een muntbiljet	- 5,00
Van den WelEerw. heer Past. * Matt. IX: 8.	- 2,50	Van N. N. aldaar . .	- 4,00
Van H. J. S. te *'s Hage*.	- 1,00	» N. N. aldaar . .	- 3,00
Transporteren	*f* 481,02	» N. N. aldaar . .	- 3,00
		» N. N. aldaar . .	- 1,50
		Totaal . .	*f* 519,62

EINDE VAN HET NEGENDE DEEL.